

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KIRSAL MÜŞTEREKLERE YÖNELİK TEHDİTLER VE YEREL
TOPLUMSAL HAREKETLER:
PINARGÖZÜ, EĞRİCEK, ELKONDU VE KALKIM KÖYLERİ
ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. MİHRİBAN ŞENGÜL

HAZIRLAYAN
MEHDİ PEKEDİS

MALATYA-2026

T.C.
İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı Doktora Programı

**KIRSAL MÜŞTEREKLERE YÖNELİK TEHDİTLER VE YEREL
TOPLUMSAL HAREKETLER:
PINARGÖZÜ, EĞRİCEK, ELKONDU VE KALKIM KÖYLERİ ÖRNEĞİ**

Mehdi PEKEDİS
Doktora Tezi

Danışman
Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL

MALATYA- 2025

ONUR SÖZÜ

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalında, Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL’ün danışmanlığında hazırlanan **“Kırsal Müştereklere Yönelik Tehditler ve Yerel Toplumsal Hareketler: Pınargözü, Eğricek, Elkondu ve Kalkım Köyleri Örneği”** adlı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlanmış olduğum bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

.../.../2026

Mehdi PEKEDİS

ÖNSÖZ

Bu çalışma, kırsal müştereklere yönelik tehditlere karşı yerel toplulukların sahiplenme ve direniş pratiklerini ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağını ümit ederim. Tez sürecinde yaşanan tüm zorluk ve olumsuzluklara karşı başa çıkmamı sağlayan, yardımlarını esirgemeyen ve her daim ulaştığım lisans hocam, danışmanım Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL'e teşekkürlerimi sunarım.

Teze sundukları katkılardan dolayı tez izleme komite üyeleri Doç. Dr. Ender AKYOL'a ve Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN'a, tez savunması sırasında içerik ve editöryel katkılarından dolayı jüri üyesi Doç. Dr. Gündüz AKSU KOCATÜRK'e teşekkürlerimi sunarım. Yine tez savunma sırasında teze yaptığı katkılardan dolayı Doç. Dr. Cihan KAYMAZ'a teşekkür ederim.

Son olarak eğitim ve öğretim hayatım boyunca benden hiçbir desteğini esirgemeyen başta annem Menice PEKEDİS'e, babam Abdullah PEKEDİS'e ve geniş ailemin diğer tüm üyelerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez sürecinde sıklıkla konuştuğum, tartıştığım ve düşüncelerini benden esirgemeyen arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Selim BOZDOĞAN, Dr. Ayşegül ARSLAN, Dr. Canan KATILMIŞ, Aslıhan GÜNDOĞDU, Dicle ÖZKAPLAN, Lutfiye AKTAN, Onur ÖZKAN ve Sena ŞAHİN'e teşekkürlerimi borç bilirim.

Araştırma sürecinde sahada desteklerini esirgemeyen Eğricek Köyü Muhtarı Şahin ÖZKAN'a, Sivas İli Kangal İlçesi Elkondu Köyü Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği üyelerine, Kangal Dernekler Federasyonu Başkanı Abbas YAŞAR'a ve Pınargözü Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Üyesi Hüsna GÖLBAŞI'na teşekkür ediyorum.

Mehdi PEKEDİS

ÖZET

Doktora Tezi

**KIRSAL MÜŞTEREKLERE YÖNELİK TEHDİTLER VE YEREL
TOPLUMSAL HAREKETLER:
PINARGÖZÜ, EĞRİCEK, ELKONDU VE KALKIM KÖYLERİ ÖRNEĞİ**

Mehdi PEKEDİS

Malatya-2025

Danışman: Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL

Bu çalışma, Türkiye’de yerel toplulukların müşterek varlıkları sahiplenme gücünün ürettiği toplumsal hareketin gücüne odaklanmaktadır. Müşterekler, toplumsal ilişkiler dolayımında üretilen ve deneyimlenen ortaklaştırılmış varlıklardır. Müşterekler, gündelik yaşam pratikleri içerisinde anlam kazanır ve mekânsal olarak sabitlenemezdir. Müşterekler ile topluluklar arasındaki ilişki, zaman ve mekân ölçeğinde sahiplenme ilişkisi üretmektedir. Yerel toplulukların müşterek varlıklarla kurduğu somut ve soyut ilişki, söz konusu varlıkların müştereklik niteliğini ve anlamını genişletmektedir. Bu anlamda müşterekler ve müştereklik edimi dinamik bir olgudur; doğal, sosyal ve kültürel yapının birer parçasıdır.

Sermayenin kentsel mekândan kırsal alanlara yöneldiği neoliberal dönemde müşterekler özelleştirme, kamulaştırma ve mülksüleştirme kısıpında metalaştırılmaktadır. Kırsal mekânda dereler, ormanlar, meralar ve diğer doğa varlıkları sermaye için birikim nesnesine dönüşmektedir. Yerel toplulukların gündelik yaşam biçimlerini şekillendirdikleri, tarihsel olarak somut ve soyut anlamda bağ kurduğu, geçimlik ilişkisi sürdürdüğü varlıklar sermaye tehdidine maruz kalmaktadır. Sermayenin doğaya ve mekâna müdahale biçimi, yerel toplulukların müşterek varlıklarla ilişkisini dönüştürmekte ve koparmaktadır.

Bu çalışma Bakırtepe yöresi özelinde Pınargözü, Eğricek, Elkondu ve Kalkım köyleri örneğinde kırsal müştereklere yönelik tehdide karşı yerel toplulukların müşterekleri sahiplenmeye yönelik direniş pratiklerini incelenmiştir. Saha araştırmasında

yerel toplulukların müşterekleri anlamlandırma biçimleri, tarihsel olarak kurdukları somut ve soyut/duygulanımsal ilişkinin gücü toplumsal hareketin gücü doğrudan etkilemiştir. Sahiplenmenin güçlü olduğu dönemde toplumsal hareket de yerel ve yerel-ötesi destek almıştır. Kırsal mekânda nüfusun azalması, şirketin rıza üretimine dayalı stratejileri ve yereldeki çatışmalı ilişkiler toplumsal hareketin gücünü zayıflatmıştır. Yerel toplulukların kültürel müşterek varlıklara erişimin kısıtlanması ve geçimlik kaynaklarına mülksüzleştirerek el konulması, kırsal yapıyı dönüştürmenin yanı sıra direnişin gücünü de baskılamıştır.

Anahtar Kelimeler: Müşterek(ler), Mülksüzleştirme, Toplumsal Hareket, Sahiplenme, Yerel Topluluk(lar).

ABSTRACT

Ph. D.

THREATS TO RURAL COMMONS AND LOCAL SOCIAL MOVEMENTS: THE CASE OF THE VILLAGES OF PINARGÖZÜ, EĞRİCEK, ELKONDU AND KALKIM

Mehdi PEKEDİS

Malatya-2025

Supervisor: Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL

This study focuses on the power of social movements generated by the capacity of local communities in Turkey to appropriate common assets. Commons are shared assets produced and experienced through social relations. Commons gain meaning within everyday life practices and cannot be spatially fixed. The relationship between commons and communities produces a relationship of ownership in terms of time and space. The concrete and abstract relationship that local communities establish with common assets expands the nature and meaning of these assets as commons. In this sense, commons and the act of commoning are dynamic phenomena; they are integral to the natural, social, and cultural structures of society.

Capital shifts from urban to rural areas in the neoliberal era, commodifying the commons through privatization, expropriation, and enfeoffment. Streams, forests, pastures, and other resources are all targets of capital accumulation in rural areas. The assets shaping local communities' daily lives, to which they are historically and culturally connected, and on which they rely for subsistence, now face threats from capital. Capital's intervention in nature and space is transforming and severing local communities' ties to these common assets.

This study examines how local communities resist threats to rural commons. It focuses on villages in the Bakırtepe region: Pinargözü, Eğricek, Elkondur, and Kalkım. In field research, the study found that the ways local communities understood the commons and the strength of their relationships with these assets directly influenced the social

movement's power. Strong feelings of ownership garnered support for the movement from both local and non-local sources. Population declines, the company's consent-based strategies, and local conflicts all weakened the social movement. Restricting access to cultural commons and dispossessing communities of their livelihoods transformed rural structures and suppressed resistance.

Keywords: Commons, Dispossession, Social Movement, Appropriation, Locam Communities

**KIRSAL MÜŞTEREKLERE YÖNELİK TEHDİTLER VE YEREL
TOPLUMSAL HAREKETLER:**

Pınargözü, Eğricek, Elkondu ve Kalkım Köyleri Örneği

Mehdi PEKEDİS

İÇİNDEKİLER

Onur Sözü	ii
Önsöz	iii
Özet	iv
Abstract	vi
Tablolar Listesi.....	xi
Haritalar Listesi	xii
Kısaltmalar Listesi	xiv
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, HİPOTEZİ VE YÖNTEMİ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Hipotezi ve Yöntemi	5
1.3. Araştırmanın Bilgi Derleme ve İşleme Teknikleri	11
1.4. Araştırmanın Kavram Tanımları	13
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası	14
2. DOĞA-TOPLUM İKİLİĞİ VE MÜŞTEREKLER	15
2.1. Doğa-Toplum İkiliği: Hangi Doğa?	15
2.1.1. Liberal Doğa Kavrayışı.....	16
2.1.2. Toplumsal Doğa.....	18
2.2. Müşterekler.....	21
2.2.1. Müşterek Kavramı	23
2.2.2. Müşterekler Üzerine Teorik Tartışmalar	24
2.2.2.1. Müştereklere Dair Liberal ve Malthusçu Yaklaşım.....	27
2.2.2.2. Müştereklere İlişkin Marksist Tartışmalar.....	29

2.2.2.2.1. Pierre Dardot ve Christian Laval: Kamusal ve Özel Olanın Ötesinde Yeni Müşterekler Tasavvuru.....	30
2.2.2.2.2. David Harvey ve Stavros Stavrides'te Müşterek(lik) Kavramı.....	32
3. SERMAYENİN MÜŞTEREK DOĞA VARLIKLARINA YÖNELMESİ VE TOPLUMSAL HAREKETLER	36
3.1. Sermayenin Müşterek Doğa Varlıklarına Yönelmesi	36
3.1.1. İlk Birikim ve Sermayenin Müştereğe Yönelmesi.....	38
3.1.2. Sermayenin Neoliberal Dönemde Müşterek Doğa Varlıklarına Yönelmesi	44
3.2. Sermayenin Müşterek Doğa Varlıklarını Metalaştırması ve Müşterek Siyasetinin İşleyişi.....	52
3.3. Toplumsal Hareketler	55
3.3.1. Kavramsal Olarak Toplumsal Hareketler.....	56
3.3.2. Tarihsel Gelişim Açısından Toplumsal Hareketler.....	58
3.3.2.1. Eski Toplumsal Hareketler	59
3.3.2.2. Yeni Toplumsal Hareketler.....	60
3.3.3. Müşterek(ler) ile Çevreci Toplumsal Hareketler Arasındaki İlişki.....	66
4. PINARGÖZÜ, EĞRİCEK, ELKONDU VE KALKIM KÖYLERİ ÖRNEĞİNDE MÜŞTEREK VARLIKLARI SAHİPLENMEYE YÖNELİK TOPLUMSAL HAREKETLER	72
4.1. Araştırma Sahasının Tasarımı ve Saha Deneyimi.....	72
4.2. Bakırtepe Bölgesinin Doğal, Toplumsal ve Ekonomik Yapısı ve Müşterekler.....	80
4.2.1. Coğrafi, Morfolojik ve Ekolojik Yapı.....	85
4.2.2. Pınargözü, Elkondur, Eğricek ve Kalkım Köylerinin Toplumsal, Ekonomik ve Ekolojik Yapısı.....	88
4.2.2.1. “Pınar”ın Gözü: Pınargözü	89
4.2.2.2. Eğricek Köyü: “Kulluk/Küllük”	92
4.2.2.3. Elkondur: “Ellerin Kondurğu” Köy.....	95
4.2.2.4. Kalkım Köyü: “Doktor Balıklar”ın Köyü.....	98

4.2.3. Bakırtepe Yöresinde Müşterek Varlıklar ve Müşterekler Deneyimi .	101
4.3. Proje Yatırım Hikâyesi	106
4.4. Maden Yatırımının Müşterek Varlıklarla İlişkiler Üzerindeki Etkileri.....	112
4.4.1. Geçimlik İlişki: Tarım ve Hayvancılık Üzerindeki Etkileri.....	112
4.4.2. Kültürel/İnançla İlişkili Ritüeller	116
4.4.3. Müşterek Varlıkların Erişiminin Sınırlanması/Engellenmesi	118
4.5. Müşterek Varlıklarla İlişkinin Gücü ve Toplumsal Hareketler.....	121
4.5.1. Kırsal Yapıda Yerel Toplulukların Müşterekleri Sahiplenme Pratikleri ve Yerel Toplumsal Hareketler/Direnişler.....	126
4.5.2. Müşterek Varlıkları Korumaya Yönelik Pratikler.....	129
4.5.2. Toplumsal Hareketler: Yerel Toplulukların Toplumsal Direnişi	130
4.5.2.1. Toplumsal Hareketin Gelişimi: Özneler, Aktörler ve Stratejiler.....	132
4.5.2.1.1. Özneler ve Aktörler	134
4.5.2.1.1. Toplumsal Hareketin Hakikati Savunan ‘Organik Aydın’ı: Ali Balkız	135
4.5.2.1.2. Hemşehri Dernekleri ve STK’lar.....	138
4.5.2.3. Yerel Toplulukların Örgütlenme Stratejileri.....	140
4.5.2.4. Dernek Kurma ve Diğer STK Girişimleri.....	142
4.5.2.5. Sosyal Medya Araçlarından Yararlanma, ÇED Toplantıları ve Diğer Halk Buluşmaları: “#Direnbakırtepe”	144
5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	147
EK 1: Kaynak kişiler listesi	156
KAYNAKÇA	157

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Pınargözü Köyü Nüfus Verileri.....	90
Tablo 2: Eğricek Köyü Nüfus Verileri Tablosu.....	94
Tablo 3: Elkondu Köyü Nüfus Verileri Tablosu.....	97
Tablo 4: Kalkım Köyü Nüfus Verileri Tablosu.	99
Tablo 5: ÇED izni kapsamında bulunan alanların mülkiyet durumunu ve dağılımını gösterir tablo.	133

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Pınargözü, Eğricek, Elkondu ve Kalkım köylerinin coğrafi konumu.	76
Harita 2: Bakırtepe yöresinde kurulan Demir Export A.Ş.'ye ait maden arama ve işleme sahaları sarı renkle gösterilmiştir.	77
Harita 3: Bakırtepe ve çevresindeki köylerin su kaynaklarını gösteren harita.	82
Harita 4: Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi etrafındaki köy yerleşimlerini gösteren uydu görüntüsü.	83
Harita 5: Canbek (Canbeg) Aşiretinin dağılımını gösteren harita.	91
Harita 6: Proje Alanı ve Çevresini Gösteren 1/25.000 Ölçekli Topografik Harita	111
Harita 7: Proje Alanı ve Çevresini Gösterir Arazi Mülkiyet Durumu	132

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Pınargözü Köyü	89
Fotoğraf 2: Eğricek Köyü.....	93
Fotoğraf 3: Elkondu Köyü	96
Fotoğraf 4: Kalkım Köyü	99
Fotoğraf 5: Kalkım Balıklı Kaplıca alanını gösterir.	100
Fotoğraf 6: Demir EXPORT A.Ş. Bakırtepe Altın İşletmesi'nin 2013 yılına ait uydu görüntüsü.....	103
Fotoğraf 7: Demir EXPORT A.Ş. Bakırtepe Altın İşletmesi'nin 2017 yılına ait uydu görüntüsü.....	104
Fotoğraf 8: Demir EXPORT A.Ş. Bakırtepe Altın İşletmesi'nin 2025 yılına ait uydu görüntüsü.....	104

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
DB	: Dünya Bankası
DP	: Demokrat Parti
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
HES	: Hidroelektrik Santralleri
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MİGEM	: Maden İşleri Genel Müdürlüğü
MTA	: Maden Tetkik Arama
NEPA	: Ulusal Çevre Politikası Yasası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UAVT	: Ulusal Adres Veri Tabanı
UNCED	: Birleşmiş Milletler Brundtland Komisyonu
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNFCC	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçevesi Sözleşmesi

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, HİPOTEZİ VE YÖNTEMİ

Bu bölümde tez çalışmasının konusu, amacı, hipotez ve yöntemi, bilgi derleme ve işleme teknikleri hakkında genel bilgiler yer almaktadır. Bölüm beş alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta çalışmanın konusu ve amacına yer verilmektedir. Bu bölümde, tez çalışmasının konusu, amacı ve genel içeriği hakkında bilgi verilmektedir. İkinci alt başlıkta tez çalışmasının hipotezi ve yöntemi yer almaktadır. Tez çalışmasının dayandığı kavramlar, yöntem ve epistemolojik yaklaşımı ilgili bilgiler bu bölümde tartışılmaktadır. Üçüncü alt başlıkta araştırma sürecinde bilgi derleme ve işleme tekniklerinden bahsedilmektedir. Yine bu bölümde, çalışmada yararlanılan kaynaklar ve bilgilerin hangi yöntem ve araştırma teknikleriyle derlendiği belirtilmektedir. Dördüncü alt başlıkta çalışmanın temel kavram tanımları yapılmıştır. Beşinci alt başlıkta ise çalışmanın sunuş sırasına yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Sermayenin doğa varlıklarına yönelmesi¹, insan-doğa ilişkisini radikal biçimde dönüştürüyor. Doğanın (ekosistemin) otonom süreçlerine müdahale, insan-doğa diyalektiğini doğrudan etkiliyor. Doğanın meta olarak araçsallaş(tırıl)ması, insan ve insan dışı doğa varlıklarını yaşam alanlarından koparıyor veya uzaklaştırıyor. Buna karşı yerel topluluklar bazı *sahiplenme* (Lefebvre, 2016) pratikleri ya da direniş stratejileri üretiyor. Özellikle 21. yüzyıla girildiğinde sermayenin enerji ve maden gibi kırsal alanda gerçekleşen yatırımları nedeniyle çok sayıda yerel çevre hareketi yaşanıyor.

Çevreci toplumsal hareketin tarihi 1850’li yıllara dayanmaktadır. Kırsal mekânda çevreci toplumsal hareketler klasik köylü hareketleri olarak ortaya çıkmakla birlikte modern anlamda 1990’lar gibi geç dönemde yoğunluk kazanmaya başlar. Çevreci toplumsal hareketler veya doğayı korumaya yönelik direniş pratikleri tarihsel olarak farklı etkiler göstermiştir. Çevreci toplumsal hareketler basın, yayın ve bilimsel-akademik çalışmalara konu olmasına karşın bazı yerel çevreci hareketler ise yeterince yer edin(e)memiştir. Dolayısıyla bu çevreci toplumsal hareketlerin nitelikleri ve güçleri birbirinden farklıdır. Çevreci hareketlerin nitelik ve nicelik olarak farklılık göstermesi,

¹ Sermayenin müşterek doğa varlıklarına yönelmesi, sermaye birikiminin 1970’li yıllarda yaşadığı çifte krizin bir sonucudur. Sermaye kentsel mekândan kırsal alana doğru genişleme eğilimi, kırsal müştereklerin satın alma, kamulaştırma ve mülksüzleştirme gibi yollarla massedilmesidir (Harvey, 2004a; De Angelis, 2017).

yerel toplulukların müşterekleri *sahiplenme* (Lefebvre, 2016) gücü arasındaki ilişkide farklılaşmaktadır. Kırsal çevreci toplumsal hareketler veya yerel direnişler çeşitli medya organlarında yer almasına rağmen her kırsal hareket kendi içerisinde farklı talepler, aktörler, özneler içermektedir.

Günümüzde sermayenin metalaştırarak birikim süreçlerine dâhil ettiği doğa varlıkları arasında kırsal müşterekler de bulunmaktadır. Marx'ın *ilk/ilkel birikim* olarak adlandırdığı kapitalizmin erken evresinde doğa ve müşterek varlıklar birer metaya dönüştürülme olayıdır. Kapitalist üretim tarzının ileri olduğu Britanya'da başlayan *ilk/ilkel birikim*, kırsal nüfusun topraktan koparılması ve emeğin kent mekânında yoğunlaşmasıdır. Marx'ın kapitalizmin erken evresi olarak adlandırdığı *ilk/ilkel birikim* süreci bitmiş değil; 21. yüzyılda David Harvey bu olguyu *mülksüzleştirerek birikim* olarak adlandırır. *Mülksüzleştirerek birikim*, önceki birikim süreçlerinden birtakım farklılıklar içerir. Her şeyden önce sermaye ve devlet yapısal olarak dönüşmüştür; dolayısıyla mekâna ve doğaya müdahale biçimleri de değişmiştir. Artık yaygın eğilim özelleştirme, mutenalaştırma, kentsel dönüşüm, acele kamulaştırma, mera ve otlakların tarımsal üretim alanlarına dönüştürülmesi, maden ve Hidroelektrik Santralleri (HES) gibi mekâna yapılan müdahale biçimleridir.

Sermaye, yerel ve ulusal sınırları aşıyor ve mekânsal ölçekte geniş coğrafyalara yayılıyor. Devletin ve sermayenin mekâna müdahale biçimleri Harvey'in (2004b) *mülksüzleştirerek birikim* olarak adlandırdığı yeni birikim esasına dayanıyor. Bu bağlamda ilk birikim üzerine yapılan tartışmalar (Luxemburg, 1984; Harvey, 2004b; Glassman, 2006; Sneddon, 2007; Hall, 2012; Magdoff, 2014) farklılıklar içermesine karşın birikimin sürekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Özellikle 1990'lı yıllarda Midnight Notes Kolektifi'nin yayımladığı *Yeni Çitlemeler (New Enclosures)* isimli çalışma, sermayenin müşterek varlıklara yönelik yeni stratejilerini *mülksüzleştirerek birikim* olgusu üzerinden açıklar.

Neoliberal ideolojinin 1970'li yıllarda beliren yeni stratejisi, sermayenin doğa varlıklarına yönelmesini yoğunlaştırmıştır. Sermaye coğrafi sınırları aşarak ya da genişleterek mülksüzleştirme yoluyla doğa varlıklarına yönelmiştir. Sermayenin birikim coğrafyasını hem uluslararası ölçekte genişletiyor hem de kent mekânından kırsal mekâna kaymaktadır. Sermaye çeşitli araçlarla müşterek varlıklara el koyar. *Mülksüzleştirme* olarak adlandırılan bu süreç de sermaye birikiminin neoliberal versiyonudur. Sermayenin

doğa varlıklarına yönelmesi ve doğanın neoliberalleştirilmesi (Castree, 2008), doğa varlıklarının tüketime konu edilmesidir. Marx'ın *ilkel birikim*inden Harvey'in *mülksüzleştirerek birikim* sürecine kadar yapılan tartışmalar özünde müşterek varlıkların metalaştırılmasıdır.

Müşterek varlıklar, doğal ya da insan yapımı olabilirler. Bir varlığa müştereklik niteliği kazandıran etken, o varlığın toplumsal ilişkiler içerisindeki anlamıdır. Stavros Stavrides'e (2016: 16) göre müşterek(ler), toplulukların doğa ile kurdukları mekânsal ilişkilerin sonucunda üretilir. Meralar, ormanlar, su kaynakları, sulak alanlar, yaylalar vb. birçok varlık onlarla kurulan toplumsal ilişkilerin parçası olarak müşterek varlık niteliği kazanırlar. Bu bağlamda müşterekler, kolektif toplumsal ilişkilerin mekânsal düzlemde üretildiği varlıklardır. Söz konusu kullanıma biçiminin kolektif biçimde yapılması, insan-doğa ilişkisinin tarihsel sürecinin bir sonucudur. Toplumsal doğa anlayışı bakımından yerel topluluklar ile doğa varlıkları bir bütündür. Yerel topluluklar ile müşterek varlıklar arasındaki ilişki de bir bütünlük ve tarihsellik arz eder. Elinor Ostrom (2020) bu bağlamda müşterek varlıkları *doğal* ve *yapay* olmak üzere ikili kategoriye ayırır. Orman, mera, sahil, su kaynakları (dereler, sulak alanlar vs.) doğal müştereklerdir; meydanlar, parklar, caddeler, sokaklar toplumsal mekânlar da yapay müştereklerdir. Hem doğal hem de yapay müşterek varlıklar toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür. Toplumsal ilişkilerin ortaklaşması sonucu müştereklik niteliği kazanırlar. Bir varlığın müşterekliği ortaklaşmaya, ortak iyiye, ortak karara konu olmasına bağlıdır.

Kentsel ya da kırsal, çeşitli kolektif toplumsal ilişkiler içinde soyut ve somut varlıklar biçiminde müşterekler üretilir. Geleneksel kolektif ilişkilerin daha güçlü olduğu kırsal yerlerde müşterek varlıklarla yerel toplulukların ilişkisi de daha güçlü olur. Toplulukların doğayla kurduğu ilişkinin gücü bu bağlamda anlam kazanır. Bu nedenle yerel topluluklar, müştereklerin tehdit edilmesi durumunda Lefebvreci anlamda *sahiplenme* pratiği geliştirirler. Özellikle sermayenin kentsel mekânda yapılı çevreye yönelik birikim stratejisini kırsal mekâna doğru genişletmesi, müşterek doğa varlıkları için bir tehdit oluşturmaktadır. Müşterek varlıkların birikim sürecine konu edinmesi, müşterek ilişkileri çözmeye yönünde tehdit oluşturmaktadır.

Sermayenin maden, enerji, ulaşım gibi yeni yatırımları kırsal mekânda yoğunlaştırması, kırsal müştereklerin metalaşma sürecine dâhil edilmesidir. Kırsal alanlarda maden, su gibi enerji kaynakları üretim için gerekli varlıklardır. Sermayenin

sürekli büyüme ve genişleme eğilimi, kırsal alanlara doğru yayılmasını da beraberinde getirmektedir. Bu durum müşterek doğa varlıkları -özellikle kırsal müşterekler- açısından bir tehdit oluşturmaktadır. Sermayenin müşterek varlıklara yönelik bu tehdidi, yerel toplulukların müşterekleri sahiplenmeye yönelik toplumsal hareketlerin çıkmasına yol açmaktadır. Müştereklerin *sahiplenmesine* yönelik toplumsal hareketin ortaya çıkması, yerel toplulukların müşterek varlığı sahiplenme gücü oranında anlam kazanır. Bu bağlamda çalışmanın ana teması, sermayenin müşterek varlıklara yönelmesine karşı yerel toplulukların ürettiği direniş pratikleri ile müşterek varlıkları sahiplenme gücü arasındaki ilişkidir.

Tezin araştırma sahasını 1956 yılında başlanan, 1992 yılında MİGEM'e devredilen ve 2006 yılında özelleştirme politikaları sonucunda Demir Export A. Ş. 'ne devredilen Bakırtepe Altın Madeni İşleme Faaliyeti'ne karşı Sivas İli Kangal İlçesine bağlı Pınargözü, Elkondü, Eğricek ve Kalkım köyleri oluşturmaktadır. Köylülerin (ve diğer yerel toplulukların) müştereklerle kurdukları ilişkinin gücü ile müşterek varlıkları *sahiplenme* gücünün ürettiği toplumsal tepkiye odaklanılan bu çalışmada yerel toplumsal hareketler incelenmiştir. Köylülerin çevreci hareketleriyle ilgili literatür, güçlü hareketler üreten örnekleri incelemektedir (Yaşa, 2017; Sat, 2017; Gülen, 2016; Işıl, 2019; Kaymaz, 2017; Özberk, 2016; Özlüer vd., 2016; Tekeli, 2016; Akdemir, 2016; Çoban vd., 2015). İlgili literatür güçlü toplumsal hareketleri konu etmektedir. Bu tez çalışmasında ise kırsal müştereklere yönelik tehditler olmasına karşın güçlü bir toplumsal hareket üret(e)meyen Bakırtepe'deki yerel topluluklar incelenmiştir.

Müşterekler ile toplumsal hareketler arasındaki ilişki, görünenin ötesinde süreç(ler) ve aktör(ler) arasındaki ilişkileri etrafında şekillenir. Bu tez çalışmasının ana sorunsalı da müşterekler ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi anlamaktır. Dahası yerel toplulukların müşterek varlıkları sahiplenme gücü ile toplumsal hareketlerin gücü arasındaki ilişkiselliği ortaya koymaktır. Bakırtepe bölgesinde maden arama ve işleme faaliyetlerine karşı yerel toplulukların güçlü toplumsal hareket üret(e)memesi, kırdan kente göç eden yerel toplulukların/köylülerin, zamanla kırsal mekânla aidiyet bağlarının zayıflamış olmasıdır. Kırsal mekân/köy, kente göç edenler için mevsimlik deneyimlenen mekân ya da nostaljik bir alana dönüşmüştür. Bu durum, kırsal mekân ile bağlarının zayıflamasına neden olmaktadır. Kırdan kente göç nedeniyle müşterek varlıklarla ilişkinin maden öncesinde de zayıflamış olduğu Bakırtepe örneğinde yerel toplumsal

hareketin gücü de zayıflamıştır. Yerel toplumsal hareketler Türkiye'nin farklı bölgelerinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkmakla birlikte, Bakırtepe Altın İşletmesi'ne yönelik toplumsal tepkinin yeterince güçlü olmaması ve bu tepkinin tarihsel süreçte neden sönümlendiği, bu araştırmanın temel sorununu ve inceleme nesnesini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Hipotezi ve Yöntemi

Müşterekler veyahut müşterek doğa varlıkları, sermayenin doğa varlıklarına yoğunlaşması noktasında kritik bir öneme sahiptirler. Nitekim müşterek varlıkların literatürde tartışıldığı süreç aynı zamanda neoliberal politikaların inşa edildiği ve hegemonik bir söylem olarak belirmeye başladığı döneme denk gelir. Neoliberal politikalar ile müşterek varlıklara el konulması, yerel toplulukların tarihsel olarak kurdukları ilişkiyi de dönüştürdü. Bu dönüşüm yerel toplulukların müşterek varlıklara erişimini kısıtlamasıyla doğrudan ilintili. Yerel toplulukların neoliberal politikalar sonucunda müşterek varlıklarla -özellikle doğa varlıklarıyla- kurdukları ilişki, farklı yerel direniş hareketlerinin belirmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu durum toplumsal hareket(ler)in ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Ancak her toplumsal direniş pratiği benzer etkiye sahip olamamaktadır. Müşterek varlıkları *sahiplenmeye* yönelik yerel toplulukların ortaya koyduğu tepkinin gücü neden farklılık gösterir? Çalışmanın temel sorunsalı yerel toplulukların doğa ile kurdukları ilişki ve müşterekleri *sahiplenme* gücü ile toplumsal hareketin gücü arasındaki ilişkidir.

Müşterek(ler) kendinde bir varlık olarak düşünülemez. Geniş biçimde tanımlarsak müşterekler hem yapay hem de doğal varlıklardır. İnsan-doğa ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde müşterekler toplumsal alanın ve gündelik yaşam pratiklerinin önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla müşterek varlıklar Smith'in belirttiği üzere hem *birinci doğa* hem de *ikinci doğa* varlıklardır. Tez çalışmasında insan-doğa ilişkisi *toplumsal doğa* kavrayışından hareketle açıklanmıştır. Toplumsal doğa kavrayışına göre doğa ile toplum arasında ayrım bulunmaz; doğa ile toplum birlik ve bütünsellik arz eder. Bu anlamda müşterekler, toplumsal doğa kavrayışı çerçevesinde açıklanmıştır. Tez çalışmasında, müşterek varlıkların toplumsal bir edim olduğunu yerel toplulukların müşterek varlıkları *sahiplenme* ilişkisi bağlamında irdelenmiştir. Müştereklerin *sahiplenme* pratiği, yerel toplumsal hareketin gücünü etkiler.

Müşterek varlıkları *sahiplenme* ile toplumsal hareketler arasındaki ilişki, toplumsal doğa kavrayışından hareketle açıklanmıştır. *Sahiplenme* kavramını Lefebvreci anlamda kullandım. Neil Smith'in (2017) *toplumsal doğa* kavramsallaştırması bu noktada açıklayıcı olmuştur. Çalışmanın temel kavramlarından biri olan mülksüzleştirme, klasik Marksist kuram ve David Harvey'in *mülksüzleştirerek birikim* kavramı çerçevesinde analiz edilmiştir. Mülksüzleştirerek birikim, neoliberal dönemin hegemonik üretim, bölüşüm ve tüketim stratejisidir. Neoliberal dönemde sermayenin esnekliği yalnızca üretim, tüketim ve emek dolayımında gerçekleşmez. Aynı zamanda ulaşım ve iletişim ağlarının gelişmesi de eşlik etmiştir. Bu anlamda Manuel Castells'in 'ağ toplumu' yaklaşımı, tez çalışmasının bir diğer teorik arka planını oluşturmaktadır.

Kısaca bu tez çalışmasında mekânı ve müşterekleri *sahiplenme* olgusu Lefebvreci, müşterek(ler) konusu Stavros Stavrides, Elinor Ostrom ve Harveyci anlamda, toplumsal doğa kavrayışı Smithci, mülksüzleştirme –ve aynı zamanda mülksüzleştirerek birikim-süreci Harvey, son olarak toplumsal hareketler de Castells'ci perspektifle yazılmıştır. Tezin sorunsal(lar)ı, yukarıda bahsedilen kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar dolayımında cevaplandırılmıştır.

Yerel toplulukların müşterekleri sahiplenme gücü ile toplumsal hareketin gücü arasındaki ilişkiye odaklanan bu tez, müştereklerin toplumsal ilişkiler dolayımında nasıl üretildiğini açıklamaktadır. Sermayenin kent dışı alanlara yönelmesi ile kırsal alanların birikim süreçlerine konu olması neoliberal dönemin göstergelerinden biridir. Sermaye neoliberal dönemde özel mülkiyeti özelleştirme aracılığıyla el koymakla kalmıyor aynı zamanda müşterek varlıkları da bu sürece dahil ediyor. Müşterek mekânlar, müşterek doğa varlıkları ve müşterekleştirme pratikleri çerçevesinde herkesçe kullanılan müşterek alanlar sermayenin mülksüzleştirme stratejisi kaskadındadır. Müşterekler, yerel kullanıcıların erişimine kapatılmakta ve birikim süreçlerine eklenmektedir. Müşterekleri *sahiplenmeye* yönelik direniş pratikleri de bu çerçevede ortaya çıkmaktadır. Yerel toplulukların müşterek varlıklarla kurdukları sahiplenme ilişkisinin gücü direniş pratiklerinin potansiyelini belirlemektedir. Bu bağlamda tez çalışmasının ana hipotezi şöyledir:

“Yerel toplulukların/köylülerin müşterek varlıklarla kurdukları ilişkinin gücü, sahiplenilen bu varlıklara erişimlerini kısıtlayan faaliyetlere karşı ürettikleri toplumsal hareketlerin gücünü belirler”.

Sermayenin doğa varlıklarına yönelmesi, müşterek doğa varlıklarına yönelik tehditleri arttırmaktadır. Özellikle mülksüzleştirerek birikim stratejisi, neoliberal ideolojinin doğa varlıklarına tahakküm etmesidir. *İlk birikim* ile birlikte doğa bir meta olarak görülmüştür. Kapitalist üretimin doğayı meta nesnesine indirgemesi, insan-dışı doğaya müdahale biçimini doğrudan etkiler. Bu bağlamda 1970'lerin ekoloji politığının konusu, sermayenin maden ve enerji kaynaklarına yoğunlaşmasıdır. Enerji ve madene bağlı yatırımların artması, sermaye yatırımlarını da kırsal mekâna yöneltmektedir. Kırsal alanda mera, dere, orman, tarımsal topraklar gibi varlıklar birikim stratejileri ve bölüşüm ilişkileri çerçevesinde yatırıma konu olmaktadır ve metalaşma kısılcasına alınmaktadır. Castree'nin (2008) de ifade ettiği gibi doğa (ve dolayısıyla doğa varlıkları) neoliberal birikim sürecine eklenmektedir.

İnsanların doğa ile kurdukları ilişkinin gücü, doğanın insanların gündelik yaşam pratiklerinde oynadığı tarihsel yeri ile yakından ilişkilidir. Şengül'e (2017) göre yerel topluluklar, doğa ile kurdukları ilişki sonucunda neoliberal politikalara karşı direniş pratikleri geliştirirler. Yerel toplulukların farklı amaçlar etrafında ürettikleri direniş pratikleri çoğu durumda doğa varlıklarını ya da geçimlik kaynaklarını korumaya yöneliktir.

Yerel topluluklar, kırsal bölgede yaşayan köy ve köy altı yerleşim topluluklarıdır. Yerel toplulukların doğa ile kurdukları ilişkinin gücü farklılık göstermektedir. Dolayısıyla yerel toplulukların doğa ile kurdukları ilişki belirli yapılar/varlıklar dolayımında gerçekleşir. Yerel topluluklar olarak köylüler mera, orman, dere gibi doğal müşterekler ile dinsel ritüel mekânları, topluluk etkinlikleri gibi ortaklaşmalar dolayımında toplumsal ilişkiler ve gündelik yaşam pratikleri geliştirirler. Bir varlığın müşterek olması için herhangi bir mülkiyet rejimine tabi olmasına bakılmaz. Bir varlığı müşterek yapan kriter, o varlığın toplumsal ilişkilerdeki kolektif rolüdür. Bu müşterek varlık özel mülkiyet, kamu mülkiyeti veya herhangi bir topluluğa ait olabilir.

Müşterek varlığı olanaklı kılan toplumsal ilişkilere konu olması ve edimselliktir. Belirli bir topluluğun ortak amaçlar veya duygular etrafında bir varlığı *sahiplenmesi*, kullanması veya değer atfetmesi, o varlığa müştereklik özelliği/niteliği kazandırır. Bu bağlamda müşterekler toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür. Ortak bir etkinlik, bir mekânın ortak biçimde kullanılması veya mekânın üretimi dolayısıyla ortak duyu ve amaçlar etrafında gündelik yaşam pratiklerinin meydana gelmesi müşterek olgulardır. Dolayısıyla

müşterekler kendinde bir varlık olmanın ötesinde sahiplenilen toplumsal pratiklerin inşasına (Stavrides, 2017) ve toplumsal ilişkilerin *ortak zenginliğine* (Hardt ve Negri, 2011) işaret eder. Çağdaş kapitalizmin (post-Fordist üretim ilişkilerinin) ortak alanları sermaye lehine özelleştirmesi ya da yerel toplulukların bu alanlara erişiminin sınırlandırılması/engellenmesi, yerel topluluğun *sahiplenme* tutum ve pratiklerinin farklı biçimlerde ve güçte ortaya çıkmasına yol açabilmektedir.

Sosyal bilimler literatüründe müşterek doğa varlıklarına ilişkin kritik tartışmalardan biri Garret Hardin'in *Müştereklerin Trajedisi* isimli çalışmasıdır. Hardin (2017: 27), Malthusçu nüfus tezinden hareketle doğal kaynakların sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Hardin'e (2017: 31) göre müşterek olarak adlandırılan doğa varlıkları sınırlıdır ve sınırsız kullanılması durumunda herkes için çöküş olacaktır. Bu nedenle Hardin müşterekler için en ideal çözüm yolunun özel mülkiyetin gelişmesinden geçtiğini iddia eder. Hardin'in müştereklere dair yaklaşımı akademik alanda ilk sayılmakla birlikte aynı zamanda liberal söylemler içerir. Buna ek olarak Hardin otlaklar üzerinde müşterek kaynakların tüketilmesinin zararlarında bahsetmekle birlikte müşterek kavramını tanımlamaktan kaçınmıştır.

Müştereklere ilişkin en geniş kavramsal tanımlamayı Elinor Ostrom yapmıştır. Ostrom (2020: 54-55) müşterekleri doğal ve yapay olmak üzere iki kategoride açıklar. Buna göre yeraltı ve yerüstü su kaynakları, ormanlar, meralar doğal müştereklerdir; ortak bilişim sistemleri, internet kaynakları ve devlet sistemleri yapay müşterek varlıklardır. Ostrom'un tanımlamasından hareketle müşterek varlıkların kökeninde ortak kullanım pratiklerinin varlığı yer alır. Ortaklaşım olarak da ifade edilen müştereklik pratikleri özünde toplumsal ilişkilerdir.

Ortak kullanılan doğal ve yapay varlıklar olduğu kabul edildiğinde müştereklerin tarihsel olarak nasıl bir ortak kullanıma konu olduğu sorunsalı ile karşılaşmaktayız. Müşterek varlıklar tarihsel olarak ortak kullanılan özel veya kamusal varlıklardır. Özel mülkiyete ait varlıklar da müşterek kullanıma konu olmuştur ancak bu durumda kritik olan müşterek varlığın ortak kullanma amacı taşımasıdır. Bu nedenle ister özel mülkiyet isterse ortak kullanıma tabi varlıklar olsun önemli olan nesnenin müştereklik niteliğidir. Müşterek varlıkların günümüzde tartışılmasının nedeni ise müşterek varlıklara el konulması sürecidir. Müşterek varlıklar tarihsel olarak müşterek toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür. Dolayısıyla aslında müşterek varlıklara yönelik herhangi bir tehdit, toplumsal

ilişkiler için de potansiyel tehdit anlamına gelmektedir. Caffentzis ve Federici (2017)'ye göre müşterekler herhangi bir ticari çıkar gözetmeksizin *ortak zenginlik* içerir; müşterekler verili yapılar veya varlıklar değildir, toplumsal ilişkiler çerçevesinde üretilir; ortak bir yapının inşa edilmesidir; belirli bir topluluğun varlığını gerektirir; yeni bir yaşam biçimini şekillendirir; üretim araçlarına ve karar alma süreçlerine eşit ve ortak biçimde erişilmesinin dinamiklerini oluşturur. Bu bağlamda sermayenin müşterek doğa varlıklarına yönelmesi yalnızca somut doğa varlıkları için değil aynı zamanda toplumsal ilişkileri ve gelecek için de bir tehdit oluşturmaktadır.

Kırsal alanda yoğunlaşan büyük ölçekli yatırımlar, tarihsel olarak ortak kullanıma tabi doğal varlıkları ve toplumsal ilişkileri doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilemektedir. İlgili literatürde sermayenin müşterek yapılara yönelmesi sürecini Marx '*ilk birikim*' olarak adlandırır. Marx'ın *ilk birikim* olarak adlandırdığı süreç kapitalist üretim ilişkilerinin İngiltere'de belirmeye başladığı dönemdir. *İlk birikim*, sanayi kapitalizminin gelişmesi, ortak kullanım alanlarının ele geçirilmesi, kırsal nüfusun kentlere göç ettirilmesi ve çitleme politikalarıyla özel mülkiyetin gelişmesi sürecinin adıdır. *İlk birikim* kavramından hareketle David Harvey ise neoliberal birikim stratejisini '*mülksüzleştirerek birikim*' biçiminde yeniden açıklamıştır. Hem *ilk birikim* hem de *mülksüzleştirerek birikim* sermayenin müşterek doğa varlıklarına yönelmesi sürecini açıklamaya ilişkin kavramsal tanımlardır.

Harvey'in *mülksüzleştirerek birikim* olarak kavramsallaştırdığı süreç, müşterek varlıkların sermaye tarafından el konulması durumudur. Özellikle kent-dışı alanlarda doğa varlıklarına yönelik el koyma süreci, müşterek varlıkların ele geçirilmesidir. Müşterek varlıkların kullanım amacından koparılıp sermaye birikimi ve tüketime konu edilmesi, müşterek varlıkları *sahiplenme* pratiklerini doğurmuştur. Müşterek varlıklarla kurulan ilişkinin gücü müştereklerin sahiplenmesi düşüncesini doğurmuştur. Müştereklerin sahiplenilmesi çoğu zaman müşterek yapılarla tarihsel bağları olan yerel topluluklar tarafından gerçekleştirilir. Bu anlamda sermayenin kırsal mekâna yoğunlaşması ve doğa varlıklarına el koyarak birikim süreçlerine dâhil etmesi, müşterek varlıkları tehdit etmiştir. Müşterek varlıkların sermaye birikimine konu olması yerel toplulukların direniş pratikleri geliştirmesine dair dinamikleri ortaya çıkarır.

Köylülerin geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Köyler tarihsel süreçte özellikle 1960'lı yıllardan sonra sürekli biçimde göç vermiştir. Yaz aylarında artan nüfus

kış aylarında ciddi azalma gösterir. Bunun nedeni göç eden nüfusun hâlâ kırsal yapıdan tam olarak kopamamasıdır. Ancak kırsal mekânla bağları giderek zayıflamaktadır. Bu anlamda kırsal mekânla kurdukları ilişkinin gücü oldukça zayıftır. Köy topluluklarının geçimlik kaynaklarından koparılması bunun en önemli nedenlerinden biridir. Azalan nüfus ve üretim faaliyetlerinden uzaklaşılması gibi nedenlerden ötürü, köylülerin eskiden yoğun biçimde müşterek olarak yararlandıkları mera alanı, ibadet etkinlikleri, su kaynakları, bostan alanları gibi varlıklarla kurmuş oldukları bağ zayıflamıştır. Yerel toplulukların geçimlik kaynaklarına kamulaştırma ve özelleştirme gibi pratiklerle el konulması, yerel topluluklar ile müşterekler arasındaki ilişkiyi de tarihsel olarak dönüştürdü. Köylülerin müştereklerle kurdukları ilişkinin gücü şu iki değişkenle daha somut olarak ölçülebilir. Bu bağlamda birinci işlevsel hipotezimiz, **“yerel toplulukların/köylülerin müştereklerle kurduğu kültürel ilişkinin gücü sahiplenme ilişkisinin gücünü belirler”** şeklindedir.

El konulan (massedilen) ve *çitlenen* alan bir müşterek mekân niteliği taşımaktadır. Su kaynakları, mera alanı ve kültürel etkinliklerin bu alanda yapılması, mekânın müştereklik niteliğini belirtir. Tarihsel olarak müşterek varlıklarla kurulan bağ dolaylı olarak zayıflar. Bu durum yerel toplulukların müşterekleri *sahiplenme* pratiklerini doğrudan etkiler. Yerel toplulukların müşterek varlıkları koruma pratikleri geliştirmesi yerel direniş hareketlerinin ortaya çıkmasına ön ayak olur. Tez çalışması kuramsal tartışmalar ve alan araştırmasından oluşmaktadır.

Yerel toplulukların kırdan kente göç etmesiyle hem kırsal mekânla bağlarının zayıflaması hem de geçimlik kaynaklarından koparılmasıyla sonuçlanmıştır. Küçük köylünün temel geçimlik kaynakları olan tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin azalması, tarım toprakları ile müşterek varlıklara el konulmasıyla zayıflamıştır. Mera, dere, orman gibi müşterek varlıklar ve mekânlar, küçük köylü için temel geçimlik ilişkilerini sürdüren varlıklardır. Bu anlamda tez çalışmamızın ikinci işlevsel hipotezini **“yerel toplulukların müşterek varlıklarla kurduğu geçimlik ilişkinin gücü sahiplenme ilişkisinin gücünü belirler”** biçiminde ifade etmek mümkün.

Yerel topluluklar doğa ile kültürel, duygusal ve geçimlik ilişki üzerinde bağ kurar. Maden yatırımı sonrası kırsal alanda kamulaştırma ve özelleştirme politikalarıyla hem müşterek varlıklar ve özel mülkiyete konu olan varlıklar şirket(ler)e devredilir. Neoliberal birikim stratejisinin önemli araçlarından biri olan kamulaştırma ve özelleştirme politikaları

sonucunda yerel topluluklar geçimlik kaynaklarından koparılmakta ve mülksüzleştirme kısılcasına alınmaktadır. Sermayenin kent dışı alanlara yönelmesi, kırsal mekânda müştereklerin ve geçimlik kaynaklara el konulmasına neden olmakta ve daha önce kırdan kente göç etmiş köylülerin kır ile olan bağlantısı daha da zayıflamaktadır.

Tez çalışması sermayenin müşterek doğa varlıklarına yönelmesiyle yerel toplulukların müşterekleri sahiplenme gücünün ürettiği toplumsal hareketin gücü arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Sermaye, toplumsal ilişkilerin ürünüdür ve bir yapıdır. Benzer biçimde kapitalizm de bir toplumsal sistemdir ve akışkandır. Bu nedenle de çalışmada realist yöntem-bilimden yararlanılmıştır. Realist yöntem-bilim, gerçeğin ardında yapılar, aktörler ve süreçler gibi fenomenlerin olduğunu savunur ve bunları kavram-kuram çerçevesinde açıklar (Sayer, 2017: 27-28). Yapılar, süreçler ve aktörler arasındaki ilişki tarihseldir; aralarında diyalektik bir ilişki söz konusudur. Bu nedenle Neuman'a (2014: 143) göre görünenin ardındaki gerçeklikte çeşitli katmanlar bulunur ve bu katmanlar, ampirik olarak gözlemlenemeyen nedensel mekanizmalar ve yapılar tarafından üretilir. Eleştirel sosyal bilim, bu noktada, gerçeğin ardındaki mekanizmaları ve yapıları görmemizi sağlayan kavramsal ve kuramsal araçlar sunar. Bu nedenle de çalışmada realist yöntem-bilimi ve eleştirel teorinin kavramsal ve kuramsal araçlarından yararlanılarak örnek olayın ardındaki süreçler, yapılar ve aktörler arasındaki ilişkisellik incelenmiştir.

1.3. Araştırmanın Bilgi Derleme ve İşleme Teknikleri

Tez çalışmasına ilişkin veriler iki ayrı teknikle elde edilmiştir. Tez çalışmasının teorik bölümlerinin derlemesi için basılı ve dijital ortamda literatür taraması yapılarak bilgiler elde edilmiş ve nitel olarak çözümlenmiştir. Kitaplar, elektronik ortam, görsel veriler (harita vb.), tezler, makaleler, kurumsal belgeler, yasalar ve yasal mevzuatlar, raporlar ve diğer yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerin derlemesi yapılmıştır.

Tez çalışmasının araştırma nesnesini kırsal alanlarda müşterek varlıklara yönelik hakların ihlali nedeniyle ortaya çıkan yerel çevre hareketleridir. Çalışmanın araştırma sahası, Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı Pınargözü, Eğricek, Elkondu ve Kalkım köyleridir. Araştırma sahası, kuramsal kısımda bahsedilen yerel toplulukların müşterek yapılarla kurdukları tarihsel ilişki ve faaliyetler ile müşterekleri *sahiplenmeye* yönelik direniş pratiklerini (veya toplumsal hareket) üretme gücüdür. Nitekim mülksüzleştirme pratiklerine konu olan meralar, ormanlar ve su kaynakları ortak varlıklardır. Pınargözü,

Eğricek, Elkondur ve Kalkım köylerinin birleştiği mevkide bulunan ve Bakırtepe olarak adlandırılan coğrafi alanda maden arama faaliyetleri kapsamında mera, orman ve su kaynaklarına el konulması toplumsal hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu hareketin etkisi ve gücü sınırlı olmuştur. Toplumsal hareketin etkisinin sınırlı olması müştereklerin sahiplenme gücünü göstermesi yönünden önemlidir. Göç ve diğer nedenlerle köylerdeki ilişkilerin dönüştüğü bilinen bu yörede toplumsal hareketlerin güçlü olmamasını açıklamak açısından müşterek varlıklarla ilişkinin düzeyi önemli bir değişken olarak görölmüştür. Yerel toplulukların doğa varlıklarıyla kurdukları ilişkinin gücü bu bağlamda önem kazanmaktadır. Bu nedenle, tez çalışmasında yerel toplulukların tarihsel olarak müşterek varlıklarla kurdukları ilişki incelenmiş ve bu varlıklarla kurdukları ilişkinin gücü oranında toplumsal hareketin etkisi konu edinmiştir.

Tezin saha araştırması altın işleme, demir ve bakır madeni çıkarma, jeolojik analiz gibi projelere/faaliyetlere sahne olan Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı Pınargözü, Eğricek, Elkondur ve Kalkım köylerini kapsamaktadır. Bu amaçla nitel veri toplama ve analiz teknikleri kullanılmıştır. Araştırma nesnesini tanımak ve analiz etmek amacıyla kurumsal belgelerin ve mekânın doğrudan okunmasının yanı sıra sahada derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde bilgilendirilmiş onay alınarak ve ses kayıt cihazı kullanılarak elektronik ortamda verilerin çözümlemesi yapılmıştır. Ses kayıt cihazının kullanılmadığı durumlarda görüşme esnasında not tutularak veriler elde edilmiştir. Veri çözümlemeleri yanı sıra sahada araştırma ve görüşmeler yapılırken aynı zamanda sahaya ilişkin gözlem notları tutulmuştur. Görüşmelerde yapılan ses kayıtlarının nitel analizi elektronik ortamda Transkriptör programı aracılığıyla yapılmıştır. Katılımcıların kimlik bilgileri kodlama tekniğiyle kategorilere ayırarak yapılmıştır. Katılımcıların yaş, cinsiyet, meslek ve görüşmenin yapıldığı mekân görüşme esnasında not edilmiştir.

Saha araştırması farklı zaman dilimlerinde ve iki farklı mekân üzerinden gerçekleştirildi. Tez çalışmasının birinci mekânı Pınargözü, Eğricek, Elkondur ve Kalkım köyleriydi. Köyler coğrafi olarak birbirine yakın olması ve yerel toplulukların birbirleriyle ilişkilerin güçlü olması araştırma sürecini kolaylaştıran etkenlerdi. İlk olarak 2022 yılının Eylül ayında kırsal alanda ön saha görüşmeleri gerçekleştirildi. 2022-2025 yılları arasında kırsal alanda toplam dört defa saha görüşmeleri gerçekleştirildi. İstanbul'da yapılan görüşmelerin birincisi 2024, ikincisi de 2025 yılında toplam iki ayrı

zaman diliminde gerçekleştirildi. Saha araştırması sürecinde toplam 24 ayrı birey ve 2 odak grup şeklinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Köylülerle görüşmeler ilk olarak sahayı tanıma amacıyla yapıldı. Saha görüşmeleri esnasında yerel topluluklar arasındaki ilişkileri, coğrafya ve doğa ile ilişkileri, mekân deneyimleme biçimleri ve köylülerin diğer köylülerle olan ilişkiler not edilerek veriler toplandı. Bunun yanı sıra saha araştırması sürecinde gidilen mekânlarda araştırmanın temel konus olan müşterek varlıklar hakkında yerel düzeyde bilgiler elde edildi. Kartopu tekniği ile görüşülen kişiler aracılığıyla farklı kişilerle görüşmeler yapıldı. Saha araştırmasında ziyaret ettiğim köyler dışarıya –yani daha çok İstanbul ve Ankara’ya – yoğun göç verdiği bilgisini paylaştı. Bu nedenle daha önce köyde yaşamış olup Ankara ve İstanbul gibi kentlere göç etmiş kişilerle de görüşmeler gerçekleştirildi. Köylülerin göç etme süreci çoğu zaman aile veya akrabalık bağlantısıyla gerçekleşmekte ve benzer ilişki ağları aracılığıyla kentte tutunmaya çalışırlar. Saha araştırmasına konu olan köylüler de gittikleri kentlerde hemşeri dernekleri aracılığıyla ilişkilerini sürdürmektedirler. Bu nedenle görüşmeler yalnızca kişilerle sınırlı kalmadı; İstanbul’un çeşitli semtlerinde yer alan Pınargözü Eğitim, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Sivas İli Kangal İlçesi Elkondu Köyü Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği, Kangal Dernekler Federasyonu gibi sivil toplum kuruluşları ile yüzyüze görüşmeler yapıldı.

1.4. Araştırmanın Kavram Tanımları

Müşterek(ler): Ortaklaşım anlamına da gelen müşterek(ler) hava, su, toprak, orman, mera, internet ve bilişim sistemleri, cadde, park, sokak gibi hem doğal hem de insan yapımı varlıkların tümünü ifade eder (Ostrom, 2017: 53-54). Müşterek(ler), herhangi bir otoriteye dayanmayan, toplumsal ilişkiler sonucu üretilen soyut ve somut yeni toplumsal yaşam pratiklerinin toplamıdır (Stavrides, 2018: 16). Her türlü dış etkiye açık, belli bir nesne veya varlıkla sınırlı olmayan ve toplumsal ilişki örüntüleri etrafında üretilen yapılardır (Harvey, 2013: 125).

Mülksüzleştirme: Doğa varlıklarının metalaştırılması, devletin şiddet tekeliğini kullanarak kırsal nüfusu kırsal mekândan uzaklaştırması; özel mülkiyetin gelişmesi, genel hakların sermaye lehine bastırılması; emek gücünün metalaştırılması ile yerli üretim ve tüketim biçimlerinin bastırılarak kontrol altına alınması; kırsal alana ait üretim araç ve gereçlerinin özelleştirilmesi veya el konulması sürecidir (Harvey, 2006: 80-81).

Toplumsal Hareket: Otoritelere karşı belirli bir düşünce ve tutum çerçevesinde gelişen, kendi içerisinde farklılıkları barındıran kitlesel halk hareketleridir (Tilly, 2008: 17). Çok-merkezli aktörlerin, merkezsiz ve çoğu zaman lider olmadan bilişsel ağlar aracılığıyla hem yerel hem küresel ölçekte belirli bir otoriteye karşı hareket etmesidir (Castells, 2013: 192-193).

Sahiplenme: Belirli bir grubun veya topluluğun gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla mekânı ve doğayı anlamlandırma, kullanma ve dönüştürmesidir. Toplulukların doğa ve mekânla kurdukları tarihsel ilişkinin maddi, simgesel ve duygulanımsal olarak yeniden üretilmesidir (Lefebvre, 2016: 183-184).

Yerel Topluluk(lar): Belirli bir mekânsal alanda yaşayan, gündelik yaşam pratiklerini ortak değerler, normlar, kültürel yapılar ve sosyal ilişkiler etrafında sürdüren, kolektif yaşam ve bireysel ilişkilerin yoğun olduğu topluluklardır (Delanty, 2009).

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Tez çalışması beş ana başlıktan oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın amacı, konusu, hipotezleri ve kavram tanımları yer almaktadır. İkinci ana başlıkta doğa-toplum ikiliği ve müşterekler tartışılmıştır. Üçüncü bölümde sermayenin müşterek doğa varlıklarına yönelmesi ve toplumsal hareketler incelenmiştir. Dördüncü bölümde araştırma sahası ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Son bölümde ise elde edilen bulgular tartışılmıştır.

2. DOĞA-TOPLUM İKİLİĞİ VE MÜŞTEREKLER

Bu bölümde insan-doğa veya doğa-toplum ikiliği üzerinde kuramsal tartışmalar ve müşterek kavramı hakkında bilgiler tartışılmıştır. Birinci alt başlıkta insan-doğa ilişkisine dair doğanın kavrama biçimi ve doğaya ilişkin iki temel yaklaşım tartışılmıştır. İkinci alt başlıkta ise müşterek kavramının etimolojisi ve müştereklere ilişkin teorik tartışmalara yer verilmiştir.

2.1. Doğa-Toplum İkiliği: Hangi Doğa?

Doğa veya ekosistem, her kavram gibi anlam-bilimsel bağlamda incelendiğinde tarihsel ve toplumsal olduğu görülür. Doğa kavramı Latince kökenlidir ve *natura* kavramına dayanır (Williams, 2012: 265). *Natura*, kavramı da Latince’de *natu*, *natus* kavramlarıyla benzeşir. Thomas Goodwin, Latince sözlüğünde *nature* kavramını farklı biçimlerde tanımlar. Goodwin’e (1874: 148) göre *nature* doğuştan/doğuştan gelen, yaratan, yaratmak, oluşmak, bir şeyin özü ya da doğanın gücü veya yasası anlamına gelir. Doğa kavramı Türkçe’de (Türk Dil Kurumu, 2025) insan eyleminden bağımsız canlı ve cansız tüm varlıkları ifade eder. Bu anlamda doğa kavramı ‘kendinde bir şey’ olarak görülür. İnsan da canlı bir varlık olarak doğanın bir parçasıdır. Dolayısıyla insan doğadan bağımsız bir varlık olarak düşünülemez.

Doğa ve doğa kavramına yönelik tartışmalar doğanın ontolojik ve epistemik bağlamlarda açıklanmasına neden olur. Doğa kendi başına bir varlık mı, insan-doğa arasında bir ilişki var mıdır sorunsalı, doğanın açıklanmasına yönelik ontolojik bir açıklamayı zorunlu kılar. Doğanın insandan ayrı bir varlık ve insanın doğadan yararlanan dışsal bir varlık olduğu düşüncesi düalist bir açıklama girişimidir. Aykut Çoban’a (2020: 21) göre doğa-insan ayrımı, doğanın bir parçası olan insan tabiatına aykırı bir düşüncedir. İnsan ile doğa arasındaki ilişki, insanın doğanın bir parçası olarak ekosistemde yaşayan canlı bir varlık ve doğa ile etkileşim halinde olması durumunu anlatır. İnsanın doğayı açıklama biçimi ise tarihseldir. İnsanın doğa ile kurduğu ilişki biçimi de yine tarihseldir. Doğanın tanımlanmasına yönelik farklı açıklama girişimleri, konuya ilişkin epistemolojik farklılıklardan kaynaklanır. İnsan-doğa arasındaki ilişkiselliğin düalist yaklaşımı da epistemolojik farklılıklardır.

Tez çalışmasının bu alt başlığında doğa iki ana epistemik yaklaşımdan hareketle açıklanmıştır. İlk, düşünsel-teorik temelleri kapitalist üretim ilişkilerine dayanan ve

doğayı insana dışsal bir nesne olarak açıklayan liberal doğa kavrayışıdır. İkincisi ise insan ve insan dışı varlıkları bir bütün olarak doğanın (ekosistemin) bir parçası olarak gören toplumsal doğa anlayışıdır. Doğa ve doğa-toplum ilişkisini açıklanmaya yönelik yaklaşımlar iki ana epistemeden hareket ederler. Farklı doğa kavrayışları da bulunmakla beraber dünya sistemi içerisinde bu iki yaklaşım egemendir. Bu çalışmada da liberal ve toplumsal doğa kavrayışının somut düzlemdeki yansımaları daha açıklayıcı olacağından hareketle bahsedilmektedir.

Toplumsal doğa kavrayışı, doğanın bütünselliği, ekosistemin özünde birbirinden ayıramaz parçalardan oluştuğunu varsayar. Bu anlamda doğa ile kurulan ilişki de diyalektiktir. Tez çalışmasında doğa ile toplum arasındaki ilişkinin bir bütün olduğu savından hareketle ekosistemin işleyişi açıklanmıştır.

2.1.1. Liberal Doğa Kavrayışı

Toplum-doğa ikiliğine dair iki ana yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Birincisi toplum-doğa ilişkisine yönelik liberal açıklama girişimleridir. Bir ideoloji olarak liberalizmde insan, doğanın dışında bir varlık olarak tahayyül edilir. Liberal düşüncede doğa dışsal bir varlıktır; yani doğa dışsallaştırılır. Liberal ideolojinin kurucularından John Locke, Aydınlanma felsefesinin temel postulatı olan aklı ön plana çıkarır. Locke’a göre insan akıl sahibi bir varlık olarak doğaya karşı egemen olarak yaratılmıştır. İnsan, daha önce ortak olan doğa varlıklarına aklını kullanarak egemen olur (Locke, 2012: 24). Locke’ta doğa, hiç kimsenin mülkiyetinde olmayan kendinde bir varlıktır. Doğaya ancak belirli bir emek harcayarak sahip olunabilir. Sahiplenme eylemi, insanın doğa varlıklarını -örneğin suyu, ağacı, geyiği- özel mülkiyete konu etmesine olanak sağlar. Böylece özel mülkiyet ortaya çıkar ve gelişir. Doğa bu durumda nesne konumundadır. Locke’un doğa varlıklarına yönelik yaklaşımı, Aydınlanma felsefesinin etkisinde birey-merkezci². Birey-merkezci düşüncede doğa ile olan ilişki dışsaldır. İnsan, doğanın dışında bir özne olarak tasavvur edilir. Locke’tan önce yaşayan ve merkantilist dönem düşünülerinden François Bacon da benzer düşünceye sahiptir. Bacon (1990), merkantilist dönemde insanın doğa varlıklarına erişimin serüvenini anlatır. Bacon’a göre insanın amacı doğaya hükmetmektir. Tarihsel bağlamda düşünüldüğünde Bacon’ın doğaya yaklaşımını anlamak mümkündür. Merkantilist birikim modeli erken dönem kapitalizmin ve liberal

² Birey, liberal ideolojinin temel kavramlarından biridir. Liberal ideolojinin siyasal ontolojisi, mülkiyet ve birey haklarının egemenliği postulatından hareketle inşa edilmiştir (Birler, 2014).

ideolojinin ortaya çıkmasına neden oldu. Kapitalist üretim ilişkileri ve ideolojik temsilcisi liberalizmin ortaya çıkışı, insan doğa ilişkilerinde büyük dönüşümün başlangıcıydı. Önceden doğaya erişim ve doğa varlıklarının kullanımı belirli bir coğrafyada ve üretimle sınırlıydı. Sömürgeci stratejinin yaygınlaşması ve Avrupalı sömürgecilerin çok geniş coğrafyanın temel meta ürünlerine erişimi bu durumu kritik ölçüde dönüştürdü. Locke’a bir daha dönersek doğa ontolojik anlamda insanların kullanımına sunulmuş bir armağan olarak görülür. Kapitalist üretim ilişkilerinin siyasal arzularını bir anlamda dile getiren Locke doğayı, insanın dışında bahsedilmiş bir nesne/armağan olarak tasavvur eder (Abramson, 2014: 248). Dolayısıyla insan dışındaki tüm canlı ve cansız varlıklar birer araçtır. Liberalizmde veya liberal doğa yaklaşımında doğa bir araçtır. Piyasa süreçlerine eklemlenmesi gereken bir nesnedir. Bir araç olarak doğa üretime ve tüketime konu edilir.

Doğa, sermayenin ve kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesinin nesnesi olarak görülür. Bu nedenle Foster’ın (2008) da ifade ettiği gibi kapitalist üretim ilişkilerinin egemen yapısı ekoloji karşıtlığıdır. Foster’a göre ekotarihsel bir sistem olarak kapitalist üretim ilişkilerinin dört ana eğilimi vardır:

Birincisi şeyler arasında değişmeden kalan tek bağlantı, nakit bağıdır; insan doğa ikiliğinde doğa meta olarak görüldüğünde ranta konu olur. Doğa, rant ekonomisine dahil edilmek istenen nesne olarak birikim süreçlerinin bir aracı olarak görülür. Doğa, değişim ve kullanım değeri üzerinden değerlendirilir ve bu yaklaşım indirgemecidir. İkincisi, sermaye dolaşımına yeniden girmediği sürece, bir şeyin nereye gittiği bir sorun oluşturmaz; liberal yaklaşımda doğa kaynaklarının kullanılmasında, doğal kaynakların sermaye döngüsüne katılır. Liberal yaklaşıma göre doğa sermaye döngüsüne dâhil olmadığı sürece nereye gittiği pek önemsenmez. Üçüncüsü, kendi kendini düzenleyen piyasa en iyisini bilir; sermaye merkezli bu kavrayışa göre piyasanın kendi kendini düzenlediğinden en ideal sonuçları ortaya çıkacağı varsayımına dayanır. Dördüncüsü, doğanın cömertçe verdiği şeyler, mülk sahibine verilmiş karşılıksız bir armağandır. Buradan hareketle Liberallere göre doğa, insanlar için araçsal bir nesnedir. (Foster, 2008, 137)

Tıpkı Locke’ta olduğu gibi doğa, insanların onu kullanmaya başlamasıyla anlam kazanır. İnsan doğa ilişkisinde doğa kullanım değeri ve araçsallığı bağlamında anlam kazanmaktadır. Doğada meydana gelen çevresel bozulmalar gibi ekolojik sorunlar yönetsel bağlamda incelenir. Örneğin liberal Cary Coglainese’a (2002: 201) göre liberaller, doğaya ilişkin herhangi bir konuda tarafsızdırlar. Tarafsızlık/kayıtsızlık iki nedene dayandırılır. Liberallere göre doğaya yönelik zararların önlenmesi bireylerin yararına olmasıyla anlam kazanır. Diğer bir neden ise bireylerin tüketime duydukları ihtiyaçtır. Minimal devlet anlayışı ve birey merkezci bu yaklaşım doğayı dışsal olarak görür. Asıl amaç bireyler için sürdürülebilir bir yaşamın olmasıdır. Çoban’a (2020: 22)

göre bu yaklaşım, doğa-toplum arasındaki ilişkiyi yok sayar. Toplumsal ilişkileri ve pratik deneyimleri doğadan soyutlar.

Tarihsel olarak da doğaya ilişkin yaklaşım biçimi 1970'lerin ekoloji-politiğinde farklı söylemlere konu olmuştur. 1970'lerin ekonomik ve ekoloji-politiği toplum-doğa ikiliğinde yeni tartışmalara konu olur. Nitekim 1970'li yılların yeni politik hegemonik yapılanması 'küreselleşme' gibi muğlak bir kavramla açıklanmıştır. Küreselleşme tartışmaları yeni bölüşüm ilişkileri, uluslararası işbölümünden değişen endüstriyel organizasyon biçimlerine, kentsel-bölgesel yeniden yapılanma süreçlerine, devlet gücünün doğasındaki dönüşümlerden sivil topluma, vatandaşlığa, demokrasiye, kamusal alanlara, milliyetçiliğe, politik-kültürel kimliklere, mimari biçimlere kadar geniş tema yelpazesini kapsamaktadır (Brenner, 1999: 39). Paradigma değişimi bir takım düşünsel tartışmaları da beraberinde getirdi: Yeşil kapitalizm (green kapitalism).

Yeşil kapitalizm (green capitalism), neoliberal-yeni sağ siyasetin kalkınmacı söyleminin merkezi kavramlarından biridir. Sürdürülebilir kalkınmanın söylemsel ürünü yeşil kapitalizm de yine neoliberal ekoloji politiğin ideolojik argümanıydı. Yeşil kapitalizm bu bağlamda kapitalist üretim ilişkilerinin ikiz krizine alternatif olma amacıyla ileri sürüldü. "Serbest piyasa çevreciliği" olarak da ifade edilen yeşil kapitalizm, çevresel zararların yarattığı dışsallıkların piyasa mekanizmasına dâhil edilmesidir. 1960'ların çevreci toplumsal hareketleri, çevrenin kirletilmesi ve çevresel maliyetlerin toplum içinde eşitsiz dağılması temaları etrafında şekillenirken; yeşil kapitalist düşüncede ise bu tür dışsallıkların piyasa mekanizmaları aracılığıyla çözülebileceğine dair bir inanç egemendir. Yeşil teknoloji, yeşil vergi, yeşil dönüşüm, çevreci tüketim gibi yeni ekolojik kavramlar ve amaçlar etrafında çevresel-ekolojik sorunlara çözümler üretilebileceği varsayılır (Smith, 2015: 49). Oysaki kapitalizmin temel mantığı meta üretimidir. Neoliberal amentü, doğayı yalnızca bir nesne olarak konumlandırmakta ve çevresel sorunlara piyasa temelli çözümler önermektedir; bu yaklaşımın doğayı dışsallaştırması, çevreci eleştirilerin temel hedeflerinden biri haline gelmiştir. Liberal doğa kavrayışına karşı doğayı bir bütün olarak gören toplumsal doğa kavrayışı bu anlamda önemli argümanlar sunmaktadır.

2.1.2. Toplumsal Doğa

Liberal doğanın aksine toplumsal doğa yaklaşımı, doğa-toplum ilişkisini bir bütün içerisinde inceler. Toplumsal doğa anlayışına göre doğa karmaşık bir yapıdadır. Doğa,

maddi ve ideal olanı içerisinde barındırır; hem önceden var olan hem de üretilendir; düzen ve düzensizliktir; bütünsellik arz eden parçalar silsilesidir; canlı ve cansız varlıklardır (Smith, 2017: 28). Doğa, farklılıkların bir arada olduğu bütünsel bir yapı olarak algılanır. Farklılıklar canlı ve cansız nesnelerden meydana gelir. Böylece doğanın, pek çok etkinliğin ürünü veya kendiliğinden bir ürün olduğu varsayılır. Toplumsal doğa yaklaşımına göre doğa hem önceden var olan hem de üretilendir. Doğa, insanın dışında bir nesne olarak görülmez. Doğa, tüm canlı ve cansız organizmaların etkileşimde olduğu bir bütün olarak görülür. Bu nedenle toplumsal doğa yaklaşımı, insan-doğa ikiliğinde realist bir perspektife sahiptir. Realist anlamda doğa, ekosistem dahilindeki tüm canlı ve cansız varlıkların doğanın bir parçası olduğu ve doğanın içsel kurallarına tabi olduğunu varsayar (Çoban, 2020: 27). Bu nedenle doğa, hem içsel (içrek) hem de dışsaldır. İnsan doğanın içinde, doğanın kendisi ve doğanın bir parçasıdır. Dolayısıyla toplumsal doğa yaklaşımına göre insan-doğa ilişkisi birbirinden ayrılmaz varlıklardır.

Toplumsal doğa yaklaşımına göre doğa-toplum arasındaki ilişki, farklı yapı ve süreçlerle etkileşim halindedir. Üretim, tüketim, dolaşım ilişkileri doğadan bağımsız işlemez (Moore, 2017: 20). Zira liberal doğa anlayışı, doğanın tahakküm altına alınması ve doğanın tüketilmesi gerektiğine dayanır. Özellikle 18. yüzyılda başlayan ve doğa üzerindeki hegemonyasını arttıran kapitalist üretim ilişkileri bu anlayışın bir ürünüdür. Çünkü kapitalist üretim ilişkisinde doğa dışsal bir varlıktı ve mutlaka kontrol altına alınması gereken bir nesneydi (Smith, 2017: 37). İnsanların doğa ile kurdukları ilişkinin gücü tarihsel olarak farklılık göstermektedir. Bu nedenle toplumsal doğa yaklaşımına göre doğa tarihseldir. Doğa, egemen üretim ilişkilerinden etkilenmekle beraber aynı zamanda üretim sürecinin de temel kaynağıdır. Toplumsal doğa anlayışında doğa, toplumdan ayrı bir varlık olarak düşünülmez.

Liberal doğa anlayışına karşı toplumsal doğa anlayışı, toplumu doğadan ayrı olarak düşünmez. Neil Smith *Eşitsiz Gelişim*'de *dışsal doğa* ve *evrensel doğa* ayrımı yapar. Smith'in düalist anlayışı kendi içerisinde bütünsellik arz eden soyut-kavramsal bir ayrımdır. *Dışsal doğa*, insan dışındaki nesneler ve süreçlerdir (Smith, 2017: 28). Dışsal doğa, toplumsal üretimin kaynağıdır. Özerk, el değmemiş, keşfedilmeyi bekleyen ve kapitalizmin egemen olmaya çalıştığı doğadır. *Evrensel doğa* ise insan doğasıdır (Smith, 2017: 28). Buna göre insan doğasının kendine içkin yönleri vardır. *Dışsal doğa*nın aksine

evrensel doğa dışlayıcı değildir. *Evrensel doğa* anlayışı bu anlamda insanın dışındaki varlıkları da içine alır.

Smith'e (2017) göre insanın insan-dışı doğayla kurduğu ilişki tarihseldir. Doğa hem üreten hem üretilendir. Doğanın üretilmesinde temel etken mübadele biçimidir. Mübadele sürecinde doğanın üretimi başlar ve insanlar varoluşlarının bütün doğalarını da üretmiş olurlar. Böylece Smith *birinci doğa* ve *ikinci doğa* gibi iki ana kategoride mübadelenin doğanın üretilmesi üzerindeki tarihselliğini inceler. Smith'e göre birinci doğa, el değmemiş ve mübadele süreçlerine dâhil olmayan doğadır. İnsan, doğa ile ilişkisinde birincil doğa söz konusu olmasına karşın doğal halini korumaktadır. İkinci doğanın üretilmesi, birinci doğanın üretim süreçleri konu olmasıyla gerçekleşir. İkinci doğanın üretilmesi, insan-doğa ilişkisini radikal biçimde dönüştürdü. İkinci doğa, üretim tarzı ile toplumsal formasyonlar arasındaki ilişkiden kaynaklanır.

Moore (2017: 27), kapitalizmin tarihsel gelişimi ile birlikte insan-doğa ilişkisinin hızlı ve radikal biçimde dönüştüğünü ifade eder. Smith (2017: 96), kapitalizme dayalı üretim ilişkilerinin doğayı bir bütün olarak tahakküm altına almaya ve toplumsal ilişkilere el koymaya çalıştığını vurgular. Bu bağlamda sermaye birikimi ile insan-doğa arasındaki ilişki tarihseldir. Sermayenin gelişim süreci insan-doğa ilişkisini de dönüştürdü. Sermayenin birikim stratejisi, doğanın tahakküm altına alınması sonucunu doğurur. Sermayenin tahakküm etmek istediği doğa varlıkları özel mülkiyet, kamu mülkiyeti ve müşterek doğa varlıklarıdır. Müşterek doğa varlıklarının birikime konu olması, yerel toplulukların doğa ile kurdukları tarihsel ilişkiyi doğrudan etkiler. Yeni üretim alanlarının açılması ve sermayenin hareket alanının genişletilmesiyle dönüşüm daha da hızlandı. Murray Bookchin (2021), sermayenin yeniden örgütlendiği dönemde yazdığı *Kıtlık Sonrası Anarşizm* kitabında doğanın, tahakküm ilişkilerinin bir aracı olduğunu belirtir. Toplum-doğa birlikteliğinden hareketler toplumsal hiyerarşi ve iktidar ilişkileri 'doğanın tahakkümü' üzerinden üretilmektedir (Bookchin, 2021: 56). Sermaye de doğa üzerinden doğayı yeniden üreterek tahakküm kurar. *İkinci doğa*, sermayenin hegemonik yeniden üretimini sağlar. Bookchin'e (2021: 19-20) göre insanın doğa ile kurduğu ilişki bilgi, teknoloji ve bilimle dolaylı olarak yeniden üretilir. Doğa bu yönüyle toplumsaldır. Sermaye de doğa üzerinden, doğayı yeniden üreterek kendini yeniden üretir. Smith (2017), doğanın üretimini açıklarken insanların yalnızca doğa ile olan etileşimi, müdahalesi ve değişimini anlatmaz, aynı zamanda doğanın maddi olarak yeniden ürettiği

iddiasındadır. Neoliberal dönemde doğanın üretimi de neoliberal birikim stratejisine göre işlemektedir. Castree'ye (2008: 140-141) göre doğanın neoliberalleştirilmesi özelleştirme, yönetim, doğanın metalaştırılması ve piyasa çevreciliği etrafında işlemektedir. Özelleştirme, kamu ya da ortak kaynakların sermayeye devredilmesidir; yönetim, devletin çevre ve diğer kamu varlıkları üzerindeki etkisinin azaltılması ve sivil topluma yetki devredilmesidir; doğanın metalaştırılması, doğal kaynakları piyasa mekanizmalarına dahil edilmesidir; piyasa çevreciliği, karbon ticareti, çevre vergisi, ekolojik hizmetler gibi uygulamalarla doğanın piyasa araçlarıyla yönetilmesidir. Doğanın neoliberalleştirilmesi, bu anlamda çok katmanlı stratejiler ve ilişkiler bütünüdür ifade eder. Neoliberalizm, doğa üzerindeki tahakkümünü siyaset-dışı alanı aktörleri de dahil ederek yüksek siyaset alanı olarak sunar (Castree, 2008: 143). Böylece çevresel örselenmeyi siyaset-dışı alan olarak lanse ederek bir meşruiyet alanı yaratır. Sivil toplum, minimal devlet, yeşil çevrecilik gibi retorik söylemlerle doğayı metalaştırır. Neoliberal dönemde doğa ve diğer varlıklar metalaştırılma kısıfına alınmıştır. Lefebvre'in de belirttiği üzere sermaye kent ve kır ayrımı yapmadan sürekli birikim nosyonu ile hareket eder. Bu nedenle toplumsal doğa anlayışı doğanın metalaştırılması ardındaki nedenleri ve süreçleri inceler. Toplumsal doğa açısından bakıldığında neoliberal birikim stratejisine konu olan varlıklar çoğunlukla müştereklerdir. İlgili alan yazına bakıldığında müşterek varlıklara ilişkin teorik ve olgusal çalışmalar, doğanın neoliberalleştirilmesi ile doğrudan ilintili olduğu görülür. Kent ve kır karşıtlığını 'aşan' neoliberal politikalar, müşterek varlıklara yoğunlaşmıştır. İnsan-doğa ilişkisinin dönüşümünü bu bağlamda anlamak için sermayenin tarihsel gelişimi önem arz eder. Bu nedenle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, 'müşterek' kavramının etimolojik ve kuramsal açıklamalarına yer verilmiş; ardından sermayenin gelişimiyle birlikte bu kavramın tarihsel dönüşümünü belirleyen dinamikler incelenmiştir.

2.2. Müşterekler

Müşterek kavramı pek çok alanda kullanılmaktadır. Kavramın kullanım alanının geniş olması tanımlanmasını da güçleştirmektedir. Müşterek kavramı İngilizce'de 'common' olarak geçer ve Türkçe'ye de yakın zamanda çevrilmiştir (Duru, 2018: 11). 'Common' kelimesi müşterek biçiminde Türkçe'ye çevrildiğinde farklı içerimler çağrıştırmaktadır. Nitekim 'müşterek' kavramı, Türkçe'de 'ortak', 'ortaklaşım', 'birliktelik' gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde müşterek

kavramını tanımlamak oldukça güç görünmektedir. Elinor Ostrom’a (2017: 52) göre ortak kullanılan mekânlar, ortak mülkiyet alanları ya da hiç kimseye ait olmayan şeyleri anlatan müşterek kavramı üç kategoride incelenebilir: Müşterekler, hava, su, toprak, bitkiler gibi doğal varlıkları, yol, cadde, park, meydan, sahil gibi kamusal-kentsel alanları, son olarak da internet, gelenek, sanat gibi sosyal ve kültürel değerleri ifade eder. Ortak değerler olarak ifade edebileceğimiz yeraltı su havzaları, meralar, ormanlar, dereler, sulama sistemleri, bilişim sistemleri ve devlet hazineleri gibi kamusal mallar ortak kaynaklardır ve birer müşterek yapılardır (Ostrom, 2017: 53). Böylece müşterek doğal varlıklar, sosyo-kültürel ve kentsel-mekânsal alanlar olarak kategorize edildiğinde kavramın anlamı daha da genişlemektedir.

Müşterek(ler) bağlamında diğer bir önemli nokta ise bir varlığın müşterek olmasını sağlayan kriterlerin ne olduğu problematığıdır. Herhangi bir varlık nasıl müşterek olarak tanımlanabilir veya ifade edilebilir? Başka bir ifadeyle herhangi bir varlığı müşterek kılan nedir? Bu sorulara müştereklerin toplumsal ilişkilerle olan bağlantısıyla cevap verilebilir. Toplumsal ilişkilere konu olmayan herhangi bir varlık/yapı müştereklik niteliği kazanamaz. Bir varlığı müşterek yapan, o varlığın toplumsal ilişkilerle içindeki yeridir. Dolayısıyla müşterek(lik), toplumsal ilişkilerden bağımsız düşünülemez. Örneğin bir su kaynağı herhangi bir topluluk tarafından kullanılmadığı veya *sahiplenilmediği* zaman kendi başına bir anlam kazanmaz. Ne zaman belli bir topluluk tarafından kolektif olarak sahiplenilir ve kullanılırsa o varlık müşterek olarak ifade edilir. Uygarlık tarihi bunun sınırsız örnekleriyle doludur. Örneğin Gordon Childe’in çalışması bize gösteriyor ki ilk yerleşik toplulukların oluşumuyla müşterek varlıklar da yaygınlık kazanmıştır (Linebaugh, 2014: 24). Hatta ilkel topluluklarda müşterek varlıklar daha çok yaygındı. Topluluklar işbirliği ve dayanışma biçiminde ortak emeğe dayalı bir yaşam sürdürüyordu. Gerek ilişkiler gerekse de varlıklar müşterek nitelikte idi. Bu nedenle ister özel ister kamusal olsun, bir varlığın müşterek olarak ifade edilmesi için toplumsal ilişkilerin bir parçası olması şarttır.

Müşterek kavramının çağrıştırdığı diğer alan ise politikadır. Müşterek kavramını “herkesin olan ve o yüzden hiç kimsenin olmayan; ortak olan, ortak yönetilen ve üzerine ortak karar verilen” (Adaman, 2017: 13) şeyler olarak tanımlandığında müştereklerin politik yönüne vurgu yapılmış oluyor. Benzer görüşü Pierre Dardot ve Christian Laval da paylaşmaktadır ve müşterek kavramının politik tezahürlerine vurgu yaparlar. Dardot ve

Laval'a (2018a: 6-7) göre müşterek kavramının politik olmasının nedeni neoliberal politikaların sonucunda sermayenin müşterek varlıklara yönelmesidir. Günümüzde müştereklerin literatürde sıkça tartışılmasının nedeni ortak kullanım alanlarının massedilmesidir. O halde müştereklerin ne olduğu, kavramın kökeni ve müşterekler üzerinde yapılan teorik tartışmaların incelenmesi kavramın anlaşılması açısından elzemdir.

2.2.1. Müşterek Kavramı

Müşterek kavramı etimolojik anlamda oldukça eski kavramlarla ilintilidir. Gündelik dil kullanımında bile müşterek kavramını sıklıkla kullanmaktayız. Dardot ve Laval müşterek kavramının kökeni üzerine geniş biçimde açıklama girişiminde bulunur. Dardot ve Laval'a (2018a: 14) göre müşterek kavramının kökeni Antik Yunan döneminde 'commun' sözcüğüne dayanır ve söz konusu kavram müşterek hakkında önemli ipuçları vermektedir. 'Commun' kavramı *com* ve *munus* kavramlarının birleşiminden türemiştir ve kavram 'birlikte etkinlik' veya 'birlikte yükümlülük' gibi anlamlar içermektedir (Dardot ve Laval, 2018a: 15). Buradan hareketle müşterek kavramının Antik Yunan döneminde de ortaklaşım anlamında kullanıldığı görülmektedir.

'Commons' sözcüğü Türkçe'de ortak mal, ortak varlık, ortak alanlar ve yapılar gibi anlamlara eşdeğer olarak müşterek kavramıyla kullanılıyor. Commons kavramı ortaklaşım kavramıyla anlam-bilimsel açıdan oldukça yakın. Bu nedenle Türkçe'de ortaklaşım kavramı müşterek ile daha yakın bir anlama sahiptir. Ortaklaşım, yani ortak olan şeyler, yapılar, varlıklar ve ilişkilerdir. Bunlar somut veya soyut olabilmektedir.

Dardot ve Laval (2018b: 10), *Müştereğin Arkeolojisi* isimli çalışmalarında müşterek kavramının teolojik, felsefi ve hukuksal temeli olduğunu iddia ederler. Bu bağlamda, müşterekler ve müşterek varlıkların tartışmalara konu oluşunun, ilk birikim ve mülksüzleştirme süreçlerinden önceye dayandığını savunan Dardot ve Laval (2018b: 16), müşterek kavramının izlerini Antik Yunan'daki 'koinon' teriminde bulmaktadır. Kavramın günümüze kadar olan serüvenini ayrıntılı biçimde açıklamaya çalışan Dardot ve Laval (2018a: 17) müşterek kavramını anlam-bilimsel açıdan üçe ayırmaktadırlar: Birincisi, teolojik; ikincisi, hukuki; üçüncüsü ise felsefi kökenlidir. Müşterek kavramına aynı zamanda politik anlam yükleyen Dardot ve Laval, müşterekliğin birlikte sahiplenmek (mülk edinmek anlamında) olmadığını ancak birlikte pratikler gerçekleştirme veya birlikte-etkinlik olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

Müşterekler tarihsel ve etimolojik bağlamda düşünüldüğünde entelektüel bir çerçeveye, siyasal alanın bir açılıma, sosyal davranışa ve bir dünya görüşüne atıf yapar (Bollier ve Helfrich, 2017: 43). Buna ek olarak Roma Hukuk sisteminde ‘*res nullius*’ ve ‘*res communis*’ kavramları müşterek kavramını çağrıştırmaktadır. ‘*Res nullius*’ sahihsiz şeyler, ‘*res communis*’ ise müşterek şeyler anlamına gelmektedir (Dardot ve Laval, 2018a: 32). Dolayısıyla her ‘sahipsiz olan’ şey müşterek değildir. Günümüzde müşterek kavramı ise müşterekler üzerine tartışmalarda değineceğimiz gibi hem müşterek şeylere hem de sahihsiz şeylere gönderme yapmaktadır.

Müşterekler kavramı gündelik dilde de sıklıkla kullanılır. Gündelik dilde müşterek kavramı ortaklaşa yapılan eylem, ortak kullanılan herhangi bir nesneyi de ifade edebilir. Bu nedenle müşterek(ler) kavramı anlam-bilimsel bağlamda farklı yorum ve açıklamalara konu olmaktadır.

2.2.2. Müşterekler Üzerine Teorik Tartışmalar

Müşterekler veya müşterek varlıkların teorik açıdan tartışma 1960’lı yılların sonuna doğru yapılmıştır. Müşterek varlıklara ilişkin bilinen ilk bilimsel tartışma Garret Hardin’in (2017) *Müştereklerin Trajedisi* adlı çalışmasıdır. Hardin’in müşterek varlıklar hakkındaki analizi liberal argümanlara dayanmaktadır. Hardin’e karşı müştereklere dair diğer bir yaklaşım ise Marksist teoriden esinlenen tartışmalardır. Hardin’in 1968 yılında yayımladığı makale liberal bir açıklama girişimidir. Buna karşı neo-Marksist ve İtalyan Otonomist (Otonom Marksist) ekol de müşterekleri tarihsel ve eleştirel açıdan açıklamaktadırlar. Elbette söz konusu neo-Marksist ve OtonomS Marksist tartışmaların hiçbirisi klasik Marksist metinlerden ve tartışmalardan bağımsız olduğu söylenemez. Ancak müştereklere ilişkin tartışmalar aynı zamanda yeni kavramsal tartışmaları beraberinde getirdiği için 1960’lı yıllardan günümüze gelişen Marksist teori de bu konuda önemli bir tartışma alanı açmıştır. Bu bağlamda müştereklere dair teorik tartışmalar iki ana kategoride incelenebilir. Birincisi Hardin’in temsil ettiği liberal açıklama girişimidir. İkincisi 1970’li Marksist teorisinin kavramsal araçlarından yararlanılarak ve ekolojik düşüncenin etkisiyle yapılan açıklamalardır. Silvia Federici, Massimo deAngelis ve İtalyan Otonomistlerin yer aldığı *Midnights Notes Collective* (Midnights Notes Kollektifi), neoliberal birikim sürecine Marksist eleştiriler çerçevesinde katkı yapmışlardır. Bu anlamda müştereklere dair kuramsal açıklamalar iki ana düşünce etrafında şekillenmektedir: Marksist ve liberal yaklaşım.

Müşterek kavramına ilişkin yapılan literatür taramasında kavramın anlamı, tarihsel süreçte kullanım biçimi ve teorik düzlemde ne şekilde tartışıldığı araştırılmıştır. Bu çerçevede yapılan araştırmalar sonucunda müşterek kavramını teorik olarak sorunsallaştıran ilk eser Garrett Hardin'in 1968 yılında yayımladığı *Müştereklerin Trajedisi* isimli çalışmasıdır. Müşterek kavramına dair literatürün pek çoğu Hardin'in çalışmasına atıf yapmaktadır. Hardin *Müştereklerin Trajedisi* (2017) isimli çalışmasında müşterekleri doğal varlıklar üzerinden açıklamakta ve herkes tarafından kullanılan müşterek doğa varlıklarının aslında nüfusun artan ve rekabet içindeki taleplerini karşılayamayacağı düzeye gelmesiyle ekolojik sistemin krize gireceğini iddia etmektedir. Hardin'e göre müşterek varlıkların kullanımı kısıtlanmalı ve gerektiğinde özelleştirilmeli. Buradan hareketle Hardin'in müştereklere ilişkin açıklaması nihai aşamada liberal ideoloji çizgisinde sonuçlanır. İlgili çalışmasında Hardin'in müşterek varlıkların tam olarak hangileri olduğunu ve müşterek kavramının ne olduğuna değinmemesi önemli bir eksikliktir.

Elinor Ostrom'un 2001 yılında yayımlanan *Müşterekleri Yeniden Tanımlamak* isimli çalışması, müşterek kavramına önemli bir açıklık getirmiştir. Ostrom *müşterek* kavramının doğal ve yapay sistemler olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre müşterekler su kaynaklarının tümü, ormanlar, meralar, bilişim sistemleri, internet, devlet sistemleri gibi doğal ve yapay sistemlerdir. Ostrom kavramsallaştırma sürecinde "doğal kaynaklar" vurgusu yapmaktadır. Buna göre müşterek sistemlerin ana özelliği ortak kaynaklar olmasıdır.

Müşterek kavramını üretim ilişkileri çerçevesinde irdelleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Özellikle Marksist yazında son zamanlarda sermayenin müşterek doğa varlıklarına yönelmesi, sorunun temeline yönelik ekonomi-politik yaklaşımları artmıştır. Sermayenin 20. yüzyılın son çeyreğinde geçirdiği kuramsal ve kurumsal restorasyon, hem yapay hem de doğal müşterek varlıklara yönelmesine neden olmuştur. Klasik Marksist teoride kapitalizmin kökenine yönelik yapılan ilk/ilksel birikim kavramına atıfla yapılan çalışmaların ortak özelliği, müşterek temasına üretim ve sınıf ilişkileri temelinde açıklık getirmek olmuştur. Massimo deAngelis ve David Harvie'nin *Müşterekler* adlı çalışması Marksist epistemolojiden hareketle müşterek kavramına tarihsel ve teorik açıklık getirmektedir. De Angelis ve Harvie çalışmalarında müşterekleri "mevcut kaynakların bir üreticiler /kullanıcılar topluluğu tarafından paylaşıldığı, bu kaynakların kullanım ve

üretim tarzlarına, dağıtımına ve dolaşımına da bu kullanıcı/üreticilerin demokratik ve yatay yönetim biçimleri ile karar verdiği sosyal sistemler” olarak tanımlamaktadırlar. De Angelis ve Harvie’nin müşterek kavramına dair çalışması kapitalist üretim ilişkilerinin eleştirisi üzerine inşa edilmiştir. De Angelis ve Harvie (2017: 107), klasik Marksist geleneğin kapitalist üretim tarzının ortaya çıkış ve gelişim koşullarını oluşturan *ilk birikim* ve *çitleme* kavramlarına dayanarak *müştereklerin* yıkımına neden olduğunu ileri sürmektedirler. Müştereklerin yeni bir toplumsal üretim biçiminin önkoşullarını hazırladığını belirten De Angelis ve Harvie (2017: 124), sermayeye alternatif yeni toplumsal üretimin zeminini oluşturabileceğini belirtmektedirler. Bu durumda sermayeye karşı toplum *müşterekleştirme* pratikleriyle sermayeyi yok edecek yeni bir durum yaratmaktadır (De Angelis ve Harvie, 2017: 124-125).

De Angelis ve Harvie’nin çalışması *müşterekleştirme* pratiği bağlamında değerlendirildiğinde yeni bir paradigmaya işaret etmektedir: Komün ya da *müşterekleştirme*. De Angelis ve Harvie’ye benzer biçimde Michael Hardt ve Antonio Negri ile Gigi Roggero da günümüz müşterekleştirme pratiklerinin yeni bir komün ya da komünal sistemler yaratmanın koşullarını oluşturduğunu öne sürmektedirler. Örneğin Michael Hardt *Komünizm’de Müşterek Olan* (2017) isimli çalışmasında kapitalist üretim tarzının ortaklaşa yapılacak olan pratiklerin ve müşterekleştirmenin koşullarını yarattığını savlar. Buna göre kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle birlikte komünizmin de ortaya çıkmasına ve gelişmesine olanak sağlamaktadır. Hardt, kapitalist üretim tarzının gelişmesinin yaratmış olduğu komünizmin alternatif üretim tarzını ve dolayısıyla yeni bir toplumsal yapının temellerini attığını vurgular. Hardt bunu “müşterek olanın komünizmi” ya da “komünizmdeki müştereklik” olarak adlandırır.

Gigi Roggero *Müşterekler Üzerine Beş Tez* (2018) isimli çalışmasında müşterek kavramına hem üretim sistemi hem de ilişkiler ağı olarak ikili bir anlam yükler. Buna göre müşterekler canlı bilginin yeniden üretildiği ve sermayenin sömürü düzeninin yeniden üretildiği alanlardır. Bu anlamda müştereklere ilişkin açıklama girişimleri, Roggero’nun birinci tezini oluşturmaktadır. Roggero da benzer biçimde *müşterek* kavramını açıklarken Marksist kuramdan yararlanmaktadır. Roggero’ya (2018) göre müşterekler sadece doğal kaynaklardan oluşmazlar, aynı zamanda üretilen yapılardır. Buna bağlı olarak müşterekler bir sınıf kavramıdır. Müşterekler, özel ve kamusal olanın

ötesinde yeni bir antagonizmadır. Son olarak Roggero’da Hardt’a benzer biçimde müşterekleri komünizmin yeni bir biçimi olarak tanımlamaktadır.

Müşterek kavramına yönelik literatür taraması sonucunda kavrama ilişkin detaylı çalışmalardan biri de Pierre Dardot ve Christian Laval’ın *Müşterek: 21. Yüzyılda Devrim Üzerine Deneme* (2018b) adlı çalışmasıdır. Dardot ve Laval, çalışmalarında müşterek kavramını antropolojik biçimde açıklamaya çalışmışlardır. Dardot ve Laval, müşterek kavramının kökenini Latince’ye dayandırmaktadırlar. Buna göre müşterek kavramının kökeni Latince’deki “*munus*” kavramına dayanır. Yine Dardot ve Laval, müşterek kavramının izlerini Antik Yunan dönemindeki “*koinon*” kavramında bulurlar. Kavramın günümüze kadar olan serüvenini ayrıntılı biçimde açıklamaya çalışan

Dardot ve Laval (2018a; 2018b), kapitalist üretim tarzı ile kapitalizmin ideolojik yansıması/temsilcisi liberalizmin eleştirisi bağlamında müşterek varlıkların nasıl sahiplenilmesi gerektiğini tartışmaktadırlar. Kapitalizmin ve liberal ideolojinin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşüm, uluslararası alanda meydana gelen değişimler, devletin değişen konumu ve rolü ile çevresel faktörleri dikkate alan Dardot ve Laval, yeni bir “müşterekler paradigması” oluşturulması gerektiğini belirtmektedirler. Dardot ve Laval (2018a), müşterekleri kolektif tarzda yapılan etkinlik veya pratiklerin tümü olarak adlandırırlar.

2.2.2.1. Müştereklere Dair Liberal ve Malthusçu Yaklaşım

Müşterek kavramının tanımlanmasındaki zorluk müşterek kavramının tartışılmasına olanak sağlamıştır. Müştereklere ilişkin ilk teorik tartışma Garret Hardin’in *Müştereklerin Trajedisi* adlı makalesidir. Hardin müşterekleri bireylerin doğadan azami ölçüde faydalanması üzerinden açıklamaya çalışır. Hardin müştereklerin trajedisini bir çobanın sürüsünü otlatarak doğadan elde edeceği maksimum fayda üzerinden kurgular. Hardin (2017: 31) çoban örneği üzerinden müştereklerin trajedisini şöyle anlatır:

...rasyonel çoban kendisi için tek mantıklı yolun sürüsüne bir hayvan daha eklemek olduğu sonucuna varır. Sonra bir tane daha, bir tane daha... Fakat bu bir müşteregi paylaşan her rasyonel çobanın ulaşacağı sonuçtur. Trajedi de buradan ortaya çıkar. Her birey, sınırları olan bir dünyada onu sürüsünü sınırsızca arttırmaya mecbur bırakan bir sistemin içine hapsolmuştur. Müştereklerin özgürlüğüne inanan bir toplumda kendi çıkarlarını gözetken bireylerin her biri çöküşe doğru koşmaktadır. Müştereklere özgürlük, herkese çöküşü getirir.

Hardin, müşterek doğa varlıklarının sınırlı olmasını ileri sürerek bireylerin doğadan yararlanmasının kısıtlanmasından yana tavır alır. Hardin, makalesinin devamında çeşitli örnekler üzerinden müşterek varlıkların sınırlı olmasından bahseder ve bu realitenin

sürdürülemez olduğunu vurgular. Hardin'e (2017: 32) göre yapılması gereken, müşterek varlıkların özelleştirilmesi ya da benzer yöntemlere başvurulması gerektiğini şiddetle savunur.

Hardin, müştereklerin korunması ve özelleştirilmesinde ısrar etse de söz konusu yöntemin başarılı olabilmesinin koşullarından birinin nüfusun kontrol altına alınması olduğunu ifade eder. Üreme özgürlüğü ile herkesin doğuştan itibaren müşterek haklar üzerinde kullanım hakkına sahip olmasını savunmak, dünyanın trajik biçimde hapsolmasına neden olur (Hardin, 2017: 35-36). Bu bağlamda Hardin'in müştereklere ilişkin açıklama girişiminin otoriter ve neoliberal varsayımlara dayandığı açıktır. Nitekim Hardin, müşterek varlık olarak otlak alanlarının kullanılmasından bahsederken nüfus olgusuna dikkati çeker.

Malthus'a (1798: 4) göre nüfusun büyüme hızı üretim hızından daha büyüktür. Nüfus, kontrol altına alınmadığı durumlarda geometrik biçimde artarken üretim ise aritmetik olarak artış göstermektedir. Malthus'a göre bu iki gelişim süreci eşit tutulmalıdır. Üretim kapasitesi ne kadar yüksek olursa olsun nüfusun kontrol altına alınmadığı bir siyasal sistemde kriz kaçınılmazdır. Hardin'den önce Malthus (1798: 7) da benzer biçimde tarım topraklarının belirli bir nüfus için yeterli olabileceğini iddia etmektedir. Malthus da bir ada örneği üzerinden nüfus ve kaynak arasındaki oransal gelişimi karşılaştırır. Malthus, aşağıdaki örnek üzerinden açıklamaktadır:

Adanın nüfusu yaklaşık yedi milyon ve bugünün üretilen ürün kapasitesinin eşit olduğunu varsayacağız. İlk yirmibeş yılda nüfus ondört milyon olacak ve yiyecek iki katına çıkacak, geçim araçları bu artışa eşit olacaktı. Gelecek yirmi beş yıl içinde nüfus yirmisekiz milyon olacak ve geçim araçları ancak yirmi bir milyonun geçimine eşit olacaktı. Bir sonraki dönemde, nüfus elli altı milyon olacak ve geçimlik araçlar bu sayının yarısına yetecekti. Birinci yüzyılın sonunda nüfus oniki milyon olacak ve geçim araçları ancak otuzbeş milyonun geçimine eşit olacaktı, bu da yetmişyedi milyonluk bir nüfusa tamamen yetemez duruma getirecekti. (Malthus, 1789, 9-10)

Malthus'un da kaynak olarak gördüğü varlıklar müştereklerdir. Dahası doğa varlıklarının tümünü kast etmektedir. Malthus'un nüfus artışı ile üretim arasında olduğunu ileri sürdüğü orantısızlık Hardin'de de benzer biçimde ifade edilmektedir.

Hardin çalışmasında aslında bir mit kurgulamaktadır (Angus, 2017: 45). Hardin'in müşterek varlıklar olarak gördüğü mera örneğindeki müşterek varlık ekosistemin kendisidir. Çobanlar ise ekosisteme çeşitli yollarla tüketerek ona zarar veren bireylerdir (Lundgren, 1999: 4). Hardin'in amacı çevresel sorunlara siyasal bir öneri sunmaktı ve müşterekleri evrensel düzeyde anlaşılabilir kılmaktı (Burnett, 1999: 5). Hardin'in son

kertede sunmakta olduğu öneriler liberaldi. Hardin'in makalesinin yayımlandığı dönemde, mevcut ekolojik ve birikim krizinin asıl nedeni olan liberalizmi göz ardı etmesi ve buna rağmen yeni bir liberal çözüm önermesi, müşterekler üzerine yeni eleştiri ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Hardin'e karşı en büyük eleştiri ise Marksist ekolden gelmiştir.

2.2.2.2. Müştereklere İlişkin Marksist Tartışmalar

Müşterek(ler) kavramına ilişkin diğeri bir yaklaşım biçimi ise çitleme, ilk birikim ve anti-kapitalizm çerçevesinde yapılan tartışmalardır. Marksist epistemolojiden beslenen bu tartışmalar erken kapitalizmin ilkel birikim ve çitleme olgularından hareket ederler. Bu konuda yapılan ilk çalışma, *Midnight Notes Collective*'in 1990 yılında yayımladığı *The New Enclosures* isimli çalışmadır.

Massimo de Angelis ve David Harvie (2017: 105) müşterekleri, mevcut doğal kaynaklar ile yapay varlıkların demokratik yöntemlerle herkesin eşit ölçüde ve yatay biçimde yararlanması ve karar vermesi durumu olarak tanımlar. De Angelis ve Harvie'nin tanımlamasından hareketle müşterekler doğal varlıkların yanı sıra yapay varlıkları da içeren siyasal olana gönderme yapar. Buradan hareketle de Angelis ve Harvie, müşterekleri sermaye karşıtı yapılar olarak görürler. Feodal dönemde başlayan çitleme hareketlerinin müştereklerin massedildiğini ve toplumsal eşitsizliği arttırdığını belirten De Angelis ve Harvie (2017: 106), müştereklere el konulması olgusunu Marksist perspektifle açıklamaya çalışmaktadırlar. İlk birikim sürecinden neoliberalizmin birikim stratejisine değin sermaye müşterek doğa varlıklarına yönelerek genişleme eğilimi göstermiştir; bu nedenle sermaye karşıtı bir toplumsal hareketin tasavvuru da müşterekleri sahiplenmekten geçer (De Angelis ve Harvie, 2017: 123-124). De Angelis (2017: 251), neoliberal dönemde sosyal hizmetlerin kısıtlanması, özelleştirme politikaları, ihracata yönelik büyüme stratejileri ve yabancı sermayeye verilen destekler neticesinde devletin, refahın alt sınıflarından üst sınıflara aktarılmasında etkin bir aktör haline geldiğini belirtir. Sermayenin ve bireysel tüketimin egemen olduğu bu sistemde müştereklerin korunması gerektiğini vurgulayan De Angelis (2017: 252), böylece yeni toplumsal hareketlerin başlangıç tasavvurunu da yapmaktadır. Neoliberal dönemde mülksüzleştirme politikalarıyla müşterekler birikim ve bölüşüm stratejisinin zorunlu alanlarını oluşturur (De Angelis, 2017: 255). Sermayenin müşterek varlıkları massetmesine yönelik bir mücadelenin kendine özgü değerler üzerinden inşa edilerek

farklı yaşam pratikleriyle gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulayan De Angelis (2017: 263), “müşterekleştirme” pratiklerine dikkati çekmektedir ve müştereklik olgusunu toplumsal ilişkiler ağı olarak tasavvur etmektedir.

Son olarak müştereklere ilişkin teorik açıdan incelenecek yazı Gigi Roggero’nun *Müşterekler Üzerine Beş Tez* başlıklı makalesidir. Roggero, müşteri bilgi –daha doğrusu bilişsel kapitalizm- ile açıklamaya çalışır. Roggero’ya (2018: 78-85) göre müşterekler beş kategoride açıklanabilir:

1. Tez: Müşterekler, kapitalist üretim araçları çerçevesinde ikili bir statüsü vardır; hem üretim biçimidir hem de yeni sosyal ilişkiler kaynağıdır; canlı bilginin ürettiği ve sermayenin sömürdüğü şeydir.
2. Tez: Müşterekler doğal kaynak değildir; her zaman üretilen yapılardır.
3. Tez: Müşterek tümel değil, bir sınıf kavramıdır.
4. Tez: Müşterek bir ütopya değildir: Özel ve kamusal arasındaki diyalektiğin ötesindeki yeni antagonizma zamansallığıyla tanımlanır.
5. Tez: Müşterekler, komünizmin yeni bir okuması olarak değerlendirilebilir.

Üretim ilişkilerinin değişmesi ve karmaşıklaşması kavramlara atfedilen göndermeleri de farklı kılmaktadır. Roggero’nun müştereklere dair tezleri bu bağlamda değerlendirilmelidir. Tarihsel süreçte birikim modellerine bakıldığında sermayenin müşterek doğa varlıklarına yönelerek metalaştırması ve el koyması müştereklerin sömürülmesi anlamına gelmektedir. Müşterekler bu bağlamda sömürülen yapılardır. Enformasyon alanındaki muazzam ilerlemeler, müşterekler aracılığıyla üretilen ilişkiler ağının genişlemesini beraberinde getirmiştir. Bu anlamda müşterekler bilişsel olana da dâhil edilir.

2.2.2.2.1. Pierre Dardot ve Christian Laval: Kamusal ve Özel Olanın Ötesinde Yeni Müşterekler Tasavvuru

Dardot ve Laval’ın müştereklere dair açıklama girişimleri Marksist felsefenin argümanlarına dayanmasına rağmen aynı zamanda yeni bir tartışmanın kapılarını aralamaktadır. Dardot ve Laval (2018a: 45), müşterekleri özel ve kamusal malların dışında birer varlık olarak görürler. Dardot ve Laval, müşterekleri ontolojik bağlamda irdelemektedirler. Müştereklerin kesin bir tanımının yapılamayacağını belirten yazarlara göre kelimenin kökeni Latin dilinde *commun* kavramına dayanır. *Commun*, ‘ortak’, ‘birlikte’, ‘paylaşım’ anlamına gelir. Bu anlamda müştereklerin ortak nesne veya ortak

yapılan pratiklerin yönü vurgulanmaktadır. Müşterekleri ortaklık temelinde açıklayan Dardot ve Laval (2018a: 32), *commun* kelimesinin Komünizm ile bağdaşmadığını iddia ederler.

Dardot ve Laval'a göre müşterekler hem kamusal hem de özel olanın ötesindedir veya dışındadır. Çünkü liberalizmin temel ilkesi olan özel mülkiyet ve komünizmin kamu mallarına devletin sahip olması ilkesi müştereklerin özüne aykırıdır. Özel mülkiyet, müşterekler olarak 'ortak olan'ı gasp eder. Komünizm de benzer şekilde ortak olana el koyar. Dardot ve Laval'a göre her iki ideolojik rejim de müştereklere el koyar ve ortaklaşmayı olanaksız kılar. Özel mülkiyetin tarihsel deneyimi müştereklerin yok edilmesinin de tarihidir. Tarihsel süreçte her iki rejimin de doğaya egemen olmak istemesi, Dardot ve Laval'a (2018a: 81) göre müştereklerin birer birer tasfiyesi ile sonuçlandı. Müşterekler açısından en büyük trajedi, sosyal sınıfların ve siyasal yapıların doğayı tahakküm altına almasıdır. Sermayenin sınırsız birikimi, toplumsal yapının hızlı dönüşümü ve devletin etkin rolü müşterekler açısından kritik etkilere yol açtı. *İlk birikim* ve *çitleme* süreci müşterekler açısından radikal bir kırılma yarattı. Özel mülkiyetin gelişmesi, sermayenin sürekli büyüme eğilimi ve müştereklerin birikimin araçları olarak görülmesi tarihte görülmemiş ölçüde ekosistemi tahribata uğrattı. Tarım topraklarına el konulması, orman, mera ve su gibi ortak kaynakların özelleştirilmesi veya sermayenin tüketimine konu edilmesi müştereklerin trajedisi oldu.

Dardot ve Laval, Komünist rejimlerin kurulması müşterek varlıklara el konulması gerçeğini değiştirmedeği yönünde bir görüş belirtirler. Komünist rejimler de ortak olana el koyup kamulaştırdığını aktaran Dardot ve Laval, müştereklere ilişkin yeni bir siyasal tahayyül geliştirilmesi gerektiğini savunurlar. Çünkü komünizm de büyüme stratejisi ile doğayı örselemektedir. Sermayenin 1970'lerde içine girdiği ikiz kriz ve komünist rejimlerin yıkılması ile müşterekler yeni bir sosyal ve siyasal tahayyülün öncüsü olma potansiyeli taşır. Bu nedenle müşterekler yalnızca küresel neoliberal düzenin değil, komünizmin de ötesinde yeni bir toplumsal ve siyasal tahayyülün nesnesidirler. Komünizmin liberal devletten farkı mülkü eşitlik adına devlet tekeline almasıdır. (Dardot ve Laval, 2018b: 50). Dardot ve Laval, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) deneyiminden hareketle müştereklerin varlığı bürokratik devlet komünizmi ile uyuşmadığını ve bu nedenle kamu gücünün –yani devletin- dışında *birlikte bir etkinlik* olarak düşünülmesi gerektiği sonucuna varırlar.

Dardot ve Laval (2018a) müşterekleri siyasal bir momente oturturlar. Buna göre müşterekler neoliberalizme ve devlet komünizmine karşı yeni bir toplumsal hareketin kaynağı olabilir. Bu anlamda bir müşterekler paradigması önerirler. Müşterekler paradigması, hem müştereklerin sahiplenilmesini hem de ekolojik hareketlerin bir arada olmasını kapsar. Müşterekler ile ekolojik toplumsal hareketler arasında ilişkisellik kuran Dardot ve Laval (2018a: 82-83), asıl amacın müşterekleri korumak ve onları sahiplenmek olduğunu iddia ederler. Yeni bir siyasal paradigmanın zorunluluğuna dikkat çeken yazarlar, özellikle mülksüzleştirme politikalarına odaklanırlar. Mülksüzleştirerek birikim, artık kapitalist sömürünün klasik mekanizmaları ile değil, hiç kimseye ait olmayan veya o zamana kadar müşterek olarak kullanılan toplumsal ve kültürel kolektif ürünlere politik ve iktisadi sınıflar tarafından el konularak yapılmaktadır.

2.2.2.2.2. David Harvey ve Stavros Stavrides'te Müşterek(lik) Kavramı

David Harvey, müştereklik kavramını toplumsal ilişkiler ve üretim ilişkileri üzerinden açıklar. Dardot ve Laval gibi Harvey (2013: 124) de müşterek varlıkları kamusal varlıklardan ayırır. Mekân olgusundan hareketler müşterekleri *kamusal olan* ile *ortak olan* biçiminde ayıran Harvey'e göre yapısal anlamda iki kategori arasında farklılıklar bulunur. Kamusal alanlar –aynı zamanda kamusal mekânlar- devlet ve kamu gücü ile ilintilidir. Devlet *kamusal olanı* denetler, hegemonya kurar ve sermaye birikimine açık bir alan olarak da bırakır. Bu anlamda kamusal alanlar mutlak anlamda müşterek niteliği taşımazlar. Müşterekleri *kamusal olandan* ayıran, müşterek varlığın ilksel anlamda herkesin kullanımına açık olmasıdır; yani *ortaklaştırma (müşterekleştirme)* niteliği taşımasıdır. *Müşterek olan*, toplumsal ilişkiler etrafında üretilir. Bu anlamda Harvey'e göre müşterekler toplumsal edimler etrafında üretilir ve şekillenirler.

Harvey, müşterek varlıklar üzerinde yaptığı bir diğer vurgu, müştereklerin mülkiyet durumudur. Müşterekler hem özel mülkiyete hem de ortak kullanıma açık olabilir. Harvey bu durumda herhangi bir ayırım yapmaktan kaçınır. Harvey için bir varlığın müştereklik niteliği, o varlığın kullanım veya etkinliğe konu olmasında yatan amaçtır. Harvey'e göre finans kapital *mülksüzleştirerek birikim* stratejisi ile müştereklere yönelmektedir. Piyasa süreçlerine –yani birikim rejimine- konu olmamış varlıklar olarak müşterekler, yeni yatırım alanları olarak görülür ve sermayenin yoğun 'kuşatması' altındadır. Kent mekânı üzerinden müştereklerin neoliberal birikim rejimine eklemlenme

süreçlerini inceleyen Harvey, kent hakkı bağlamında müştereklerin *sahiplenme* pratiği ile yeni mücadele alanı yaratıldığını ekler. Buna göre kent müştereklerine el konulması yani *mülksüzleştirme* pratiklerine konu olması, kentsel toplumsal hareketlerin zeminin oluşturur. Kent müştereklerini *sahiplenen* topluluklar veya kullanıcılar, müşterekleri ve müşterek toplumsal ilişkileri de yeniden üretmektedir (Harvey, 2013: 126). Harvey, 1980 sonrası kent alanlarındaki kolektif eylemler ve toplumsal mücadelelerin, müştereklerin el konulmasına ve neoliberal politikalara karşı protestoların oluşturduğunu vurgular. Mekân kullanıcıları veya mekânı *sahiplenen* topluluklar, kent hakkı düzleminde müşterekleri yeniden üretir. Dolayısıyla müşterek(ler), neoliberal politikalara karşı toplumsal ve siyasal bir praksis olarak tasavvur edilir. Harvey için müşterek(ler) kavramı bir isim olmanın dışında anlamlar taşır; müşterek(ler) bir eylemselliği ifade eder.

Harvey, müşterek varlıkları kentsel mekân üzerinden açıklamaya çalışır.³ Kır-kent ilişkisi Harvey için bir anlam taşımaz. Sermayenin kentsel ortak kullanım alanlarına el konulma sürecinin araçlarını ve aktörlerini açıklar. Harvey'e göre kır ile kent arasındaki ayrım finans kapitalin hegemonyasıyla giderek belirsizleşmiştir. Sermayenin 'akışkan'lığı coğrafi sınırları aşar; kent ve kır mekânını birikim süreçlerine ekler. Sermayenin kent mekânı üzerindeki tahakkümüne karşı müşterek(ler), toplumsal mücadeleye kaynaklık eder. Benzer biçimde Stavrides (2018: 15) için de günümüz kent mekânında müşterekler, tahakküm ilişkilerinin ötesine geçme potansiyeli taşıyan varlıklardır.

Stavrides de Harvey ile benzer biçimde müşterekleri toplumsal bir praksis olarak tasavvur eder. Stavrides için müşterekliğin kendinde bir anlamı yoktur; müşterekler toplumsal ilişkiler ve pratikler dolayımında üretilir. Bu anlamda müşterek(lik) hem bir varlığa hem de ilişki biçimine atıfta bulunur. Müşterek(ler) kavramına mekân ve mekânsal pratikler düzleminde yaklaşır. Stavrides'e göre mekân müşterek(ler) için ontolojik bir değer taşır. Müşterekleşme pratikleri sonucunda üretilen müşterek mekân, kamusal ve özel alanlardan ayrışmış nitelikler taşır. "Müşterek mekân, müşterekleşme pratikleri tarafından üretilen mekânsal ilişkiler toplamıdır" (Stavrides, 2018: 16). Mekânsal ilişkiler, farklılık ve ötekilik mefhumunu dışlar. Kendi içerisinde ilişkiseldir ve

³ Aslında Harvey, birikim süreçlerini açıklarken kır-kent ayrımı yapmaz. Sermayenin birikim stratejisini açıklarken kent mekânına yoğunlaşır. Bununla birlikte kent mekânını kırsal alanlardan bağımsız düşünmez.

toplumsal örüntüler etrafında üretilir. Böylece müşterekleşme pratikleri ve müşterek mekân siyasal özneleşmeye dair bir yol açar.

Stavrides müşterek(ler) kavramını toplumsal ve siyasal antagonizmalar etrafında siyasal bir momente oturtur. Stavrides'e (2018: 19-20) göre müşterek sosyo-mekânsal deneyimlerin ürettiği müşterek mekân ile siyasal özneleşme arasında doğrusal bir ilişki bulunur. Ekonomi politik bir proje olarak neoliberalizm, iktidarın zor aygıtlarını kullanarak veya 'istisna hali'nden faydalanarak mekân üzerinde ortak kullanım alanlarını çitler; yani tahakküm kurar. Tahakküm, toplumsal yaşam biçimlerinin tümünü iktidar ve sermaye lehine çekişmeye açık bir alan olarak bırakır. Sermaye, mekân üzerinden çitleme yapar ve mekânı birikimin metası haline getirir. Buna karşı müşterek mekânlar, toplumsal pratikler çerçevesinde üretilir ve genişler. John Holloway'ın da ifade ettiği gibi kapitalizm içinde, kapitalizme karşı ve kapitalizmin ötesine geçerek genişler. Mekân, müşterekleştirme edimi (praksis) ile toplumsal ve siyasal mücadele alanına dönüşür ve çitleme karşıtı karakteristik özellikler barındırır. Toplumsal ve siyasal bir praksis olarak müşterek mekân, Stavrides'e (2018: 51-52) üç temel özelliğe sahiptir. Birincisi, müşterekler eyleminin farklı öznelerini bir arada tutar. Özdeşlikler yerine farklılıkları ifade eder ve bu farklılıklar göreceli ve ilişkiseldir. İkincisi, her bir müşterek mekân üretimi farklı toplumsal, siyasal, dinsel ve kültürel yapılara sahip insanlara arasında iletişim kurulmasını sağlar. Üçüncüsü, müşterek mekânın tarihsel olmasıdır. Müşterek mekân, tarihsel süreçte toplumsal formasyonların farklılaşması ile genişlemiştir ve dönüşmüştür. Toplumsal ve siyasal özneler ve toplumsal mücadele pratikleri etrafında yeniden üretilmiştir.

Stavrides (2018: 55-56), İspanyol 15M Hareketi, Bolivya'daki El Alto mücadelesi, Meksika'daki Zapatista mücadelelerini müşterekleştirme pratikleri olarak örnek verir. Bu anlamda müşterek mekân, sermaye ve neoliberal yönetişimci iktidara karşı bir mekân olduğunu belirtir. Müştereklerin üretilmesi ve *sahiplenmesi* ile toplumsal mücadele arasında doğrusal bir ilişki kurar. Neoliberal tahakküme karşı toplumsal ve siyasal edimler neticesinde kurulan müşterek ilişkiler ve mekânlar farklı yerel ve küresel toplumsal hareketlerin beraberinde getirmektedir. Sermayenin müşterek varlıklara yönelmesi ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi anlamak ve açıklamak bu bağlamda kritik bir eşiktir.

Sonuç olarak *müşterek* kavramına dair teorik tartışmaların ortak noktası, kapitalist üretim tarzına yönelik eleştirilere dayanmalarıdır. Marx'ın *ilk birikim* kavramıyla ifade ettiğı kapitalizmin kuruluş süreci ve özel mülkiyetin *çitleme* yoluyla gelişimi, neoliberal dönemde David Harvey tarafından *mülksüzleştirerek birikim* kavramıyla yeniden yorumlanmakta ve bu süreç ekonomi-politik analizlerin merkezine yerleştirilmektedir.

3. SERMAYENİN MÜŞTEREK DOĞA VARLIKLARINA YÖNELMESİ VE TOPLUMSAL HAREKETLER

Sermayenin ortaya çıkışı ve genişlemesi doğa varlıklarına el koyma ile doğrudan ilintilidir. Marx, sermayenin *ilk birikim* sürecini orman ve mera alanlarına el konularak üretime konu edilmesiyle başlatır. 15. yüzyıl Kıta Avrupası'nda başlayan *ilk birikim* ve sanayi kapitalizmi doğanın temellükü üzerinden ilerledi. Doğa varlıkları özel, kamusal ve ortak (müşterek) olarak üç kategoriye ayrılır. Sermayenin sürekli kâr maksimizasyonu doğadaki varlıkları tüketime konu etmektedir. Sermaye her bir krizi yeni coğrafi alanlara ve doğa varlıkların yönelerek aşmaya çalışır. Bu anlamda kapitalizmin tarihi sermayenin müşterek varlıklara yönelmesi ve temellük etmesinin de tarihidir. Sermayenin kâr amacıyla doğayı tahrip etmesi bazı yerel ve ulusal ölçekli direniş hareketlerini ortaya çıkardı. 1968 toplumsal hareketlerinin etkisi ve sermayenin kırsal mekâna yönelerek maden faaliyetlerine yoğunlaşması çevreci hareketlere ivme kazandırmıştır.

Bu bölümde sermayenin tarihsel süreçte genişleme eğilimi incelenmiştir. Bu başlıkta sermayenin özellikle neoliberal dönemde kırsal mekâna yönelme stratejilerine yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede sermayenin ortaya çıkış dinamikleri ile müşterek doğa varlıkları arasındaki dolaylı ve doğrudan ilişki tartışılmıştır. Sermayenin müşterek doğa varlıklarına yönelmesi ile yerel toplulukların müşterekleri sahiplenmesi arasındaki etkileşimi ve bunun toplumsal hareketlere yansımaları incelenmiştir.

3.1. Sermayenin Müşterek Doğa Varlıklarına Yönelmesi

Sermayenin gelişim evresi, müştereklerin daha doğrusu müşterek varlıkların massedilmesinin de tarihidir. Marx (2011: 688), sermayenin tarihinin uygarlık sürecinde kandan ve ateşten harflerle yazıldığını söyler. Çünkü sermayenin gelişimi kırsal, kentsel ve uluslararası coğrafyada gerçekleşti. Dolayısıyla sermaye farklı coğrafi alanlara yayılarak gelişim göstermiştir. Sermayenin gelişimi tarihsel olarak kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi bağlamında anlaşılabilir. Kapitalist üretim ilişkileri, feodal üretim ilişkilerinin iç çelişkilerinden doğdu. Feodal toplumsal formasyonun 15. yüzyılda yaşadığı kriz, kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasına olanak sağladı.

Feodal toplumsal formasyonun temel özelliği kırsal üretimin egemen olmasıdır. Sınıflı toplumsal yapıya sahip bu sistem hiyerarşiye dayalıydı. Serfler lordlara ve lordlar

da krallara bağılıydı.⁴ Bunların yanında bir de Kilise topraklarını elinde tutan ruhban sınıfı vardı. Merkezi krallıkların güçlü olmadığı feodal toplumsal formasyonda üretimin mekânını kırsal alanlar oluştuyordu. Bu durum mülkiyet ilişkilerinin işleyiş yapısından kaynaklanıyordu. Köylüler, toprağı işleme hakkına sahip özgür bireylerdi. Köylülerin güvenliğınden sorumlu lord, bunun karşılığında artık üründen pay elde ederdi. Krallar lordlara toprak vererek kendilerine ürün getirmelerini, yerelde asayiş sağılamalarını ve sadakat bağıyla kendilerine bağılı kalmalarını sağılıyordu. Feodal toplumsal formasyon – özellikle Kıta Avrupası’nda- 9. yüzyılda belirmiş ve 15. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür (Harman, 2010: 158; Fülberth, 2011: 100).

Avrupa’da feodal üretim ilişkilerinin çözölmesi üzerinde içsel olduğı kadar dışsal faktörler de etkili oldu. Haçlı seferleri, coğrafi yayılım, Rönesans ve Reform hareketleri gibi olgular Feodal toplumsal formasyonun çözölmesi sürecine ivme kazandırdı. Haçlı seferleri ile yeni coğrafi alanların ele geçirilmesi/işgali ve bilimsel buluşlar, Avrupa’da sömürgecilik hareketlerini başlattı. İlk olarak Portekiz, Hollanda ve İspanya gibi ölkeler Avrupa dışında okyanus ötesinde yeni coğrafyalar “keşfetti”. Tarihsel olarak 15. yüzyılda başlayan bu süreç (Wallerstein, 2020), teoloji ve doğa bilimlerinin yanı sıra rasyonel düşünme biçimlerinin geliştiğı ve politik-toplumsal dönüşümlerin yaşandığı devrimler çağıdır. Toplumsal formasyonun belirleyici ve köklü kurumları olan kilise ve feodal beyler bu dönemde güç kaybetti. Merkezi krallıklar ve ticari burjuvazi gelişti ve güç kazandı. Avrupa coğrafyası ekonomik ve siyasal olarak ciddi dönüşümler yaşadı. Dönüşümün kritik noktası ise sanayi kapitalizminin gelişmesiydi (Marx ve Engels, 2011; Harman, 2010; Wood, 2003: 154-155).

Avrupa’da sanayi kapitalizminin gelişmesi ticari kapitalizm, merkezi krallık ve kırsal alanların değişmesiyle mümkün olmuştur. Ticari kapitalizm, Avrupa’da aşırı meta birikimine neden oldu. Metanın birikimi iki önemli gelişmeyi beraberinde getirdi: Burjuvazinin ve meta birikiminin yoğunlaşması. Kırsal yapıda mülkiyet ilişkileri feodallerin aleyhine dönüşümler yaşadı. Tarımda sermaye çiftlikleri (capital farms) ve tüccar çiftlikleri (Merchant farms) egemen oldu. Nitekim ticari burjuvazinin güç kazanması özünde sermayenin başlangıç nüvesiydi. Tüccarların sermaye birikimine yönelmesi toprağın rant aracı olarak görülmesiyle başladı. *İlk birikim* tarım topraklarının

⁴ Köylü toplumsal yapı da kendi içerisinde bir takım hiyerarşik idi. Köylüler, serfler ve özgür köylüler olmak üzere iki gruba ayrılıyordu (Bloch, 1983: 424).

temellükü ile başlar. Kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkışı toprağa ve topraktan elde edilen artık ürüne el konulmasıyla mümkün olmuştur. Toprağın özel mülkiyete konu edilmesiyle beraber tarımsal olmayan alanlar da sermayenin egemenliğine girdi. Özellikle orman ve mera alanları yeni tarım topraklarına dönüştürüldü ve özel mülkiyete konu edildi. Kapitalist üretim ilişkileri böylece tarımsal alanda egemen olmaya başladı ve bu süreç *ilk birikim* olarak adlandırıldı (Harvey: 2015).

3.1.1. İlk Birikim ve Sermayenin Müştereklere Yönelmesi

16. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa kıtasında kapitalizmin erken dönemlerinin olgunlaşmasına neden olan bazı gelişmeler meydana gelmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi ticari kapitalizm bu dönemde olgunlaşmaya başlamıştır. Ticari kapitalizmin (merkantilizmin) temel işleyiş mantığı ana mal (meta) birikimidir. Ticari birikimin gelişmesi Avrupa’da ticari burjuvazinin ortaya çıkıp gelişmesine ve ana mal birikiminin artmasına olanak sağlaması, kent-soylu sınıfın gerilemesine neden olmuştur (Selik, 1988: 108). Ana malların kentlerde birikmesi, üretimin mekânsal ölçeğinin genişlemesine olanak sağlamıştır ve üretimin mekânı kent merkezlerine yakın yerler olmuştur (Fülberth, 2011: 138). Manifaktür adı verilen ev üretimine dayalı yeni modelde kırsal üretimin etkisi azalma eğilimi göstermiştir. Ancak kır, hâlâ iktisadi açıdan değerli bir üretim alanıdır. Bununla birlikte feodal yapının çözülmeye başlanması, ticari burjuvazi ve ulus-devlet (mutlakıyetçi devlet) sisteminin hegemonyasını pekiştirmiştir. 1648 Vestfalya Antlaşması, merkezi devletin güçlenmesinin resmi anlamda başlangıcını oluşturmaktadır. Giovanni Arrighi (2000: 78), Vestfalya Antlaşması’nın asıl dikkat çekici yönünün savaş veya çatışma döneminde bile ticari özgürlüklerin kısıtlanmaması gerektiği konusunda Avrupa devletlerinin anlaşması olduğunu vurgulamaktadır. Bu gelişme ticari burjuvazinin ve sermaye birikiminin önündeki engelleri de ortadan kaldırmayı hedefliyordu (Arrighi, 2000: 78). Buna ek olarak merkeziyetçi devlet içerisinde ayrıcalıklı olan burjuva aileler, yönetimde etkili olmaya başladı ve yönetimi özel çıkarlarına yönelik hareket ettirmeye çalıştı (Harman, 2010: 256). Ticari burjuvazi bu sayede daha rahat hareket etme alanına da kavuşmuş oldu. Marx, *Kapital*’de bu durumu şöyle aktarır:

Bizzat kendisi burjuva gelişiminin bir ürünü olan krallık iktidarı, mutlak egemenliğe sahip olma çabasıyla bu zorla gerçekleştirilen çözülmeyi hızlandırmış olmakla beraber, kesinlikle bunun tek nedeni değildi. Asıl olarak, krallık ve parlamentoyla kararlı bir mücadeleye girişen büyük feodal beyler, bulundukları topraklar üzerinde kendileri gibi

feodal haklara sahip olan köylüleri kovma ve ortak topraklara el koyma yoluyla görülmedi büyüklükte bir proletaryanın doğmasına neden oldu. (Marx, 2011, 650)

16. ve 17. yüzyıl bu anlamda kritik sürecin başlangıç dönemidir. Immanuel Wallerstein (2011: 10), 16. yüzyılın aynı zamanda kapitalist birikime giden sürecin ilk dönemi olduğunu vurgular. Büyük Dönüşüm'ün başlangıcı olarak kabul edilen 16. yüzyıl sonrası gelişmeler, modern dünya sisteminin, kapitalist bir dünya-ekonomik sisteminin doğuşuna yol açmıştır. Bu sistem, 1789 Fransız Devrimi ile siyasal zaferini ilan etmiştir (Wallerstein, 2011: 10). Burjuva egemenliğinin siyasal alandaki mutlakıyetini simgelemesi açısından Fransız Devrimi önemli bir eşiktir. Sanayi kapitalizminin gelişmesinin önünü açan siyasal dinamiklerin oluşmasının dayanağını oluşturmuştur.

Kırsal yapının çözülmeye başlandığı, burjuvazi ve onun temsil edildiği merkezî devlet yapısının egemen olduğu bu süreçte sermayenin doğa ile ilişkisi de belirgin hale gelmeye başlamıştı. Hobsbawm (2003a), 1850'li yıllardan sonra Avrupa'da kentli nüfusun kırsal toplumu geçtiğini vurgular. Ancak tarımsal üretim hâlâ önemli bir etkinlik olarak varlığını sürdürüyordu. Bu nedenle kapitalist üretimin gelişmesinin dinamiklerinden biri doğal bir varlık olan topraktı. Müşterek doğa varlığı olarak toprağın yanı sıra orman ve mera alanları 16. yüzyıldan sonra kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir yere sahiplerdi. Marx (2011: 690), kapitalist üretim tarzının temellerini 16. yüzyılın başlarına dayandırır. Kapitalist üretim tarzına geçişte çığır açan gelişme ise *ilk birikim* (*primitive accumulation*) sürecinin başlangıcı olmuştur (Marx, 2011: 689). İlk birikim sürecinden önce ise başlayan çitleme (*enclosure*) hareketleri müşterek doğa varlıklarına yönelimin yoğunlaşmaya başlanmasını ifade eder.

İlk/İlkel Birikim (*primitive accumulation*), üretim tarzında meydana gelen değişimleri ifade etmek için kullanılan belirli bir tarihsel momentin genel adıdır. Marx (2011), *ilk birikim* sürecini kapitalizmin gelişiminin hem önkoşulu hem de belirli aşaması olduğunu vurgulamaktadır. *İlk birikim* süreci, kapitalizmin ortaya çıkması için önkoşul niteliğindedir; çünkü kapitalizm, üretim ve toplumsal ilişkilerde köklü bir dönüşümü gerektirir. Kapitalizm öncesi üretim üretim biçimi ve üretici güçlerin yarattığı değişimin dinamikleri, *ilk birikim* sürecinden günümüze kapitalist toplumsal formasyonun birikim stratejisini etkilemiştir. Bu anlamda *ilk birikim* kapitalist üretim ilişkilerinin başlangıç nüvesi olarak görülür.

İlk birikim sürecinin tarihsel anlamı kapitalizmin gelişim yasalarının nedenselliği ile sonuçları arasında süreklilik oluşturmaktadır. Müşterek doğa varlıklarına yönelik bireysel ve toplumsal yönelim ve kullanım pratikleri özelinde incelendiğinde süreklilik ilişkisi daha net anlaşılmaktadır. Kapitalizm öncesi üretim ilişkileri *ilk birikim*in tarihsel koşullarını oluşturması kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olması ile beraber süreklilik arz etmiştir. Bu bağlamda bir süreç olarak *ilk birikim* kapitalizmin gelişim yasalarına bağlı olarak gelişim göstermiştir.

Kapitalizmin temel gelişim yasası meta üretimi ve sermaye birikimidir. Meta üretimi hem doğrudan hem de dolaylı biçimde doğanın tüketilmesidir. Doğa, kapitalist üretim tarzının işleyiş mantığının ve yeniden üretilmesinin başat nesnesidir. İktisadi yeniden üretimin temel nesnesi olan doğa, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi sürecinde tüketime maruz kalmaktadır. Doğanın üretim süreci, kapitalist üretim ilişkilerinin eşitsiz gelişimi sonucunda doğa varlıklarına erişimin de eşitsiz ve dengesiz olmasına yol açmaktadır. Doğa varlıklarına yönelimin yarattığı eşitsizlik toplumsal alanda da eşitsiz gelişmeyi derinleştirmektedir. Doğa-toplum arasındaki bu diyalektik, tarihsel süreçte artış göstermiştir. Doğa dediğimiz nesne hava, su, toprak gibi müşterek doğa varlıklarıdır. Bu nedenle çalışmanın temel kavramsal çerçevesini oluşturan müşterek/müşterek doğa varlıkları *ilk birikim* ve kapitalist üretim ilişkileri ile ilintilidir.

Kapitalizmin erken evresi olarak *ilk birikim*'e konu olan varlıklar ormanlar, meralar ve su kaynaklarıdır. Britanya topraklarında çiftçinin kırdan kopartılması *ilk birikim*in ilk somut örneklerinden biridir. Marx, Kapital'de çiftçinin topraktan koparılmasını uzun biçimde anlatır. Marx'a göre Britanya'da çiftçinin topraktan koparılması, çitleme pratikleri ve proleterleşme süreçleri kapitalizmin ilerlemesinin bir sonucudur. Bu süreçte özel mülkiyet de giderek yaygınlaşmıştır ve müşterek varlıklar özel mülkiyete konu olmuştur. Fülberth'e (2011: 88-89) göre 16. yüzyılın başlarında gemi yapımında artan odun ihtiyacı ormanlardan sağlanmıştır ve bu durum ormanların yok olmasına ve ormancılık faaliyetlerine ilişkin ilk yasal düzenlemelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Feodal toplumsal yapıda merkezîyetçi/mutlak devlet yapısının zayıf olması ormanların tahrip edilmesine engel olamamıştır.⁵ Feodal yapının çözülmeye başlaması

⁵ Feodal devletin işleyiş biçimi merkezîyetçi/mutlakîyetçi devletin işleyişinden farklıydı. Feodal devletin işleyiş biçimi üretim ve bölüşüm ilişkileri ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler çerçevesinde

ise kırsal toplumsal statülerin değişmesi ve özgürlük talepleri, sömürgecilik faaliyetleri ve şehirlerin gelişmeye başlamasıyla gerçekleşmiştir (Huberman, 2009: 47). Feodal dönemde özellikle şehirlerin büyümesi dönüşümün önemli bir aşamasıdır. Radkou'ya (2017: 259) göre sömürgecilik, doğa varlıklarını ekolojik kırıma uğratmıştır.

Huberman'a (2009) göre feodal dönemde şehirlerin gelişmesiyle birlikte köylünün statüsü de değişmiş ve kral ile kentli orta sınıfların ittifakı toprak soylu sınıfın etkisinin azalmasının tarihsel koşullarını yaratmıştır. 11. yüzyılda Orta Avrupa'da yer alan Venedik, Cenova, Floransa, Paris, Brügge ve Köln gibi kentlerin gelişimi ticaretin büyümesiyle paralel biçimde olmuştur ve kırsal üretim de giderek kentlerde pazarlanmaya başlanmıştır (Pirenne, 2013: 55). Dolayısıyla feodal yapının çözülmeye başlanması aslında merkantilist dönemden de daha önce olduğu açıktır. Ancak bu gelişim yine de oldukça yavaş ilerlemiştir. Feodal sistemin asıl yıkılma süreci 16. yüzyılın sonlarına denk gelmiştir. Marx (2011: 689), kırsal nüfusun 14. yüzyıldan sonra topraktan koparıldığını ifade eder. Kırsal nüfusun topraktan yoksun bırakılması mülksüzleştirme sürecinin ilk aşamasıdır. Çitleme hareketi olarak adlandırılan bu dönemde toprak başta olmak üzere müşterek varlıklar özel mülkiyet rejimine dâhil edilmiştir. Çitleme hareketleri Britanya toprakları üzerinde uzun bir süre boyunca uygulanan mülksüzleştirme biçimidir.

Çitleme, bir arazi parçasının bir çit veya duvarla fiziksel olarak kapatmaktır. Çitleme bir toprak parçası üzerindeki ortak hakların, kontrollerin veya mülkiyetin kaldırılmasını ve bunun müteselsil birliğe, yani sahibinin kullanımı ve ona erişim üzerinde tek kontrole sahip olduğu bir duruma dönüştürülmesi olayıdır (Kain vd., 2004: 1). Çitleme hareketiyle başlayan müşterek doğa varlıklarının massedilmesi ve köylüyü mülksüzleştirme politikaları ilk olarak İngiltere'de uygulanmıştır (Harman, 2010: 258).⁶ Çitleme hareketi Britanya coğrafyasında iki farklı şekilde gerçekleşti: Resmi ve gayri resmi (Kain vd., 2004: 9). Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişiminde önemli bir aşama olarak değerlendirilebilecek çitleme olgusu, özel mülkiyetin gelişiminin ön aşamasını

şekillenmişti. Üretimin mekânsal alanı kırsal bölgeye bağımlı olması ve her bir köylünün sınıfsal açıdan lorda bağımlı olması (Hobsbawm, 2003a: 21) devletin gücünü azaltan faktörlerdi.

⁶ Kain vd., (2004)'ne göre çitleme hareketi her ne kadar Britanya topraklarında başlamış olsa da kendi içerisinde farklı şekillerde uygulanmıştır. Örneğin Britanya topraklarının tarıma elverişli bölgelerinde hem küçük hem de büyük çiftçilerin çitlemeden yararlandı. Hem küçük hem de büyük üretici çitlemeyi tarihi bir fırsat olarak görüyordu (Kain vd., 2004: 6). Bu anlamda çitleme pratikleri hem zaman hem mekan açısından farklılıklar gösteriyordu.

oluşturmuştur. Feodalizmin çözülmeye başladığı İngiltere’de, köylü topraklarının ve kırsal müştereklerin özel mülkiyete dönüştürmesi, mülkiyet ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu nedenle İngiltere’de 18. yüzyılda köylünün topraktan yoksun bırakılmasının yasal dayanağı olan “Ortak Toprakların Çevrilmesi İçin Yasa Tasarısı (*Bills for Inclosures of Commons*)”nın ilan edilmesi ile toprakta sermayenin ve tüccar çiftliklerinin etkisi artmıştır (Marx, 2011: 696-697). Köylünün topraklarının ve ortak kaynaklarının devlet tarafından sermaye lehine çevrilmesi köylüyü ücretli işçiye dönüştürmüştür (Harman, 2010: 234). Köylünün toplumsal statüsünde yaşanan bu değişim sınıfsal açıdan köylüyü ücretli işçi konumuna düşürmüş ve sanayi kapitalizminin gelişimi için emeğin birikmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte *ilk birikim* süreci yalnızca kırsal toprağa el konulmasıyla gerçekleşmemiştir. Kırsal toprağa el konulmasının yanı sıra üreticilerin üretim araçlarından yoksun bırakılması ve bunun sonucunda köylünün savunmasız birer proletere dönüşmesi de bu sürecin önemli bir parçasıdır (Marx, 2011: 690). Bu bağlamda Marx (2011: 688-689) ‘*ilk birikim*’in başlangıç noktası ve en önemli gelişmesinin kır nüfusunun topraktan yoksun bırakılması olduğunu söyler. Buradan hareketle Marx’a (2011: 727) göre ‘*ilk birikim*’, “kölelerin ve serflerin dolaysız olarak ücretli işçilere dönüşmesi, yani sırf bir biçim değişikliği olmadığı ölçüde, yalnızca, dolaysız üreticilerin mülksüzleşmeleri, yani sahibinin emeğine dayanan özel mülkiyetin çözülüp yok olması”dır. Kapitalist üretim ilişkilerinin nedeni olarak *ilk birikimin* tarihte oynadığı rol, kapitalizmin, özel mülkiyetin geliştiği ve dolayısıyla sermayenin hegemonyasını pekiştirdiği süreçtir. *İlk birikim* süreci süreklilik arz etmesine karşın tarihsel süreçte iktisadi yapı, devlet ve toplumsal yapının geçirmiş olduğu dönüşümle beraber farklı biçimlerde tezahür etmiştir.

İlk birikim sürecinde orman, mera, sulak alanlar gibi müşterek doğa varlıkları birikimin nesnesi haline getirilmiştir. Sermayenin ontolojisinin büyüme ve meta üretimine dayanması, doğa varlıklarının üretime konu edilmesine neden olmaktadır. *İlk birikim* süreci, kapitalizmin erken dönemine denk gelmesine karşın doğa varlıkları meta üretimi sürecinde el konularak veya yasal yollarla üretime konu olmuştur. Doğa varlıklarının birikime konu edilmesi doğanın örselenmesi ve ekolojik tahribat, insan ile doğa arasında metabolik çatlaklar meydana getirmiştir (Foster ve Clark, 2004: 187). Sömürgecilik faaliyetleri, farklı coğrafi mekânların ekolojik örselenmesi ile sonuçlanmıştır. Ekolojik tahribat coğrafi açıdan genişlemiştir. Marx’ın Britanya

örneğinde incelediği üzere köylünün topraktan koparılması ve mülksüzleştirilmesi derin ekolojik sorunlara yol açmıştır.

Kapitalist üretim tarzı, 18. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar süregelen tarihsel dönemde egemen yapı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönem aynı zamanda liberal ideoloji ve dolayısıyla liberal politikaların kapitalizmin tarihi boyunca en etkili biçimde uygulandığı tarihsel süreçtir. İki yüz yıllık tarihsel süreçte kapitalizmin gelişiminin dinamiklerini ücretli emek ve müşterek doğa varlıklarının sanayi üretiminde kullanılması oluşturur.

Klasik kapitalist üretim ilişkilerinin 1929 yılında krize girmesi üretim ilişkileri, devlet, toplumsal sınıflar ve bölüşüm ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Kapitalist üretim tarzı genişlerken sermaye de sürekli genişleme eğilimi göstermişti. Ancak 1929 Bunalımı mevcut üretim tarzının sorgulanmasına neden oldu ve klasik liberal-kapitalist politikalar sekteye uğradı.

Klasik liberal-kapitalist politikaların krizinin mekânı, kapitalist üretimin en ileri olduğu ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana geldi. 1929-1931 yılları arasında meydana gelen krizin etkileri Avrupa ülkelerini şiddetle sarsmıştır (Dobb, 1981: 36). Polanyi'ye (2010: 57) göre 1929 Bunalımı'nın temelinde para ve altın sisteminde yaşanan düzensizliktir. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı, piyasa mekanizmasının yaşadığı krize ivme kazandırmıştır (Polanyi, 2010: 58). Kriz giderek yaygın hale geldi ve liberal-kapitalist ülkelerde talep yönlü daralma görüldü. Bu süreçte sistemin 'imdadına' iktisatçı John Maynard Keynes yetişti. Keynes, sistemin yaşadığı krizin nedenlerini sistemin içsel mantığında değil inşa edenlerde olduğunu iddia etti (Selik, 1988: 303). Keynes'e göre yapılması gereken tam istihdam ve talebin arttırılmasına yönelik politikaların izlenmesi gerektiğidir (Selik, 1988: 304). Devletin aktör olarak temel yatırım alanlarına yönelmesi ve tam istihdamı desteklemesi gerektiği düşüncesi pek çok merkez kapitalist devlet tarafından kabul edildi. Nitekim sistem artık uluslararası bir içeriğe sahipti ve yaşanan kriz uluslararası iktisadi bir çöküştü (Polanyi, 2010: 61). Bu nedenle, sistemin krizine yönelik çözümlerin uluslararası düzeyde gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesi egemen olmuştur.

Merkez ülkelerde talebin arttırılması ve devletin yeniden üretim alanları müdahalesi özellikle 1950'li yıllardan sonra yaygınlaşmaya başladı ve mevcut sistem Keynesyen Ekonomi Modeli ya da Refah Devleti uygulamaları olarak adlandırıldı. Devletin yeniden

Üretim alanlarına müdahalesi toplumsal sınıflar açısından kısm rahatlatma yaratmış olmasına karşın kapitalist sistem varlığını devam ettirmiştir. Üretim yine doğa varlıklarının kullanımına dayanmaktaydı ve artık bir yapı olarak devlet, yapıcı aktör olarak görev alıyordu. Devletin yeniden üretim alanlarına yönelmesi aynı zamanda üretim için de doğal varlıkların kullanılmasını engellememitir. Tam tersi doğaya yönelik tahribatın daha da arttığı dönem olmuştur. Bu nedenle çevreci ve ekolojik hareketlerin Refah Devleti döneminde ortaya çıkması tesadüf değildir. “Kapitalizm, doğanın birlikte üretimi, iktidar peşinde koma ve sermaye birikimi yoluyla şekillenmektedir” (Moore, 2017: 75). Doğa kapitalist üretimin olduğu her zaman ve mekânda zorunlu bir nesne olarak grlmtir. Bu yüzden müşterek doğa varlıkları Refah Devleti uygulamalarının krize girdiği 1970’li yıllarda da önemini srdrmtir.

Tarihsel süreçte her üretim sistemi kendi içsel eliklerinin sonucu olarak krize girmektedir. Keynes’in düşünceleri etrafında şekillenen Refah Devleti uygulamaları da 1970’li yıllarda krize girdi. Devletin aktör olduğu istihdam alanında meydana gelen daralma, kr oranlarındaki d, işsizliğin artıı, sermayenin mevcut kapasitesinin üzerinde birikim yapması, petrol fiyatlarındaki ani yükseliş ve kalkınma iktisadının başarısızlığı ile birlikte artık Keynezyen Ekonomi Modeli sürdürülemez duruma gelmişti (Doğan, 2002: 9; Partant, 1985: 112-113; Fülberth, 2011: 269) ve yeni bir paradigmaya ihtiyaç duyuldu. Söz konusu yeni paradigma neoliberalizm olarak adlandırılmıştır.

3.1.2. Sermayenin Neoliberal Dönemde Müşterek Doğa Varlıklarına Yönelmesi

1970’li yılların Keynesyen-refah uygulamalarının yarattığı birikim ve blm krizi devletin siyasal stratejisini dntrmtir. 1970’li yılların sonunda Keynesyen-refah politikaları yerini neoliberal politikalara bırakmaya balamıtır. Neoliberal politik ideoloji sınırlı devletin yanında sermayenin leğinin genişlemesini öngörür. Sermayenin hegemonik projesi olarak neoliberalizm bu anlamda kentsel mekândan kent dışı alanlara –yani kırsal alanlara- yönelir. Keynezyen-kalkınmacı politikaların sonucunda artan çevresel bozulmalar, emeğin yeniden üretimindeki maliyetlerin artması ve birikim sıkışması mevcut krizin ana bileenleriydi. Kr oranlarında yaşanan d, petrol kriziyle enerji maliyetlerinin artması, sürekli büyüme eğilimini yarattığı birikim sıkışması ekolojik ve ekonomik krizin somut olgularıdır. Neoliberal politikalar maliyetlerin dısallatırılması, ucuz maddeye erişim ve doğanın metalatırılarak mevcut krizi amaya

çalışmıştır. Kapitalizmin ikiz krizi olan ekolojik sürdürülemezlik ve birikim krizi, sermayenin yeni coğrafyalara yönelmesini ‘zorunlu’ kılmıştır. Sermayenin kent dışı alanlara yönelmesi doğa varlıklarına yönelik metalaşma tehdidini arttırır. *Doğanın neoliberalleşmesi* (Castree, 2008), doğa varlıklarının özellikle müşterek varlıkların neoliberal birikime konu olmasıdır. Doğa, neoliberal birikim süreçlerinde dışsallaştırılır, üretim süreçlerine dahil edilerek tahakküm kurulur ve bu tahakküm coğrafi anlamda sınır tanımamaktadır. Doğa, *ilkel birikim* sürecinde olduğu gibi rasyonelleştirilmiş bir araçtır. Kırsal alanlarda yoğunlaşan bu tür yatırımlar, kırsal (yerel) toplulukların yaşadıkları doğa ile doğrudan ilişkilerine müdahaleyle sonuçlanmaktadır. Yerel toplulukların tepkileriyle başlayan toplumsal hareketlerin temelinde bu tür müdahaleler yatmaktadır.

Neoliberal amentü, sermayenin geniş coğrafyaya yayılmasını savunur. Liberal yaklaşımda küreselleşme olarak adlandırılan sermayenin geçirgen yapısı, yeni emek rejimleri yaratma ve ucuz doğaya erişimi amaçlar. Özel mülkiyet rejimi neoliberal stratejinin yerel ve yerelötesi etkileri müştereklerin massedilmsei ya da tehdit edilmesi anlamına gelir. Nitekim Bretton Woods sisteminin revizyonu olan Dünya Bankası (DB) ve IMF, yapısal uyum politikalarıyla çevre ülkeleri sisteme entegre etti. Keynezyen refahçı devlet anlayışının sermaye için yeterli kâr marjı yaratamaması krizin başlıca nedeni sayıldı.

Başkaya’ya (1997: 13) göre küresel sermayenin iki ana stratejisi vardı: Birincisi Keynezci-refah politikaları tasfiye etmek; ikincisi 1945 sonrası dönemde “kalkınmacı” politikalar yerine özelleştirme politikalarına ağırlık vermektir. 1970’li yıllar, merkez ve çevre ülkelerinde siyasal iktidar değişiminin tarihi olarak da okunabilir. Yeni iktidar biçimleri Keynezci, ‘kayıracı’, ‘koruyucu’, ‘düzenleyici’ rolünü politika ve kurumsal yapılanma düzeyinde yapıbozuma uğrattı. Devlet artık istihdam alanından büyük ölçüde çekilerek sermaye lehine yasal güvenceler veriyordu. Böylece 1929’un liberal kapitalist krizi, emek hareketlerinin mücadelesi ve 1950’li yılların kalkınmacı devlet anlayışının getirdiği ‘sosyal devlet’ yerini neoliberal devlete bırakıyordu. Sermayenin ikiz (ekonomik ve ekolojik) krizini yaşadığı sürecin ancak bu şekilde atlatılabileceği varsayılıyordu. Böylece büyük sermaye, sanayi kollarını, kârlılık oranlarını arttırmak üzere yeni “ucuz emek” ve “ucuz doğa” coğrafyalarına yöneltti. Ucuz hammadde ve düşük emek ücreti, sermayenin yeniden ölçeklenmesine olanak sağladı. Castree’ye (2008) göre neoliberal dönemde sermayenin coğrafyası değişiklik göstermesine karşın önceki birikim

süreçlerine göre daha yaygındır. Sermaye, daha önce girmediği yeni coğrafyalara ve dolayısıyla doğaya yönelmeye başladı.

Sermayenin neoliberal restorasyonunun ikinci stratejisi finansallaşmadır (Harvey, 2015; Amin, 2014). Finansallaşma süreci DB, IMF ve DTÖ gibi devletüstü kuruluşlar aracılığıyla yürütüldü. Bu bağlamda yapısal uyarlama politikaları, sanayileşme veya kalkınmayı hedeflemekten ziyade, borç geri ödemelerini güvence altına almak ve makroekonomik istikrarı sağlamak üzerine kurgulanmıştır. Uluslararası sistemin IMF-DB-DTÖ arasında yeniden yapılanması, finansallaşmanın pratik örneğidir. Özellikle geç kalkınmış çevre ülkeler ve Üçüncü Dünya Ülkeleri olarak adlandırılan yeni bağımsız ülkeler, kredi yoluyla 'ipoteke' altına alındı. Ülkeler kısa süreliğine 'refah' yaşamış olsa da kriz kaçınılmaz oldu. Elbette finansallaşmanın başka bir ayağı daha vardı: Sermayenin önündeki sınırların gevşetilmesi veya gerekirse kaldırılması. Bu durum merkez-çevre ilişkisini 20. yüzyılın son çeyreğinde kritik ölçüde etkiledi. Arjantin, Şili, Brezilya, Türkiye gibi ülkeler 1990'lı yılların başlarında ekonomik kriz ile karşı karşıya kaldılar. Avrupa Birliği (AB) üyeliği sonrası ortak para birimine geçen İspanya, Yunanistan gibi ülkeler de 2008 yılından itibaren ekonomik darboğaza girdi ve uzun bir resesyon yaşandı. Neoliberal restorasyon sürecinin yarattığı ekonomik durgunluk beraberinde ekolojik yıkım, emek ücretlerinin düşüklüğü ve sınıfsal eşitsizlik yarattı. Çelişkili biçimde sermaye ise kâr marjını giderek arttırıyordu. Bu anlamda Buck-Morss'un (2015: 31) da vurguladığı üzere:

... Değişken ve krizlere meyilli olsa da küresel kapitalizm yine de bir sistemdir, ayakta kalabilmek için büyümeye mecbur bir sistem. Ülkeler kapitalist yatırımı çekmek için rekabet ettikçe de, büyümenin dinamikleri toplumsal masrafları bir kenara bırakmak, çevrenin bozulmasını, işçi güvenliğini ve insan yaşamının kâr getirmeyen veçhelerini (yaşlılık, kronik hastalık, herkes için eğitim) hiçe saymak suretiyle gerçekleştiriyor. (Buck-Morss, 2015, 31)

Kapitalizmin genel yasasıdır bu. Toplumsal sistem ve bir *akış* olarak kapitalizm krizi bu nedenle fırsat olarak görür. Krizi aşacak ideolojik ve zor kullanma aygıtları çoğu zaman sermaye lehine çalışır. Uluslararası ölçekte Küba, Kuzey Kore gibi 'gri' alanlar olsa da kapitalist üretim ilişkileri benzer stratejiyi izler.

1980 sonrası neoliberal kurumsal yeniden yapılanma ve restorasyonun ekonomi politik araçları Washington Uzlaşısı ve Post-Washington Uzlaşısı'dır. Neoliberal yeniden yapılanmanın aracı kurumları IMF-DB-DTÖ üçlüsünün ürünü olan Washington Uzlaşısı devletin mali disiplini sağlamakla yükümlü olması, kamu harcamalarının düzenlenmesi

–yani kısıtlanması, vergi tabanının genişletilmesi, reel faiz oranlarının sermaye lehine düzenlenmesi, rekabetçi reel döviz kuruna geçiş, ithalatın liberalizasyonu, doğrudan yabancı yatırımların önündeki engellerin esnetilmesi/kaldırılması, özelleştirme, deregülesyon⁷ ve mülkiyet haklarının güvence altına almasını amaçlar. Washington Uzlaşısı 1980’li yıllardan 1990’lı yılların sonuna doğru genellikle Latin Amerika ülkeleri ve Kuzey Yarım Küre’nin çevre ülkelerinde uygulandı. İstenilen makroekonomik sonuçların alınamaması Washington Uzlaşısı’nın eleştirilmesine neden oldu. Eleştirinin ana noktası devletin yeniden üretim alanındaki rolüydü. Washington Uzlaşısı minimal devlet örgütlenmesini savunur. Eren Kırmızıaltın’a (2012: 87) göre “Post-Washington Uzlaşısı, Washington Uzlaşısı’nın ‘küçük devlet iyi devlettir’ yaklaşımına ihtiyatlı bir itirazdır”. Post-Washington Uzlaşısı’nda serbest piyasa ekonomisinin benzer işlerliği devam etmekte, devlet ise tamamlayıcı-düzenleyici konuma getirilmektedir (Öniş ve Şenses, 2009: 364). Yani liberallerin tasavvur ettiği ‘gece bekçisi’ devlet, otoriter bir devlet formuna geçmektedir.

Osmanlı’dan Cumhuriyet dönemine ve 1950’lerin görece liberal dönemine kadar Türkiye’de tarımsal üretim egemendi. Hobsbawm (1996) neoliberal dönemde bile Türkiye’nin tarım ülkesi olduğunu ifade eder. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından çift kutuplu hegemonik dünya sisteminde çevre ülkelerin kapitalist periferiye eklemlenme sürecinin parçası olan kalkınma politikaları Türkiye’de bir takım sonuçlar doğurmuştur. 1950’li yıllara giden süreçte yapılan Marshall yardımları sonucunda tarımsal üretimde modernizasyon, Demokrat Parti (DP)’nin iktidara gelmesi ve yeni ulaşım-iletişim ağlarının gelişmesiyle Türkiye toplumsal ve iktisadi anlamda değişimin dinamikleri oluştu. Dönemin en kritik gelişmesi ise kırdan kente gerö-çekleşen göç hareketleridir. Türkiye’nin geleceğini sosyo-politik ve ekonomik anlamda etkileyen bu göç hareket(ler)i, köylülüğün bir anlamda tarihsel dönüşümünün de hikâyesidir. Kırdan/köyden kente göç, kırsal alandan kopuş anlamına gelir. Bu durum kırsal üretimden nüfusun koparılması ve tarihsel süreçte bağlarına zayıflamasına yol açtı. Köylünün geçim kaynaklarından kop(arıl)ması, temel geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılığın zayıflamasına yol açmaktadır. Böylece kırsal mekân ile yerel topluluklar arasındaki bağ giderek zayıflar. Neoliberal dönemde kırsal mekâna müdahaleler mevcut bağları daha da zayıflatmıştır.

⁷Deregülasyon, devletin ekonomideki düzenleyici rolünün azaltılması ve buna karşın serbest piyasa mekanizmasının kendi kuralları içerisinde özgürce işlemesidir.

Türkiye’de köylülüğün geçim kaynaklarına erişimin kısıtlanması/zayıflaması, maden ve enerji yatırımlarının kırsal alanda yoğunlaşmasıyla ilintilidir. Maden ve enerji alanında yapılan yatırımlar, kırsal alanda meralar, dereler, sulak alanlar, ormanlar gibi müşterek varlıklar ve özel mülkiyete tabi tarımsal alanların özelleştirme ve kamulaştırma baskısıyla toplumsal bağlarından koparılmasına yol açmaktadır. Yerel toplulukların müşterek varlıklara erişiminin kısıtlanması/engellenmesi, müşterek varlıklarla kurdukları ilişkinin gücünü de etkilemektedir. Kırsal üretimin azalması kırdan kente göçü tetikler ve yerel ilişkilerin zayıflamasına neden olur.

Devletin otoriter formu, sermayenin genişleme eğilimi ve devletin yapısal dönüşümü Türkiye’de de benzer biçimde yürütüldü. 12 Eylül Askeri Darbesi, neoliberal sisteme geçişin kurumsal aracıydı. Cenk Saraçoğlu’nun (2015: 749) da vurguladığı üzere “12 Eylül 1980 askeri darbesi, 1970’li yılların çalkantısında dikiş tutmayan Türkiye kapitalizmini, kendisine içkin ekonomik ve siyasal kriz dinamiklerini zapturapt altına alarak yeni bir düzen tasavvuru altında istikrara kavuşturma arayışının ürünü olarak ortaya çıktı”. İlk olarak 24 Ocak Kararları ile neoliberal sisteme şiddetli geçiş yapan Türkiye, kendi özgül koşulları içerisinde düzene entegre oldu. 1980 Askeri Darbesi’nin bastırdığı toplumsal muhalefet, yeni devlet yapılanması karşısında karşı çıkma potansiyeli gösteremedi. Darbe sonrası Türkiye’de bir dizi yapısal reformlar yapıldı ve ithal ikameci sanayileşme modeli yerine dışa açık ihracata dayalı birikim sürecine geçildi (Boratav, 2002; Kazgan, 2006: 121 Pamuk, 2023: 237). Yapısal uyum reformları, hem neden hem sonuçtur. Sermayenin hegemonik yapısıyla karşılıklı olarak birbirini tamamlar. Tıpkı Marx’ın (2009) *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*’nde söylediği gibi devletin hukuksal yapısı (kamu hukuku ya da özel hukuk) ile egemen sınıf arasında doğrusal bir ilişki bulunur. Dolayısıyla yerel ve uluslararası anlamda sermayenin genişleme eğilimi ve devletin yeniden ölçeklenmesi aynı momentte ilerledi.

Türkiye’de devletin yeniden ölçeklenmesi uluslararası iktisadi ve siyasal sistemden bağımsız düşünülemez.⁸ 1980’li yılların tarihsel koşulları Türkiye’yi de doğrudan etkiledi ve ilk olarak dışa açık neoliberal yeniden yapılanma süreci başladı. 24 Ocak Kararları

⁸ Günümüz dünya sistemi Aydınlanma, modernleşme ve kapitalizmin gelişiminin bir ürünüdür. Wallersteinci anlamda söylersek dünya sisteminin arkaik yönü tarihsel kapitalizmin ideolojik, kurumsal ve toplumsal temelleri atılmıştır. Türkiye’de gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse erken cumhuriyet döneminde günümüze modernleşme ve anayasa yapım süreçleri, devletin yeniden yapılanması, iktisadi politikaları gibi yapısal dönüşümlerde uluslararası sistemin –yani modern dünya sisteminin- etkisi büyüktür.

özünde bunun en somut örneğidir. Türkiye'nin mali ve idari yapılanmasına devletin küçültülmesi ile başladı (Ayman Güler, 2005: 15). İdari ve mali reformların arkasında özelleştirme politikası yer alıyordu. Özelleştirme politikasının gerekçesi idari mekanizmanın sermaye lehine yeniden ölçeklenmesi/yapılandırılmasıydı. Eğilmez'e (2020: 147) göre piyasa ekonomisine geçiş dönemi olarak da adlandırılan bu süreçte ekonominin istikrara kavuşması yönünde adımlar atılmıştır. Çünkü asıl olan piyasa mekanizmasının işlemesi ve sermaye birikiminin önündeki engellerin kaldırılmasıydı. Nitekim öyle de oldu. Toplumsal ve siyasal muhalefetin sönümlendirildiği konjonktürde Türkiye'de yabancı sermaye girişi ve özelleştirme politikaları hız kazandı. Birikimin araçları genişledi; tarımsal üretim azaldı buna karşı maden arama, tarım alanları sanayi ve konut üretimine açıldı. Sermaye, ülkenin tüm coğrafyasına dağıldı. Sermayenin genişleme eğilimi kentsel ve kırsal alan tanımadı. Doğa ve doğa varlıkları devlet eliyle kamulaştırıldı ya da özelleştirildi. Castree'nin (2008) tespitiyle söylersek, "doğa neoliberalleştirildi".

Doğanın neoliberalleştirilmesi, doğanın piyasa mekanizmasına dahil edilmesidir (Castree, 2008: 134). Haynen ve Robbins (2005: 6), neoliberal dönemin doğaya ilişkin dört temel yönelimine dikkati çekerler: *Yönetişim*, kapitalist toplumların müzakere edildiği kurumsallaşmış politik uzlaşılar; *özelleştirme*, doğal kaynakların, bölgesel, eyalet ve belediye otoriteleri tarafından uzun süre güvence altında tutulan kaynakların firmalara ve bireylere devredilmesi; *çitleme*, ortak kaynakların ele geçirilmesi ve bunların bağlantılı olduğu toplulukların dışlanması; *değerleme*, değerle ve geri dönüşümü mümkün olmayan ekosistemin fiyatlandırma yoluyla metalaştırılması. İlkel birikimden neoliberal döneme sermaye için değişmeyen tek şey metalaştırmadır.

Türkiye'de neoliberal yapılanma sürecinde doğa, doğa varlıkları, kentsel kamusal alanlar yani müşterek varlıklar metalaş(tırıl)ma tehdidi altındadır.⁹ Türkiye'de özelleştirme politikaları sonucu termik santral, Hidroelektrik Santralleri (HES), maden arama ve işleme, kıyıların kiralanması ya da satın alınması, park ve kent mekânlarının 'mutenelaştırılması' gibi pratikler hız kazandı. Dolayısıyla kentsel ve kırsal müştereklere yönelik tehditler neoliberal dönemde arttı. 1990'lı yıllar dünyada olduğu gibi Türkiye'de de müştereklere yönelik sermayenin ilgisinin yoğunlaştığı görülür. Neoliberal

⁹ Müştereklere yönelik tehditler elbette yeni değil. İlkel birikim sürecinde mülksüzleştirilen ve el konulan nesne köylülerin ortak kullandıkları mera ve ormanlardı. Neoliberal dönemin ayrıkışı özelliği birikimin ve dolayısıyla müştereklere yönelik tehditlerin coğrafi-mekânsal genişliğidir.

politikaların müşterek varlıklara ve doğaya yönelmesi yerel toplulukların direniş pratiğiyle karşılaşmaktadır (Baloğlu, 2019; Özen ve Özen, 2022; Aydın ve Dağtaş, 2022). Örneğin 1990'lı yılların başlarında Bergama'da 17 köyün bulunduğu alanda kurulmak istenen altın madeni işletmesine karşı köylüler direniş pratiği üretmiştir. Direnişin temel amacı siyanür karşıtlığıdır (Kökalan Çımrın, 2015: 311). Siyanürün yarattığı ekolojik riskler köylülerin geçimlik kaynaklarını doğrudan etkiler. Günümüz yerel toplumsal hareketlerin karakteri, erken dönem sınıf eksenli toplumsal hareketlerden farklılıklar gösterir. Toplumsal hareketler daha yerel, sınıf-ötesi ve farklı talepler içerir.

Sermaye maden, turizm, bilişsel faaliyetler gibi yeni alanlara yönelmiştir ve de yönelmeye devam etmektedir. Finansallaşma sonucu sermayenin esnek para akışı sağlaması ve yatırımlarını farklı coğrafi alanlara yayması, birikimi yeni sektörlere yoğunlaştırmaktadır. Kentsel ve mekânsal hizmetlerin yanı sıra kırsal mekâna da yönenlen yatırımlar Üçüncü Dünya ülkeleri için daha trajik sonuçlar doğurmaktadır. Üçüncü Dünya ülkeleri –yani perifer ülkeleri- merkez ülkeler için yeni yatırım ve ucuz emek alanıdır. Sermayenin maliyetleri dışsallatırması ve dolayısıyla ucuz emek ve işgücü piyasasının da sağladığı ‘olumsallıklar’, perifer coğrafyaların orman, yeraltı ve yerüstü varlıklarına yönelik yatırımları arttırmıştır. Bununla beraber 1970'lerin ekolojik krizinin etkisiyle yeşil kapitalizm retoriği de yatırımların olası çevresel etkilerini azaltmaya yönelik söylemler eşlik etmiştir. Yeşil kapitalizm söyleminin etkisiyle yenilenebilir enerjiye yönelim, maden yatırımlarının yoğunlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Doğa, sermaye için bir kaynak/meta olmaya devam etmiştir ve Castree'nin (2008) açıkladığı üzere ‘doğanın neoliberalleştirilmesi’ ivme kazandı.

Neoliberal dönem aynı zamanda teknolojinin geliştiği, Sosyalist Blok'un dağılmaya başladığı, sermayenin küreselleştiği ve dolayısıyla emek ve sermaye hareketliliğinin yeni bir boyut kazandığı süreçtir. Devletin düzenleyici rolü bu süreçte sermaye lehine dönüştü(rüldü). Devlet artık sermayenin önündeki yasal-yönetimsel engelleri kaldıran bir aktör. Sermaye yeni coğrafi alanlara genişleyerek birikim stratejisini genişletmektedir. Devletin ontolojik dayanağı olan egemen yapısı korunuyor olsa da sermayenin gelişimine paralel hareket etmektedir. Devlet de sermaye de toplumsal ilişki biçimlerinin ürünleridir. Her iki yapının ortak özelliği tahakküm biçimi olmalarıdır (Holloway, 1996a: 129-130; 1996b: 8). Neoliberal stratejinin tahakküm biçimi çok yönlü ve komplekstir. Zira sermaye soyut bir kategori değildir (Guattari, 2006: 145); toplumsal

bir sistemdir. Sermaye gündelik yaşam alanlarının tümüne nüfuz eder ya da etmeye çalışır. Doğa varlıklarından devlet örgütlenmesine kadar sermaye bütün alanlarda sömürü ve tahakküm ilişkileri geliştirerek varlığını sürdürür. Neoliberal dönemde enformasyon teknolojilerinin gelişmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, sermayenin içinde bulunduğu zaman-mekân sabitesinden çıkmasına olanak sağladı. Sermayenin yeni birikim stratejileri ağırlıklı olarak finansallaşma ve mülksüzleştirme yoluyla tezahür etmektedir (Harvey, 2004: 35). Sermaye, doğa ve yapılı çevreye yönelerek yeni birikim alanları oluşturur. Finansal kurumsal yapılar bu noktada merkezden çevreye doğru kredi ve borçlandırma stratejisi izler. Neoliberal strateji çerçevesinde devlet, yeniden üretim alanlarından geri çekilerek yalnızca minimal ölçekte hizmet sunarken; sermaye, ulusötesi düzeyde serbestçe dolaşır. Sınırların ortadan kaldırılması ve değeri paraya çevrilebilen her şeyin finansal sistemin bir parçası haline getirilmesi gerektiği yönündeki anlayış baskın hale gelir(Harvey, 2006: 77). Sermayenin birikim stratejisi, daha önce birikim süreçlerine konu olmamış alanlar ve yapılarıdır. Sermayenin yöneldiği mekânsal alanlar kır-kent ayrımı olmaksızın birikime konu olacak bütün alanları kapsar.

Neoliberal dönemde, kentsel ve mekânsal alanlara yönelik müdahaleler; mülksüzleştirme ve özelleştirme yoluyla park, cadde ve sokak gibi müşterek kullanım alanlarının dönüştürülmesi biçiminde gerçekleşmektedir (Stavrides, 2018: 28). Sermaye, müşterek alanları mutenallaştırarak kendi disiplini ve iktidarını mekânda sağlamaya çalışır (Stavrides, 2018: 37). Sermaye bununla da yetinmeyip kırsal mekânı da “işgal ederek” kâr maksimizasyonu sağlamaya çalışır ve kırsal alandaki müşterek alanları iktidar aygıtı aracılığıyla piyasaya bir meta olarak sunar. Bunun ciddi ekonomi-politik, toplumsal ve ekolojik sonuçları olmuştur.

Ortak olan (müşterek) varlıklar yeraltı suyu, sulama sistemleri, dereler, ormanlar, meralar, bilişim sistemleri, devlete ait hazineler ve internet gibi hem doğal hem de insan tarafından üretilen nesnelerdir (Ostrom, 2017: 53). Neoliberalizmin hegemonyasını inşa ettiği 20. yüzyılın son çeyreğinde bu ortak kullanım alanlarının büyük kısmı metalaştırılarak piyasa sürecine dâhil edilmişlerdir. Zira neoliberal ideolojiye göre eskiden müşterek olan kaynakların özelleştirilmesi veya özel mülkiyete dönüştürülmesi, toplumsal refah ve zenginliği artıracaktır (Harvey, 2015: 72-73). Bu durum özel mülkiyete dayalı rejimin inşa edilmesi anlamına gelmektedir ki oldukça dışlayıcı ve aldatıcı bir nosyon içerir (Hardt ve Negri, 2011: 58). Klasik liberalizmden farklı olarak

neoliberalizm, devletin tamamen geri çekilmesini değil; piyasa mekanizmalarının kurulması ve sürdürülmesi adına devletin siyasal, yasal, kurumsal ve kültürel düzeylerde aktif müdahalelerde bulunmasını öngörür (Özkazanç, 2011: 16-17). Dolayısıyla neoliberal dönemde serbest piyasa ve devlet işbirliği ile metalaştırılan doğa varlıklarının ve alanların büyük bölümü müşterek niteliğindedir. Müşterek olarak kullanılan bu varlıkların ve alanların metalaştırılması ortak faydanın yok edilmesi anlamına gelir.

Kapitalist üretimin devam ettirilmesi için müşterek doğa varlıklarına yönelen sermaye, doğayı çevresel-ekolojik tahribata uğratmıştır (Çoban, 2020: 79). Müşterek doğa varlıklarına ‘el konulması’, doğa varlıklarından yararlanılmasını kısıtlar ve kullanıcılar tarafından sahiplenilmesine yol açar. Doğa-toplum arasındaki ilişki sahiplenme duygusunu güçlendirir. Zira doğa varlıkları tarihsel olarak hem edilgen hem de etken yapıda olmuştur ancak tarihsel olarak toplum doğaya karşı çoğu zaman özne konumunda olmuştur (Çoban, 2020: 21). Bu nedenle toplumun müşterek doğa varlıkları ile kurduğu ilişki daha çok doğanın kullanılmasına veya sahiplenilmesine yönelik olmuştur. Toplumsal bir sınıf olarak sermayenin müşterek doğa varlıklarına yönelmesi bu bağlamda değerlendirilebilir.

Sermayenin müşterek doğa varlıklarına yönelmesi doğanın kullanım değeri olması ve yeniden üretim aracı olmasına bağlıdır (Caffentzis ve Federici, 2017: 137). Müşterek doğa varlıklarına sermaye tarafından kâr maksimizasyonu ve yeniden üretim için ‘el konulması’, müşterek varlıkları korumaya yönelik toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Müşterek doğa varlıklarını korumaya yönelik hareketler ise daha çok çevreyi korumaya yönelik toplumsal hareketlerdir ve 19. yüzyılın son çeyreğinde belirmeye başlamıştır (Dardot ve Laval, 2018: 86). 1960’lı yıllarda belirmeye başlayan çevreci toplumsal hareketlerin 1990’lı yıllarda güçlenmesi (Castells, 2008: 228-229) ile müştereklerin korunmasına yönelik talepler aynı tarihsel döneme denk gelmiştir.

3.2. Sermayenin Müşterek Doğa Varlıklarını Metalaştırması ve Müşterek Siyasetinin İşleyişi

Müşterekler toplumsal yaşam pratiklerinin bir parçasıdır. Müşterek varlıklar doğal ve yapay olarak kategorize edilir. Dere, sulak alanlar, meralar, ormanlar birer müşterek doğa varlıklarıdır. Bilişim sistemleri, parklar, meydanlar, sokaklar da yapay müşterek varlıklardır. Tarihsel olarak müşterek varlıklar, insanların doğa ile kurdukları ilişki bağlamında şekillenmiştir. Doğa, canlı ve cansız tüm varlıkları kapsar. Dolayısıyla

toplumsal formasyondan bağımsız düşünülemez. Egemen toplumsal sistem, doğa ile kurulan ilişkiyi belirler ve onun tarafından belirlenir. Bu anlamda doğa ile toplumsal sistem arasında diyalektik bir ilişki bulunur.

Lefebvre'e (2016) göre kapitalizm, mekânsal ölçekte yeniden üretim yaparak krizi aşar. Kapitalizm mekânı üreterek ve aynı zamanda mekânda tüketerek yeni birikim alanları oluşturur. Sermaye zaman ve mekânı 'aşarak' birikim yapar. Sermayenin sınırlarının neoliberal politikalarla esnetilmesi, mekânsal ölçekte genişleme ve daha rahat hareket etme kabiliyeti sağladı. Sermaye birikim nesnesi olarak mülkiyete konu olmamış alanlara daha fazla yönelmektedir. Sermaye caddeler, parklar, meralar, su kaynakları ve sulak alanlar gibi müştereklere yönelerek birikim yapar. Sermaye hem kent mekânını hem de kırsal mekânı dönüştürerek birikime süreçlerine dâhil eder. Bu bağlamda müşterek varlıklar sermaye birikimi için kritik öneme sahiptirler. Müşterekler veya müşterek varlıklar sermayenin üretim ve tüketim stratejisi için vazgeçilmez varlıklardır. Müşterekler bu anlamda toplumsal ve siyasal hayatın merkezinde yer alır.

Lefebvre'e (2016: 117) göre hegemonik yapılar mekâna yönelerek toplumsal mekânın önüne geçer ve toplulukların mekâna erişimini kısıtlamaya çalışır. Müşterek varlıklar ve müşterek yapılar tarihsel olarak doğa-toplum diyalektiği çerçevesinde anlam kazandığından birer mekânsal temsile sahip olurlar. Çünkü mekân temsilleri tarihsel süreçte oluşur. Mekânın kullanıcılar tarafından sahiplenilmesi, toplumsal mekânın üretilmesini sağlar (Lefebvre, 2016: 112).¹⁰ Bu anlamda müşterek mekânlar da toplumsal mekânlardır. Toplumsal mekân ontolojik anlamda doğal mekâna bağlıdır. Doğal mekân, zamana bağlı olmaksızın ilksel ve özgündür (Lefebvre, 2016: 130). Dolayısıyla toplumsal mekân doğal mekândan yani doğadan bağımsız anlaşılamaz. Sermaye ise doğal ve toplumsal alana tahakküm ederek birikim yapar. Bu anlamda Hardin'in müşterekler üzerine liberal ve Malthusçu yaklaşımı tesadüf değil bilinçli bir tartışmadır. Hardin'in makalesini yazdığı dönemin tarihsel koşulları Keynezyen politikaların krize girmeye başladığı döneme denk gelir. Müşterek varlıklar bu bağlamda siyasetten ve siyasal kurumlardan bağımsız düşünülemez.

Müşterekleri sahiplenmeye yönelik stratejiler egemen olana ya da egemen olmaya çalışan yapılara karşı verilen toplumsal mücadelelerdir. Egemen olan siyasal iktidar,

¹⁰ Lefebvre mekân kavramını geniş biçimde kullanır. Lefebvre mekânı toplumsal mekân ve doğal mekân olarak iki kategoride açıklar. Doğal mekân kendiliğinden oluşan alanlar ve yapılardır. Toplumsal mekân ise üretilen mekânlardır.

sermaye veya herhangi bir yapı olabilir. Egemen olana karşı müşterekliğin, ortaklığın, *ortak zenginliğin* korunması ve inşa edilmesi kritik bir öneme sahiptir. Nitekim sermaye ortak olanı yok etmeye ve tahakküm kurmaya yönelik strateji geliştirir. Sermayenin varlık tarzı buna dayanır. Bu nedenle müşterek varlıkları bölmeye, bütünlüğünü bozmaya ve topluluklar arasındaki bağı koparmaya çalışır. Müşterekler verili olarak bulunur; tarihsel olarak üretilmiş ve toplumsal-kültürel alanın parçasıdırlar. Devlet egemen toplumsal sınıfın bir bileşeni olarak sermaye lehine yasal gücü kullanır. Kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu bir toplumsal formasyonda devlet de kapitalisttir. Kapitalist toplumsal formasyonda egemen devlet nosyonu, ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarına dayanır (Dişçi, 2020: 16). Neoliberal dönemde devlet restorasyonu yine sermaye lehine bir dizi yapısal uyum politikaları çerçevesinde şekillendi. Kapitalizmin erken döneminde çitleme ve el koyma biçimiyle ilkel birikim süreci neoliberal dönemde mülksüzleştirerek birikim biçiminde devam etmektedir. Mülksüzleştirme politikaları müşterek varlıklara yönelme stratejisi çerçevesinde sermaye birikimine dayanmaktadır. Bu noktada sermaye ve uluslararası kuruluşların çelişkili rolü dikkat çekmektedir. Bir yandan 1987 yılında BM tarafından yayımlanan Ortak Geleceğimiz¹¹ metni ile müştereklerin önemine vurgu yapılırken diğer taraftan müşterek varlıklar sermayenin birikim süreçlerine konu edilmektedir.

Özden Fırat’a (2018: 60) göre son otuz yılda uluslararası kurumlar müşterek varlıklara vurgu yapmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, doğaya yönelik liberal yaklaşımdır. Doğaya yönelik liberal yaklaşım, doğa varlıklarının “iyi yönetimi” ile korunabileceği ve gelecek nesillere aktarılabilmesi varsayılır. Böylece doğa araçsallaştırılır ve doğa-insan ilişkisi mekanik bir evreye indirgenmiş olur. Oysaki kapitalist üretim ilişkileri toplumsal anlamda çözülme ve ekolojinin örselenmesine dayanır. Her ne kadar müştereklerin ve müşterek alanların temellük edilmesi sermaye açısından bir zorunluluk olarak görülse de temellük sürecinin yaratacağı ekolojik yıkım müştereklerin gerçek anlamda trajedisine neden olacaktır. Burada müştereklerin korunması ve sahiplenilmesine ilişkin pratikler devreye girer. Müşterekler böylece siyasetin ve siyasal kurumların temel konusu olur.

¹¹ 1987 yılında yayımlanan bu rapor özünde sermayenin ve uluslararası kuruluşların dünya varlıklarını müşterek olarak tasarımları tesadüf değil. Ekosistemin bütünsel yapısına yapılan vurgu müşterek varlıkların da sermaye birikimi için ne kadar önemli olduğu sonucuna varmak mümkün.

Müşterekler üçlü bir kategoriye tabi tutulur; müşterek doğa varlıkları, kentsel müşterekler ve sosyal-kültürel değerler (Duru, 2018: 12). Kapitalist üretim ilişkileri için bu ortak alanlar yaşamsal bir öneme sahiptir. Harvey'e (2013: 139) göre devletin çekildiği bu alanlara sermaye yönelmiştir. Kentsel ve kırsal alanda müştereklere yönelen sermaye, birikim amacıyla müşterek varlıklara el koyması sosyal-kültürel ilişkileri doğrudan etkiler. Yine gündelik yaşam biçimleri, geçimlik kaynakları, ortak yaşam alanları gibi müştereklerin birikime konu edilmesi yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte sermaye karşıtı¹² ya da müşterek varlıkları korumaya yönelik direniş pratiklerini ortaya çıkarır. Müşterekler bu anlamda siyasetin kurucu öznesi haline gelir ve müşterek varlıklar siyasal bir momente taşınır. Nitekim müşterekler üretkendir ve dinamik bir yapı arz ederler. Müşterekler sürekli ve devinim halindedir. Daha önce kamusal ve özel olan herhangi bir varlık daha sonra müşterek niteliği de kazanabilmektedir. Müşterekler siyasetinin gelişimi bu anlamda kritik bir eşiğe sahiptir ve toplumsal hareket üretme potansiyeli taşırlar. Örneğin 1994'te Meksika'da Zapatistalar, 1999'da Seattle'da düzenlenen DTÖ karşıtı protestolar ve Kaz Dağları'nda ortaya çıkan toplumsal hareketler müşterekleri *sahiplenmeye* yönelik direniş pratikleridir.

Stavrides (2018) ve Harvey (2013) için müşterek yapılar –özellikle müşterek mekân- toplumsal hareketin itici gücüdür. Özellikle neoliberal dönemde semayenin merkezileşmesi ve esnekleşmesi, mekânın metlaşmasına ivme kazandırmıştır. Kent mekânında nüfusun yoğunlaşması, insan-mekân arasındaki ilişkiyi yoğunlaştırmaktadır. Kent mekânını deneyimleyen nüfusun yoğunluğu, mekânda eşitsizlik ve sermayenin müşterek varlıkla el koyarak kullanıcıların erişimine kapatması, müşterek varlıkları *sahiplenmeye* yönelik toplumsal hareketlerin ortaya çıkışının tarihsel koşullarını yaratmaktadır.

3.3. Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler ile gündelik yaşam arasında bir ilişki bulunur. Üretim, tüketim, siyaset, toplumsal ilişkiler gündelik hayatın birer vecheleridir. Farklı mekân ve zaman uzamında toplumsal-tarihsel süreçte gündelik yaşam pratikleri gelişir ve dönüşür. Toplumsal hareketler de tarihsel toplumsal formasyonlara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. İlk insan topluluklarından günümüze ikili ilişkilerin olduğu her alanda iktidar ilişkileri de

¹² Her toplumsal hareket veya direniş pratiği sermaye karşıtı değildir. Direniş pratiklerinin ortaya çıkış nedeni ve muhtevası farklılık gösterebilir.

vardır ve tarihsel olarak üretilirler (Foucault, 1992). İktidar ilişkilerinin olduğu yerde siyaset ve dolayısıyla siyasal mücadele alanı vardır. Siyaset insanların veya toplulukların bir araya gelmesiyle oluşur. Toplumsal hareketler de siyasal alanın bir parçasıdır.

Siyaset çoğu zaman ortak olana çözüm bulmak amacıyla yapılır. Yani belirli bir grubun veya sınıfın ortak çıkarlarını temsil etmektir. Temsil etme/edememe durumunda toplumsal reaksiyonların ortaya çıkma ihtimali doğar. Bu temsil sorunu çeşitli içerimlere sahip olabilir. Örneğin toplumsal eşitsizlik, karşı hegemonya mücadeleleri, ideolojik anlaşmazlıklar gibi olgular etrafında siyasal alanın içeriği şekillenir. Siyaset böylesi farklılıkların olduğu bir ortamda ortaya çıkar ve tezahür eder. Jacques Ranciere (2005: 11-12) bu nedenle siyasetin bir anlaşmazlık ve çatışma olduğunu söyler. Çatışma ve uyuşmazlığın kökeninde eşitlik/eşitsizlik yatar. Tarihsel olarak eşitsizliğin yaratmış olduğu bu anlaşmazlık ve çatışma toplumsal hareketlerin temel varlık nedenidir.

Dünya sisteminin küreselleşmesi yeni direniş pratiklerini üretti (Melucci, 1994: 185). Yeni toplumsal hareketler olarak da adlandırılan (Coşkun, 2019: 110-111) bu direniş pratikleri geniş coğrafyalarda tezahür etmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin 1970'li yıllarda yeniden yapılanmasıyla doğrudan ilintili bu direnişler kentsel ve kırsal mekânda vuku bulmuştur. Neoliberal nosyon sermayenin henüz erişemediği coğrafyalara, mekânlara, birikim ve ucuz emek amacıyla akış eğilimi göstermiştir. Çalışmanın üçüncü başlığında da değinildiği gibi direniş pratiklerinin tarihsel seyri toplumsal formasyonların dönüşümü ile doğrudan ilintilidir. İlk köylü isyanlarından neoliberal sisteme kadar süregelen toplumsal formasyonlar, kendi toplumsal direniş tarzını üretmiş ya da yön vermiştir.

Toplumsal hareketler tarihsel ve toplumsal olaylardır. Bu nedenle belirli toplumsal formasyon(lar)a ve tarihselliğe sahiptirler. Toplumsal hareketler kavramsal ve tarihsel bağlamda incelendiğinde anlamı netlik kazanır. Zira toplumsal hareketler belirli bir toplumsal formasyonu ve bu toplumsal formasyonun yerleşik bir düzende olmasını zorunlu kılar (Sıdal, 2023: 49). Dolayısıyla toplumsal hareketlerin oluşum evreleri, tarihsel ve toplumsal gelişimin ürünüdür.

3.3.1. Kavramsal Olarak Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler, en basit biçimde belirli bir örgütlenme düzeyine sahip birey veya grupların kendi içerisinde farklılık ve çelişiklere karşın bir araya gelmesi durumudur (Işık, 2011: 6). Başka bir tanımla toplumsal hareketler “farklı direniş biçimleri,

çatışmalar, başkaldırılar, ezen ve ezilen arasındaki mücadeleler ve isyanlar gibi” farklı direniş ve çatışma örüntüleri etrafında şekillenen yapılardır (Çetinkaya, 2008: 15). Toplumsal hareketler birden fazla insanın bir araya gelmesiyle oluşan faaliyetler, etkinlikler ve direnişler bütünüdür. Toplumsal hareketlerin belirleyici özelliği belirli bir otoriteye yönelik taleplerin olmasıdır. Talepler şiddet veya pasif direniş biçiminde olabilir.

Başka bir tanıma göre toplumsal hareketler mevcut siyasal düzene meydan okuyarak, siyasi erk ile iletişime geçmektir (Porta ve Diani, 2020: 23). Toplumsal hareketler, topluluklar ile siyasal aktörler arasında iletişim ve etkileşim kurarak toplumsal taleplerin siyasal arenaya taşınmasını sağlar. Bu nedenle, siyasal iletişimin önemli bir aracı olarak işlev görür. Aynı zamanda toplumsal hareketler, ortak hedefler doğrultusunda gerçekleştirilen kolektif eylemler bütünüdür.

Tilly (2008), toplumsal hareketleri, ortaya çıkış biçimleri anlamında üç ana kategoride inceler. Buna göre birincisi, toplumsal hareketler “hedef alınan otoritelere karşı ortak hak taleplerinde bulunan sürgit, organize halk girişimidir”; ikincisi, toplumsal hareketler dernek kurma, miting düzenleme, kortej ve birlikler oluşturma, medya aracılığıyla iletişim kurma gibi repertuvarları kullanırlar; üçüncüsü, birlik, beraberlik ve belirli bir grup olma durumudur (Tilly, 2008: 17). Toplumsal hareketlerin özü de burada yatmaktadır. Belirli bir toplumsal grubun ortak amaçlar etrafında bir araya gelmesidir. Yine Tilly’e (2008) göre toplumsal hareketlerin belirli bazı özellikleri vardır:

1. Toplumsal hareketler tekil girişimlerden farklı olarak belirli bir grup içerisindeki unsurlardan oluşan kampanyalarla gerçekleştirilmiştir.
2. Toplumsal hareketler program, kimlik ve belirli bir duruşu bir araya getirerek meydana gelirler.
3. Toplumsal hareketlerin kendine içkin programa, kimliğe ve duruşa sahip olması hareket içerisinde farklı düzeylerde değişiklikler gösterebilme potansiyeline sahiptir.
4. Toplumsal hareketlerin gelişimi demokratikleşme olgusu ile olumsal bir ilişkiselliğe sahiptir ve çoğunlukla demokratikleşmeyi sağlar.
5. Toplumsal hareketler politik bir yapıya sahiptir.
6. Toplumsal hareketler, politik ortamda kendilerini inşa ederek diğer alanlarda kendilerini bir özne konumuna getirirler.

7. Toplumsal hareketler tarihsel süreç içerisinde ideolojik ve yapı olarak değişiklik gösterirler.
8. İcat edilmiş bir kurum olarak toplumsal hareketler tarihsel süreçte değişebilir.

Toplumsal hareketler farklı kategorik nosyonlara sahip yapılardır. Birden fazla kategoriyi içerisinde barındırabilir. Bir toplumsal hareket kendi içerisinde hem sınıfsal hem de kimlik siyasetine dayalı olabilmektedir. Bu hareketler aynı zamanda yerel veya ulusal ölçekli de olabilir. Toplumsal hareket(ler)in muhtevasını tarihsel ve toplumsal realite belirler.

3.3.2. Tarihsel Gelişim Açısından Toplumsal Hareketler

Her toplumsal formasyon kendine içkin yapısal özellikler taşır. Tilly, toplumsal hareketlerin kapitalist üretim ilişkileri ve endüstrileşme bağlamında 18. yüzyılda başladığını iddia etse de, tarihsel kökeni toplumsal formasyonların dönüşümüne bağlı ortaya çıkmıştır (Sıdal, 2023: 49). İlk avı-toplayıcı topluluklarından ilkel köleci topluma, feodal toplumdan kapitalist toplumsal formasyona kadar toplumsal yapılar radikal dönüşümler geçirdi. Toplumsal hareketlerin belirleyici yönü belirli bir iktidar yapısına karşı ortak hedefler etrafında birleşmeleridir. Bu bağlamda toplumsal hareketler, modernite sonrası süreçte ortaya çıkmıştır.¹³ Dirlik (2021: 75), modern anlamda toplumsal hareketlerin Fransız Devrimi ile başladığını söyler. Fransız Devrimi dünya tarihinde büyük etki yaratmış bir toplumsal hareketin ürünüydü. Farklı toplumsal sınıfların içinde olduğu Fransız Devrimi otoriteye karşı modern argümanlarla ortaya çıktı. Wallerstein'a (2006: 55-56) göre, 'özgürlük, eşitlik ve kardeşlik' sloganıyla gerçekleşen Fransız Devrimi'nin iki temel sonucu olmuştur: İlki, modern anlamda 'halk' kavramının inşa edilmesi; ikincisi ise, otoriteye karşı direnişin radikal ve dönüştürücü sonuçlar doğurabileceği fikrinin toplumsal ve siyasal düşüncede yerleşmesidir. Toplumsal hareketler siyasi hayatın kurucu öznesi haline geldi.

Toplumsal hareketler, tarihsel süreçte 'eski' ve 'yeni' hareketler olarak iki ana kategoride sınıflandırılmaktadır. Bu hareketlerin değişim dinamikleri, toplumsal formasyonlardaki yapısal dönüşümlerle yakından bağlantılıdır. Özellikle üretim ilişkileri,

¹³ Modernleşme olgusundan önce de bazı toplumsal direniş pratiklerine rastlamak mümkün. Özellikle kırsal toplumsal yapının güçlü olduğu modernleşme öncesi toplumlarda köylü ayaklanmaları sıklıkla yaşanmaktaydı. Bu hareketler ideolojiden yoksundu ve çoğunlukla köylü hareketleriydi. Modern anlamda “sosyal” değil olmaktan uzaktı. Nitekim “sosyal” kavramı toplumu ifade eder ve bu da modernleşme sonrasına denk gelir.

devletin örgütlenme biçimi ve toplumsal sistemin genel yapısı, toplumsal hareketlerin karakterini ve taleplerini biçimlendirir.

3.3.2.1. Eski Toplumsal Hareketler

Modern anlamda toplumsal hareketlerin iki yüz yıldan fazla bir geçmişi vardır. Sanayi kapitalizminin ortaya çıkışı ve gelişmesi, modern toplumun da başlangıç momentini olarak anılır. Eski toplumsal hareketlerin en belirgin yönleri sanayi kapitalizminin ürünü olması ve hareketlerin homojen kimliğidir. Sanayi kapitalizmi toplumsal yapıları radikal biçimde etkiledi. Kırsal toplumsal yapının egemen olduğu toplumsal yapıyı hızlı biçimde çözdü ve kentlerin gelişimine olanak sağladı. Kentsel mekânda nüfusun yoğunlaşması, kentlerde heterojen kimlik yapısını oluşturdu. Sanayi kapitalizmi, kentsel mekânda eşitsiz biçimde gelişerek mekânsal ayrışmaya neden oldu. Aynı zamanda kentlerde uzmanlaşma ve işbölümüne dayalı yeni üretim alanları meydana geldi. Bu durum mekânda eşitsiz yapıyı daha da derin hale getirdi. Modern toplum, farklılaşmış toplumsal sınıfların bir arada olduğu toplumsal bir sistemdi. 18. yüzyıldan sonra belirmeye başlayan modern toplumda burjuva ve işçi sınıf ayrımı belirgin hale geldi. 19. yüzyılın başlarında ideolojiler daha belirgin hale geldi ve siyasi partileri kurulmaya başlandı. Sendikal örgütlenmeler ve sendika hareketleri yine sanayi toplumunun ürünleridir. Toplumsal mücadeleler bu dönemde daha sistematik biçimde yürütüldü.

Kapitalist üretim ilişkilerinin toplumsal yapıda yarattığı çatlaklar toplumsal hareketlerin stratejisini belirliyordu. Özellikle kentlerin gelişmesi, göç ve kır-kent arasındaki kaotik ilişkinin belirginleşmesi toplumsal yapıda ciddi krizlere neden oluyordu (Çetinkaya, 2021: 28). Modernleşmenin erken dönemlerinde kentsel mekân kalabalıkların/kitlelerin yoğunlaştığı alanlardı. Nitekim bu dönemde felsefe ve sosyal teoride toplumsal yapı çokça tartışıldı. Max Weber, Emile Durkheim, Karl Marx, Friedrich Engels, Aguste Comte, Gustave Le Bon gibi teorisyenler toplumsal yapıyı açıklamaya yönelik tartışmalar yürütmüşlerdi. İktisadi ve toplumsal değişim, sosyal teorinin yeni alanlara yönelmesine neden oldu. Weber’de ‘statü’, Marx ve Engels’ta ‘toplumsal sınıf’, Durkheim’da ‘anomi’ kavramı toplumsal yapıyı açıklamaya yönelik kavramlardır. Toplumsal hareketler bağlamında düşünüldüğünde Le Bon’un ‘kitle’ kavramı önemli bir yere sahiptir.

Kalabalıkların/kitlelerin mekânda yoğunlaşması toplumsal hareketlerin temel dinamiği idi. Modernleşme düşünürlerinden Le Bon’a (1997: 11) göre içinde

bulunduğumuz dönem ‘kitleler çağı’dır. Kitleler siyasi partiler, sendikalar, dernekler aracılığıyla örgütlenmiştir. Kitle siyaseti ve toplumsal mobilizasyon ile toplumsal hareketler belirdi. Erken modernite döneminde ortaya çıkan toplumsal hareketler işçi hakları, grev hakkının tanınması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik talepler ekseninde şekillenmiştir. Bu dönemin toplumsal hareketleri, sınıf ve etnik-ulus merkezci, yerel/bölgesel ölçekli, belirli bir ideolojiye sahip, ekonomik ve sosyal adalet talepleri etrafında gelişen, kısa vadeli ve hedefe yönelik, belirli liderleri olan ve şiddet içerikli idi. Geleneksel iletişim kanalları kullanılarak örgütlenen kitleler otoriteyi kısa sürede etkileme amacı taşırdı.

Toplumsal formasyonda meydana gelen değişim ve ilerlemeler toplumsal hareketlerin içyapısını ve taleplerini de etkiledi. Fordist üretimin krizi, Keynezyen refah uygulamaları sonucu devletin etkin olduğu formasyonda toplumsal hareketler de buna göre şekillendi. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası sömürge haline gelen Avrupa/Batı dışı coğrafyalarda sömürgelerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlık mücadeleleri, kimlik(ler) siyasetinin ön plana çıkması ve yeni enformasyon teknolojileri toplumsal hareketlerin yapısını kritik ölçüde etkiledi ve değiştirdi.

3.3.2.2. Yeni Toplumsal Hareketler

Yeni toplumsal hareketler, yeni kimlikler ve talepler etrafında şekillenen kitle hareketleridir. Toplumsal hareketlerin yapısını belirleyen etken, hareketin talepleridir. Sidal (2023: 167), toplumsal hareketleri beş tarihsel momentte inceler. Bunlar 1789 öncesi Feodal köylü ayaklanmaları, 1789-1945 arası evrede gerçekleşen burjuva kökenli ayaklanmalar, 1945-1968 arası dönemin bağımsızlıkçı hareketleri, 1968 sonrası kimlik hareketleri ve 1999 Seattle Olayları sonrası gelişen toplumsal hareketlerdir. Buna göre yeni toplumsal hareketler tarihsel olarak 1968 sonrası süreçte beliren kolektif eylemlerdir. Yeni toplumsal hareketler de kendi içerisinde üç ana başlıkta incelenebilir. Birincisi, ulusal bağımsızlık ve sınıf mücadeleleri, ikincisi kimlik(ler) mücadelesi ve üçüncüsü ise 1999 Seattle Olayları sonrası küreselleşme-ötesi halk hareketleridir.

Sosyolojik teori ve araştırmalar, 1970’lerde şüphesiz çağdaş toplumsal hareketlerin daha derin bir anlayışını sağlamıştır. Son yirmi yılda sosyal çatışmalar tarafından daha önce dokunulmamış olan alanlarda (yaş, cinsiyet farkları, sağlık, doğaya ilişkin, insanın hayatta kalması) ortaya çıkan toplu hareket biçimleri, şimdi sosyolojik analizde artan bir önem kazanmakta ve hem teori hem de araştırmalar için tartışmalı ve uyarıcı konular

haline gelmektedir. 1980'ler bu yansıma için yeni bir malzeme sunuyor gibi görünüyor, zira toplu hareketler giderek daha çok, Batı toplumlarındaki geleneksel muhalefet hareketlerine özgü olan "siyasi" biçimden kültürel bir temele kaymaktadır (Melucci, 1985: 789). Dahası taleplerin öznesi ve nesnesi kendine içkin farklılıklar barındırır.

Post-modern dönemin karakteristik özelliği farklılıktır. 1960'lı yılların toplumsal koşulları farklılıkların belirginleşmesidir. Farklılık, kimlikler, talepler, ırklar, toplumsal cinsiyetler gibi tikkelliklerin bir arada ama aynı zamanda farklı talepler etrafında birleşmesidir. Yeni toplumsal hareketler de bu bağlamda anlam kazanmıştır. Yeni toplumsal hareketler, tüm farklılıklarına rağmen ortak amaçlar etrafında, çeşitli kimlik ve sınıfsal aidiyetlere sahip toplulukların bir araya gelmesidir. Müştereklerin *sahiplenmesine* yönelik toplumsal hareketlerin temel özelliği de farklılıkların bir arada olmasıdır. Çünkü ortak amaç geçmiş ve geleceği *sahiplenmektir*, korumaktır ve yarınla taşıyabilmektir. 20. yüzyılın son dönemlerinde ortaya çıkan toplumsal hareketlerin tarihsel seyri de bu yöndedir.

20. yüzyılın son dönemi neoliberal hegemonya dönemidir. Bourdieu'ya (2021: 73) göre neoliberal hegemonyaya karşı toplumsal hareketler, farklı öznellikler etrafında birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkar. Köylü direnişlerinde kentsel toplumsal hareketlere, öğrenci hareketlerinden işçi ve öğretmen grevlerine toplumsal alanın tüm veçhelerinde dolambaçlı bir toplumsal hareketler silsilesi yer alıyor. Neoliberal hegemonyanın mekânsal sınır tanımazlığı toplumsal hareketlerin de merkezsiz olması ile sonuçlanmaktadır. Yani sermayenin mülksüzleştirme, yerinden etme, birikim gibi stratejileri en küçük kırsal alandan kentsel mekâna müşterek varlıklar üzerinden yürütülmektedir. Buna karşın direniş pratikleri farklı stratejiler etrafından yürütülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem sömürge ülkelerin bağımsızlık pratiğinin hız kazandığı tarihtir. Britanya, Hollanda, Portekiz, Fransa ve İspanya'nın egemenliği altındaki sömürge dünyasının bağımsızlık mücadelesi toplumsal hareketler tarihine damgasını vurdu. Bağımsızlık mücadelesi çoğunlukla şiddet yoluyla yapıyordu. Toplumsal hareketler, sömürgecilik –daha doğrusu emperyalizm- karşıtı talepler etrafında şekillendi. Örneğin 1949 yılında Çin Komünist Devrimi milliyetçilere ve emperyalizme karşı verilen toplumsal mücadelenin ürünüydü. Yine Hindistan'da Mahatma Gandhi önderliğinde Britanya emperyalizmine karşı toplumsal hareket gelişti

ve başarıya ulaştı. 1950'li ve 1960'lı yıllarda benzer emperyal coğrafyalarda bağımsızlık hareketleri ortaya çıktı ve pek çoğu şiddetli çatışmalara neden olsa da bağımsızlığını kazandı. 1945'te başlayan Vietnam bağımsızlık mücadelesi, Küba Devrimi, Cezayir, Kenya ve Gana gibi Afrika ülkeleri yine bu dönemde bağımsızlığını kazandılar.

1960'lı yılların sonuna gelindiğinde ise farklı kimlik talepleri etrafında toplumsal hareket örüntüleri türedi. 1960'lar İkinci Dalga Feminizm'in etkisiyle toplumsal cinsiyet talepleri, öğrenci hareketleri, çevreci ve liberteryen talepleri dile getiren toplumsal hareketler ortaya çıktı. Bu dönemde toplumsal hareketler yapısal anlamda çok katmanlıydı. Yani modernitenin erken dönemine kıyasla daha heterojen ve küresel ölçekli toplumsal hareketlerdir. Yıldırım'a (2020: 14) göre yeni toplumsal hareketler sınıf ve iktidar ilişkileri etrafında şekillenmez. Bunun yerine mikro konulara, yerel ve küçük ölçekli, parçalı, gündelik hayatın pratiklerini merkeze alan konulara önem verilir. Toplumsal hareketlerin önceliği devlet iktidarını yıkmak veya üretim ilişkileri ekseninde çatışma yürütmek olmadı. Toplumsal mücadele pratiklerinin amacı tekil bir momentte yürütmek yerine çoğul özneler çerçevesinde ilerletmek olmuştur. Amaç iktidarı yıkmak yerine taleplerinin karşılanmasını sağlamak veya iktidarı ele geçirmektir.

Yeni toplumsal hareketlerin amacı sınıfsal ve ulusal çıkarların ötesinde çoğul öznelerin taleplerinin karşılanmasına dayanır. Yeni toplumsal hareketler siyasal sistem ve egemen sınıf ilişkilerinden bağımsız düşünülemediği gibi iktidar ilişkilerinden de bağımsız düşünülemezde şekillenmektedir. Eşitsiz ve farklı öznelliklerin olduğu her toplumsal yapıda iktidar ilişkisi bulunur. Foucault, *Cinselliğin Tarihi* kitabında iktidarı, kendi alanları içerisinde karşılıklı güç ilişkileri üreten çoklu ilişkiler ağı ve bu ilişkileri dönüştüren farklılıklar ve karşıtlıkların bir arada olduğu sistem olarak tanımlar. Foucault'ya (2007: 72) göre iktidar, güç ilişkilerinden hareketle merkezsiz ve mekânsızdır; verili olarak hazır ve nazırdır. Kısaca iktidar, her yerdedir. İktidar, zaman ve mekânın olduğu her alanda, birbirini bağlayan her ilişki ağında ve bu ilişkilerin ürettiği bütün toplumsal ilişkilerin içinde yer alır (Foucault, 2007: 72). İktidar zaman ve mekânın ötesinde, toplumsal ilişkilerin olduğu her yerdedir ve Foucault, iktidarın olduğu her yerde direnişin olduğunu söyler. Direniş bu bağlamda kaçınılmazdır. 1999 Seattle'da gerçekleşen toplumsal direniş pratikleri özellikle yeni toplumsal hareketleri anlamak açısından önemli bir tarihsel olaydı.

1999’da meydana gelen Seattle direnişı, 21. yüzyılın toplumsal hareketlerinin yapısı hakkında belirgin ipuçları taşır. 21. yüzyılın toplumsal formasyonu, Castells’in ifadesiyle bilgi/enformasyon toplumdur. Post-fordist üretimin esnek, merkezless ve akışkan olduğu yeni toplumsal formasyonda devlet, siyasal kurumlar, uluslararası örgütler gibi yapılar da buna göre şekillenmektedir. 20. yüzyılın son çeyreğinde beliren neoliberal politik iktisadi düzenin temel ayırıcı özelliğı ekonominin küresel enformasyon ve ağ örgütlenmesine dayalı olmasıdır (Castells, 2008: 99). Yani sermaye ve sermayenin iktidarı her yerdedir. Üretim, tüketim ve dolaşımın bileşenleri küresel ağ bağlantıları etrafında örgütlenmiştir. Neoliberal strateji doğrultusunda sermaye, enformasyon teknolojilerinin gelişimi sayesinde coğrafi olarak daha geniş alanlara yayılmıştır. Bu teknolojiler aracılığıyla sermaye; emek, sermaye ve hammadde gibi üretim ilişkilerinin temel bileşenlerini zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın yönetebilmektedir.

Sermayenin hegemonik gücünü küresel ölçekte yeniden üretmesini sağlayan enformasyon, yeni direniş pratiklerini de üretir. 2000’li yıllarla birlikte sermayenin küresel yayılım hızının artması ve bilgi paylaşımının esnek/akışkan yapısı, toplumsal hareketlerin birbirileri ile temas kurmasını sağlamaktadır. Toplumsal hareketler farklı öznellikler etrafında örgütlenme stratejileri yürüterek yeni bir siyasal alanın oluşumuna olanak sağlar. Zira yeni toplumsal sistemde sınıf temelli siyasetin etkisi azalmakta, bunun yerine farklı kimliklerin, öznel yapıların, grupların temsil edildiğı siyasal mücadele alanı oluşmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin diğere belirleyici yönü de buradadır. Toplumsal tikelikler politik olanın inşası aracılığıyla tahakküme karşı direniş pratikleri geliştirirler. Yeni toplumsal hareketler bu anlamda ortak hedefler yerine ortak sorunlar temelinde örgütlenirler. Bu aşamada *ortak olan* duygusu yeniden üretilir (Yıldırım, 2024: 29) ve siyasal alan oluşturulur. Sermayenin ve onun dayandığı hukuk düzeni ‘öteki’leri – işçiler, köylüler, LGBTİ+’lar, azınlıklar- görmezden gelir. Siyasal stratejisini ‘öteki’lerin yok sayıldığı nosyonu üzerine kuran neoliberal düzen, gündelik yaşam pratiklerinin tüm veçhelerine –bedenler de dahil- nüfuz etmektedir. Siyasal alan, Ranciere’in (2005: 31) söylediğı gibi ötekileştirilmiş kimliklerin bir araya gelerek tahakküm ilişkilerine karşı inşa edilmesidir.

‘Ötekilik’ ve ‘farklılık’ mefhumu, yeni toplumsal hareketlerin karakteristik özelliğidir. Sınıf ve ulus özcü klasik toplumsal hareketlerin yanı sıra farklı toplumsal

tikellikler veya antagonizmaların yer aldığı bu toplumsal hareketler, hegemonya ve karşı hegemonya gibi yeni siyasal çatışma ve özneleşme alanları üretmektedir. Neoliberal dönemde sermaye ve devlet kısıcındaki farklı toplumsal tikellikler, hegemonik projelerle karşılaşmaktadır. Sermayenin kır-kent ayırmaksızın birikim coğrafyasını genişletmeye yönelik stratejisi yeni hegemonik stratejiler üretmektedir. Sermayenin hegemonik stratejisi devlet ve devlet aygıtlarından bağımsız hareket etmez. Bu nedenle de kamusal alanda devlet, egemen sınıf olan sermaye lehine kentsel ve kırsal mekâna müdahale edebilmektedir. Yeni toplumsal hareketler olarak sınıflandırabileceğimiz günümüz toplumsal mücadelelerde, direnişin mekânsal ölçeği belirsizdir, daha doğrusu iktidar aygıtlarının olduğu her yerdir. Anna Maria Smith (1995: 214), günümüz toplumsal hareketlerin merkezsiz, enformel, özerk, yerel ve aynı zamanda ulus-aşırı hareketler olduğunu belirtir. Yeni toplumsal hareketler, sınıf veya ulus gibi mutlak olarak tanımlanabilecek yapılardan farklıdır; belirsiz ve tanımlanması güçtür. Çünkü Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe’a göre günümüz toplumsal mücadele yapıları ‘özcü’ veya önceden belirlenmiş özneler tarafından şekillenmemektedir. Neoliberal dönemde toplumsal mücadele yapıları –yani toplumsal hareketler- Laclau ve Mouffe’a göre kadın/toplumsal cinsiyet, azınlıklar, dini yapılar, çevrecilik gibi farklı tikellikler etrafında şekillenmektedir. Toplumsal hareketler farklılıkları bir arada barındırmaktadır. Bu nedenle de özü ve sınırları müphemdir. Toplumsal değişim ve mücadele pratikleri artık çok merkezlidir. Farklı toplumsal tikelliklerin bir arada olduğu siyasal alanı Laclau ve Mouffe, toplumsal antagonizmaların olumsuzluğu üzerinden radikal demokratik teoriye işaret etmişlerdir. Buna göre toplumsal antagonizmalar farklılıklar barındırır, ancak bu farklılıklar düşman olarak nitelendirilemezler. Bununla birlikte bu toplumsal antagonizmalar arasındaki siyasal düzlemde tezahür eden mücadeleler ‘olumsallık’lar üzerinden ilerlemektedir. Dolayısıyla günümüz cinsiyet, azınlık ve çevrecilik gibi toplumsal hareketler farklılıkların bir arada olduğu karşı-hegemonik yapılar olabilmektedir. Her bir hareket farklı talepler etrafında şekillenme potansiyeline veya arzusuna sahiptir. Neoliberal hegemonik projelerin müşterek varlıklara yönelik birikim stratejisi bu anlamda farklı direniş pratiklerine sahne olmaktadır. Karşı-hegemonik yapılar olarak çevreci hareketler, farklı toplumsal antagonizmaları barındırabilir. Burada asıl olan amacın ortak olmasıdır.

Çevreci toplumsal hareketler de bilgi/enformasyon toplumun oluştuğu ve farklı öznel kimliklerin belirdiği dönemde toplumsal talep olarak ortaya çıktı. Çevreyi koruma, çevresel örselenmeyi azaltma ve doğaya fönüş gibi talepler etrafında gelişen çevreci toplumsal hareketler, tarihsel süreçte dönüşmüştür. Erken dönem çevreci toplumsal hareketler 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Birinci dalga çevrecilik olarak da anlandırılan bu dönemin hareketler Avrupa’da belirmiş ve çevreyi korumaya (*conservationist*) yönelik hareketlerdir. 20. yüzyılın ortalarına kadar oldukça yerel ve kısıtlı düzeyde gerçekleşen bu dürenişler için 1968 bir dönüm noktasıdır. 1968 Olayları, siyasal ve toplumsal düzenin yeniden yorumlandığı ve şekillendiği bir süreçtir. Çevrecilik ve çevreci toplumsal hareketler de bu anşamda yeniden şekillenmiştir. 1968 sonrası çevreci hareketler, doğa-toplum diyelektiğinden hareketle ekolojik sorunları ontolojik düzeyde tartışmaya açmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin yarattığı merkezi yönetim ve politik yapının zayıflığının olduğu konjonktüde (Eryılmaz, 2019: 236), sınıf veya etnik özcü yapılar anlamını kaybediyordu. Daha doğrusu farklı toplumsal talepler baskın hale gelebiliyordu. Yeni toplumsal hareketlerin oluştuğu konjonktürde çevreci toplumsal hareketler de mevcut ekonomik ve siyasal düzene meydan okuyuyordu.

Çevreci hareketler egemen toplumsal sistemlere felsefi ve eylemsel (pratik) düzeyde karşı çıkmıştır. Rachel Carson’ın 1962’de yayımladığı *Sessiz Bahar*’ı modernitenin yarattığı ekolojik örselenmeye karşı bir metindir. Nitekim yeni toplumsal hareketler özünde anarşist eğilimli yapılar da içermekteydi. Sosyalist ve liberal çift kutuplu dünya sisteminin eleştirisi, yeni toplumsal hareketlerde çevrecilik temel konulardan biri olmuştur. Nitekim çevre teması her iki toplumsal sistemin yarattığı ekolojik sorundu. Murray Bookchin, *Kıtlık Sonrası Anarşizm* kitabında, çevresel sorunların özünde sosyalist ve liberal-kapitalist sistemin doğa üzerinde kurduğu tahakküm ilişkileri ve hiyerarşik yapının bir ürünü olduğunu belirtir. Fordist üretim ve ardından Keynezyen-refah politikalarının yarattığı ‘tüketim toplumu’ (Baudrillard, 2013), ekolojik sorunların daha katmanlı hale getirmiştir. Maddî gerçeklik soyut-felsefi alanı belirlemekteydi. Bookchin, bu kitabı yeni toplumsal hareketlerin yarattığı somut gerçekliklerden hareketle kaleme almıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde ekoloji, enerji krizi, ekosistem, çevrenin korunması gibi tartışmalar güncel siyasetin ana konusu haline geldi (Eryılmaz, 2019: 246).

1990'lı yılların başlarına gelindiğinde de çevrecilik ve çevreci toplumsal hareketler küresel siyasal sistemin bir parçası olmuştur. Daha önce BM Brundtland Komisyonu (UNCED) tarafından daha önce yayımlanan *Ortak Geleceğimiz Raporu* 1992 yılında yapılan Rio Zirvesi'nin temelini oluşturmuştur. BM Çevre ve Kalkınma Konferansı tarafından 1992'de Rio Zirvesi/Yeryüzü Zirvesi, 2002'de Johannesburg Zirvesi (WSSD), 2012'de Rio+20 Konferansı ve BM İklim Değişikliği Çerçevesi Sözleşmesi (UNFCCC) kapsamında 2015 yılında Paris İklim Anlaşması'nın imzalanması çevrenin uluslararası siyasal alandaki yansımalarıdır. Çevresel/ekolojik sorunların uluslararası kurumlar tarafında gündeme gelmesi elbette çevreyi korumaya yönelik toplumsal hareketleri sönümlendirmeye yönelik stratejiler olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Sermayenin merkezlesmesi ile çevresel-ekolojik örselenmeyi yerel ölçeğe kadar indirmesi, çevreci toplumsal hareketlerin de yerelleşmesine neden oldu. Çevreci toplumsal hareketler, neoliberal politikalara karşı yerel ve yerel-ötesi ölçekte yatay örgütlenme stratejisiyle direniş pratikleri geliştirmektedir. Neoliberal restorasyon, sermayenin geniş ölçekte çevresel varlıkları metalaştırmaktadır ve çevresel varlıklar sürekli biçimde tehdit edilmektedir. Bu anlamda çevreci toplumsal hareketlerin neoliberal dönemde artması tesadüf olarak görülmemelidir. Sermaye özellikle müşterek varlıklara yönelerek doğayı yeniden üretmektedir. Doğanın üretimi, sermayenin kâr maksimizasyonu stratejisinin bir sonucudur. Dolayısıyla sermayenin müşterek varlıklara yoğunlaşması ile müşterekleri *sahiplenmeye* yönelik toplumsal hareketler arasında doğrusal ilişki bulunur.

3.3.3. Müşterek(ler) ile Çevreci Toplumsal Hareketler Arasındaki İlişki

Doğayı düzenleme ve dolayısıyla doğa üzerinde tahakküm inşa etme ideolojiktir. Neoliberalizmin doğası da doğanın neoliberalleştirilmesidir. Piyasa mekanizmasına eklemlenen ve kullanım değeri yerine değişim değeri üzerinden yeniden düzenlenen doğa, siyasal mücadelenin kurucu nesnesidir.

Sermayenin neoliberal stratejilerinden biri '*ortak olan*'a yönelmesi ve birikim sürecine dâhil etmek istemesidir. Ortak varlıklar, yani herkes tarafından kullanılan, tarihsel olarak üretilen ve aynı zamanda verili olarak bulunan müştereklerdir. Müşterekler toplulukların inşa ettiği, ürettiği ve dönüştürdüğü *ortak zenginliktir* (Negri, 2012). Ortak olanın inşasına yönelik el koyma girişimleri direniş pratikleri üretir. 21. yüzyılın başlarında ekosistemin yaşadığı tahribat, sermayenin yıkıcı etkisini göstermektedir. Özel,

kamusal ve ortak varlıklara yönelik mülksüzleştirme nosyonu, sermayenin sürekli birikim ve kâr stratejisine dayanır. Sermayenin küresel çağda esnek ve akışkan hali, ortak varlıklar için ciddi tehdit oluşturmaktadır. Bu durum müşterekleri üreten ve sahiplenilen topluluklar açısından tarihsel ve kültürel bağın kopmasına neden olabilmektedir. Yerel topluluklar bu nedenle müşterek varlıkları sahiplenerek toplumsal direniş pratikleri geliştirirler. *Ortak olan*'ı sahiplenerek *ortaklık inşa etmek* yeni toplumsal hareketlerin karakteristik özelliğidir. Silvia Federici, müştereklere sahip çıkmanın yeni bir siyasal ontoloji yarattığını söyler. Yeni siyasal ontolojinin kurucu nesnesi müşterek varlıklardır (Federici, 2023: 31).

Stavrides'e (2018: 43-44) göre müşterekler üretilen varlıklardır; etkinliktir ve sürekli hareket halindedir. Nancy'e (2019: 29) göre müştereklerin özü ortaklıktır. Çünkü ortaklık belirli bir iletişim, etkinlik, paylaşma (communion) ve üretmedir. Bir varlığı müşterek kılan belirli bir topluluk tarafından sahiplenilmesidir. *Sahiplenme* tarihsel bir anlam ve süreç içerir. Sermayenin müşterek varlıklara yönelmesi ve el koyması, toplulukların tarihsel olarak geliştirdikleri toplumsal bağın koparılması anlamına gelir. Müşterekler tarihsel olarak topluluklar tarafından üretildiğinden toplumsal bir hafıza işlevi görürler. Toplulukların müştereklerden koparılmaya çalışılması müştereklerin *sahiplenilmesine* yönelik direniş pratiklerini ortaya çıkarır. Bu noktada müştereklerin *sahiplenilmesine* yönelik siyasal stratejiler devreye girer.

Müşterekler, siyasal alan ve toplumsal hareketlerin inşası arasındaki ilişki, müştereklerin sahiplenilmesini olanaklı kılmaktadır. Bu anlamda müşterekler ile toplumsal hareketler arasında doğrusal bir ilişki bulunur. Müşterek varlıklar, insan-doğa ilişkisinden hareketle inşa edilen/üretilen varlıklardır. Müşterek(ler) siyasal alanın da bir parçasıdır. Toplumsal mücadeleler tarihi müştereklerin sahiplenilmesi veya müşterek mekânın kullanılması sonucu ortaya çıkan direniş pratikleriyle doludur. Özellikle 1980 sonrası sermayenin merkezsizleşmesi ve yerelin küresele eklemlenmesi (Dirlik, 2001: 11-12), toplumsal mücadele alanını da merkezsizleştirdi. Dahası toplumsal mücadele alanlarının yerel-mekânsallığı öne çıkmaya başladı. 21. yüzyılın önemli toplumsal hareketleri olan 'Arap Baharı', 12M (Indignados), Occupy (İşgal Et) gibi direniş pratikleri mekânı 'işgal etme' daha doğrusu mekânı sahiplenme ilişkileri üzerinden yükselmiştir. Örneğin Mısır'da Tahrir Meydanı'nı *sahiplenen* kitle, cinsiyet, ırk, dil, sınıf gibi yapıları aşarak direniş pratiği geliştirdiler. Bu yönüyle müşterek(ler)/müşterek

yapılar, siyasal ve toplumsal özneleri aşma potansiyeli taşırlar. Stavrides (2018b: 11) mekânın salt basit bir form olmanın ötesinde dönüştürücü bir yapı olarak görülmesi gerektiğini belirtir. Mekânın müşterek niteliği bağlamında toplumsal hareketler ve mücadeleler gelişir. Lefebvre (2016: 77), daha önce toplum tarafından inşa edilen bir mekânın *tarihsel* bir forma büründüğünü ve mekânın *yeniden sahiplenme* pratiği, tahakküm karşıtı toplumsal ilişkiler ürettiğini söyler. Neoliberal yönetişimin mekân üzerinden hegemonya kurması yeni toplumsal hareketlerin farklı toplumsal ilişkiler üzerinden kurulmasını sağlamıştır. Yeni toplumsal mücadele pratikleri yani siyasal stratejiler üretmektedir. Müşterek yapılar bu aşamada kurucu nitelik taşır. Kent ve kır karşıtlığını aşan neoliberal strateji, aynı zamanda hem kır hem de kent mekânında yeni siyasal karşı hegemonya veya ‘mevzi savaşı’ ile karşılaşmaktadır. Sermaye karşıtı yeni toplumsal hareketlerin öznesi konumundaki çevreci toplumsal hareketler bu anlamda önemli bir kategoridir.

Boelens vd.’ne (2023: 1126) göre yerel toplulukların müşterek varlıklarla kurdukları ilişki tarihseldir ve yerel topluluklar için dört ana ontolojik anlam taşırlar; doğal, toplumsal, politik-ekonomik ve kültürel-sembolik sistemler olarak tahayyül edildiği, yaşandığı ve üretildiği varlıklardır. Müşterekler, toplumsal ekonomi-politik sistemin bir parçası ve toplumsal-doğa kavrayışı bağlamında düşünüldüğünde toplumsal sistemle diyalektik bir anlam kazanır. Erensü’nün (2016b) de vurguladığı üzere müşterekler siyaset –özellikle 21. yüzyıl siyasetinin- üretme potansiyeli taşır. Müşterek varlıkları *sahiplenme* ekseninde yeni toplumsal mücadelenin öznesi çevreci toplumsal hareketlerdir. Çevreci toplumsal hareketleri konu edinen çalışmaların son yıllarda artması bu anlamda hem bir gösterge hem de önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda Boelens vd., (2023: 1132), müşterekleştirme (commoning) kavramının siyasal potansiyeline vurgu yaparlar.

Müşterekler, yeni toplumsal ve siyasal tahayyülün nesnesi konumundadır. Hardin’n 1968’de yayımladığı makalede müşterek varlıkları işaret etmesi elbete tesadüf değil. Liberal yaklaşımla müşterek varlıkları açıklamaya çalışan ve çözüm önerileri sunan Hardin’in neo-Malthusyen yaklaşımı, yeni siyasal öznelerin oluşmaya başladığı 1970’li yılların ekonomi politiğiyle düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. 1990’lı yıllarda *Midnights Collectives*’in yazarları de müşterek varlıklara değinmiştir. Müşterek(ler) artık siyasal ve toplumsal teorinin önemli bir tartışma konusu olmuştur. Elbette soyut (teori)

olanı belirleyen şey somut (maddi) alandaki gelişmelerdir. Sermayenin kırsal mekâna yoğunlaşması ile müştereklerin massedilmesi arasındaki doğrusal ilişki, yeni birikim stratejisi bağlamında okumak mümkün.

Sermaye artık piyasa süreçlerine/mekanizmasına dâhil edilmemiş bir alan bırakmamaktadır; yani *kutsal olan her şeyi dünyevileştirmektedir*. Müşterek varlıklar, toplumsal ilişkilerin ve dolayısıyla edimselliğin ürünü olarak düşünüldüğünde sermayenin sınırlarının olmadığı açıktır. Sermayenin doğaya müdahale biçimi, müşterek varlıkların müştereklik niteliğine yönelik hegemonik aksiyomlar içerir. Devletin neoliberal dönemde doğaya müdahale biçimi sermaye lehine değişmiştir. Artık sermaye de bir iktidar biçimidir. Dolayısıyla sermayenin doğaya müdahalesi *soyut mekânın somut mekâna* müdahale etmesidir. Müşterekleştirmenin yok edilmesi dolayısıyla *yaşanan mekâna* müdahale ederek yerel topluluklardan soyutlanmasıdır. Yerel topluluklar için müşterek(ler), hafıza, kültürel kimlik, yaşam formu ve geçim kaynağıdır. Boelens vd.' ne (2023) göre yerel topluluklar müşterekleri sadece kullanmakla kalmazlar; müşterek olanı koruma, yeniden üretme ve gelecek nesillere aktarma sorumluluğunu da üstlenirler.

Müşterek(ler) veya müşterek doğa varlıkları, yerel toplulukların tarihsel süreçte ilişki kurduğu, anlam verdiği/yüklediği ve 'yaşadığı' yerlerdir. Bu anlamda toplumsal ilişkilerin üçünde yaşanır ve yeniden üretilir. Yeniden üretilmesini olanaklı kılan müşteregi *sahiplenme* pratiğidir. Kırsal alanlarda çevreci toplumsal hareketlerin gelişimi bu anlamda sahiplenme, yeniden üretim ve yerel ötesi dayanışma pratikleri etrafında şekillenir. Dünyanın pek çok coğrafyasında ve Türkiye'de, neoliberal dönemde yerel direniş pratikleri veya çevreci toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Zapatista'lardan Bergama'ya, Amazon ormanlarından Cerattepe'ye pek çok direniş pratiği ve ortaya çıkardıkları sonuçlar ve deneyimler bağlamında güncelliğini korumaktadır. Müşterek varlıkları korumaya yönelik toplumsal hareketler dört ana eksenle ortaya çıkmıştır; geçimlik kaynakları koruma, kültürel değerleri sahiplenme, doğayı koruma ve toplumsal hafızayı kaybetmeme. Toplumsal bir edim olarak müştereklerin (Harvey, 2013) direniş üretme potansiyeli söz konusu dört kategori etrafında şekillenmektedir.

Dişçi (2020), müşterekleştirme pratiklerinin siyasal ufka ve siyasal uzamına dikkat çekmektedir. Müşterekler etrafında üretilen siyasal ufuk bazen kaotik olmakla birlikte ötekiliği dışlamayan, birlikteliğin öne çıktığı bir ortaklaşmayı amaçlar. Farklılık ve ötekilik mefhumu müşterekler siyaseti için olumsaldır. Bu anlamda müşterekler siyaset

veya müşterek varlıklar etrafında üretilen siyaset dışlayıcı değil, birleştiricidir. Çağdaş siyasal mücadelelerin –ve dolayısıyla yeni toplumsal hareketlerin- karakteristik özelliği de farklılıkların ve ötekiliklerin eklemlenmiş olmasıdır. Çevreci toplumsal hareketlerin yükseldiği 1990’lı yılların ekonomi politikasında toplumsal mekân, farklılıkların birarada olduğu ve yeni siyaset stratejileri üretmiştir. Yeni siyasetin kurucu stratejisi, müşterekleştirme siyasetidir. Doğanın, mekânın veya herhangi bir varlığın müşterekleş(tiril)mesidir.

Stavrides’e (2018: 170) göre müşterekleştirme biçimleri, neoliberal hegemonik projenin hedeflerine karşıdır. Sermayenin müşterek varlıklara yoğunlaşması ile müşterekleri korumaya yönelik toplumsal hareketler, sermaye karşıtı yeni siyasal özne olarak belirirken toplumsal kolektiviteleri ve müşterekleştirme pratiklerini de yeniden üretirler. Yeni politik özneleşme, müşterekleştirme pratiklerini topluluk ekseninde dışarıya açık biçimde yeniden inşa eder. Bu nedenle de müşterekler siyasetinin özü sürekliliktir. Toplulukların kolektif üretimine dayalı sürekliliği, toplulukların/bireylerin mekânı ve doğayı sahiplenmesini ve yeniden üretmesini olanaklı kılar. Kolektif icatlar, kapitalizmin tahakküm siyasetine yönelik *sahiplenme* ve karşı-hegemonya inşa etmektedir (Stavrides, 2018: 174). Toplumsal mücadeleler artık belirli bir rasyoneliteye göre işlememektedir; yeni siyaset tarzı farklılıklara rağmen ortak amaca yönelik bir siyasal strateji yürütülmektedir. Alternatifler ve mücadele alanları çok-merkezlidir. Çünkü iktidar yapıları da çoklu, hegemonyacı ve biyopolitik tarzda işlemektedir. Dolayısıyla gündelik yaşam pratiklerinin, bedenlerin ve kamusal-özel alanın her veçhesinde hegemonik iktidar ilişkileri bulunmaktadır. Yeni karşı-hegemonya siyaseti de bu yönüyle çok-merkezci ve farklılıkların birliğine dayanan ortaklaşma dayalı mücadelelerdir.

Doğa-toplum ve iktidar ekseninde tarihsel olarak değişmeyen şey egemenliktir. Doğa üzerindeki egemenliğin özü toplumsal ilişkilerin tahakkümüdür. Doğa ve toplum birliği hegemonik projelere karşı verilen toplumsal mücadele alanında da görülür. Neoliberal hegemonik siyaset ve birikim rejimine karşı verilen toplumsal mücadeleler, çok merkezli, ortaklaşma dayalı, kolektif bir karşı-hegemonya içerirler. Sermayenin kırsal mekâna yoğunlaşması ile başlayan çevreci toplumsal hareketler, müşterek varlıklar bağlamında yeni anlamlar kazanmaktadır. Müştereklik nosyonunun ürettiği yeni siyaset tarzı (Dişçi, 2020: 23-24), temsiliyet, tanımlama, anlamlandırma ve sahiplenme ilişkisi

barındırır (Stavrides, 2018: 202). Çevreci toplumsal hareketler doğayı ve geçimlik kaynakları korumaya çalışmakla kalmazlar; doğayı ve diğer müşterek varlıkları anlamlandırır ve yeniden üretirler (Deniz, 2016). Yerel toplulukların tarihsel süreçte adlandırdığı, anlam verdiği ve yeniden ürettiği müşterekler birer toplumsal hafıza ve mücadele nesnesine dönüşmüştür. Bu bağlamda müşterekler ile toplumsal hareketler hareketler arasında doğrusal ve diyalektik ilişki bulunur.

Tez çalışmasında, Sival İli Kangal İlçe fiziki sınırları dahilinde yer alan Bakırtepe çevresindeki yerel toplulukların müşterek varlıkları *sahiplenmeye* yönelik toplumsal direniş pratikleri incelenmiştir. Çalışmada Bakırtepe'nin müşterekliliği ve çevresinde yer alan Pınargözü, Eğricek, Elkondu ve Kalkım köylerinin mücadele pratiklerinin müşterek varlıklarla ilişkisinin gücü bağlamında açıklanmıştır.

4. PINARGÖZÜ, EĞRİCEK, ELKONDU VE KALKIM KÖYLERİ ÖRNEĞİNDE MÜŞTEREK VARLIKLARI SAHİPLENMEYE YÖNELİK TOPLUMSAL HAREKETLER

Bu başlıkta araştırma sahasına dair saha analizi yer almaktadır. Araştırma sahasının tasarlanması ve saha deneyimi, sahanın ekonomik, ekolojik ve toplumsal yapısı incelenmiştir. Araştırmacının saha gözlemleri ve bulguları elde etmes sürecinde yaşanan aksaklıklar, yerel toplulukların gündelik yaşam paritklerinde müşterek vaarlıkların yeri ve önemine yer verilmiştir. Saha gözlem ve analizleri ile yarı yapılandırılmış görüşme formlarının analizlerinin yer aldığı bu bölümde yerel toplulukların müşterek varlıkları sahiplenme stratejileri ve bunun yerel direnişe (toplumsal harekete) dönüşümü açıklanmıştır.

4.1. Araştırma Sahasının Tasarımı ve Saha Deneyimi

“İnancın ne?

Mezhebin ne?

Nerelisin?” (Eğricek6, erkek, 79 yaş)

Tezin araştırma sahası Sivas ili Kangal ilçe sınırları içerisinde bulunan Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi bölgesidir. Bakırtepe yöresi tarihsel olarak coğrafi ve kültürel işlevleriyle ön plana çıkmaktadır. Bakırtepe yöresi geniş bir coğrafi alanı kapsamaktadır. Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi faaliyet alanı hem su kaynakları hem de çeşitli madenler açısından zengin bir varlıklara sahip. Geniş coğrafi alanı kapsayan Bakırtepe bölgesi aynı zamanda tarımsal üretim alanlarını da kapsamaktadır. Bu durum Bakırtepe alanında maden arama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Maden arama faaliyetleri tarihsel olarak 1959 yılına dayanmakla beraber yerel toplulukların ortak kullanım alanını daraltmaya başlaması ve mülksüzleştirerek el koyması bazı yerel tepkilerin doğmasına yol açmıştır. Nitekim dünyada maden arama ve işleme faaliyetleri giderek yoğunluk kazanmaktadır.

Kapitalist üretim ilişkilerinin belirlediği dönemde doğa ve doğa varlıklarına erişim yoğunlaştı ve ilkel birikime yol açmıştır. Madenler sermaye birikiminin temel metalleri arasında yer almaktadır. Madenler sermaye birikiminin ana metasıdır. Sermayenin neoliberal restorasyonu birikimin coğrafi sınırlarını genişletmiş ve önündeki yasal engelleri gevşetmiştir. Sermaye artık ulusal (yerel) ve uluslararası ölçekte birikime konu

olan metaya erişmektedir. Sermaye için madenlerin olduğu yeni coğrafyalara yönelme eğilimi giderek artmaktadır. İlkel birikim sürecinin bileşkelerinden olan madenler kapitalist üretim ilişkilerinin vazgeçilmez unsurudur (Foster, 2024).

Türkiye’de de hâlâ devam etmekte olan pek çok maden arama ve işleme sahası bulunmaktadır.¹⁴ Sivas ili Kangal ilçesine bağlı Bakırtepe yöresinde Demir Export A.Ş.’nin maden işleme faaliyet alanını genişletme stratejisine karşı yerel direniş başlamıştır. Demir Export A.Ş.’nin özelleştirme politikaları neticesinde Bakırtepe maden işletme tesisini satın alması ve kapasite artırımı yapması ile başlayan Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) süreci, haber organlarında zaman zaman yer buldu. 2006 yılında MİGEM’den ihale usulü ile Demir Export A.Ş. tarafından satın alınan maden 2012 yılında arama faaliyetlerine başlamıştır. 2014 yılında Pınargözü, Eğricek, Elkondü ve Kalkım köylerinde ikamet edenler ve kente göç eden eski yerleşimciler tarafından Sivas Bölge İdare Mahkemesi’ne itiraz dilekçeleri verildi. ÇED kararının mahkemeye taşınması sonucunda Koç Holding’e bağlı Demir Export A.Ş.’nin Bakırtepe’deki faaliyetleri durdurma kararı vermiştir. “Sivas İli, Kangal İlçesi, Eğricek Köyü sınırları içerisindeki Bakırtepe mevkiinde Koç Grubu’na bağlı Demir Export A.Ş. tarafından yapılması planlanan siyanürle altın işletmeciliği için 2013 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan ÇED raporuna olumlu karar verildi” (“Bakırtepe Altın Madeni mühürlenerek kapatıldı”, 30.01.2023). ÇED raporuna olumlu karar verilmesi Bakırtepe’de maden faaliyet alanının genişletilmesine yol açmış, çevre köy sakinleri ise karara karşı hukuki yollara başvurmuştur.

Araştırma sahasını Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi bölgesinde doğrudan etki alanı içinde kalan Pınargözü, Eğricek, Elkondü ve Kalkım köyleri oluşturmaktadır. Köyler, basılı ve elektronik medya araçları üzerinden yapılan tarama, ÇED Raporu ve sahada yapılan ön gözlemlerle belirlenmiştir.

Bütün bunlara ek olarak tez çalışmasının saha tasarımı yaparken araştırmacı kimliğimle bir takım güçlükler, deneyimler ve gözlemler edinme fırsatım oldu. Öncelikle tez konusu harılanması aşamasında saha tasarımı yapılırken saha hakkın gerekli bilgiler toplamaya çalıştım. Daha önce Sivas üzerinde herhangi bir tarihsel veya sosyolojik

¹⁴ Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü’nün istatistiki verilerine göre 2024 yılı itibarıyla maden işleme ve arama ruhsat sayısı 14.276 olarak belirlenmiştir (“Maden istatistikleri...”, <https://www.mapeg.gov.tr/Sayfa/Madenistatistik>). Konu ile ilgili harita verilerine ulaşmak için ayrıca bkz. (<https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/maden-yataklari>).

okuma yapma fırsatım olmamıştı. Araştırma sahasını daha önce görme fırsatım da olmamıştı ve incelemeye çalışacağım yerel topluluklar hakkında hiçbir bilgiye sahip değildim ve yerelde iletişim/ilişki kurabileceğim kimse de yoktu. Tüm bunlar araştırma sürecini ve sahayı deneyimleme pratiklerimi etkiledi.

Saha araştırması, toplumsal süreçlerin, olayların veya ilişkileri akışını anlama ve inceleme olanağı sunar (Harmanşah ve Nahya, 2016: 29). Bu nedenle de toplumsal süreçleri ve ilişkileri anlamaya yönelik sorular sormaya çalışmam gerekiyordu. Ama öncelikle saha araştırmasında görüşmecilerle güven ilişkisinin kurulması gerektiğini kısa sürede anladım. Dolayısıyla saha araştırma sorularını netleştirmeden önce Eylül 2022 tarihinde ön saha çalışması yaptım. Saha araştırması sürecinde yerel topluluklarla (yani köylülerle) görüşmede öğrenci olarak üniversite adına gitmem benim için avantaj oldu. İlk etapta gazeteci ya da çevre mühendisi olduğumu zannetmeleri benim için önemli ipuçlarıydı. O an Bakırtepe çevresinin mutlaka araştırılması gerektiği düşüncesi daha da baskın hale geldi. Yine de her ne kadar öğrenci olarak sahada araştırma yapmaya çalışsam da ikili ilişkilerde güven oluşturmak ve güven ‘duvarlarını’ aşmak kolay olmadı. En nihayetinde araştırmacı olarak mekânda bir ‘yabancı’ konumundaydım. Bu durum yerel toplulukların görüşme sorularına yaklaşımlarını ve verdikleri cevaplara da yansıtıyordu. Görüşme sorunlarına stratejik cevaplar vermelerinin arkasında çeşitli nedenler bulunuyordu. Öncelikle araştırma sahasını oluşturan köylerin 3’ü Alevi, diğeri Sünni inancına mensuptu. Özellikle Alevi köylerinde görüşmecilerin kimliğini tanımaları güven ve temkinlilik arasında ikililik yaşamalarına neden olabiliyordu. Bu nedenle de araştırmacı olarak yerel topluluklarla yaptığım görüşmelerde özne ile nesne arasındaki etken ve edilgen olma durumundan kaçınmaya çalıştım. Pierre Bourdieu ve Loic Wacquant’ın (2014) *Düşünümsel Antropoloji İçin Cevaplar*’da vurguladıkları üzere özne ile nesne arasındaki ilişkiyi aşarak *düşünümsel* yaklaşmaya gayret gösterdim.

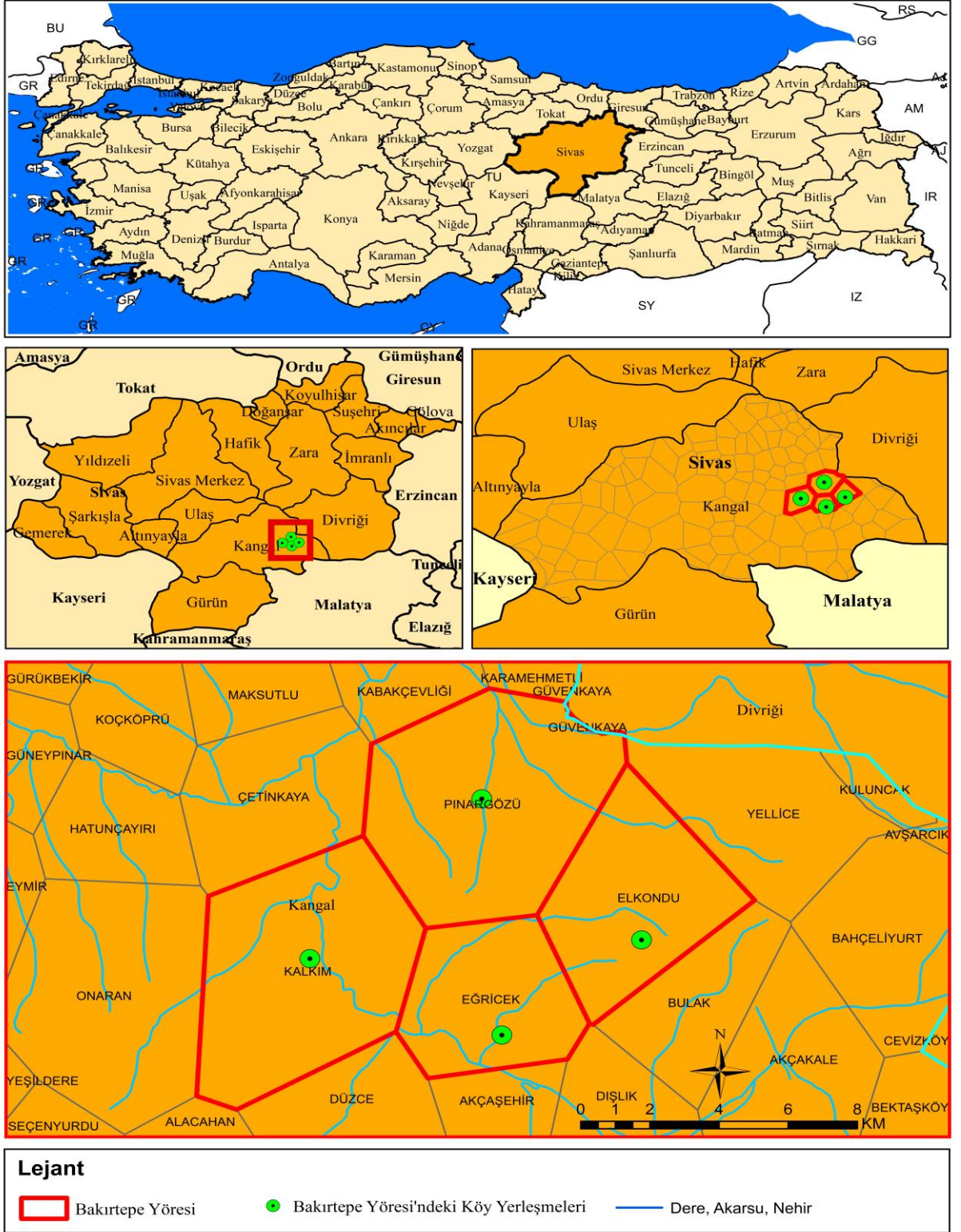
Saha araştırması kapsamında köyleri incelerken köylüler arasındaki ilişkiyi de anlamaya çalıştım. Kırsal mekânda yerel toplulukların çatışmalı ilişkileri, sorduğum sorulara karşı aldığım yanıtları etkiliyordu. Köylülerin akrabalık ilişkileri ve şirketin rıza üretiminin stratejisi olarak köylüleri istihdam etmesi köylüler arasında ayrılmaya neden olduğunu fark ettim. Öyle ki ÇED toplantısında köylüler arasında fiziksel şiddete varacak ölçüde tartışma yaşandığı bilgisine ulaştım. Saha araştırmasına çıkmadan önce böylesi ilişkilerle karşılaşacağımı öngöremediğim için ne yapacağımı bilememe sorunuyla

sıklıkla karşılaştım. Benzer duygu durumunu görüşmelerin diğer ayağı İstanbul'da da yaşadım. İstanbul'da ikamet eden köylülerle görüşmek zaman aldı. İstanbul'a göç etmiş köylülerle görüşmek için daha önce kırsalda görüşme gerçekleştirdiğim kişiler aracılığıyla yaptım. Kartopu tekniğiyle İstanbul'da saha görüşme süreci iki ayrı zaman diliminde gerçekleştirdim. İki ayrı zaman diliminde ilk olarak Nisan 2024 yılında İstanbul'un Gaziosmanpaşa ve Esenyurt semtlerinde yüzyüze görüşmeler yaptım. İkincisinde ise Esenler, Bakırköy ve Kadıköy semtlerinde saha görüşmelerini yaptım.

İstanbul'daki saha görüşmelerini yüzyüze ve STK'lar aracılığıyla yaptım. İstanbul sahası araştırmacı olarak bana ayrı bir tecrübe kattı. Birincisi, metropolde farklı mekânlarda görüşme gerçekleştirmenin zaman alması ve uygun zamanı ayarlama sorunuyla sıklıkla karşılaştım. Metropol kentte insanların zaman kavramının çok muğlak ve kısıtlı olduğunu fark ettim. Bu durum araştırma süresinin uzatmasına neden oldu. İstanbul'da ilk olarak Pınargözü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği eski temsilcisi ile görüşme yaptım. Daha sonra Kangal Dernekler Federasyonu başkanı Abbas Yaşar ile dernekte görüşme gerçekleştirdim. Dernek başkanının yönlendirmesi ve aracı olması, hem daha sonra görüşme yaptığım kişilerle güven ilişkisini rahatlıkla kurabilmemi sağladı hem de araştırma süreci daha hızlı biçimde ilerledi. İkincisi ise İstanbul'da görüşme gerçekleştirdiğim kişilerden aldığım verilerin yerel ile uyumlamasıydı. Bu durumda yine aktörler ve bireyler arasındaki çatışmalı ilişki ve çıkar durumlarından kaynaklandığını anladım.

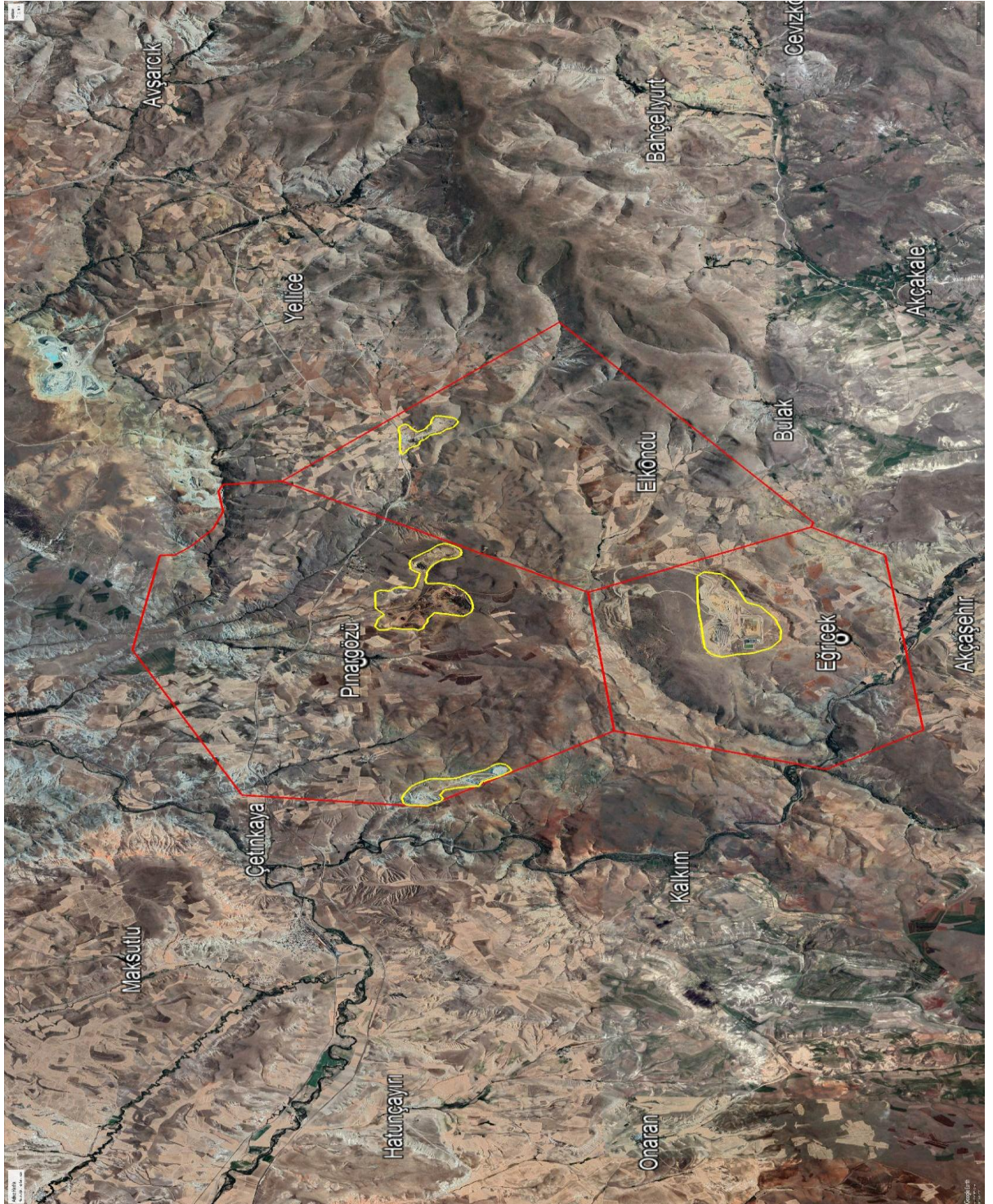
Saha araştırması sürecinde katılımcılara daha sonra ulaş(a)mama sorunu da bu işin diğer bir yönüydü. Elkondu Köyü Eğitim Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin yöneticileri ile bağlantı kuramadım. Daha önce köyde görüşme gerçekleştirdiğim katılımcıların telefonlara cevap vermemesi durumuyla da karşılaştım. Çok daha sonra Esenyurt'ta bulunan derneğin yalnızca cenaze ve taziye işleri için açıldığını öğrendim. Kentte dayanışma ilişkilerinin gelişmesi amacıyla kurulan hemşeri dernekleri kırsal mekânla doğrudan ilişkilidir. Dernekler, kırsal toplumsal ilişkilerin kentte sürdürülmesine aracılık ettiğini gözlemledim. Bu nedenle de dernekler, saha araştırması sürecinde verilerin toplanmasını kolaylaştırdı.

Harita 1: Pınargözü, Eğricek, Elkondü ve Kalkım köylerinin coğrafi konumu.

Kaynak: Haritaların hazırlanmasında emeği geçen arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Selim Bozdoğan'a teşekkür ederim.

Harita 2: Bakırtepe yöresinde kurulan Demir Export A.Ş.'ye ait maden arama ve işleme sahaları sarı renkle gösterilmiştir.

Kaynak: İlgili harita Dr. Öğr. Üyesi Selim Bozdoğan tarafından hazırlanmıştır.

Araştırma yerel toplulukların müşterekleri sahiplenme gücü ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkinin gücüne odaklanmaktadır. İçinde bulunduğumuz ekosistem

farklı coğrafi alanları barındırmakta ve müşterekler hemen her ülkede bulunmaktadır. Çalışmada Bakırtepe yöresinin seçilmesinde iki temel faktör etkili oldu. İlk olarak Bakırtepe'nin tarihsel ve kültürel bir mekânsal müşterek özelliği göstermesidir. Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi faaliyet alanında bulunan Molladere Höyüğü ve yakın coğrafi alanda bulunan dere ve sulak alanlar, yerel topluluklar için tarihsel öneme sahip müşterek varlıklardır. Ayrıca Bakırtepe yöresinin ormanlık ve mera alanı olması, müşterek olmasını sağlayan diğer niteliklerdir. Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi faaliyet alanının seçilmesinin ikinci nedeni ise Türkiye coğrafyasında bölgeye ilişkin yerel direniş pratikleri ile bu coğrafyada yaşayan yerel topluluklar ile müşterekler arasındaki ilişki üzerine akademik-bilimsel çalışmaların yetersizliğidir.

Türkiye'de yerel topluluklar üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla tarımsal üretim ya da tarıma dayalı toplumsal dönüşümlerle sınırlıdır. Kırsal toplumsal yapının egemen olduğu Cumhuriyet rejiminin modernizasyonu aynı zamanda köy-kırsal formasyonu kapsıyordu. Egemen toplumsal formasyon olan köylülüğün, temel üretimi tarımsal ürünlerdi. Oysaki dünyada ve Türkiye'de, özellikle kapitalist periferiye eklemlenen çevre ülkelerde başlıca hedef sanayileşmekti. Bu nedenle 1950'li yıllara kadar köy ve köylülük üzerine yapılan akademik çalışmalar sınırlı sayıdadır.¹⁵ Müşterekler üzerine akademik-bilimsel yazın olmasına rağmen yerel topluluklar bağlamında çalışmaların yetersizliği araştırma sahasının seçilmesinde etkili oldu.

Araştırma sahasının tanımlanması ve araştırma sorunsalının netleşmesi için Eylül 2022'de sahada ön incelemeler yapıldı. Araştırma sahasının tasarımı yapılırken yerel topluluklar ve müşterek varlıklar arasındaki tarihsel ve kültürel ilişki dikkate alındı. Araştırma sahası Bakırtepe çevresinde bulunan Pınargözü, Eğricek, Elkondu ve Kalkım köyleridir. Araştırmanın nesnesi olan köyler Bakırtepe plantasyonu çevresinde kurulmuştur. Maden sahasının Bakırtepe yöresi sınırları içerisinde kurulduğu gözlenmiştir. Maden sahasının kurulduğu alana ilişkin resmi kaynaklar incelenmiştir.

¹⁵ Örneğin *Türkiye Makaleler Bibliyografyası* veri tabanında “köy”, “köylü”, “kır”, “kırsal” ve “yerel topluluk” kavramları merkezli yapılan taramada 195 adet makale tespit edildi. 1950-1980 yılları arasında yapılan veri tabanı sorgulamasında ise 134 adet makale çalışmasına rastlanıldı. 1950-1980 yılları arasında köyden kente yoğun göç olmasına karşın akademik çalışmaların sayısı sınırlıdır. Metin Özuğurlu'ya (2013: 49) göre Türkiye'de 1923-1999 yılları arasında “tarım”, “ziraat”, “köy”, “köylü”, “kır” gibi anahtar kavramlar çerçevesinde yapılan veri taraması sonucunda 10.121 adet bibliyografik künyeye ulaşılmıştır. Konu ile ilgili detaylı bibliyografiye ulaşmak için ayrıca bkz. <https://makaleler.mkutup.gov.tr/SonucListe.aspx?Ara=k%C3%B6y&Auth=&Dergi=&Sbjt=165&PbBgYr=1923&PbNdYr=1950&Dtl=1&SrcTp=1&issn=>

Bakırtepe yöresinde yer alan Pınargözü, Eğricek, Elkondü ve Kalkım köylerinde kamu arazisi/hazine arazisi, mera alanı, orman ve özel mülkiyete tabii alanlar yer almaktadır.

Araştırma sahasına ilk olarak 2022 yılının Eylül ayında çıkılmıştır. Sahayı tanıma ve saha araştırması öncesi pilot görüşmeciler oluşturmak amacıyla toplamda dört kez ilgili alanda çalışma yapılmıştır. Çalışmalar yerel topluluklarla görüşme ve alanın ekolojik yapısını anlamaya yönelik saha gezilerinden meydana gelmektedir. 2013 yılında başlayan ÇED sürecini ve toplumsal hareketin muhtevasını anlamak amacıyla sürecin aktörleri ve katılımcıları ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirildi. *Yapılandırılmamış görüşme* uygulaması çalışmada kullanılan ikinci araştırma tekniğiydi. Çalışma etnografik araştırma içerdiğinden dolayı yapılandırılmamış formel görüşme tekniğine başvuruldu. Yapılandırılmamış gözlem tekniği yerel toplulukların gündelik yaşam pratiklerinin yerinde incelenmesi, veri toplama teknikleriyle kayıt altına alınmasını sağlar.

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi faaliyet alanında yer alan köylerin toplumsal yapısı heterojendir. Dini, sınıfsal ve milli kimlikler bağlamında farklılıklar barındırır. Bununla birlikte bu çalışmanın sahasını oluşturan Kalkım köyü haricinde Pınargözü, Eğricek ve Elkondü köylerinin ortak özelliği Alevi inancına mensup olmalarıydı. Ortak dini-kültürel paydalar içeren Alevilik olgusu çalışmada etnografik tekniğe başvurulmasını zorunlu kıldı. Etnografya, homojen kültürleri paylaşan topluluklara odaklanmamızı sağlar. “Etnografi, araştırmacının ortak kültüre sahip bir grubun değerlerinin, davranışlarının, inançlarının ve dilinin paylaşılan ve öğrenilen modellerini tanımladığı ve yorumladığı nitel bir desendir” (Creswell, 2013: 90). Bu bağlamda bakıldığında etnografik araştırma deseni katılımcı gözlem tekniğini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla etnografik desen, saha tasarım sürecinin ikinci teknik yönünü oluşturmuştur.

Araştırma sahasının tasarım sürecinde görüşmecilerle iletişim kurmaya çalışılırken birtakım zorluklarla karşılaşıldı. Araştırmanın sahasını oluşturan köylerin uzak olması ve köylere ulaşımın kısıtlı olması birinci etkindir. Köy yerleşimlerinin bulunduğu coğrafi konum ana yollara uzaktı. Bunun yanı sıra araştırmanın sahası olan dört köyün de yollarının asfalt malzemesinden yapılmaması, araştırmanın ilerlemesini zorlaştırdı. İkincisi, araştırmacı olarak hem erkek olmak hem farklı bir coğrafyadan gitmiş olmaktan ötürü köylüler için bir yabancı olarak konumlandırıldım. Köy yerleşim yerlerinin homojen yapısı ve akrabalık ilişkilerinin güçlülüğü bir yabancı için araştırmada yol kat etmeyi zorlaştırdı. Araştırma sürecinde bu durumu sıklıkla deneyimledim. Bu nedenle

araştırma sahasında mekânı deneyimleme ve yerel topluluklarla vakit geçirmeyi tercih ettim. Çalışmanın amacı ve konusu gereği aynı zamanda böylesi bir stratejiye başvurmak bir tercihten ziyade zorunluluktur.

Araştırma sahasının tasarımı ve planlaması yapılırken karşılaşılan üçüncü zorluk ise köylülerin büyük çoğunluğunun mevsimlik olarak köyde kalmalarıydı. Kırsal coğrafyanın iklim koşulları ve köylülerin geçimlik kaynaklarının kısıtlı olması, araştırma sahasında incelediğimiz köylerin nüfus açısından düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur. Köylüler ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara gibi metropol kentlerde yaşamaktadır. Yılın belirli dönemlerinde (çoğunlukla Mayıs-Eylül ayları arasında) Ankara ve İstanbul'dan köye dönüşler olsa da bu durum sınırlı düzeyde gerçekleşmektedir. Bu anlamda köylüler ile yapılan görüşmeler yetersiz kaldı. Köyde yaşayan insanların akrabalık ilişkilerinden yararlanarak kartopu tekniğiyle İstanbul ve Ankara'ya göç etmiş kişilerle görüşmeler gerçekleştirildi. Köylüler kentlerde hemşeri dernekleri üzerinden örgütlendiğinden dolayı dernek yönetici ve üyeleriyle görüşmeler gerçekleştirildi. Kangal Dernekler Federasyonu, Pınargözü Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Elkondu Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ile İstanbul'da yüz yüze görüşmeler gerçekleştirildi. Dernekler köylülerin kentte bağlarını güçlendiren yapılardır. Yardımlaşma ve dayanışma amacıyla kurulan dernekler, kır-kent arasındaki bağları güçlendirmektedir. Ayrıca dernekler bir araya gelerek Bakırtepe Çevre Platformu oluşturarak yerel direnişin örgütlenmesini de sağlamışlardır.

İstanbul'da farklı zaman ve mekânlarda yarı yapılandırılmış görüşme soruları çerçevesinde derinlemesine mülakatlar gerçekleştirildi. Görüşmelerden elde edilen verilerin derlemesi yapıldı ve araştırma sahası hakkında kullanıcıların mekânı deneyimleme pratikleri, göç süreci, aile ve toplumsal yapı hakkında bilgiler elde edildi. Görüşmeler çoğunlukla yüz yüze gerçekleştirildi. Elde edilen veriler, çalışmanın temel kavramları, hipotezi ve sorunsalına uygun biçimde derlemesi yapılarak işlendi.

4.2. Bakırtepe Bölgesinin Doğal, Toplumsal ve Ekonomik Yapısı ve Müşterekler

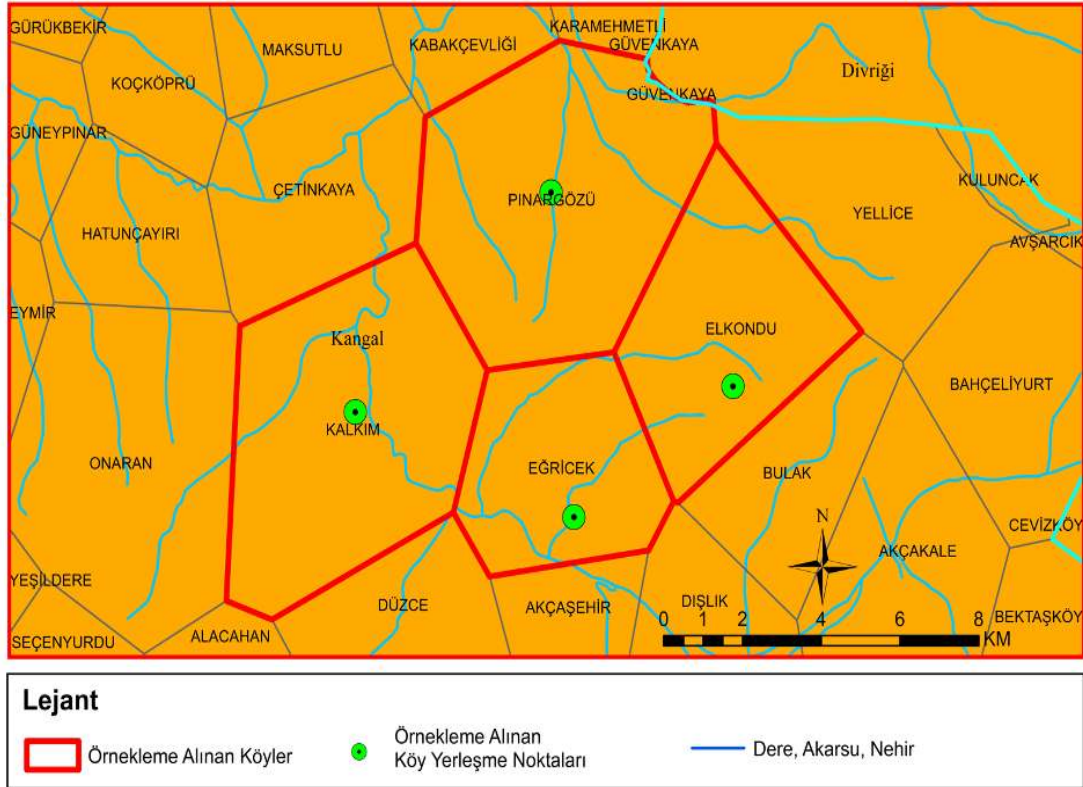
Bu başlık altında Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi faaliyet çevresinde bulunan Elkondu, Eğricek, Pınargözü ve Kalkım köylerinin çevresel-ekolojik, demografik, coğrafi, toplumsal yapı ve üretim ilişkileri incelenmiştir.

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi, Sivas il sınırları içerisinde Kangal-Divriği yolu mevkii ile Sivas Malatya yolu mevkii Alacahan Köyü'ne 14 km uzaklıkta yer almaktadır. Bakırtepe, karasal bir iklim ve bitki örtüsüne sahiptir. Bahar aylarında yağış alan Bakırtepe yöresinde tarım, hayvancılık ve maden faaliyetleri yaygındır. Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi yakınında bulunan Çetinkaya Köyü, ulaşım hinterlandı bakımından gelişmiştir. Demiryolu ulaşımının hem Bakırtepe çevresindeki köylerde hem de Çetinkaya Köyü'nde hizmet vermesi, yörenin sosyo-ekonomik yapısı açısından kritik öneme sahiptir.

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi'nin kurulduğu bölge farklı toplumsal kimliklerin bir arada olduğu heterojen coğrafi bir alandır. Bakırtepe'nin mekânsal toponomisi tam olarak bilinmemektedir. Bakırtepe'nin sosyal yapısı dini-inanç ve etnik köken anlamında farklılıkların bir arada olduğu coğrafi bir alandır. 39°11'48"N 37°40'52"E koordinatları üzerinde bulunan Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi faaliyet alanında Pınargözü, Eğricek, Elkondu, Bulak, Dışlık ve Kalkım köyleri yer alır. Pınargözü Köyü'ne bağlı Taşgçit ve Davutoğlu da köy altı yerleşim birimi olarak Bakırtepe'nin coğrafi sınırlarına yakın yerlerdir. Bakırtepe bahsi geçen köy ve köy altı yerleşmelerin arazisi içerisinde tepe noktada bulunur. Bakırtepe'nin yüksekliği 1911 metredir (Bayrak, 1993: 4). Bakırtepe'nin bitki örtüsü bakımından zengin değildir. Yöresinde yer alan Molladeresi¹⁶ ve Kalkım Deresi etrafında ve kenarlarında kavak ve söğüt ağaçlarından oluşan sınırlı ağaçlık alanlar bulunur. Ayrıca Pınargözü Köyü mevkiinde bulunan sulak alan ve Eğricek Çayı, yörenin diğer müşterek varlıklarıdır. Kalkım Deresi, Molladeresi ve diğer irili ufaklı su kaynakları Kangal Çayı ile birleşmektedir. Kangal Çayı bölgenin tarımsal faaliyetleri açısından önemli bir su kaynağıdır. Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi'nin bulunduğu coğrafi alanın geçimlik kaynakları olan tarım ve hayvancılık için su kaynakları önemli bir yere sahiptir. Kangal Deresi ile birleşen Molladeresi ve Kalkım Çayı, Çetinkaya, Koçköprü, Karamehmetli ve Kabakçevliği mevkiinde bulunan tarımsal alanların temel kaynağıdır.

¹⁶ Molladeresi'nde aynı zamanda tarihi bir höyük bulunur. Eğricek köyü mevkiinde bulunan Molladeresi Höyüğü, Sivas İli kültür ve turizm envanterinde 1. derece sit alanı statüsünde yer almaktadır ("SİVAS İLİ KANGAL İLÇESİ KÜLTÜR ENVANTERİ...", 23.07.2024)

Harita 3: Bakırtepe ve çevresindeki köylerin su kaynaklarını gösteren harita.

Kaynak: İlgili harita, tez çalışması kapsamında Dr. Öğr. Üyesi Selim Bozdoğan tarafından hazırlanmıştır.

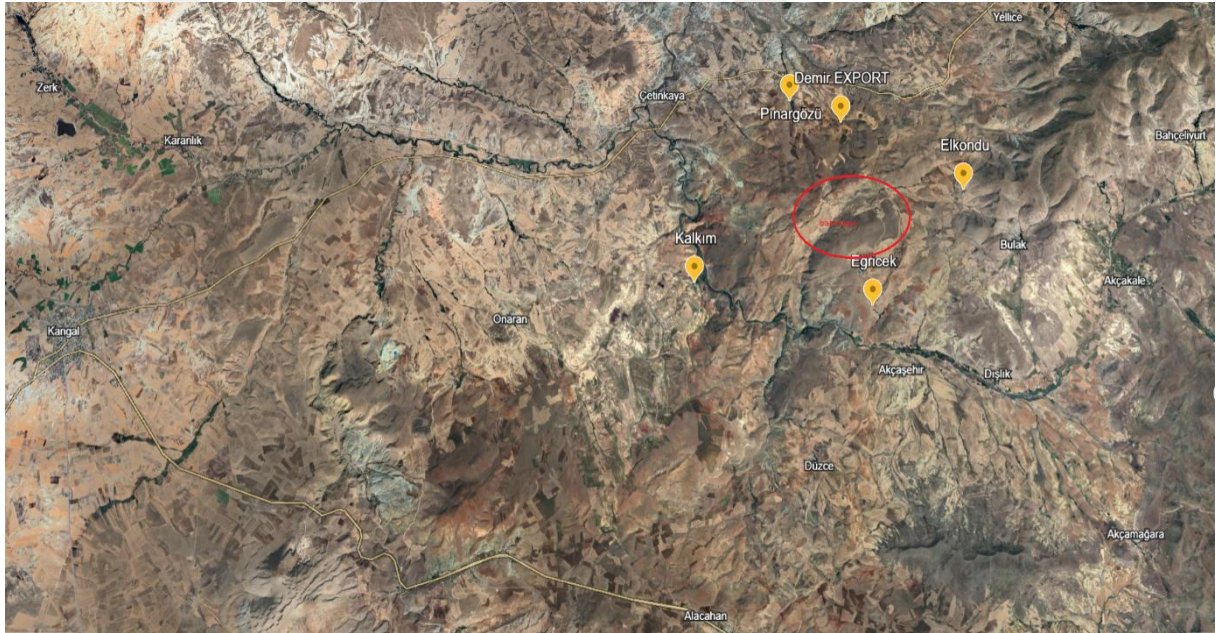
Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi faaliyet alanında özel mülkiyete ait tarımsal alanlar, orman ve mera alanı bulunmaktadır. İşletmenin faaliyet alanı bu anlamda farklı mülkiyet biçimlerinin yer aldığı coğrafi bir bölgedir. Coğrafi olarak oldukça geniş bir bölgeyi kapsayan Bakırtepe, çevre köyler için ekolojik, toplumsal yapılar ve ekonomik değerler barındırmaktadır. Sivas-Kangal-Malatya yolu ile Sivas-Kangal-Divriği mevki arasında bulunan Bakırtepe'nin hem karayolu ulaşımına hem de demir yolu ulaşımına yakın olması, yöre açısından kritik öneme sahiptir.

Bakırtepe'nin adının, Alevi inancında yer edinmiş olan Bakır Baba'dan aldığı söylenir. Bakır Baba ile ilgili bilgiler farklılık göstermektedir. Bakır Baba, Çiçekli Baba ve Ali Baba Horasan'dan göç etmiş Alevi ermişler olarak bilinir. Doğan Kaya (2017: 5), Bakır Baba, Çiçekli Baba ve Ali Baba hakkındaki bilgileri şöyle aktarır:

...Horasan'dan çıkıp önce Çorum'un Alaca ilçesine gitmişler, orada birkaç sene kaldıktan sonra Kangal'ın bugünkü Alacahan beldesine gelirler. Burada üç ayrı yere taş atarlar. Bakır Baba'nın taşı Alacahan'a 12 km. uzaklıktaki (bugünkü) Bakırtepe'ye, Çiçekli Baba'nın taşı da Alacahan'a 7 km. uzaklıktaki kayalıklara düşer. Ali Baba'nın attığı taş ise Kangal'ın kuzeydoğusundaki Yeşilkale köyüne düşer. Bakır Baba, Alacahan'ın 12 km. uzağında ve 1200 m. yüksekliğinde bir tepede yattığı söylenir.

Türbe, ziyaret ve mabet gibi yapılar yerel toplulukların kültürel dokularıdır. Sivas İlinin Kangal İlçesi kırsal kesiminde Alevi inancına mensup yerel topluluklar oldukça yaygındır., Kangal'da yaklaşık 120 köy var. Yarıısı Alevi diğer yarıısı da Sünni köylerinden oluşmaktadır (*Elkondu1*). Bu anlamda Bakırtepe, yöre toplulukları için kültürel bir değer anlamını taşımaktadır. Sivas sınırları içerisinde ilçe ve kırsal kesimlerde türbe, anıt/anıt-mezar, han, kervansaray gibi yapılar yaygındır (Coşkun, 2015: 97; Coşkun, 2018: 43). Tarihsel süreçte farklı devletler tarafından yönetilmiş olması, savaş, göç gibi olgular bölgenin kozmopolit yapısını meydana getirmiştir. Bakırtepe, farklı coğrafi özellikleri içerisinde barındıran, kendine özgü ekolojik ve toplumsal yapısı olan tarihsel-kültürel bir alandır.

Harita 4: Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi etrafındaki köy yerleşimlerini gösteren uydu görüntüsü.

Kaynak: Harita, tez çalışması kapsamında araştırmacı hazırlanmıştır.

Bakırtepe'nin kültürel miras özelliği belirli geleneksel anlatılara ve inanışlara dayanır. Bakırtepe'de bulunan (daha doğrusu Bakırtepe'de olduğu düşünülen) Bakır Baba Türbesi¹⁷, yerel toplulukların inanç ritüellerinde tarihsel ve kültürel bir öneme sahiptir. Alevilik inancında yer alan 'Dede', 'Baba', 'Eren' gibi inanç statüleri, inanca mensup

¹⁷ Bakır Baba Türbesi'nin yeri net olarak bilinmemektedir. Bakırtepe'de yer alan bazı taşlıkların Bakır Baba Türbesi'ne ait olduğu düşünülmektedir.

toplulukların yaşam ritüellerini belirler. Dede veya Baba figürü Alevilikte önderlik statüsündedir. Toplumsal hayatta evlilik, boşanma, sünnet, ölüm törenleri, toplantı, mezarlık ziyaretleri ve diğer dini ibadetler-ritüeller Dede veya Baba önderliğinde yapılır (Alevi Bektaşî Geleneğinde..., 2015). Bu anlamda Dedelik veya Babalık, Alevilik inancına mensup toplulukların gündelik yaşam pratiklerini belirler. Bakırtepe’de olduğu varsayılan Bakır Baba’nın da yerel topluluklar için farklı ‘kerametleri’nin olduğuna inanılır. Yılın belirli dönemlerinde çıkılan Bakırtepe’de yerel halk çeşitli dini ritüeller ve yöresel-kültürel etkinlikler düzenlemektedir:

...Ya inanç meselesi. İnsanlar öyle inanmış gidiyor. Bizim Aleviler oraya adak alıyorlar. Adak adıyorlar. Gidip orada kurban kesiyorlar. Yani Aleviler yalnız değil, Sünniler de geliyor. Mesela Sünniler de adağı olanlar adam buraya gidiyor, adak alıyor. Gidiyor oraya, adağını oraya kesiyor. Mesela biz adak götürdüğümüz zaman Sünni vatandaşlar da geliyor (*Pınargözü2, erkek, 73 yaş*). ...Açık konuşayım ben inançlı bir insan değilim. O ayrı bir konu ama. İnsanlar gider orada adak adar kurbanını keser. İbadetini yapar. Eskiden bir şey geleneksel bir şeydir (*Elkondu1, erkek, 45 yaş*).

... bizim inanç merkezimiz. Bakırtepe bizim inanç merkezimizdi. Biz en sevdiğim şey de güzün oraya gidip kurbanlar kesilip bir araya gelinip halaylar çekilmesi idi (*Pınargözü1, kadın, 55 yaş*). ... Kudretten olduğu noktasından hareketle oraya kurban götürülür, adak götürülür, adakta bulunulur, istekte bulunulur, civar köyler de gelir oraya. Bizim orada Bakırtepe’yi merkez kabul edersek, çevresinde Kürt Alevi, Kürt Sünni, Türk Sünni köyleri de var. Anadolu yani orası. Herkesin de ortak ziyaretgâhı orası. Aleviler semah dönerler, Sünniler de namaz kılarlar. Aynı günlere rastladıkları zaman da kurban pilavlarını birlikte pişirir, birlikte yerler. Böyle bir güzellik (*Eğricek6, erkek, 79 yaş*).

Yılın belirli dönemlerinde gerçekleştirilen etkinlik ve ritüeller, farklı toplumsal kimliklerin katılımına açıktır. Nitekim Bakırtepe hem Sünni-Müslüman hem de Alevi inancına mensup topluluklar için tarihsel-kültürel bir değer olarak görülür. Alevi ve Sünni mezhebine inanan insanların ziyaret ettiği Bakırtepe’de yılın belirli dönemlerinde etkinlikler düzenlenir:

Genellikle harman sonrası. Harman sonrası Ağustos-Eylül. Ağustos-Eylül sırasında. Yani harman işleri biter. Un, bulgur, zahire, yerleştirilir şeylere, kilerlere. O zamana denk gelir. Şimdi büyük bir şenlikle çıkılır oraya. Çok güzeldir ve oradan taşlar, küçük taşlar alınır. El kadar taşlar. Zaten yatsı taşlarıdır. Un, bulgur çuvalların üstüne içine atılır ki bereketli olsun diye mesela. Yaşlılar, sakatlar çıkamadıysa yukarıya oradan su getirilir onlar için. Gurbetteki insanlara su gönderilir falan. Böyle bir inanç var (*Eğricek6, erkek, 79 yaş*).

Yerel toplulukların gündelik yaşam pratiklerinde Bakırtepe’de yapılan adak/kurban gibi ritüellerin bereket getireceğine dair inanç oldukça güçlüdür. Bereket, şifa gibi dilekleri yerine getirdiği inanılan Bakır Baba mezarının bulunduğu Bakırtepe’ye (Gökbel, 1999) çevre köylerden katılım oldukça yoğundur. Bakırtepe’de etkinlikler, ibadet ritüelleri, ziyaretler müşterektir. Yerel toplulukların ürettiği kültürel müştereklik niteliğindedir.

Bakırtepe'nin doruğunda çıkan suya atfedilen kutsallık, müşterek varlıklarla ilişkilerine süreklilik katmaktadır. Farklı kuşaklardan ve kimliklerden insanların belli bir müşterek varlık etrafında gündelik yaşam pratiklerini ve müşterek varlıklarla kurdukları tarihsel ilişkilerini yeniden üretiyorlar. Bu bağlamda müşterek varlıklar ile yerel toplulukların müşterek varlıklarla kurdukları ilişkinin tarihsel anlamı da süreklilik kazanıyor. Su kaynağının hiçbir zaman bitmeyeceğine dair inancın olması, yerel toplulukların müştereklerle olan ilişkisini güçlendiriyor.

4.2.1. Coğrafi, Morfolojik ve Ekolojik Yapı

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi'nin faaliyet alanı farklı coğrafi özellikleri barındırır. Bakırtepe yöresinin kuzey kısmında Pınargözü Köyü bulunur. Pınargözü Köyü, Kangal-Divriği yolu üzeri ilçe merkezine 28,9 km uzaklıkta yer alır. Bakırtepe'nin doğu tarafında ise Elkondu Köyü yer alır. Elkondu Köyü, Kangal ilçe merkezine yaklaşık 40 km uzaklıktadır ve köy yolları Kangal-Divriği anayolundan sonra stabilize biçimdedir. Bakırtepe'ye en yakın köy ise Eğricek'tir ve yörenin güney kesimine denk düşer. Yolları asfalt özelliğine sahip tek köy Eğricek'tir. Kalkım Köyü ise Bakırtepe yöresinin Batı kısmında yer alır. Köyler arasında coğrafi mesafe uzak olmamakla birlikte ulaşım imkânları kısıtlıdır. Köyler arası ulaşım yolları toprak ya da stabilize malzemeden yapılmıştır. Bakırtepe yöresinde demiryolu ulaşımı Çetinkaya üzerinden yapılabilmektedir. Çetinkaya, yörenin ticari merkezlerinden biridir.

Bakırtepe bölgesinin bitki örtüsü iklim koşullarına göre şekillenmektedir ve ormanlık/ağaçlık alanlar yaygın değildir. Orta Anadolu bölgesinin sert-karasal step iklimi Bakırtepe'de de görülür (Bayrak, 1993: 4). Yaz ayları, kısa sürmesine rağmen sıcak ve kurak, kış ayları ise soğuk ve yağışlıdır. Kış mevsiminde yoğun biçimde kar yağışının etkili olduğu Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi'nin bulunduğu bölgede yağışlar genellikle Aralık, Ocak, Şubat ve Mart aylarında etkili olur. İklim koşulları, gündelik yaşam biçimleri, üretim ve tüketim ilişkileri, bitki örtüsü, doğal kaynaklar üzerinde doğrudan ve dolaylı biçimde etkilidir. Bakırtepe yöresinde yerel toplulukların temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır.

Bakırtepe yöresinde maden faaliyetlerinin tarihsel kökeni oldukça eskidir. Bunun nedeni yörenin morfolojik açıdan maden rezervlerinin çok olmasıdır. Bakırtepe yöresi üzerine yapılan akademik-bilimsel çalışmalarda, Bakırtepe morfolojisinde altın ve bakır madenlerinin var olduğu tespit edilmiştir (Gawlik, 1961; Ayan ve Bulut, 1962; Gümüş,

1962; Baykal, 1966; Kormalı, 1971; Bulur, 1971; Obuz, 1972; Baysan ve Bayhan, 1982; Gültekin, 1992; Bayrak, 1993; Tekin vd., 1993; Yılmaz ve Yılmaz, 2004; Karakaya, 2011; Dumanlılar vd., 2019). Saha araştırma sürecinde bir katılımcı, Bakırtepe'deki maden faaliyetlerine ilişkin şu görüşleri dile getirmiştir:

Bakırtepe'de çok eskiden beri maden arama ve işleme faaliyeti var. Ben kardeşime şöyle söyleyeyim Bakırtepe'ye daha bizim atalarımız gelmeden de altın arama ve işleme vardı. Benim bildiğim kadarıyla bizden önce de Ermeniler orada altın işleme yapıyorlardı. Ermenilerden önce kim vardı bilmiyorum tabi. Altın işleme çok zor bir işti. Bu konuda Ermeniler daha tecrübeliymiş mesela. Eskiden siyanür yerine başka yöntemler vardı (*Eğricek5, erkek, 56 yaş*).

Bakırtepe'de altın, bakır ve demir cevherlerinin varlığına ilişkin ilk analizler Maden Tetkik Arama (MTA) tarafından yapılmış ve rapor edilmiştir. "1956'da ilk defa MTA tarafından altın ve bakır arama faaliyetleri yapıldı" (*Pınargözü2*). Demir Export firmasına satıldıktan sonra arama sahası büyük ölçüde genişletilmiştir. Demir Export firmasınca hazırlanan ÇED raporlarında bölgenin jeomorfolojisi hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Bakırtepe yöresi, morfolojik olarak Gültekin (1993) tarafından 'Kangal formasyonunun Bakırtepe kesiti' olarak tanımlamıştır. Araştırma sahasının olan Bakırtepe yöresinin jeolojik yapısı Doğu Toroslar olarak adlandırılır (Beyazpirinç ve Akçay, 2013: 21).

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi'nin yer aldığı coğrafi alana ilişkin akademik çalışmasında Gültekin (1993: 3), köylerin genellikle sulu dere kenarlarında veya su kaynaklarının olduğu yerlerde kurulduğunu aktarır. Küçük köylü için su ve su kaynaklarına erişim yaşamsal bir öneme sahiptir. Halkın ilkel biçimde tarım ve hayvancılıkla uğraşması, geçimlik kaynaklarını doğrudan etkileyen su kaynaklarına yakın olmasını gerektirmiştir. Bakırtepe yöresinde yer alan köylüler, yarı-göçebe topluluklardır. Çoğunluğu Elazığ ve Malatya yöresinden göç etmiş hayvancılıkla uğraşan yarı-göçebe topluluklardır. Bu anlamda yörenin ekolojik yapısı toplum-doğa ikiliği çerçevesinde şekillenmiştir. Küçük meta üreticisi olan köylülerin doğa ile kurdukları ilişki, gündelik yaşam pratiklerini belirler. Köylünün doğa ile kurduğu ilişki benzer biçimde kullanıcı tarafından da belirlenebilmektedir. Dolayısıyla köylünün doğa ile kurduğu ilişki çift yönlü (yani karşılıklı) işlemektedir. Doğa, köylünün gündelik yaşamını belirlerken köylünün ürettiği *ikinci doğa* da toplumun doğa ile kurduğu ilişkiyi biçimlendirmektedir.

Bakırtepe yöresinin geçimlik kaynakları, yörenin su kaynakları ve sulak alanları etrafında kümelenmiştir. Kangal Çayı, Kalkım Çayı, Molladeresi gibi ortak varlıklar, Bakırtepe yöresinin yaşam kaynaklarıdır. Tarımsal üretim, ağırlıklı olarak buğday, arpa,

mercimek, ayçiçeği ve kayısı gibi ürünlerdir. Tarımsal üretim, sermaye birikimi amacıyla değil küçük meta üretimi biçimindedir. Bakırtepe yöresinde yer alan yerel topluluklar küçük meta üreticisi konumundadır. Bu yüzden üretim yerel ölçekli ve sınırlı düzeydedir. Sermayenin birikim stratejisi ve kamu politikaları, küçük meta üreticisi köylülerin geçim kaynaklarını doğrudan etkilemiştir. Benzer durum hayvancılık faaliyeti için de geçerlidir. Bölgede büyükbaş hayvancılık yaygın olmakla birlikte yetiştiricilik sınırlıdır. Bakırtepe yöresinde Demir Export'un mera alanlarını kamu araçlarından yararlanarak kendi mülkiyetine geçirmesiyle tarımsal üretim ve hayvancılık faaliyetleri azalmıştır:

...Bizim oradaki şimdi orası bin beş yüz, bin altı yüz rakımda bir yer. Köyümüzün olduğu yer. Her, otuz hane, otuz beş haneydi. Her hanenin bir çift öküzü vardı galiba. Bazılarının iki üç tanedir belki. Toprağa dayalı. Sulu tarım hiç yok. Hiç yok. Rahmet ne kadar yağdıysa o kadardır ürün. Arpa, buğday, çavdar, yulaf, mercimek ekilir. Patates, ekmeği bile sonradan düşündüler çay kıyılarında. Hayvancılık vardı. O da ticari anlamda değil. Her evin kendi ihtiyacını giderecek kadar yağ, peynir, çökelek.” (Eğricek6, erkek, 79 yaş)

...Tarım da aynı şekilde sıkıntılı durumda özellikle. Aslında bütün çevre... Ama şimdi şu, bütün Anadolu'da olduğu gibi, bütün Türkiye'de olduğu gibi bizim oralarda da daha şiddetli oldu. 50'lerde başlayan 1950'lerde 50'lerin sonlarına doğru başlayan 60'lı 70'li yıllarda devam eden köyden kente göçler. Nüfus azaldı. Şu anda, şu kış günü bizim köyde iki evin bacası tütüyor. Birinde iki kişi var, birinde üç kişi var. Muhtarın evi de onlardan biri o ki onların da malları davarları olduğu için. Yaz aylarında da işte köyden, kentlerden köydeki evine göçen aileler olur. Dört beş tane de kişi ev yaptırdı kendine. Onlar o kadar olur. Hayvancılık yani hayvancılık ancak çobanla mümkün. Çoban yok. (Eğricek6, erkek, 79 yaş)

Kırsal toplulukların gündelik yaşam pratikleri toplum-doğa ilişkisi ekseninde şekillenir. Kırdan kente göç, tarımda işgücünün azalması ve nüfusun yeni istihdam alanlarına yönelmesi, kırsal bölgelerde doğa-toplum ilişkisini dönüştürdü.¹⁸ Türkiye’de

¹⁸ Anadolu’da Osmanlı’nın erken dönemlerinden 19. yüzyıla kadar ekolojik dönüşüm oldukça yavaştı (Yerasimos, 1974). Örneğin Osmanlı toplumsal yapısı kır merkezli bir üretime dayanmaktaydı. Toplumsal yapı ve devlet bürokrasisi toprak düzenine göre şekillenmişti. 19. yüzyılda kapitalist sisteme yarı-sömürge ve perifer ülke olarak eklenilen Osmanlı İmparatorluğu’nun toplumsal ve ekonomik düzeninde kırsal üretim egemendi. İmparatorluğun gelirleri, kırsal yapının emek ve artı ürün sömürüsüne dayanıyordu (Başkaya, 2004: 46). Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyal ve ekonomik işleyişi, coğrafi ve tarihsel anlamda farklı yapılar üzerinde inşa edilmişti ve bu anlamda sentez bir uygarlıktı. Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Bizans ile Türk toplumsal formasyonlarının senteziydi (Timur, 1994: 189-190). Osmanlı toplumsal formasyonu ve devlet yapısı köleci olmayan, kırsal üretime dayalı farklı toplumsal sınıfların olduğu bir ön feodal düzendi (Lewis, 1993; Timur, 1994: 269; Timur, 1998: 36). Bu nedenle İsmail Cem (2017: 75) Osmanlı devlet yapısının hem merkezîyetçi hem de adem-i merkezîyetçi olduğunu belirtir. Mevcut düzen, 19. yüzyıl Tanzimat ve sonrası süreçte Osmanlı’nın merkezîleşme dönemine kadar devam etmiştir. Tanzimat ile başlayan Osmanlı-Türk modernizasyonu, Osmanlı’nın yıkılması, Cumhuriyet rejiminin ilanı ve merkezî-üniter devlet ile sonuçlandı. Cumhuriyet rejiminin ilanı her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu’ndan kopuş gerçekleştirmiş olsa da toplumsal yapı ve birikim süreçleri süreklilik göstermiştir. Tarım ve hayvancılık temel geçim kaynağıydı. Cumhuriyet rejiminden sonra planlı sanayileşme ekonomisine geçiş amaçlandı, bununla beraber tarımsal üretim başatlığını korudu. Kırsal yapıda dönüşüm 1950’li yıllarda Demokrat Parti (DP)’nin iktidara gelmesi ve göreceli liberal programın uygulanmasıyla ivme kazandı. Tarımsal üretim araçlarının gelişmesi, kentleşme, dışa açık ekonomi politikalarının uygulanması kırdan kente göç sürecine ivme kazandırdı. Göç tarihsel olarak süreklilik göstermiş ve günümüzde de devam etmektedir. Köylüler genellikle İstanbul ve Ankara’ya göç etmiş ve bulundukları kentlerde akrabalık ve hemşerilik ilişkileri geliştirmişlerdir.

kırsal alanlardan kentsel mekâna göç olgusunun karakteristik özelliği olan hemşerilik ve akrabalık bağları Bakırtepe yöresi için de geçerlidir. Kırsal mekândan kesin biçimde bağlarını koparmayan yerel topluluklar özellikle bahar ve yaz aylarında geriye dönük gündelik yaşam pratikleri geliştirirler. Kırsal mekânda gündelik yaşam pratikleri yine yerel toplulukların doğa ile kurdukları ilişki bağlamında şekillenir:

...Şöyle söyleyeyim ben mesela yazları Elkondu'da kalıyorum. Genelde yazları oradayım. Sonuçta kışın oraların havasını görmüşsündür. Çok soğuk. O yüzden çok fazla kalmıyorum yani... Çok fazla yapılacak bir şey yok. Bazıları bahçelerini yapmışlar. Bahçeyle uğraşıyorlar. Bazıları hayvancılık yapıyor. Hayvancılık da çok fazla verimli değil şu anda. Verimli olamıyor çünkü. Şey yok yani. Oraya uygun bir altyapı oluşturulmamış. Bu şey de yok yani. Köylülerin de hataları var burada. Hayvancılığa sahip çıkmıyorlar. Tarıma sahip çıkmıyorlar. Toprakları nasıl işleyeceklerini umursamaz duruma gelmişler yani. Bunların da etkisi var. Yazın giderler. Kafayı dinlemeye gidiyor insanlar genelde oraya. Başka hiçbir şey değil yani açık konuşayım. Sakin bir yer. Doğru düzgün telefon çekmiyor. Yani bir çekiyorsa üç çekmiyor yani. O yüzden insanlar gidiyor köyüne. Telefonu bir kenara atıyor. Konu komşuyla oturuyor. Sohbetini yapıyor. Yemeğini yiyor. Çayını içiyor. Rakısını içiyor. Çıkıp geliyor. (Elkondu1, erkek, 45 yaş)

Kırsal alanlarda gündelik yaşam pratikleri doğa, toplumsal ilişkiler ve geçimlik kaynakları etrafında biçimlenmektedir. Modernleşme ve kırsal alandan kopuş bu noktada belirleyici faktörlerdir. Köylerde genç nüfusun azalması, tarım ve hayvancılık gibi geçimlik kaynakların sınırlı olmasına neden olmuştur. Köylüler küçük meta üreticisi konumundadır. Devletin tarihsel süreçte yürüttüğü iktisadi politikalar kır-kent ilişkisini doğrudan etkiledi. Doğa-toplum ilişkisi, yerel toplulukların doğayla kurdukları gündelik ilişkiler ve kırsal mekânın dönüşümü devlet politikası ile doğrudan ilintilidir. Kırsal mekânda toplumsal ve iktisadi yapı da bu bağlamda şekillenmiştir.

4.2.2. Pınargözü, Elkondu, Eğricek ve Kalkım Köylerinin Toplumsal, Ekonomik ve Ekolojik Yapısı

Kırsal bölgelerde toplumsal ve ekonomik yapı, üretim ilişkileri, göç, iklim, aile ilişkileri (ve aşiret yapıları) etrafında şekillenir. Bakırtepe yöresinin tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte yaklaşık 800 yıllık geçmişinin olduğu (Eğricek2) tahmin ediliyor. Farklı etnik ve inanç gruplarının bir arada olduğu Bakırtepe yöresinde toplumsal yapı heterojendir. Bakırtepe yöresi ekolojik, toplumsal ve kültürel yapısıyla farklı yerel toplulukların bir arada olduğu bir coğrafyadır. Ekonomik yapıları ise büyük ölçüde benzerlik gösterir. Araştırma sahamız olan Bakırtepe yöresinde yer alan köylerden ilki Pınargözü Köyü ve köye bağlı Taşgeçit ve Davutoğlu yerleşimleridir.

4.2.2.1. “Pınar”ın Gözü: Pınargözü

Pınargözü Köyü, Bakırtepe’nin doğu tarafında yer alır. Pınargözü Köyü’nün toponomisi doğa varlıklarına dayanır. Pınargözü Köyü’nün toponomisi, doğal varlık olarak Bakırtepe’den gelen su kaynağından ismini alır. Köy yerleşiminin içinden doğal olarak akan su kaynağı, yöre halkı ve köylüler tarafından ‘süt pınarı’ olarak da adlandırılır. Pınargözü Köyü ve çevre köylüler tarafından da kullanılan bu su, Kangal Deresi ile birleşir. Pınargözü Köyü, Sivas il merkezine 122 km, Kangal ilçe merkezine 36 km uzaklıkta yer alır.

Fotoğraf 1: Pınargözü Köyü

Kaynak: Pınargözü Köyü Facebook topluluk sayfası.

Köyün nüfusu 2023 yılın sayımına göre 32’dir. Köye bağlı köy altı yerleşim statüsünde bulunan Taşgeçit ve Davutoğlu Mezraları bulunmaktadır. Taşgeçit, Pınargözü Köyü’nün kuzeydoğu tarafında, Davutoğlu ise güneydoğu kısmında yer alır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) nüfus verilerine göre 2023 yılı itibariyle Taşgeçit’te 38, Davutoğlu’nda 63 kişi ikamet etmektedir.

Köy nüfusu mevsimlik dönemlere göre değişim gösterir. Kış aylarında coğrafyanın yoğun kar yağışı alması ve sert iklim koşulları, gündelik yaşam pratiklerini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle sonbahar ve kış mevsiminde köy nüfusu İstanbul ve Ankara

gibi büyük kentlere yönelmektedir. Köylülerin çoğunluğu yine Ankara ve İstanbul illerinde yaşamaktadır.

Tablo 1: Pınargözü Köyü Nüfus Verileri

PINARGÖZÜ							
Yıl	Erkek	Kadın	Toplam	Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1935	250	222	472	2009	59	62	121
1940	260	255	515	2010	56	63	119
1945	260	248	508	2011	66	70	136
1950			550	2012	60	61	121
1955	341	330	671	2013	58	60	118
1960	411	390	801	2014	69	68	137
1965	488	399	887	2015	58	55	113
1970	344	421	765	2016	55	56	111
1975	335	340	675	2017	55	54	109
1980	279	339	618	2018	62	59	121
1985	257	316	573	2019	64	58	122
1990	139	192	331	2020	63	56	119
2000	89	118	207	2021	62	52	114
2007	59	66	125	2022	61	50	111
2008	65	67	132	2023	64	68	132

Kaynak: TÜİK, 2023 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS).

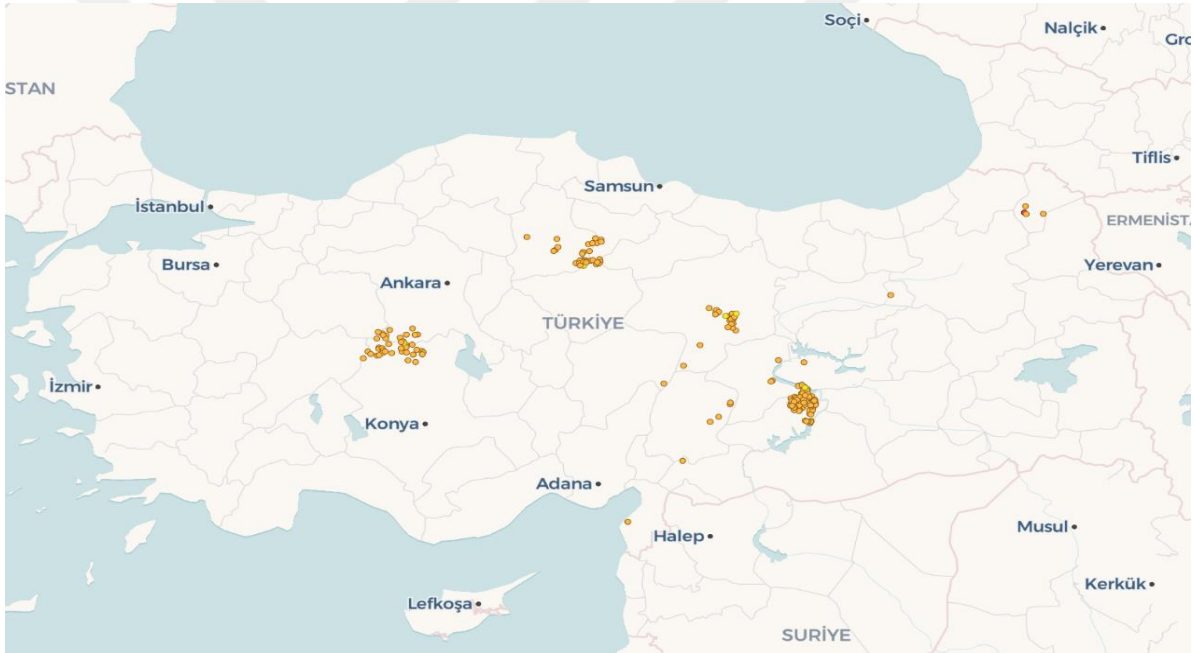
Nüfus verilerine bakıldığında Pınargözü Köyü'nün yoğun göç verdiği göze çarpmaktadır. 1965 yılına kadar nüfus sürekli biçimde artış eğilimindedir. 1965'ten sonra ise köy nüfusu azalış eğilimi göstermiştir. Tarihsel olarak kırdan kente göçün yoğun olduğu döneme denk gelen bu azalış, kırsal yapıda toplumsal değişimin karakteristik özelliği olmuştur. Göç hareketi çoğunlukla Ankara, İstanbul ve Avrupa ülkelerine, hemşerilik ve akrabalık ilişkileri aracılığıyla sürmüştür. Pınargözü Köyü'nün toplumsal yapısı ve aile ilişkileri, doğudaki aşiret yapılanmaları biçimindedir. Pınargözü Köyü etnik olarak Kürt, inanç yapısı ise Alevi'dir. Bakırtepe yöresinde yaygın inanç Alevilik'tir.

Pınargözü'nün toplumsal yapısı homojendir. Yaklaşık 200 yıl önce Elazığ-Harpur tarafından göç eden Kürt Canbek (Canbegî) aşireti köye yerleşmiştir. Sahadaki gözlem ve görüşmelerde köy sakinleri kendilerinin Canbek aşiretinin üyesi olduklarını belirtmişlerdir. Mehrdad R. İzady (2004: 176-177) Canbeg aşiretinin Polatlı-Yunak ve

Adıyaman-Siverek arasında, çoğunlukla Anadolu'nun orta öbeğine yerleştiklerini aktarır. Köyün tarihçesi hakkında şunlar bilinmektedir:

1750 yıllarında Elâzığ-Harput'tan göç eden aile büyüğü Hüseyin KASE, Diboğlu köyüne yerleşmiş. Burada 10 yıl kadar kalmışlar. Bir gün kaybolan atlarını ararken Pınargözü köyünün bugünkü yerleşim yerine kadar gelir. Hüseyin KASE atlarını iki büyük gözede çıkmakta olan kaynak suyunun yanında bulur. Burası yemyeşil doğa harikası bir yerdir. Hüseyin KASE aile fertlerini alarak Pınargözü köyüne yerleşir. Kendilerini Hıdır Oğulları olarak tanıtır. Soy isim kanunu çıktığında POLAT soyadını alırlar. Hüseyin KASE Harput'daki komsularına da buradan bahseder ve onları buraya davet eder. İlk olarak Şahinoğulları (Karakuşlar) gelir. Daha sonra sırasıyla, Givin'ler (Kavunoğulları) Nesimi'ler (Kiziler), Çiri'ler (Canbazlar), Dede'ler (Yeşildoğan, Atmaca), Kırro'lar (Özcan, Kırıcı), Kaya'lar Gavre'ler (Ateş) aileleri Harput'tan Pınargözü Köyüne yerleşirler. Yıllar sonra 35 haneli 180 nüfuslu bir köy olur. Pınargözü köyü ilk zamanlar yamaçları ormanla çevrili doğa harikası bir yerdi. Köyün Güneyinde iki Gözeden yaklaşık saniyede 200Litre debili su çıkmaktaydı. Köy adını da bu sudan almaktaydı ("PINARGÖZÜ...", Erişim Tarihi: 20.09.2023).

Harita 5: Canbek (Canbeg) Aşiretinin dağılımını gösteren harita.

Kaynak: “günümüz aşireti Canbeg olan yerleşimler...”

<https://www.nisanyanyeradlari.com/?ay=Canbeg&ul=Hepsi&o=i&s=1>, Erişim Tarihi: 15.02.2025.

Bununla birlikte saha araştırması sırasında klasik Kürt aşiret yapılanması ve işleyişine ilişkin herhangi bir gözleme rastlanmadı. Çekirdek aile ilişkileri güçlü olsa da akrabalık ve aşiret ilişkileri pek güçlü değildir. Kırdan kente göç, akrabalık ilişkilerini zayıflatmıştır. Köyde özel mülkiyet ilişkileri yaygın ve göç olgusu klasik aşiret yapısını aşındırmıştır. Bu nedenle kırsal feodal ilişkiler oldukça zayıftır. Feodal ilişkilerin aşılması, tarihsel ve sosyolojik kökenlere dayanır. Koçgiri İsyanı'nın bastırılması ve sonrası yaşanan zorunlu göç organik toplumsal ilişkileri zayıflatmıştır.

Özel mülkiyet ilişkilerinin gelişmesi ve 1960'lı yıllarda yaşanan göç kırsal yapıda toplumsal yapıyı dönüştürmüştür. Pınargözü Köyü'nde özel mülkiyet yaygın olmakla birlikte, tarım ve hayvancılık genellikle küçük ölçekli ve hane üretimine dayalı olarak yürütülmektedir. Bahar ve yaz aylarında kışlak ve yaylalarda hayvan otlatan köylüler geleneksel hayvancılık yöntemlerini kullanırlar. Bu nedenle küçük meta üreticisi konumundaki köylüler, temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geçimlik düzeyde tarım ve hayvancılıkla meşgul olmaktadır. Bununla birlikte çok az kişi tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Kış aylarında köy nüfusu 6-10 civarındadır. Yaz ayları süresince kırdan bağı tamamen koparmamış köylüler geçici süreyle ikamet eder. Kente göç edip köy ile bağlarını koparmamış ancak geçimlik üretimini hâlâ köyde yapanlar, elde ettikleri tarımsal ürünleri satmak amacıyla küçük tarımsal üretimle uğraşırlar. Kentte de hemşerilik dernekleri aracılığıyla bu bağlar pekiştirilmiştir. İstanbul'da Pınargözü Köyü Sosyal Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ile ortak etkinlikler düzenlenmektedir. Nitekim Bakırtepe Çevre Platformu ve yerel direniş pratiklerinin örgütlenmesinde hemşeri derneklerinin önemli ölçüde etkileri oldu. Yine Bakırtepe plantasyonunda yer alan köylerle ilişkiler güçlüdür. Bu köylerden biri de Eğricek'tir.

4.2.2.2. Eğricek Köyü: “Kulluk/Küllük”

Eğricek Köyü, Pınargözü Köyü gibi Bakırtepe çevresinde yer alır. Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi'ne coğrafi olarak en yakın yerleşim yeri Eğricek Köyü'dür. Harita 2'de gösterildiği gibi Eğricek Köyü, Maden İşletmesi'ne yakın Bakırtepe formasyonunun güney kısmında bulunur. Deniz seviyesi yüksekliği 1560 olan köy yerleşiminin kuzeybatı tarafında Çalın Tepesi (Kaptırkaya mevki), Yuğlukoyak Tepesi ve Toptaş Tepesi bulunur. Kuzeydoğu aksında Kabak Tepesi bulunan köy, su kaynakları bakımından da zengindir. Köserelik sırtının üst kısmında Köserelik Deresi, alt kısmında da Özderesi geçmektedir. Özderesi 'Çay' olarak adlandırılır (*Eğricek6*) ve köy yerleşiminin kenarından akar. Özderesi ve Köserelik Deresi, Han Deresi ile birleşir ve Kalkım Deresi üzerinden Kangal Deresi ile birleşirler. Köyün batısında Kalkım, güneyinde Akçaşehir, güneydoğu tarafında Dışlık, doğusunda Bulak ve kuzeydoğu tarafında Elkondu Köyü bulunur. Çalışma alanımız bağlamında Eğricek, çevresindeki köylere göre karayolu ulaşımı en kolay olan köylerden biridir. Nitekim köy yolu asfalt özelliğindedir ve demiryolu ulaşım güzergâhına da yakın konumda yer alır. Eğricek Köyü, Demir Export A. Ş. firmasına ait altın işleme faaliyet alanına coğrafi olarak yakın konumda yer

almaktadır. Bu anlamda maden faaliyetlerinin yarattığı tahribattan çok fazla etkilenmektedir. Gündelik yaşam pratiklerinden çevresel örselenmeye kadar köyün ekolojik yapısı maden faaliyetlerinin doğrudan etkisi altındadır. Eğricek Köyü bu yönüyle tez araştırması için kritik bir kırsal mekândır.

Fotoğraf 2: Eğricek Köyü

Eğricek Köyü, etnik açıdan farklı kimlikleri barındırır. Bu nedenle köyde hem Kürt hem de Türk kökenli topluluklar bulunur. Köyde yalnızca Alevi inancına mensup bireyler yaşamaktadır. Köylüler, atalarının, Elazığ’ın Harput çevresinden ve Malatya Arguvan-Yazihan arası bölgelerden göç ettiğini aktarmışlardır (*Eğricek2; Eğricek4; Eğricek6; Eğricek7*). Köyün eski adı Kulluk’tur ve adının Elazığ’da bulunan bir yöre ile ilintili olduğu söylenir (*Eğricek7; Eğricek6*). Elazığ’ın eski Hankendi bucağına bağlı Kulluk Köyü, 20. yüzyıl başlarında Kürt yerleşimi iken günümüzde Türkmenlerin yoğunlukta yaşadığı bir köydür.¹⁹ “Eski çağlarda farklı medeniyetler tarafından mezar anıtı, merasim alanı, adak yeri, yön işareti olarak ya da dini ritüellerde kullanılan obolar, farklı

¹⁹(“Küllük..., 24.04.2025)

<https://www.nisanyanyeradlari.com/?y=K%C3%BCI%C3%BCK&ul=Hepsi&o=c&s=1&n=0>

toplumlarda ovo, ova, oba, inuksuk gibi isimlerle anılırken Elazığ çevresinde “kulluk” olarak adlandırılır” (Yön bulduran...; 05.04.2025).

Türkiye’deki pek çok köy gibi veya Bakırtepe çevresindeki diğer köyler gibi Eğricek de tarihsel süreçte göç vermiştir. Bu nedenle nüfus giderek azalmıştır.

Tablo 2: Eğricek Köyü Nüfus Verileri Tablosu

EĞRİCEK (KÜLLÜK)							
Yıl	Erkek	Kadın	Toplam	Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1935	91	119	210	2009	12	13	25
1940	100	108	208	2010	12	12	24
1945	100	114	214	2011	14	12	26
1950			171	2012	14	11	25
1955	103	121	224	2013	15	12	27
1960	94	101	195	2014	15	12	27
1965	94	101	195	2015	15	12	27
1970	75	88	163	2016	14	11	25
1975	41	59	100	2017	15	12	27
1980	38	45	83	2018	14	17	31
1985	65	69	134	2019	14	14	28
1990	31	49	80	2020	14	12	26
2000	30	31	61	2021	14	12	26
2007	14	17	31	2022	13	11	24
2008	15	17	32	2023	12	10	22

Kaynak: TÜİK, 2023 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)

Eğricek Köyü nüfus verilerine bakıldığında en eski veriler 1935 yılına kadar dayanmaktadır. 1935 yılında 210 kişinin yaşadığı Eğricek’te 2023 yılı itibariyle 22 kişi ikamet etmektedir. Hane halkı sayısındaki düşüşte, Türkiye’de kırdan kente göç ve doğum oranlarındaki azalma etkili olmuştur. Türkiye’de kırdan kente göçün başladığı 1940’lı yıllarda kır nüfusu, doğum oranlarının yüksek olmasına karşın, azalış eğilimi gösterir. Benzer durum Eğricek Köyü için de geçerli. Kırsal yapıdaki tarımsal dinamikler göçün meydana gelmesine neden oldu. Eğricek Köyü’nde yaşamış olan ve köyün aydın-entelektüel portresi Ali Balkız tarımsal yapıdaki değişimleri ve göçü şu sözlerle aktarır:

Tarım da aynı şekilde sıkıntılı durumda özellikle. Aslında bütün çevre... Ama şimdi şu, bütün Anadolu’da olduğu gibi, bütün Türkiye’de olduğu gibi bizim oralarda da daha şiddetli oldu. 50’lerde başlayan 1950’lerde 50’lerin sonlarına doğru başlayan 60’lı 70’li yıllarda devam eden

köyden kente göçler. Nüfus azaldı. Şu anda, şu kış günü Mehdi arkadaş, bizim köyde iki evin bacası tütüyor. Birinde iki kişi var, birinde üç kişi var. Muhtarın evi de onlardan biri o ki onların da malları davaları olduğu için. Evet yaz aylarında da işte köyden, kentlerden köydeki evine göçen aileler olur. Dört beş tane de kişi ev yaptırdı kendine. Onlar o kadar olur. Hayvancılık yani hayvancılık ancak çobanla mümkün. Çoban yok.

Eğricek'te temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmuştur. Köylülerin mevcut geçim kaynakları eski düzenini muhafaza etmektedir. Geçimlik kaynakların muhafaza edilmesinin tarihsel ve coğrafi arka planı vardır.²⁰

Eğricek Köyü'nde ilk ve ortaokul öğrenimi gören öğrenci olmadığından okul da bulunmamaktadır. Köyün en genç bireyi 41 yaşındadır. Çoğunluğu emekli olan Eğricek'te yaz aylarında nüfus artar. Yaz ayları dışındaki süreçte iklimin sert karasal özelliği yaşam koşullarını zorlamaktadır. Bu nedenle de yaz ayları dışında köylülerin çoğunluğu şehirlerde gündelik yaşamlarını sürdürür. Bu durum köylülerin köylülükle bağlarını zayıflatmıştır. Tarım ve hayvancılık bu anlamda oldukça zayıftır. Yaz aylarında İstanbul ve Ankara'dan gelen köylüler, yaklaşık 3-5 ay arası süreçte küçük ve kısa dönemli üretim yaparlar. Üretim daha çok bahçede üretilen sebze ve meyve ürünleridir. Ancak bu üretim çok kısa dönemli ve gündelik olmaktadır. Köylüler küçük meta üreticisi bile olmamaktadır. Köyde tarım ve hayvancılık ile geçimlik ilişkilerini sürdüren yalnızca iki hane bulunur. Üretim hane içi emek fonksiyonlarıyla sağlanır. Tarım ve hayvancılığın yanı sıra bal üreticiliği de yaptığını belirten köylüler (*Eğricek1*; *Eğricek4*), Bakırtepe'de altın ve bakır arama faaliyetlerinin genişletilmesi sonucunda bu üretimlerinin bitme noktasına geldiğini ifade etmişlerdir. Benzer durum çalışma sahasının inceleme konusu olan Elkondü Köyü için de geçerli.

4.2.2.3. Elkondü: “Ellerin Konduğu” Köy

Elkondü Köyü'nün ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Köyün kuruluşu ile ilgili iki ana tarihsel varsayımdan bahsedilir. Birincisi göçebe yollar üzerinde olduğu ifade edilen köyün konar-göçer toplulukların yerleşmesi sonucunda (*Elkondü2*)

²⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda kapitalist periferiye eklemlenme pratiği belirli coğrafi alanlarda tezahür etmiştir. Özellikle sermayenin (yabancı sermayenin), ulaşım ağlarının mümkün olduğu alanlara yönelmesi bölgesel eşitsizliğe önyak olmuştur. Cumhuriyet rejiminin ilanı ile başlayan sanayileşme hamlesi belirli coğrafyalarda gelişim gösterdi. Özellikle Başkent Ankara ve İstanbul arasındaki coğrafi bölgelerde sanayi sektörünün gelişmesi göze çarpmaktadır. Bu durum kent mekânına doğru göç hareketlerine neden olmuştur. Her ne kadar 1940'lı yıllara kadar kırdan kopuş yavaş biçimde gerçekleşse de 1950'li yıllar bu açıdan ayrıksı bir dönemdir. 1950'li yıllar tarımda büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. 1950'li yılların ekonomi politikası dönüşümün temel dinamiğini oluşturur. Tarımda modernleşme ve hane emeğinin proleterleşmesi kırsal nüfusun azalmasına neden oldu. Kırdan kente göç çoğunlukla Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlere doğru olmuştur.

inşa edilmesidir. Elkondur kelimesinin ilk eki olan 'el', yabancı anlamında kullanılır. Köye dışarıdan sık sık yabancıların gelip yerleşmesi nedeniyle, halk arasında 'ellerin konduğu köy' olarak anıldığı ve bu nedenle adının Elkondur olarak verildiği ifade edilmektedir. İkinci bir varsayıma göre ise köyün adı, 1921 yılında Sivas'ın bugünkü Zara (eski adıyla Koçgiri) ilçesinde çıkan Koçgiri İsyanı sonrasında, isyancıların bu bölgede bir 'kondur' kurmasından kaynaklanmaktadır. Elkondur Köyü de Pınargözü Köyü gibi bir Canbek (Canbeg) yerleşimidir (*Elkondur1*). Köylüler farklı aile gruplarından meydana gelmekle birlikte çoğunluk Canbek aşiretine mensup ailelerden oluşur. Köyün tamamı Alevi inancına mensuptur.

Fotoğraf 3: Elkondur Köyü

Elkondur Köyü, Kangal-Divriği yolu üzerinde 28 km uzaklıkta yer alır. Sivas il merkezine uzaklığı ise 118 km'dir. Köyün yolları fiziki anlamda kötü bir altyapıya sahiptir. Ana yol güzergâhına yakın olmasına karşın köyün yollarının stabilize malzemeden yapılması kış mevsiminde ulaşımı zorlaştırmaktadır. Köy yerleşim yeri, Kangal-Divriği yol güzergâhının güneyinde yer alır. Bakırtepe Altın İşleme Faaliyet Alanı'nın doğu aksında yer alan köyün, güneydoğusunda Bulak Köyü, güneybatısında Eğricek Köyü, kuzeydoğusunda Yellice Köyü ve kuzeybatı yönünde de Pınargözü ve Davutoğlu köyleri bulunur.

Elkondu'nun temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Buna ek olarak köyde koruculuk ve işçilik (maden işçisi) meslekleri ile geçimini sağlayan bireyler de bulunur. Araştırma sahamızın çevresinde ve fiziki sınırları içerisinde en geniş tarım topraklarına sahip köydür. Büyük tarımsal üretim alanları ve hayvan çiftlikleri bulunmamaktadır. Nüfusun büyük ölçüde köyde yaşamaması, tarım topraklarının miras yoluyla bölüşülmesi ve girdi maliyetlerinin yüksek olması tarımsal üretimi kısıtlayan etmenlerdendir. Hayvancılık da benzer nedenlerle yalnızca hane üretimine dayalı ve gündelik geçimi sağlamaya yetecek ölçüde yapılmaktadır.

Tablo 3: Elkondu Köyü Nüfus Verileri Tablosu

ELKONDU							
Yıl	Erkek	Kadın	Toplam	Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1935	144	163	307	2009	18	13	31
1940	150	162	312	2010	17	13	30
1945	152	164	316	2011	18	15	33
1950			360	2012	17	15	32
1955	168	173	341	2013	16	13	29
1960	178	189	367	2014	21	13	34
1965	131	148	279	2015	20	13	33
1970	156	196	352	2016	22	10	32
1975	158	171	329	2017	22	12	34
1980	112	125	237	2018	27	15	42
1985	107	119	226	2019	23	12	35
1990	61	68	129	2020	23	11	34
2000	25	28	53	2021	25	11	36
2007	25	15	40	2022	23	12	35
2008	21	17	38	2023	40	23	63

Kaynak: TÜİK, 2023 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS).

Elkondu köyünün 2023 yılı verilerine göre nüfusu toplam 63'tür. Elkondu'nun ilk nüfus verisi 1935 yılından itibaren girilmiştir. Bununla birlikte Elkondu 1912 yılında resmi kayıtlarda yer almaktadır.²¹ 1935 yılında 307 kişi olan köy nüfusu tarihsel süreçte

²¹ Karte von Kleinasien'in 1902-1914 yılları arasında yaptığı topoğrafya çalışmasında Sivas haritasında günümüz Elkondu köyünü 'El Kondu' olarak kayda geçmiştir. Harita kayıtlarına ulaşmak için ayrıca bkz. <https://www.loc.gov/resource/g7430m.gct00325/?st=gallery> (Erişim Tarihi: 29.04.2025).

azalma eğilimi göstermiş ve belirli dönemlerde ciddi kırılmalar yaşamıştır. 1960-1965 arası süreçte köy nüfusu %23,9 oranında azalmıştır. 1970'ten sonra nüfus yeniden artmış olsa da 1975-1980 arası dönemde %27,9 oranında yeniden azalmıştır. Köyün nüfus oranındaki en hızlı azalma 1985-1990 ve 1990-2000 yılları arasında yaşanmıştır. Söz konusu yıllar arasında nüfusun büyük ölçüde azalmasının nedeni ise kırdan kente yaşanan göç olmuştur (*Elkondu1*). Elkondu köyünden İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlere yapılan göç, tarımsal yapıdaki değişime bağlı gerçekleşmiştir. Tarımsal modernleşme, artan nüfusun besleyecek ölçüde mülkiyetin bulunmaması ve kent mekânında proleterleşme olgusu kırdan kente kopuşu hızlandırmıştır. Yine tarımsal ve hayvansal girdi maliyetlerinin artması (*Elkondu1; Elkondu2*) kırsal yapıda küçük meta üretimini büyük ölçüde sekteye uğratmıştır. Köylülerin toprağı işletecek haneîçi emeğı bulamaması topraklarını kiralama yoluyla işletmektedir. Bu durum, kentte yaşayan köylülere kırsal mekânla temas etmeden ve herhangi bir emek harcamadan gelir elde etmesine olanak sağlamaktadır. Bu anlamda kırdan kopuş süreklilik göstermektedir.

Tez araştırma sahamızdaki Pınargözü ve Eğricek köyleri gibi Elkondu Köyü de yaz aylarında kentten geçici göç alır. 'Gurbetçi' olarak da adlandırılan bu kesim daha önce köyden kente göç etmiş ancak köy ile bağlarını koparmamış eski köylülerdir. Bahar aylarının sonlarına doğru köye gelenler geçici tarım işleri ile uğraşırlar. Gurbetçilerin ezici çoğunluğu emeklidir ve yaş ortalaması yüksektir. İstanbul'da Elkondu Sosyal Yardımlaşma, Dayanışma ve Kültür Derneğı altında sosyal faaliyet, düğün ve taziye gibi ortak faaliyetler etrafında bir araya gelirler. Bu anlamda hemşeri dernekleri ortak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi konusunda önemli işlevleri yerine getirmektedir. Kırdan kente göç, köy nüfusunun azalmasına neden olmuş olsa da, kente göç edenlerin çeşitli dayanışma pratikleri geliştirdikleri görülmektedir.

4.2.2.4. Kalkım Köyü: "Doktor Balıklar"ın Köyü

Sivas Kangal İlçesine bağlı Kalkım Köyü, köye bağlı Kınalar Mezraası olan, il merkezine 120, İlçe merkezine de 26 km uzaklıkta yer almaktadır. Kalkım Köyü Bakırtepe'nin kuzeyinde yer alır. Kalkım Köyü'nün çevresinde Düzce Köyü, Pınargözü Köyü, Çetinkaya Köyü ve Taşgeçit Mezrası yer almaktadır. Kalkım Köyü, Kalkım Deresi'nin aktığı vadinin Batı yönünde yer alır.

Fotoğraf 4: Kalkım Köyü

Yörenin stratejik yerleşimine sahip Çetinkaya köyü ile aynı yol aksında yer alan Kalkım Köyü’nde yerel toplulukların temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Türkiye’de tarımsal yapı ve kırsal alanın dönüşümünde olduğu gibi Kalkım’da da tarımsal üretim yıllara göre azalmıştır. Bunun yanı sıra hayvancılık da bitme noktasına gelmiştir (*Kalkım2*). Tarımsal üretim ve hayvancılık gibi küçük köylü üretimine dayalı uğraşların azalmasında kırdan kente göç etkili olmuştur (*Kalkım1*). Kırsal alandan kent mekânına göç süreklilik göstermiştir. Bu neden köy nüfusu geçmişten günümüze değin sürekli azalmaktadır.

Tablo 4: Kalkım Köyü Nüfus Verileri Tablosu.

KALKIM							
Yıl	Erkek	Kadın	Toplam	Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
2007	73	65	138	2016	41	40	81
2008	73	58	131	2017	40	37	77
2009	64	54	118	2018	38	35	73
2010	55	48	103	2019	46	42	88
2011	61	49	110	2020	40	35	75
2012	45	41	86	2021	38	32	70

2013	43	42	85	2022	40	32	72
2014	39	40	79	2023	49	35	84
2015	43	40	83	2024	40	29	69

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).²²

Kalkım köyü uzun bir vadinin tepe noktasında kurulmuş bir yerleşim yeridir. Vadide Kalkım Deresi geçmektedir ve yılın her döneminde sıcaklığı +28-28,6°C arasında olan Balıklı Kaplıca bulunur. Balıklı kaplıca turizm ve sağlık açısından önemli bir varlıktır. Kaplıca, 2010 yılında tescillenmiş ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından 2. Derece doğakl sit alanı ilan edilmiştir (“Kangal İlçesi...”, 10.10.2025).²³ Kalkım Balıklı Çermik olarak adlandırılan kaplıca başta yöre köyler olmak üzere Türkiye’nin ve Avrupa’nın çeşitli yerlerinden ziyaretçiler tarafından kullanılmaktadır (*İstanbul*; *Pınargözü*; *Elkondu*).

Fotoğraf 5: Kalkım Balıklı Kaplıca alanını gösterir.

Müşterek nitelikteki kaplıca yerel topluluklar için tarihsel ve manevi bir simge değeri taşır. Kaplıcanın su sıcaklığı ile balıkların insan sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğuna inanılır (*Pınargözü*; *Kalkım*; *Çetinkaya*). Bu nedenle de kaplıca yılın her döneminde yerli ve yabancıların uğrak yeridir. Dolayısıyla Kalkım Balıklı Kaplıcası yerel ve yerel-ötesi müşterek nitelikte bir varlıktır.

²² Kalkım Köyü 2013 yılına kadar Sivas ili Kangal ilçesi Alacahan Bucağı’na bağlı olarak resmi kayıtlarda yer almıştır. 6552 sayılı Kanunun 129. maddesi gereğince 5747 sayılı Kanunun 2. maddesinde yapılan değişiklik neticesinde 23.12.2014 tarihinde Ulusal Adres Veri Tabanı (UAVT)’deki tüm “bucak”lar kaldırılmıştır.

²³ İlgili karara ulaşmak için bkz. <https://sivas.csb.gov.tr/12--kangal-ilcesi-kalkim-koyu-balikli-kaplica-i-4782>, (10.10.2025).

Kalkım Köyü sosyolojik açıdan homojen bir yapıdadır. Köylüler kendilerini etnik olarak Türk ve Sünni olarak ifade etmektedirler. Bu nedenle saha çalışmamızın diğer köylerinden farklı olarak köyde Camiî bulunmaktadır. Bununla birlikte köyde genç nüfus yok denecek düzeydedir ve köyde eğitim-öğretim kurumu da bulunmamaktadır. Kalkım köyünde tarım ve hayvancılık ile uğraşanların sayısı 2-3 hane arasındadır (*Çetinkaya1; Kalkım2*). Köylüler genellikle Sivas il merkezinde, İstanbul ve Ankara gibi kentlerde yaşamaktadır. Çoğunlukla yaz aylarında köy kalabalık olmaktadır. Yazlıkçı/gurbetçi olarak ifade edilen kitlelerin kırsal mekânla ilişkileri tamamen kopmamış olmakla beraber oldukça zayıftır. Bu durum yerel toplulukların müşterek varlıklarla ilişkisini de etkiliyor. Kente göç etmiş köylülerin kırsal mekânla ilişkilerini zayıf olması *sahiplenme* pratiklerinin de zayıflamasına neden olmaktadır. Bakırtepe çevresindeki yerel toplulukların müşterek varlıklarla ilişkisini bu çerçevede anlamak gerekir.

4.2.3. Bakırtepe Yöresinde Müşterek Varlıklar ve Müşterekler Deneyimi

Bakırtepe bölgesi, birden fazla yerel toplulukların yer aldığı, tarihsel olarak mekânı ve doğayı deneyimlediği, duygusal bağlar kurduğu ve -dolayısıyla *sahiplendiği* (korumaya çalıştığı) geniş bir alandır. Bu anlamda Bakırtepe pek çok müşterek varlığı içerisinde barındırmaktadır. Müşterek varlıklar yerel topluluklar için tarihsel ve kültürel değere sahiptir. Stavrides'in (2018a) vurguladığı üzere müşterek varlıklar verili olduğu gibi tarihsel olarak kültürler, toplumsal ilişkiler ve değerler etrafında üretilirler. Bu anlamda Bakırtepe ve çevresinde doğal ve yapay müşterek varlıklar bulunmaktadır. Bakırtepe çevresinde Molladeresi, Kalkım Deresi ve Kalkım Balıklı Kaplıcaları, Eğricek, Pınargözü, Elkondü ve Kalkım Köy tüzel kişiliğine ait meralar ve ormanlık alanlar yer alır. Orman alanı Elkondü ve Eğricek sınırları içerisinde Bakırtepe mevkiinde yer alır. Yine Elkondü Köyü'nün Bakırtepe ve Cadde mevki, Eğricek Köyü'nün Molladeresi mevki ve Pınargözü Köyü Belkiran, Bahçeliyurt ve Kuyubaşı mevkiilerinde çayır ve mera alanları yer alır ("Bakırtepe Altın Madeni...", 15.07.2017). Bakırtepe'nin kuzey yamacında eski bir harabe biçiminde bir 'kondü' ile su kaynağı bulunuyor (*Pınargözü1; Eğricek7; Eğricek3; Çetinkaya1*). Meden faaliyeti öncesinde yerel toplulukların sıklıkla uğradığı (ziyaret ettiği) ve kutsallık atfettiği Bakırtepe müşterek bir mekândır:

...Oraya çıkılabiliyor. En tepе noktasında bu ziyaret. Bir tane kuyu var. Kuyudan insanların dediğini söylüyorum tabi. Ben çok fazla inançlı değilim. Yani insanların söylediği söylüyorum. Ne kadar insan varsa ona göre su veriyormuş. Ve oraya gelen insanları doyuruyormuş. Su konusunda doyuruyormuş. Yani kurban kesiliyorsa fazla fazla veriyormuş. Az insan geliyorsa az su oluyormuş. Çok insan gelirse çok su oluyormuş. Yani rivayet bu. Şöyle söyleyeyim yani.

Kendim için demeyeyim ama yöre halkı için özellikle Alevilerin kutsal saydığı bir ziyaret orası.
(*Elkondu1, erkek, 45 yaş*)

Alevilik inancında ‘Baba’ makamı toplumsal anlamda önemli işlevleri olan bir statü ya da mertebedir. Bakır Baba’ya ait olduğu düşünülen ziyaret alanı, yerel toplulukların kültürel müşterek mekânına dönüşmüştür. Bakırtepe’de ortak etkinlikler, doğa ile kurulan soyut ve somut ilişkiler, kültürel/dini değerler etrafında müşterek yapılar üretilmiştir. Mekâna ve doğaya atfedilen kutsallık, yerel toplulukların mekân ile kurdukları ilişkiyi tarihsel olarak yeniden üretmektedir. Müşterek mekân ve doğa ile kurulan bağlar böylece *sahiplenme* ilişkisini de sürekli kılmaktadır. Mekân ve doğa ile kurulan ilişki, müşterekleştirme pratiklerini de yeniden üretmektedir:

...Gittin kurbanı kestiğin zaman oradan orduyu doyur o suyla. Yani su kesilmez. Yükselmez de. Belirli bir seviyede kalır. Oradan istediğin kadar su al. Yani ne diyelim? Yüz yüz elli kişi yemek yapsın, oradan sonra çay yapsın, bulaşık yıkasın, ne yaparsa yapsın o su azalmaz. Ta ki o kurban kesilip de o vatandaşlar oradan ayrılana kadar o su aynı seviyede kalır. Bir sonra gittiği zaman işte Kur'an okuduğu zaman işte ne bileyim bir niyetle gittiği zaman yine aynı şekilde suyunu tedarik eder yanından su alabilir. (*Kalkım1, erkek, 52 yaş*)

Yerel topluluklar arasındaki rivayetler, inanç ritüelleri gibi kültürel olgular, müşterekleştirme pratiklerine süreklilik kazandırmıştır. Müşterekler etrafında gerçekleştirilen etkinlikler, eylemler ve diğer kültürel-dini ritüeller, kimliklerin ötesinde yerelin kendine özgü toplumsal ilişkileri dolayımında gerçekleşmektedir. Bu anlamda müşterek varlıklar, kendine içkin toplumsal anlamlar üretirler. Bakırtepe’de inanç, kültür, doğa ve toplum ilişkileri ile müşterekler birbirini besleyen toplumsal pratiklerdir:

... Herkes giderdi canım. Herkes giderdi. Yani öyle zaman oluyordu ki eskiden. Benim çocukluğumda Yedinci ay, altıncı ay, yedinci ay dediğimizde bir kuzu, bir oğlak yani bizim bu köyde beş, altı tane, on tane çıkardı. Eğricek'ten gelirlerdi, Kalkım'dan gelirlerdi, Pınargözü köyünden, Davutoğlu'dan gelirlerdi. Yedi köy birleşiyordu kalabalık. Yemekler orada odunla karışık pişirirlerdi, yiyorlardı, çıkıp geliyorlardı. Piknik gibi yani. (*Elkondu4, erkek, 85 yaş*)

Bakırtepe, farklı topluluk ve inanç grupları için ortak kullanılan bir mekân. Tarihsel olarak üretilmiş, toplumsallaştırılmış ve dolayısıyla müşterekleştirilmiş bir mekân. Mekânın müştereklik niteliği, yerel toplulukların mekân ile kurdukları ilişki ve sahiplenme pratikleri etrafında şekillenmektedir. Özellikle yılın belirli dönemlerinde kurban kesme, şükran sunma, Cem yapma ve Kur'an okuma gibi tinsel/dinî ritüeller, yerel toplulukların müşterek mekânla ilişkisini yeniden üretmektedir.

Bakırtepe çevresindeki müşterek varlıklar olarak orman ve mera alanları, yerel toplulukların aynı zamanda geçim kaynaklarıdır. Ormanlık alan maden öncesi dönemde ağıl, yaylak ve kışlak olarak kullanılıyordu (*Elkondu1; Eğricek7; Pınargözü6*). Maden öncesi– özellikle 2000 yılı öncesi- dönemde hayvancılık faaliyeti yörede temel geçim

kaynaklarıdır. Bakırtepe'nin kuzey ve doğu yamacında yer alan orman, yaylak ve kışlak alanlar da yerel toplulukların müşterek biçimde kullandığı yerlerdir:

...Yani devasa ormanlık bir alan vardı burada. Yani şöyle söyleyeyim. Bir insan girse yıllarca orada saklanabileceği bir alandı. Zamanında saklanmışlardı yani. Elkonduluyla şey arasında 5-6 kilometre var. Eğricek arasında var. Daha fazla da olabilir. Şöyle söyleyeyim. O ormanlık alanı, o şelaleyi şirket yok etti. Yani en basit doğaya zarar vermesinin bir örneği. Ve o çevredeki en büyük ormanlık alandı yani. O dereyi kuruttu. (Elkondulu, erkek, 45 yaş)

Demir Export A. Ş.'nin 2013 yılında ÇED olumlu kararı sonrası maden sahası hızlı bir biçimde genişlemiştir. Aşağıda uydu fotoğraflarında gösterildiği gibi maden sahasının gelişim süreci, orman, dere ve tarımsal alanlara yayılımını anlama açısından önemli ipuçları vermektedir.

Fotoğraf 6: Demir EXPORT A.Ş. Bakırtepe Altın İşletmesi'nin 2013 yılına ait uydu görüntüsü.

Kaynak: Eğricek, Kangal/Sivas ([39°11'15"N 37°40'59"E](https://www.google.com/maps/place/39°11'15\)).

2006 yılında MİGEM'den satın alınan faaliyet alanı 2013 yılında maden arama faaliyetlerine başladığı görülmektedir. 2017 yılına gelindiğinde ilgili ÇED Raporu'na istinaden maden sahası genişletilmiştir. Maden arama ve işleme sahası genişletilmiştir. Maden arama ve işleme faaliyetlerinin artması sonucunda Bakırtepe'de pasa yığınları ve maden işleme sahasında belirgin bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Aşağıdaki görselde maden sahasının genişleme yönü ve alanı gösterilmektedir. Maden sahası mera, orman ve su kaynaklarının olduğu alanları kaplamıştır. Tarımsal topraklar doğrudan etkilenmiş ve bu anlamda köylülerin geçimlik kaynakları doğrudan etkilenmiştir.

Fotoğraf 7: Demir EXPORT A.Ş. Bakırtepe Altın İşletmesi'nin 2017 yılına ait uydu görüntüsü.

Kaynak: Eğricek, Kangal/Sivas, ([39°11'28"N 37°40'40"E](#)).

2025 yılının Ekim ayında görüldüğü üzere maden etki sahası genişletilmiştir. Maden arama ve işleme faaliyetleri devam etmektedir.

Fotoğraf 8: Demir EXPORT A.Ş. Bakırtepe Altın İşletmesi'nin 2025 yılına ait uydu görüntüsü.

Kaynak: Eğricek, Kangal/Sivas, ([39°11'44"N 37°40'15"E](#)).

Demir EXPORT A.Ş.'nin maden arama ve işleme faaliyet alanında geniş havuzlar, işleme sahaları ve pasa alanı yaratmıştır. Pasa alanlarının geniş ve yüksek toprak yığını halinde birikmesi, maden yakınlarında yer alan köylüler için bir tehdit olarak görülmektedir (*Pınargözü1*; *Pınargözü2*). Pasa alanı olarak kullanılan yerler genellikle arıcılık ve küçükbaş hayvancılığın yayıldığı alanlardır. Eskiden ağıl olarak kullanılan yerler yine bu pasa alanı olarak projeye dâhil edilmiştir.

... ağıllar vardı. Ben dedim ya daha önce koyunlar oraya gidiyordu Mart'ta. Ağıllara gidiyordu insanlar. Koyunlar orada doğum yapıyordu. Tam o zaman geliyorlardı. Oranın otu kuruyordu. Burası yeşil oluyordu. (*Elkondu4, erkek, 85 yaş*)

Bakırtepe ekosisteminin diğer bir özelliği ormanlık alanların varlığıdır. Maden arama ve işleme faaliyetleri öncesi dönemde, Bakırtepe Altın İşletmesi'nin doğu ve güneydoğu aksı ormanlık alan ÇED sürecine dâhil edilerek orman statüsünü kaybetmiştir. Maden faaliyetlerinin sermayeye devredilmesiyle ormanlık alan yok edildi (*Eğricek7*). 2025 yılı itibarıyla Bakırtepe çevresinde herhangi bir ormanlık alan veya orman statüsünde bir yer bulunmuyor. Köylülerin müşterek biçimde deneyimlediği mekânlara erişim de maden sonrası süreçte kısıtlanmıştır. Maden arama ve işleme alanı ile ÇED'e dâhil alanlara erişim tel örgüleri aracılığıyla köylülerin kullanımına/erişimine kapatılmıştır.

Bakırtepe çevresindeki bir diğer müşterek varlık su kaynaklarıdır. Bakırtepe yer altı ve yer üstü su kaynakları bakımından zengin bir alan (*Pınargözü1; Eğricek5*). Su kaynakları yöre halkı tarafından tarım, hayvancılık ve değirmen çalıştırmak gibi diğer işlerde kullanılmaktadır. Maden faaliyetleri öncesinde su kaynaklarının bolluğundan sıklıkla bahsedilir (*Pınargözü1; Elkondu1; Pınargözü5; Pınargözü7*).

...çevre köylerin tamamı su konusunda çok fazla verimliydi. Bugün Elkondu'nun altından da bir yer altı nehri geçiyor zaten. Nereye kazmayı vursan su çıkıyor. Yani o sular bak içiyoruz ama bugün Pınargözü'ndeki su bambaşka bir suydü yani. Yani insanlar gidip rahatlıkla doya doya içebildikleri bir suydü. (*Elkondu1, erkek, 45 yaş*)

...bu su ta Divriği'ye kadar gidiyordu. Divriği'ye kadar. Divriği'ye kadar üç, dört, beş bin dönüm yer suluyordu bu su. Gerçi bize çok faydası yoktur. Bizim işte kendi kenarından olan bahçeler filan sulanıyordu. Eee bizde herhalde beş yüz altı yüz dönüm bahçe mahçe sulanıyordu. Onun dışında Kabakçevliği bu su suluyordu. Karamehmet'i bu su suluyordu. Karamehmetten aşağı Çetinkaya gelen suyla birleşiyordu. Divriye [Divriği] güneşe, Divriği'ye kadar, Keban'a kadar gidiyor bu su. Şu şeyde birleşiyorlar. Boş bir su. Su çoktu. Bir iki tane bu aşağıda değirmen var. Değirmen döndürüyordu. Ondan sonra ondan aşağı yine değirmenler vardı. Su değirmenleri gidip döndürüyordu. İşte bu su su patlayınca değirmen, meğirmenler hep kapandı gitti. Ondan sonra bizim bahçeler hep kurumaya başladı. Bizim bu suların nerede geldiğini işte bu Bakırtepe tarafından geliyor. Yeraltı suları. Buradan burada çıkıyordu. (*Pınargözü2, erkek, 73 yaş*)

Suyun müşterekliği yerel tolulukların hem geçimlik kaynağını hem de kırsal mekânla olan ilişkisini yeniden üretmektedir. Yerel topluluklar arasındaki geçimlik ilişki de yine suyun müşterekliği üzerinden tarihsel olarak sürdürülmektedir. Tarım ve hayvancılık için yaşamsal öneme sahip su kaynakları, yerel topluluklar için vazgeçilmezdir. Küçük meta üretici köylüler su kaynaklarını bahçe tarımı, hayvancılık ve buğday öğütmek için kullanmışlardır.

Bakırtepe Altın İşleme Faaliyeti sahası yakınında yerel köylülere ait arı üretim alanları da bulunmaktaydı (*Elkondu2*). Tarımsal-ziraî ilaçların yaygın olmadığı yerlerde

bal üretimi yapılmakta ve bu nedenle de en uygun yer mera ve orman alanlarıdır. Bakırtepe çevresi katılımcıların aktarımına göre arıcılık faaliyeti için oldukça uygun bir ekosisteme sahipti (*Pınargözü2; Elkondu1; Elkondu2*). Arıcılık faaliyeti hâlâ devam etmekte ancak maden arama ve işleme faaliyetlerinin yoğunlaşması sonucunda üretim azalmıştır.

Maden sonrası süreçte su kaynağı sondaj faaliyetleri sonrası kurumuştur (*Pınargözü2; Elkondu1; Eğricek5*). Maden arama faaliyetlerinin özelleştirilmesi, faaliyet etki alanını genişletmiştir. Bu durum yerel toplulukların müştereklik deneyimini örselemiştir. Yerel toplulukların müşterek varlıklarla ilişkisini örselenmesi sahiplenme ilişkisinin zayıflaması, geçimlik kaynaklarının yok olması, üretimin azalması ve kırdan kente göç olgusunu da hızlandırmıştır. Bu anlamda yerel toplulukların müşterek varlıklarla ilişkisi maden faaliyetlerinin özelleştirilmesi sonucunda değişmiştir. Maden faaliyetlerinin müşterek varlıklar üzerindeki etkisi hâlâ devam etmektedir.

4.3. Proje Yatırım Hikâyesi

Sermayenin birikim koşulları tarihsel süreçte coğrafyasını kır-kent dikotomisi üzerinden şekillendirir. Bu anlamda sermaye, neoliberal paradigma sonrası kırsal alanlara daha çok yoğunlaştı. Sermaye birikiminin mekânı olarak kent, kapitalist üretim ilişkilerinin krizine yeterli cevap verememesi sonucu kırsal alanlar birikim rejiminin yeni mekânları haline gelmeye başladı. Kırsal coğrafyalar sermaye için ‘keşfedilmeyi bekleyen’ yeni metalardır. Sivas ilinin Kangal ilçesinde bağlı Eğricek Köyü sınırları içerisinde bulunan Bakırtepe de sermayenin kısılcasına girmiş kırsal mekânlardan biridir.

Bakırtepe’de maden arama ve işleme faaliyetlerinin tarihi tam olarak bilinmemektedir.²⁴ Eski çağlardan bu yana insan-doğa ikiliğinde doğanın bir bileşeni olarak madenler insanlar tarafından kullanılmıştır. Günümüzde maden arama ve işleme gibi pek çok faaliyet kapitalist üretim ilişkiler çerçevesinde gelişmektedir. Maden arama ve işleme faaliyetlerinin yarattığı ekstraktivizm, ekolojik tahribat ve sürdürülemezlik durumu, çevre politikasına ihtiyacı zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla çevre politikasının bir aracı olarak devletin yerine getirmesi gereken işlevler arasındadır. Devletin çevreye ilişkin yürüttüğü politikanın üç temel amacı vardır: Birincisi, toplumun doğa varlıklarına erişimini düzenlemek; ikincisi, çevresel maliyetlerin farklı toplumsal sınıflar arasında

²⁴ Köylülerin aktarımına göre Bakırtepe’de altın arama ve işleme faaliyeti yaklaşık bin yıldır yapılmaktadır. Özellikle mevcut yerleşim yerlerinin eski bir Bizans dönemine ait olduğu aktarılmıştır.

nasıl dağıtılmasını belirlemek ve üçüncüsü de toplumun sağlıklı bir çevrede yaşamasını sağlamaktır. Devlet, çevreye ilişkin politikaları egemen ideoloji ve sınıfsal ilişkiler çerçevesinde belirler. Devletin hemen her politikada olduğu gibi çevre politikalarının belirlenmesinde de *görelî özerkliği* (Poulantzas, 2013) vardır. Dolayısıyla devlet, hâkim sınıfsal yapıların hegemonya kurduğu ölçüde özerktir. Günümüz neoliberal formasyonda hegemonik sınıf ise sermayedir. Devlet bu anlamda daha çok sermaye merkezli bir çevre politikası yürütmektedir. ÇED'in ortaya çıkışı bu tarihsel olgular çerçevesinde anlaşılabilir. Çevre politikası aracı olarak ÇED, işletme faaliyeti öncesinde, faaliyet sırasında ve faaliyet sonrası süreçte çevreye olası etkilerini, ilgili uzmanlar tarafından yazılan etki raporudur.

Maden arama ve işleme faaliyetlerinin kritik aşamalarından biri ÇED sürecidir. ÇED sürecinin arkasında tarihsel ekoloji, politik ve iktisadi nedenler yatar. ÇED, uluslararası kalkınmacı söylemin krizinin bir ürünüdür. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde çift merkezli siyasal sistemde ABD ve Avrupa yeni bir yapılanma sürecine girdi. Ulusal ölçekte Keynesyencilik ivme kazanırken uluslararası alanda yeni oluşumlar ve politik stratejiler izlendi. ABD ve Batı Avrupa bloku, kalkınmacı paradigmayı jeopolitik bir argüman olarak ortaya attı. Kapitalist hegemonyanın bir aracı olarak, merkez ülkelerin çevre ülkelere teknoloji transferi ve finansal destek sunması, kalkınma politikası olarak adlandırılmıştır. Amaç çevre ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlamak ve refah düzeyini arttırmaktı. Ancak kapitalist Keynesyen-Refah devleti politikaları 1960'lı yılların sonunda kendini ekonomik ve ekolojik krizin içinde buldu. Başta ABD olmak üzere merkez ülkeler krizi aşmak için stratejik ve politik arayışın içini girdiler. 1970'lerde hem ekolojik krizi hem de ekonomik tıkanıklığı giderecek bir dizi önlemin başlandığı tarihsel süreçte çevre önem kazanmaya başladı. Bu nedenle ilk çevre kanunu ABD'de National Environmental Policy Act of 1969 (Ulusal Çevre Politikası Yasası)(NEPA) tarafından 1970 yılında çıkarıldı ("National Environmental..."). Daha önce de belirtildiği gibi 1970'li yıllar, ekonomik ve ekolojik ikiz krizin ivme kazandığı dönemdir. Duru'ya (2014) göre ÇED'in öncelikli amacı ekoloji ile ekonomi arasındaki çelişkinin reel düzlemde ortaya çıkardığı sorunları çözümlenektir. 1972 yılında Stockholm'de "İnsan ve Çevre" temalı konferansın sonuç bildirgesinde ekosistemin çevresel-ekolojik sorunlarına vurgu yapıldı. Stockholm Konferansı sonucunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environmental Program- UNEP) kuruldu.

1970’lerden 21. yüzyılın ilk çeyreğine değin bir dizi çevre konferansı düzenlendi ve raporlar yayımlandı: 1987 Brundtland Komisyonu Raporu, 1992 Rio Konferansı, 1997 Kyoto Zirvesi, 2002 Johannesburg Zirvesi (Rio+10), 2012 Rio+20 Zirvesi, 2015 Paris İklim Konferansı, 2021 Glasgow İklim Zirvesi, 2022 Stockholm+50 Konferansı. Amaç ekolojik sorunları, ‘ortak’ amaçlar etrafında çözebilmektir. Bu anlamda uluslararası düzeyde yeni bir dizi konferans ve toplantılar düzenlendi. Dünyada ve Türkiye’de Çevre Yasası ve ÇED Yönetmeliği gibi uygulamalar küresel ekonomik ve ekolojik gelişmeler ekseninde ortaya çıkmıştır.

ÇED Yönetmeliği, Türkiye’de 1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda yer alan 10. maddeye dayanarak 1993 yılında hazırlandı. Çevre Kanunu’nun 10. maddesi “gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetlerin sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu ve proje tanıtım dosyası hazırlamakla yükümlüdürler” denilmektedir. İlgili yönetmelikte ÇED, “gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları” olarak tanımlanır. Demir Export A.Ş. ilgili yasa ve yönetmeliğe dayanarak ÇED raporu hazırlamıştır.

Demir Export A.Ş.’nin hazırlanmış²⁵ olduğu ilgili ÇED Raporu incelendiğinde ÇED Yönetmeliğinde belirtilen süreçler yerine getirilerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’ndan²⁶ gerekli izinler alınmıştır. Projenin ÇED Raporu incelendiğinde işletmenin faaliyet alanı hakkında yapılan ve yapılacak hedefler ayrıntılı biçimde yer almaktadır. İşletmenin faaliyet göstereceği alanın fiziki ve beşeri özellikleri detaylı biçimde verilir. Projenin yapılış amacı, yer koordinat bilgisi, tarihsel geçmişi, tarım, hayvancılık, bitki örtüsü, rezerv ve tenoru, olası çevresel sonuçları, ekonomik değeri ve sosyal boyutları gibi konular hakkında bilgiler içerir. Örneğin ilgili şirketin hazırlamış olduğu ‘Nihai ÇED Raporu’nda Bakırtepe Projesi kapsamında yapılan rezerv çalışmaları sonucunda ortalama

²⁵ İşletmeler ilgili özel firmalara belirli bir ücret karşılığında ÇED raporunu hazırlatırlar. Söz konusu Bakırtepe’nin 2014 yılı ÇED Raporunu SRK Danışmanlık ve Mühendislik A.Ş. tarafından yapılmıştır.

²⁶ İlk olarak 1920’de kurulan Bayındırlık Bakanlığı’nın ismi 1923’te İmar ve İskân Bakanlığı, 1983’te Bayındırlık ve İskân Bakanlığı biçiminde değişmiştir. 1991 yılında Çevre Bakanlığı kurulmuştur. 2011 yılında her iki bakanlık birleştirilerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı adıyla devam etmiştir. 2021’den günümüze Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı adıyla kurumsal varlığını sürdürmektedir.

altın tenörünün toplam 4.289.036 ton olduğu belirtilir. ÇED Raporu'nun devamında projenin hizmet amaçlarına yer verilmiştir. Altın madeni işletmelerinin ülke ve dünya ekonomisine katkısından bahsedilir ve maden arama ve işleme faaliyeti için yasal zeminin yanında meşrulaştırıcı ifadeler de kullanılmaktadır. Benzer meşrulaştırıcı ifadeleri sürdürülebilir kalkınma söyleminde de görüyoruz.²⁷

Bakırtepe, 1956 yılında ilk olarak MTA tarafından sondaj faaliyetleri çerçevesinde işleme açıldı. Devlet kurumu MTA tarafından işletilen Bakırtepe Maden İşleme Faaliyet Alanı 1992-2005 yılları arasında sondaj faaliyetleri yürütmüştür. MTA tarafından işletilen sondaj çalışmaları 2006 yılında Maden İşleri Genel Müdürlüğü (MİGEM) tarafından ihale usulü ile Demir Export A.Ş. şirketi tarafından satın alındı ("Bakırtepe Altın Madeninin..."). Bakırtepe için maden işletme ruhsatı 1992 yılında verilmiştir. 1993 yılında ÇED yönetmeliği çıktığı için ÇED kapsamı dışında tutulmuştur. 2006 yılında Demir Export A.Ş. tarafından MİGEM'den ihale yoluyla elde edilen Bakırtepe Altın İşleme sahasında ilk maden arama faaliyeti 2007 yılında gerçekleştirilmiştir.

Demir Export firması resmi internet sitesinde, şirketin Koç Topluluğu'nun 1957'den beri madencilik faaliyeti yürüten bir olduğu ifade edilmiştir.²⁸ Demir Export A.Ş. ayrıca resmi internet sitesinde şirketin kuruluş tarihi ve amaçlarını şöyle ifade etmektedir:

1957'den beri demir cevheri üretimini sürdüren Demir Export, bugün yarım asrı aşan tecrübesiyle çinko, kurşun, bakır cevheri konsantreleri ve altın konsantreleri üretimini gerçekleştirip, ülkemizin milli servetini ekonomiye kazandırarak etkin sorumluluk almaya devam etmektedir.

Faaliyetlerini sürdürdüğü bölgelerde sadece istihdam yaratarak bölgenin kalkınmasına fayda sağlamıyor, aynı zamanda sivil toplum örgütleri ile resmi kurum ve kuruluşlarıyla yaptığı işbirlikleriyle hayata geçirdiği projelerle, bölgenin toplumsal kalkınmasına fayda sunuyor, çevrecilik faaliyetleriyle doğal hayatı önemseyen ve koruyan çalışmalar yapıyor ve yerel ticari hayata dâhil olarak bölge ekonomisine katılıyor.

Demir Export, madencilik sektöründe ulusal mevzuatların ötesine geçen ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi, ISO 14064 Sera Gazı Yönetim Sistemi, 14067 Ürün Karbon Ayak İzi Yönetim Sistemi, ISO 14046 Su Ayak İzi Yönetim Sistemi ve ISO 10001 Şikayet ve Geri Bildirim Yönetim Sistemi sertifikalarının sahibi olup, uluslararası bağımsız denetimlerle faaliyetlerini sürdürmektedir.

Uluslararası çevresel ve sosyal risklerin yönetilmesi için yayımlanan Ekvator Prensipleri, Demir Export tarafından uygulanmakta ve söz konusu uygulamalar yine bağımsız dış denetçiler tarafından sorumlu kuruluşlara raporlanmaktadır.

²⁷ Sürdürülebilir kalkınma kavramı, neoliberal yönetim ideolojisinin 1970'li yıllardan sonra ortaya koyduğu yeni hegemonyacı söylemin retoriğidir (Başkaya, 2002). Retoriktir; çünkü görünen olay ve olguların ardındaki gerçekliği en iyimser biçimde meşrulaştırmaya çalışır. Sürdürülebilir kalkınma kavramına eleştirel yaklaşımlar için bkz. (Estava, 2007; Başkaya, 2002; Başkaya, 2005; Portant, 2002; Sachs, 2007).

²⁸ [Anasayfa - Demir Export](#), (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

Demir Export, Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği, Ramsar Sözleşmesi ve UNESCO olmak üzere birçok kriterlerin bir arada değerlendirildiği, gerekli önlemlerin alındığı çalışma prensiplerini şirketin temel politikası olarak kabul etmektedir (“Demir Export...”).²⁹

Demir Export firması pek çok maden çıkarma faaliyetlerinin yanı sıra kalkınmaya katkı sağlama, istihdamı artırma ve uluslararası kuruluşlarla entegre biçimde çalıştığını iddia etmektedir. Ulusal ve uluslararası mevzuat da bu çerçevede düzenlenmiştir. Devlet(ler) ve uluslararası hukuki sistem, sermayenin hareket manevrasını daha esnek hale gelecek biçimde yeni reformlar düzenlemiştir. 1970’li yıllarda sermayenin neoliberal yeniden yapılanması devletin ve uluslararası hukuki sistemin dönüşümüyle doğrudan ilintilidir. Nitekim özelleştirme pratiği de 2006 yılında gerçekleşmiştir. Tarihsel olarak hiçbirini birbirinden bağımsız gelişmeler olarak düşünülemez. Demir Export A.Ş.’nin faaliyet alanını genişletme stratejisi de yine bu çerçevede okunmalıdır.

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi ilk olarak 2012 yılında Bakırtepe’de maden arama ve işleme faaliyeti gerçekleştirmiştir. Konuyla ilgili ilk ÇED raporu 2013 yılında hazırlanmıştır. Demir Export firmasına ait *Bakırtepe Altın Madeni (Açık Ocak İşletmesi Kırma-Eleme Tesisi ve Yığın Liç Projesi) Revize Proje ve Tanıtım Dosyası* isimli belgede yatırım süreci hakkında şunlar yer almaktadır:

Demir Export A.Ş. (Demir Export) tarafından Sivas ili, Kangal ilçesi Eğricek köyü civarında Sicil No 209, Sicil No 355 ve Sicil No 20068694 ruhsat numaralı sahalarda tespit edilen cevherin açık ocak madencilik metodu ile çıkarılması ve yığın liç posesi ile zenginleştirilmesini içeren Bakırtepe Altın Madeni Projesinin (Bakırtepe Projesi) gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

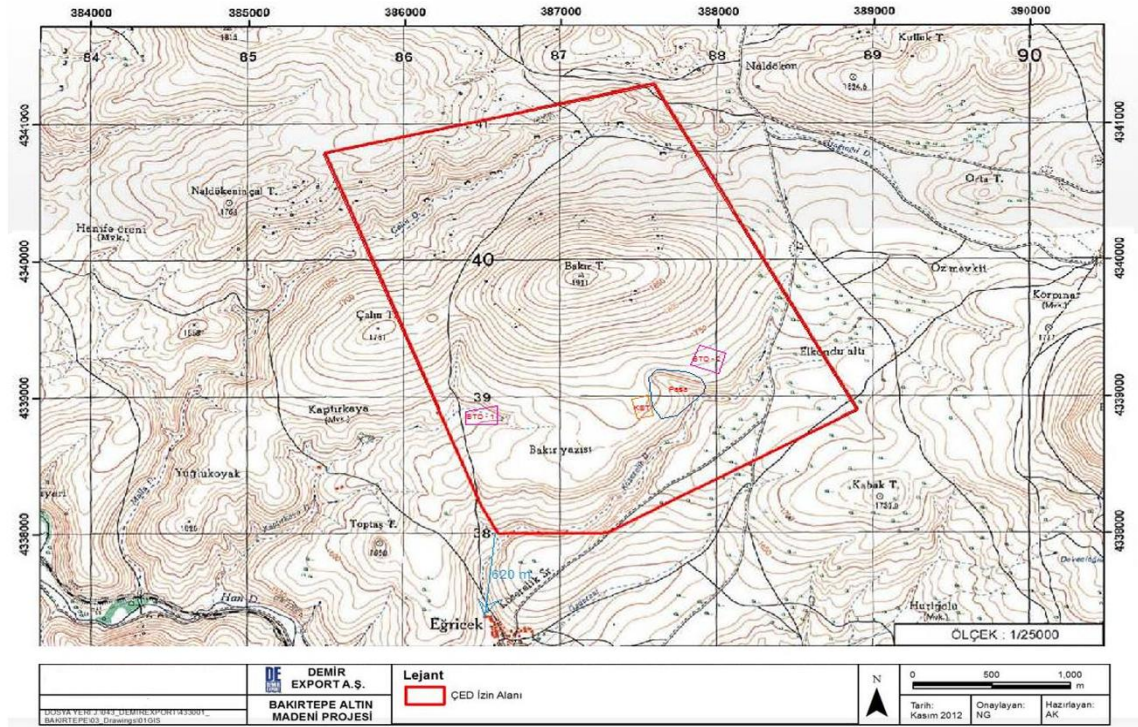
Maden arama ve işleme faaliyetlerinin bir aşaması olarak proje hazırlama ve fizibilite çalışmaları, firmaların fayda-maliyet stratejilerinin bir sonucudur. Maden cevherinin keşfedilmesi ve üretimi farklılıklar göstermekle beraber şu aşamalardan meydana gelmektedir: Potansiyel rezerv alanlarının bulunması, ilgili kurumlardan gerekli izinlerin alınması, minerallerin keşfedilmesi ve incelenmesi, minerallerin tenorünün incelenmesi, kaynaklara ilişkin verilerin modellenmesi ve riskleri azaltma (Kayadelen, 2008). Sahada da benzer bir süreç son konusu:

...ÇED çalışmaları 2011-2012 yıllarında yürütülmüş olup, hazırlanan ÇED Raporuna Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 13.03.2013 tarih ve 4285 sayılı yazı ile “ÇED Olumlu” kararı verilmiştir. Bu kararla birlikte proje kapsamında gerekli izinlerin alınması, arazinin hazırlanması ve inşaat faaliyetleri yürütülürken, söz konusu kararın iptali için açılan dava neticesinde Sivas İdare Mahkemesi, Bilirkişi Raporunda yer alan hususları da dikkate alarak yürütmenin durdurulmasına karar vermiştir. Mahkeme kararının gerekçeleri çerçevesinde Bakanlığın 2009/7 sayılı genelgesi doğrultusunda ÇED Raporunda gerekçeli kararda belirtilen eksikliklerin tamamlanması amacıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na ÇED Raporu hazırlanarak sunulmuş ve 31.12.2014 tarih, 3758 sayılı karar ile ÇED Olumlu Belgesi alınmıştır.

²⁹ [Demir Export](#), (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

ÇED Olumlu Belgesi, işletmelerin faaliyet yapabilmesine olanak sağlayan yasal belgedir. Demir Export firmasının Proje Tanıtım Dosyası'nda projenin detaylarına yer verilmiştir. Projenin faaliyet alanı araştırma sahamız açısından kritik ipuçları vermektedir.

Harita 6: Proje Alanı ve Çevresini Gösteren 1/25.000 Ölçekli Topografik Harita

Kaynak: Bakırtepe Altın Madeni Proje Tanıtım Dosyası

Proje alan haritası projenin etki alanını göstermektedir. Proje tanıtım dosyasında yalnızca Elkondu ve Eğricek Köyleri, etki alanı içerisinde gösterilmektedir. Ancak pasa ve liç alanları da dâhil edildiğinde Pınargözü ve Kalkım Köyleri de projeden doğrudan etkilenmektedir. Harita 1 ve Harita 2’de göstermiş olduğumuz üzere projenin kapsama alanı genişletilmiştir. Nihai ÇED Raporu’nda proje sahasının kapsam alanı 688,56 ha olarak hesaplanmıştır.³⁰ 2014 yılında hazırlanan Nihai ÇED Raporu ve Tanıtım Dosyası’nda yer alan, işletmenin zamanlama tablosuna göre maden arama ve işleme faaliyetlerinin 2027’de sonlandırılacağı planlanmıştır. Ancak 2023 yılında hazırlanan ÇED Raporu’na göre Demir Export firmasının 2038 yılının son çeyreğine kadar kapasite

³⁰ Konu ile ilgili detaylı bilgiler için ayrıca bkz. [ÇEVİRİM İÇİ ÇED YÖNETİM YAZILIM](#), (Erişim Tarihi: 13.01.2025).

artışına gideceği planlanmaktadır. Bakırtepe’de 2012–2013 yıllarında başlayan maden arama ve işleme faaliyetleri, izleyen yıllarda düzenli kapasite artışlarıyla sürdürülmüştür. “*Dibimize kadar geldiler*” tepkisini sıklıkla dile getiren yerel topluluklar kapasite artışının doğaya ve gündelik yaşam biçimlerine doğrudan zarar verdiğinden yakınmaktadırlar.

Yerel topluluklar için Bakırtepe yalnızca doğal varlık olarak önem arz etmiyor. Çalışmanın önceki kısımlarında da belirtildiği gibi yerel topluluklar için Bakırtepe tarihsel ve kültürel değerlerin bir simgesi olarak görülür. Bakırtepe Altın İşleme Faaliyet Alanı zengin faunaya sahiptir. Dere, orman, çayır, mera gibi doğal müşterekleri kapsayan Bakırtepe, yerel toplulukların yaşam kaynağıdır. Yerel topluluklar, Bakırtepe ile tarihsel olarak hem kültürel ve dini ritüeller aracılığıyla hem de sahip olduğu doğal varlıklar nedeniyle duygusal ve soyut bir bağ kurmuştur. Bu bağlamda, Bakırtepe’nin sermaye tarafından çevrelenmesi, yerel halkın alana erişiminin kısıtlanması ve müşterek varlıklarının ellerinden alınması, yerel direniş pratiklerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

4.4. Maden Yatırımının Müşterek Varlıklarla İlişkiler Üzerindeki Etkileri

Bu başlık altında, Bakırtepe Altın İşleme Faaliyet Alanından etkilenen yerel toplulukların Bakırtepe ve çevresiyle olan geçimlik ilişkileri, kültürel değerleri ve inanç ritüelleri irdelenmiştir. Yine Bakırtepe çevresinde yer alan müşterek varlıklar ve mekânlara erişimin kısıtlanmasına yönelik Demir Export’un yürüttüğü faaliyetler ve müşterek varlıkların yerel topluluklarla ilişkisi incelenmiştir. Saha araştırmamızın sınırlılığını oluşturan Pınargözü, Eğricek, Elkondu ve Kalkım köylerinde geçimlik ilişkiler, kültürel ve inanç ritüelleri ve müşterek varlıklarının masssedilmesi olgusunun yerel topluluklarla ilişkileri bu başlık altında toplanmıştır.

4.4.1. Geçimlik İlişki: Tarım ve Hayvancılık Üzerindeki Etkileri

Eric Hobsbawm *Aşırıklar Çağı* kitabında köylülüğün 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren içinde bulunduğu durum hakkında şunları yazmaktadır:

...Bu yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen en dramatik ve uzun erimli ve bizi geçmişin dünyasından koparan toplumsal değişim köylülüğün ölümüdür. Neolitik çağdan beri insanların çoğu toprak ve hayvancılıkla yaşadı ya da balıkçı olarak denizden yararlandı. Köylü ve çiftçi yirminci yüzyıla kadar, Britanya dışında kalan sanayileşmiş ülkelerde bile yerleşik nüfusun büyük bir bölümünü oluşturmaya devam etti... yüzyılın üçüncü çeyreğinde ise Avrupa ve Amerika’da çalışan nüfusun yalnızca yüzde 25’i çiftçilik yapmaktadır. 20. yüzyılın son çeyreğinde ise tarımla uğraşanların oranı yüzde 10’on altındadır. 1980’lerden sonra Avrupa ve Ortadoğu yöresinde sadece bir köylü kalesi kaldı: Türkiye. Burada köylülük zayıfladı, ancak

1980'lerin ortasında hâlâ mutlak bir çoğunluk olmaya devam ediyordu (Hobsbawm, 1996, 337-339).

Türkiye, 1980'li yıllara kadar kentlere yoğun bir göç vermesine karşı hâlâ bir tarım ülkesi konumundaydı. 1980'de köyde yaşayan nüfus oranı %42,7 iken 1985'te bu oran %37,9'a gerilemiştir. 2000 yılında bu oran %35,1 olarak hesaplanmıştır (Kocaman, 2008: 7). TÜİK'in 2024 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'ye göre köylerde yaşayan nüfus oranı %6,6 olarak tespit edilmiştir.³¹ Köylü nüfusun bu ölçüde azalması kırsal alanda tarım ve hayvancılıkla uğraşanların da sayısının azalması anlamına gelir. Dolayısıyla küçük meta üretiminin payı da kritik ölçüde azalmaktadır.

Sahada da benzer bir durum söz konusu. Köyde tarım üretimin azalması ile kırdan kente göç arasında doğrudan ilişki bulunur. Araştırma sahasında yer alan köylerin geçimlik kaynaklarla olan ilişkisi tarihsel süreçte zayıflamıştır. Yerel topluluklar bu anlamda tarımsal üretimde hane emeği ile geçim sağlamaktadır. Hane içi emek ile geçimini sağlayan yerel topluluklar küçük meta üreticisi konumundadır. Tarımsal üretimin yoğun olduğu dönemlerde kırsal nüfus da fazladır. Kırsal nüfus, kırdan kente göç etmesine karşın kır ile ilişkisini tam olarak koparmamış ve geçimlik tarım işlerini hâlâ sürdürmektedir:

...ben köyde çok fazla kalmadım. Ben küçükken biz İstanbul'a göç ettik. Ama köy ile bağlantımız hiçbir zaman kopmadı. Çünkü burada toprağımız var. Yaklaşık 90 dönüm arazim var. Akrabalarımı hâlâ burada. Köyün muhtarı benim amcaoğlum olur. Ama köyde çok fazla kalmıyorlar artık. Çoğu yazlıkçı, gurbetçi. Yaz aylarına doğru gelirler. Çoğu İstanbul ve Ankara'da yaşıyor. ... Mesela kış aylarında buralarda pek kimseyi göremezsin. Çoğu Ankara ve İstanbul'da. Buraya sadece yazın gelirler. Çoğu tarım ve hayvancılığı bıraktı zaten. Tarım ve hayvancılık kalmayınca köyde geçinecek bir şey de kalmadı. Suyumuz yok. Su kaynağımız kurudu. Gençler de pek kalmıyor. Gençlerin çoğu okuyor. Köyde kalmak istemiyor. Kalmak isteseler de geçinemezler. Haklılar yani. Onlara da bir şey diyemiyorsun. (*Elkondu2, 55, Erkek*)

Sahada geçimlik kaynaklara erişimin şirket tarafından kısıtlanması tarım ve hayvancılık faaliyetlerini de doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla küçük meta üreticisi, mülksüzleştirme kısıtacısı altındadır ve hane emeği giderek değersizleşmektedir (Ecevit, 1997). Hane emeğinin değersizleşmesi yerel toplulukları farklı emek kompozisyonlarına kaydırmaktadır. Özügürü'ya (2013: 73) göre hane emeğinin değersizleşmesi köylülerin

³¹ Burada önemli bir noktaya dikkat çekmekte fayda var. Türkiye'de kır-kent nüfus oranının ani değişimi 2012 yılında çıkarılan ve 2014'de uygulanan On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. 6360 sayılı yasa ile yeni Büyükşehir Belediyelerin kurulması ve köy tüzel kişiliğinin kaldırılarak mahalleye dönüştürülmesi, köy nüfus oranını resmi anlamda büyük ölçüde azalttı. On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6360&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.

geçimlik ilişkilerinin devam etmesini sağlamanın yanında sermayenin hegemonik ilişkilerine tabiiyetini de derinleştiren bir mekanizmadır. Bu bağlamda mülksüzleştirme politikaları, hane emeği ve geçimlik kaynaklar açısından köylü lehine sonuçlar doğurmamaktadır. Sermaye kapanına sıkıştırılmış olan köylüler geçimlik kaynaklarını sürdürebilme noktasında zorlanmaktadır:

Doğma büyüme buralıyım. 87 yaşımdayım. Doğduğum günden beri burada yaşıyorum. Çiftçilikle uğraşıyorum. Arazi ekimi yapıyordum eskiden. Artık yapmıyorum. Aynı zamanda hayvancılık da yapıyordum. Traktörüm var. Yaklaşık 300 dönüm arazi ekiyorum. Onu da bırakacağım. Artık bir getirisi kalmadı. Eskisi kadar uğraşamıyorum. Yaşım da ilerlediği için bırakmak zorundayım. Yakında hayvanlarımı da satacağım. (Eğricek2, erkek, 87 yaş)

Çocukluğumdan beri hayvancılıkla uğraşıyorum. Eskiden mera alanımız vardı. Artık yok. Hayvanlarımız davarlarımız oralarda otlanıyordu. Artık yapamıyoruz. Mera alanımızı tel örgü ile çevirdiler. Artık oraya giremiyoruz. O mntıkayı kapattılar. Orada ziyaret yeri de vardı. (Eğricek8, erkek, 56 yaş)

Şimdi biz mera alanına giremediğimiz için hayvanları otlatamıyoruz. Yem çok pahalı. Tarımla uğraşıyorum ama maliyetlere yetişemiyorum. Mera alanı az kaldığı için hayvanlarımı satıyorum. Maliyetler çok fazla. Sondaj vurdular. Suyumuzu kuruttular. Hayvanlar susuz kaldı. (Eğricek5, erkek, 56 yaş)

Demir Export firmasının sondaj ve maden arama faaliyetleri mülksüzleştirme ile yetinmemektedir. Mülksüzleştirme stratejisi müşterek varlıklara erişimi de kısıtlamaktadır. Bu durum, yerel toplulukların tarım ve hayvancılık için temel kaynak olan su ve otlak (mera) alanlarından yararlanmasını engellemektedir. Tarım için temel kaynak olarak su kaynaklarının massedilmesi ve kurutulması hem maden sahasına yakın köy topluluklarını hem de çevredeki diğer köy topluluklarını doğrudan etkilemektedir:

Çok güzeldi ya işte evet biz benim babamın orada ilk koyun küçükbaş hayvandı koyunları vardı. Hatta eşim bana espri yapıyor diyor ya hatunum ben geldim seni şahlarla beğendim. Biz küçükbaş hayvan ve büyükbaş hayvancılıkla uğraşıyoruz orada ama aynı zamanda bizim orası topraklarımız verimli tahıl ambarı şey buğday. Buğday ekimi dikimi çok fazla olurdu. Bir de kırmızı mercimek. Bizde kırmızı mercimek atalık tohum halen vardır kaybetmemiştir. Özel kaybetmeyen bir tohum İrfan abi bizim eski muhtarlarımızdan. Onun elinde halen o durur yani baya da birkaç dönüm geçen yıl ekmişti ya baya da ekiyor. Biz kırmızı mercimek buğday ekimi dikimi yapıyorduk aynı zamanda küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık vardı. Ama şimdi şey. Görmüşsünüzdür zaten üç ev kaldı onlar da büyükbaş hayvancılıkla uğraşıyorlar ama çok da şey değil ya ticari anlamda değil kendilerine yetecek oranda.

Bizim o su tamamen yok oldu. Biz pınar gözlü olarak suyumuzu kaybettik. Bizim çok güzel bir derimiz var dedim ya. İşte çaltı çayına kadar ulaşabiliyordu. Kara Mehmet, Kabakçevliği gibi köyler de yararlanıyordu. Sadece bizim köy bundan yararlanmıyordu. O su... Bir şey olunca insanlar bir evlerini, yani çok niyetli olanlar vardı, bir durdurdular. Aa su yok oluyor, biz gelirsek ne yaparız diye. Ve şey, hayvancılık işte asıl o dönem azalmaya başladı. Çünkü niye? Kışın hadi yazın bir şekilde idare ediliyor da, kışın hayvanlara vereceğin su yok.

Karam Mehmet'le Kabakçevliği sulamada çok iyi kullanıyordu. Onlar sebze ekimi dikimi yapıyorlardı işte. Çetinkaya'da onların ürünleri satılıyordu. Çevre köyler onları yetiştirdikleriyle besleniyorlardı. Yani biz gidip bir uzak şehirden bir şey getirmiyorduk. Bizim çevrede yetişen, suyumuzdan, toprağımızda yetişen ürünle. Hatta bizim çok güzel güneş domatesimiz vardır o gölgenin. Çok da ünlüdür. Ama şimdi tabii yok. (Pınargözü1, kadın, 55 yaş)

Karamehmetli ve Kabakçevliği köyleri Pınargözü ve Kalkım köylerinin müşterek su kaynaklarından faydalanmaktadır. Ortak kullanılan su kaynağı Karamehmetli ve Kabakçevliği'nin düzlük alanlarında önemli tarım topraklarını sulamaktadır.

Geçimlik ilişkilerin diğer bir boyutunu oluşturan mera, orman ve su kaynaklarını (dere, çay vb.) özelleştirme politikaları, ulusal ve uluslararası ekonomik ve politik değişimlere bağımlı olarak gelişmiştir. Nitekim Cumhuriyet'in ilk köy kanunu olan 442 sayılı Köy Kanunu, köy taşınır ve taşınmazları hakkında katı ve kapalı kurallar içermektedir. Dönemin modern ulus devlet paradigması ve devletçilik politikaları esas alınarak hazırlanan 442 sayılı Köy Kanunu yabancılara kırsal alanda taşınmaz satışını yasaklamaktaydı.³² 1934 tarihli Tapu Kanunu 35. maddesi de 442 sayılı Köy Kanunu ile uyumlu biçimde taşınmaz edinimini yasaklamaktaydı. Ancak Türkiye'nin neo-liberal finansallaşmaya eklenmesi ile birlikte kırsal alandaki taşınmazlar metalaşma sürecine dâhil edilmiştir. Türkiye'de 2000'li yıllarda, IMF gözetiminde yapısal uyum reformları gerçekleştirildi. Yabancı Yatırımlar Kanunu, Tapu Kanunu, Yap-İşlet-Devret Modeli sözleşmeleri ve İhale Kanunu kapsamında yapılan yasal düzenlemeler, kırsal alanın taşınmazlarını ve diğer doğal kaynakların metalaş(tırıl)masına yöneliktir. Dolayısıyla 2000'li yılları önceki dönemlerden ayıran özelliği hızlı bir özelleştirme ve mülksüzleştirme ölçeğinin genişletilmesidir (Mitoğlu Özkesen, 2022: 135). Özelleştirme politikalarının birbirini tamamlayan bu yasalar silsilesi kırsal alanı sermayenin meta birikim süreçlerine eklemiyor. 442 sayılı Köy Kanunu'nun 87. Maddesi'nde yapılan değişiklik köy yerleşim sınırları içerisinde yer alan kamusal taşınmazların yabancı sermayenin erişimine açılması, metalaştırma ve mülksüzleştirme politikalarının sonucudur. Bu anlamda denilebilir ki 15. yüzyılda başlayan ilkel birikim 21. yüzyılda da mülksüzleştirerek devam ediyor:

...Topraklara ve mera alanına el koydular, kamulaştırma yaptılar. (*Elkondu2, erkek, 55 yaş*)
... Bakırtepe'de o çok geniş bir bölümü tel örgüler içerisine aldılar. Aslında en güzel mera, en verimli mera, otu en bol olan, çiçekli olan bizim yazı dediğimiz Bakırtepe'nin yazı dediğimiz Bakırtepe'nin Güney Yamacı'nın eteğindeki geniş düzlük o düzlüğe kondu Demir Eksport firması şantiyesini oraya kurdu ve orada iç linç diyorlar yani bakırı altını ayırıştırma işlemini orada yapıyor. O molozu da pasajda dağın arkasında sana götürüp döküyor. Bütününü o doğa kaybıldı. O dağ da kaybıldı. Ki aşağıda da yani Kuzey yamacının eteklerinde de Elkondu köyünün ağılları vardı. Yani yaz aylarında mal-davar köye dönmez. Köyden uzak yerlerde yazın meralarındaki meralara evler yapılır ya eğretili olsa ağıllar yapılır ve orada gecelerlerdi. Onların hiçbirisi yok tabi artık. (*Eğricek6, erkek, 79 yaş*)

³² 442 sayılı Köy Kanunu 87. maddesi için bkz: <https://www.lexpera.com.tr/resmi-gazete/metin/koy-kanunu-68-442>

Sermaye kapanındaki yerel toplulukların yalnızca geçimlik kaynakları etkilenmemekte, müşterek varlıklarına da el konulmaktadır. Bakırtepe ve çevresinde mera, orman, dere, ağıl, ziyaret gibi müşterek varlıklar şirket tarafından çitle çevrilmektedir. 2013 yılında başlayan altın arama ve işleme faaliyeti giderek daha geniş bir alana yayılıyor. 2023 yılında hazırlanan “Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi (Açık Ocak İşletmesi, Kıрма-Elleme Tesis ve Yığın Liç Projesi) Kapasite Artışı Nihai Çevresel Etki Değerlendirme Raporu” başlıklı dosyada mevcut 677,98 (ha) alanın 1065,28 (ha) kadar genişletilmesi amaçlanıyor. Yani yerel toplulukların geçimlik kaynaklarına erişimin daha da kısıtlanması ve sermayenin yeni meta birikim alanları elde edilmesinin yolu açılıyor. Köylüler metalaştırma baskısı altında geçimlik kaynaklarından koparılıyor. Geçimlik kaynaklarla ilişkinin zayıflaması kırdan kente göçün temel dinamiklerinden biridir. Kırdan kente göç eden bireyler ve/veya toplulukların, köy ile bağları kopmamakla beraber *sahiplenme* ilişkileri zayıflıyor. Bakırtepe’de Demir Export A.Ş.’nin mülksüzleştirme ve metalaştırma pratikleri müştereklerin gerçek anlamda trajedisine neden olmaktadır. Burada yalnızca geçimlik kaynaklar etkilenmemekte, aynı zamanda tarihsel olarak yerel toplulukların kültürel ilişki kurduğu, ürettiği ve gündelik yaşam pratiklerine dâhil ettiği doğal ve doğal olmayan müşterekler de etkilenmektedir.

4.4.2. Kültürel/İnançla İlişkili Ritüeller

Bakırtepe, yerel topluluklar için kültürel ve inanç anlamında önemli bir yere sahiptir. Bakırtepe yerel toplulukların yanı sıra yöredeki pek çok topluluk için kültürel değer(ler) ve anlamlar taşır. Bakırtepe, fauna, su kaynakları, dini/inanç ritüelleri gibi kültürel ve doğal müştereklerin mekânıdır. Yerel toplulukların Bakırtepe’de bulunan müştereklerle kurdukları ilişki tarihseldir. Tarihsel süreçte kurdukları ilişki yine toplumsal değerler ve kültürel normlar etrafında şekillenmektedir. Yerel toplulukların doğa varlıkları ile kurdukları ilişki de bu anlamda gelişir ve dönüşür. Yerel topluluklar ortak değerler ve normlar etrafında müşterek ilişkiler geliştirir. Müşterek(ler) ve/veya müşterek varlıklar, ortak etkinlikler, faaliyetler ve duygulanımlar etrafında üretilir (Walljasper, 2015a: 14; McKibben, 2015; Walljasper, 2015b, Rowe, 2015: 38; Ristau ve Bradley, 2015; Stavrides, 2018).

Yerel toplulukların doğa ile kurdukları ilişki, doğayı anlamlandırma, adlandırma ve sahiplenme pratikleri etrafında inşa edilir ve gelişir. Saha çalışmasında Bakırtepe’nin mekânsal toponomisi, yerel toplulukların kültürel ve inanç örüntüleri çerçevesinde

üretilmiştir. Bakırtepe, adını, Alevi inancında ‘Dede’ veya ‘Baba’ kurumunun bir üyesi olan Bakır Baba’dan almaktadır. Bakır Baba’nın yörede ne zaman yaşadığı tam olarak bilinmiyor. Bu konuda yörede çeşitli hikâyeler ve rivayetler bulunmaktadır:

...Bakırtepe yaklaşık 800 yıllık bir gelenek. Orada bir türbe var. Tepede de su kaynağı var. Su hiç bitmezmiş. Sen içtikçe, tas ile su aldıkça o hazne suyu tekrar doluyor. (*Eğricek3, erkek, 80 yaş*)

... En tepe noktasında bu ziyaret. Bir tane kuyu var. Kuyudan insanların dediğini söylüyorum tabi. Ben çok fazla inançlı değilim. Yani insanların söylediği söylüyorum. Ne kadar insan varsa ona göre su veriyormuş. Ve oraya gelen insanları doyuruyormuş. Su konusunda doyuruyormuş. Yani kurban kesiliyorsa fazla fazla veriyormuş. Az insan geliyorsa az su oluyormuş. Çok insan gelirse çok su oluyormuş. Yani rivayet bu. Bu şekilde. (*Elkondu2, erkek, 45 yaş*)

... Orada kurban murban kesildi Bakırtepe’de. Kurbanlar kesildi. Öyle bir şey varmış. Öyle bir şeyler varmış. Orada bir su varmış herhalde... E tabi işte Aleviler de inanmışlar. Şimdi gidiyorsun oraya diyelim ki kuyuda sen bakıyorsun ki kuyuda ya iki ya üç ya da dört bardak su var. Tamam mı? O kadar su görünüyor. Sen çektikçe su geliyor. Hiç bitmiyor su. Yani düşün bak oraya dört bin kişi filan gitti oraya. Dört bin kişi sürekli su çekti. Ben tabi arkadaşlarla görüştüm. Ya inanç meselesi. İnsanlar öyle inanmış gidiyor. (*Pınargözü2, erkek, 73 yaş*)

Gerek İslamî gelenekte gerekse Alevilik mezhebi/inanç sisteminde türbe ve ziyaret etrafında müşterek faaliyetler düzenlenir. Zira “geleneksel Alevi-dinî toplumsal düzenin taşıyıcısı temel inanç pratiklerinden birisi “ziyaret” olarak adlandırılmış yerlere gitmektir” (Yıldırım, 2021: 288). Alevi inanç topluluklarının yoğunlukta olduğu Bakırtepe, yerel halk tarafından Bakır Baba mezarının bulunduğu yer olarak görülmekte ve bu nedenle kutsal kabul edilmektedir. Bakırtepe’nin kutsal kimliğinin nasıl oluştuğu ve inanç ritüellerinin ne amaçla yapıldığı ise tartışmaya açık bir konudur:

Bizim Bakırtepe diye bir dağımız var. 2000 rakıma yakın bir dağ burası. Her tarafı taş, çakıl, sert kuvarz taşlar. Güney yamacında iki tane alıç ağacı var. Kuzey yamacında yedi sekiz kök ardıc var. Tam dorukta tam dorukta bir taş yığını var. Çatma, el, insan emeğiyle yapılmış bir taş yığını var. Diyiniz ki 5-6 metre yükseklikte. 40-50 metre çapında. Yığıntı. Aynı yığıntı civarda başka dağlarda da var. Bunun ne olduğunu sonradan öğrendim ben tabi. Bu Göktürk geleneği. Türklerin Orta Asya’dan getirdikleri bir Dorukları, Dorukları yükselttileri onurlandırmak ya da onu yüceltmek, yükseltmek gibi bir duygu. Aynı zamanda o dağın yine doruğunda bir çukur var. Çukurun içinde çukur var. Çukurun içinde bir kuyu var. Kuyunun içinde bir su var. Ne böceklenir ne yosunlanır. Düşünmüşler tabi insanlar. Herhalde bizim o yörede yaşayan ilk insanlar ya da biz Türklerle başladı belki. Daha önceki yıllarda hangi milletler yaşadı, orayı nasıl tarif etti, tanıdı onu bilemiyorum tabi elbette ama kudretten olmuş bu. Yani o dağın başında, çakıların içerisinde, taşların içerisinde, dağın çevresinde hiçbir kaynak yokken, dere yokken, yok iken, bir göze bir yeşil alan bir çay bile yok iken nasıl oldu da o dağın doruğunda bu su var ve hiç eksilmiyor. (*Eğricek6, erkek, 79 yaş*)

Bakırtepe’ye atfedilen bu kutsallık geleneksel değerlerden ve inanç kimliğinden kaynaklanmaktadır. Özellikle “ziyaret” olarak adlandırılan mekânsal yapının varlığı yerel toplulukların müşterekleştirme pratiklerini yeniden üretmektedir. Müşterek bir mekân olarak Bakırtepe’nin doğal ve kültürel dokusu, yerel toplulukların tarihsel olarak mekân ile sosyo-kültürel ve duygusal ilişki kurmalarına neden olmaktadır. İnanca dayalı ve

kültürel bir forma dönüşen ziyaret geleneğinin devam ediyor olması yerel toplulukların müşterek ilişkilerini güçlü kılıyor.

Bakırtepe’de bulunan Bakır Baba türbesi, Alevi inancına mensup insanların uğrak yeri olmasının yanı sıra Sünni-İslam inancına bağlı bireylerin de uğrak mekânıdır. Mekân, yerel-ötesi müşterek bir yapı özelliğindedir:

Ziyaret herkesin ortak ziyaret ettiği bir yerdi. Yukarıda bulunuyor. Aleviler de Sünniler de oraya giderler. Dilek tutarlar, adak adarlar, dualar ederler. Dışarıdan da gelenler var. Tarihi bir yer. Çok kişi orayı ziyaret eder. (*Eğricek4, erkek, 83 yaş*)

Müşterek mekân Bakır Baba türbesi yerel toplulukların inanç ritüelleri arasındaki varlığını korumaktadır. Yerel topluluklar “harman sonrası, Ağustos-Eylül aylarında şükür duası için ziyaret ederler” (*Eğricek6*). Yerel toplulukların geçimlik kaynaklarının bol ve bereketli olması sonrası “şükür duası”na çıktığı müşterek mekân, yerel toplulukların doğa ile kurdukları ilişki ile bütünleşmektedir. Yerel toplulukların müşterek varlıklarla kurdukları ilişki müştereklere erişimlerinin kısıtlanması tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadır. Sermayenin müşterek varlıkları metalaştırma stratejisi kırsal müştereklerin yerel bağlamından koparılmaktadır. Tarihsel olarak aktif özneler konumundaki köylülerin yürüttüğü müşterek ilişkiler de dönüşmektedir. Köylülerin müşterek varlıklara erişiminin kısıtlanması, doğa ile kurdukları ilişkinin gücünü zayıflatmakta ve özne konumundan nesne konumuna düşürmektedir.

4.4.3. Müşterek Varlıkların Erişiminin Sınırlanması/Engellenmesi

Müşterek varlıklara el konulması, sermayenin 15. yüzyıldan günümüze değişmeyen stratejisidir. Kapitalist üretim ilişkilerinin itici dinamiği olan ilkel birikim ve ilkel birikimin sürekliliği (Göztepe, 2014; Göztepe, 2018; Özügurlu, 2014; De Angelis, 2014; Mitoğlu Özkesen, 2022; Glassman, 2014; Magdoff, 2014), neoliberal dönemde müşterek varlıklara yoğunlaşır. Su kaynakları (sulak alanlar, dereler, göller vb.), ormanlar, meralar, meydanlar, kıyılar gibi müşterek doğa varlıkları sermayenin metalaştırma nesnesi haline gelmektedir. Sermaye yalnızca müşterek doğa varlıklarına yönelmekle yetinmez, toplumsal ilişkiler çerçevesinde üretilen müşterek varlıklara da yoğunlaşmaktadır. Keynezci refah devletin terkedilmesi, devletin yeniden üretim alanlarından çekilerek sermaye birikimine alan açması, mülksüzleştirme, kamulaştırma benzeri ‘el koyma’ stratejileri ivme kazandı. Daha önce finansallaşma ve birikimin yoğunlaştığı alanlar kentler iken neoliberal dönemde kırsal mekân metalaştırma kısılacına girdi. Türkiye’de

1980'den sonra ama özellikle 2002 sonrası yapısal uyum reformları kırsal mekânda sermayenin önündeki engellerin kaldırıldığı yeni metalaş(tır)ma süreci oldu. Harvey'in 'mülksüzleştirerek birikim' olarak adlandırdığı bu süreç kırsal alanda yerel toplulukların geçimlik kaynaklarına ve müşterek varlıklarına el koymaktadır:

Eskiden mera alanımız vardı. Artık yok. Hayvanlarımız davarlarımız oralarda otlanıyordu. Artık yapamıyoruz. Mera alanımızı tel örgü ile çevirdiler. Artık oraya giremiyoruz. O mintıkayı kapattılar. Orada ziyaret yeri de vardı. Şimdi biz mera alanına giremediğimiz için hayvanları otlatamıyoruz. Yem çok pahalı. Tarımla uğraşıyorum ama maliyetlere yetişemiyorum. Mera alanı az kaldığı için hayvanlarımı satıyorum. Maliyetler çok fazla. Sondaj vurdular. Suyumuzu kuruttular. Hayvanlar susuz kaldı. Yukarıda sondajı vurdular. Maden için. Eskiden burada su gelirdi. Kendi kaynağından akar gelirdi. Hayvanlarımız orada su içerdi. Şimdi kurudu. Kuruttular. Su köyün ortasından geçiyordu. Suludik (kavak) ağaçlarımız vardı. Hepsi kurudu gitti. Ondan önce sularımız bol akıyordu herkes faydalanıyordu. Ekinlerimiz de etkilendi. Köyde bahçelerimiz vardı. Tarım yapamıyoruz artık. Tarım azaldı. Eskisi gibi değil. Madende siyanür kullanıyorlar. Siyanürden dolayı ekinlerimiz gelişmiyor. Meyvelerimiz eskisi gibi değil. Olgunlaşmıyor. Yeşilken kuruyorlar. Küçülüyorlar. (Eğricek4, erkek, 83 yaş)

Yerel toplulukların müşterek varlığı olan meraların Demir Export'a verilmesi köylülerin geçim kaynaklarına erişimi de doğrudan etkilemektedir. Meralar, köylülerin geçimlik kaynağı hayvancılık için kullandığı otlaklardır. Müşterek varlıklara erişimin kısıtlanması hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Yine Bakırtepe Altın Arama İşletmesinin Bakırtepe'de su kaynaklarını sondaj faaliyetleri sonucunda kurutması, köylülerin su kaynaklarına erişimlerini kısıtlıyor:

Ocağın girişini, dere var dereyi doldurmuşlar. Ya orada bir su vardı. İnsanların koyunları, moyunlar, onların orada ağılları vardı yayla vardı. Yani 8. ayın sonuna kadar onlar orada yaylada kalırlardı. 8. aydan sonra köye doğru giderlerdi. O suların muların önünü kapatmışlar, önünü kesmişler. Orada bir tane şelale vardı. O şelalenin suyu bitmiş, kapanmış. Su gitmeye gider mi olacak? Ocağın da önü. Ya bizden bir saat, iki saat önce kapandı. Ya da bizden bir gün önce kapatmışlar. Belli yani, yeni kapatıldığı belli. Boş bir su. Tabii. Su çoktu. Bir iki tane bu aşağıda değirmen var. Değirmen döndürüyordu. Ondan sonra ondan aşağı yine değirmenler vardı. Su değirmenleri gidip döndürüyordu. İşte bu su su patlayınca değirmen, meğirmenler hep kapandı gitti. Ondan sonra bizim bahçeler hep kurumaya başladı. (Pınargözü2, erkek, 73 yaş).

Demir Export A.Ş.'nin altın arama ve işleme faaliyetleri köylülerin gündelik yaşam pratiklerini de etkiliyor. Altın arama işleme tekniği olarak siyanür kullanımı köylülerin su ve tarımsal üretim kaynaklarını zehirliyor. İlgili ÇED Raporları'nda her ne kadar siyanür kullanımının doğaya ve insanlara zarar verilmesinin önlendiğine ilişkin ifadeler yer alsa da siyanür kullanımı su ve toprağı dolaylı olarak etkiliyor:

Şöyle söyleyeyim. Birincisi siyanür dediğimiz şey zihirdir. Çok net. Altını ayırıştırmanın üç tane yolu var. Bunlardan en ucuzu siyanürdür. Ve şirketler doğasında insanların canını hiçe sayarak en ucuz yöntemi seçerler. Biz özünde siyanürle ayırıştırılmasına karşı çıkarak madene karşı çıktık. Çünkü siyanürün birçok meteoroloji mühendisleri geldi. Çeşitli mühendisler geldi. Çeşitli çevre örgütleri geldiler. Orada siyanürle gelişebilecek uzun vadeli şeyleri anlatıyor. Birçok alanda kanserojen madde yayılıyor. Birçok alanda toplum sağlığına zararlı maddeler yayılıyor. Oradaki arıları öldürüyor. Oradaki yaşam alanlarını yok ediyor. Bugün Eğricek köy dediğimiz köy öyle ya da böyle hasarların altında kalabilecek duruma geldi. Yani her an bir pasa yığını o

köyü yıkabilir yani. Ve birçok noktada su kesintileri yaşanmaya başladı. Bugün Pınargözü dediğimiz köy adı üstünde “Pınar’ın gözü” diyeceğimiz çevre köylerin tamamen gidip oradan çekme bidon bidon su getirdiği bir köydü yani. Şu anda o köyde su yok. Yani içler acısı bir duruma geldi. Bunun tek nedeni Bakırtepe değil ama önemli nedenlerinden biri Bakırtepe. Şöyle ki çevre köylerin tamamı su konusunda çok fazla verimliydi. Bugün Elkondu’nun altından da bir yer altı nehri geçiyor zaten. Nereye kazmayı vursan su çıkıyor. Yani o sular bak içiyoruz ama bugün Pınargözü’ndeki su bambaşka bir suydur yani. Yani insanlar gidip rahatlıkla doya doya içebildikleri bir suydur. Bunları öyle ya da böyle pat diye kırılmadı ama yavaş yavaş yavaş yavaş bunlar hepsi erimeye başladı. (Elkondu1, erkek, 45 yaş)

Köylülerin sıklıkla vurguladığı konu su kaynaklarının kurutulması ya da bu kaynaklara el konulmasıdır. Suyun müştereklik niteliği köylüler tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Maden arama faaliyetleri nedeniyle, Bakırtepe plantasyonunda yer alan Kalkım Deresi, Pınargözü, Öz Deresi ve Köserelik derelerinin akış yönü değişmiş ve su hacmi önemli ölçüde azalmıştır. Küçük meta üreticisi yerel toplulukların bahçe ve tarla tarımını doğrudan etkileyen maden arama faaliyetleri tarımsal üretimi ve geçimlik ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Yerel toplulukların geçimlik kaynaklarına el konulması, köylülerin mülksüzleştirilmesi, kamu ve şahıs mülkiyetinin özelleştirilmesi köylülerin doğaya, müştereklere ve geçim kaynaklarına erişimlerini kısıtlıyor. Bu durum kırdan kente göç sürecini arttırmaktadır. Sahadaki köylerin nüfus verilerine incelendiğinde, mülksüzleştirme ve müşterek varlıklara erişimin köylülerin doğa ile kurdukları tarihsel ilişkiyi zayıflattığı görülmektedir.

Yerel toplulukların diğer bir müşterek varlığı, Bakırtepe plantasyonunda bulunan ormanlık alandır. İlkel birikim sürekliliği Bakırtepe’de ormanların massedilmesi ile devam ediyor. Şirket, ormanlık alanı, maden arama faaliyet alanına dâhil etmekte ve yerel toplulukların erişimine kapatmaktadır. Su kaynakları ve ormanlık alanlar aynı özelleştirme politikaları sonucunda yerel toplulukların erişimine kapatılıyor ve yok ediliyor:

...Arka tarafta devasa bir ormanlık alan vardı. Ve oraya da şu anda şantiye kuruluyor. Yıktı. Şirket yıktı. Orada öyle ya da böyle devasa böyle kontrol edilemeyen bir ormanlık alan vardı. Şöyle söyleyeyim ben sana. Davutoğlu’ndan Elkondu’ya inen o tepeden bir yol var ya aşağıya doğru. Sağ tarafta Bakırtepe’yi görüyorsun. O kenardan başlıyordu. Arka tarafı ta Eğriceke kadar gidiyordu. Ta Eğriceke dediğim, ta şeye kadar. Kalmadı. O arka tarafta, yani şirket zaten dışarıdan gelenleri artık sokmuyor. Onları da. Kendi kontrolünde. Devasa bir ormanlık alan vardı. Dere vardı. Devasa bir dere vardı. Yani devasa ormanlık bir alan vardı burada. Yani şöyle söyleyeyim. Bir insan girse yıllarca orada saklanabileceği bir alandı. Zamanında saklanmışlardı yani. Elkondu’yla şey arasında 5-6 kilometre var. Eğricek arasında var. Daha fazla da olabilir. Şöyle söyleyeyim. O ormanlık alanı, o şelaleyi şirket yok etti. Yani en basit doğaya zarar vermesinin bir örneği. Ve o çevredeki en büyük ormanlık alandı yani. O dereyi kuruttu. (Elkondu1, erkek, 45 yaş)

Bakırtepe’nin sosyal medya hesaplarında ben bir şelale paylaşmışım. O şelale şu anda yok hocam. O bahsettiğim yerde oldu. Ağıllar dediğimiz bölgedeydi. Köylülerin ağalı olarak

kullandığı yerlerdi. Köylülerin ağılı olarak. Yani hem Elkondü Köyü hem Küllük Köyü o bölgeyi ağılı olarak kullanıyordu. (*Elkondü1, erkek, 45 yaş*)

Ormanlık alan ve ağıllar Eğricek, Elkondü ve Kalkım köylerinin özel mülkiyete tabii ama müşterek alanlarındandır. Ağılların ve ormanlık alanın yok edilmesi yerel toplulukların tarihsel olarak ilişki kurduğu varlıklar ve geçimlik kaynaklarına erişimi kısıtlamakta ve/veya ortadan kaldırmaktadır.

Yerel topluluklar (veya köylüler) müşterek varlıkları ve geçimlik ilişkilerini sürdürdükleri varlıkları *sahiplenmek* ve korumak amacıyla çeşitli direniş pratikleri geliştirirler. Köylülerin doğa ile kurdukları ilişki, çeşitli siyasal kararların ve yatırımların etkisiyle dolaylı/dolaysız biçimde etkilenmektedir (Şengül, 2017: 59). Bu koşullar altın yerel topluluklar müşterek varlıkları ve geçimlik kaynaklarını korumak için protesto, direniş veya toplumsal hareketler düzenlemektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırsal toplumsal hareketler 2000’li yıllarda ivme kazandı. 2000’li yıllarda sermayenin kırsal müştereklere yönelmesi müştereklerle tarihsel-toplum-doğa ilişkisi çerçevesinde çevreci toplumsal hareketler ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Pınargözü, Eğricek, Elkondü ve Kalkım köylerinin müşterek varlıklarla kurduğu ilişki ve bu varlıkları korumaya yönelik toplumsal hareketler arasındaki etkileşim ele alınacaktır.

4.5. Müşterek Varlıklarla İlişkinin Gücü ve Toplumsal Hareketler

Bu başlıkta müşterek varlıkların toplumsal ilişki ağları içerisinde tarihsel olarak nasıl üretildiği açıklanmaya çalışılmıştır. Yerel topluluklar ile müşterek varlıklar arasında toplum-doğa dikotomisi bağlamında nasıl bir ilişki kurulabilir? Yerel toplulukların korumaya çalıştığı müşterek varlıkların önemi nedir? Yerel toplulukların müşterek varlıkları sahiplenme stratejileri hangi pratikler etrafında şekillenmiştir? Bu sorular kapsamında toplum-doğa ilişkisi, geçimlik kaynaklar ve müşterekler arasındaki ilişkinin gücü ile yerel toplulukların toplumsal hareketleri üretme potansiyeli arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır.

Lefebvre, mekân kavramını geniş perspektifle açıklar: Soyut mekân, somut mekân, algılanan mekân, tasarlanan mekân ve yaşanan mekân. Yerel toplulukların müşterek varlıklarla kurdukları ilişki Lefebvre’in (2016: 77) *soyut mekân* ve *somut mekân* kavram ikiliği bağlamında açıklanabilir. Tarihsel olarak üretim ilişkileri çerçevesinde üretilen mekân farklı katmanlar içerir. *Soyut mekân*, kapitalist üretim formasyonunda ideoloji, bürokrasi, iktidar gibi siyasal aygıtlarla üretilen, planlanmış ve homojenleştiricidir

(Lefebvre, 2016: 78-79). Soyut mekân Smith'in *ikinci doğa* kavrayışına uygun düşer. *İkinci doğa* üretilendir; doğanın kullanılması, metalaştırılması ve dolayısıyla tarihsel bağlarından koparılmasıdır. Lefebvre'ci anlamda söylersek *tasarlanan mekân*dır. Tasarlanan mekân ile ikinci doğa örtüşür. *Yaşanan mekân*a ideolojik araçlarla, zor aygıtlarıyla, bürokrasiyle müdahale eder. *Soyut mekân*a karşı toplumun gündelik yaşam pratiklerini sürdürdüğü, duygusal bağ kurduğu ve deneyimlediği ve dolayısıyla yaşadığı *somut mekân* bulunur. *Somut mekân*, toplumsal pratiğin, tarihin, deneyimlerin öğeleri ve momentlerini içerir (Lefebvre, 2016: 80). Somut mekân, mekânın kullanıcıları tarafından üretilen, sahiplenilen ve kullanılandır. Dolayısıyla mekân ile kullanıcı arasında ontolojik ve tarihsel bir bağ vardır. Toplumsal ürün olarak mekân –daha doğrusu somut mekân– birinci ve ikinci doğayı kapsar.

Sermayenin müşterek varlıkları ve geçimlik kaynaklarını metalaştırması, birikime yani mübadele sürecine katması somut mekân üzerinde tahakküm kurmasıyla mümkün olur. Yerel topluluklar somut mekân ile kurdukları ilişki üzerinden *sahiplenme* pratiği geliştirirler. *Sahiplenme*, mekânsal uzamda zamanın, ritmin, pratiklerin ve sembollerin varlığını gerektirir. Sermaye, bürokrasi, devlet gibi siyasalar mekânda tahakküm kurmak isterler. Lefebvre'e göre bu *hâkim olunan [domine]* mekânların üretilmesidir. *Hâkim olunan* ile *sahiplenilen mekân* çelişkiler barındırır ve karşı karşıya gelir. Sermayenin doğayı ve doğa varlıklarına yönelmesi mekânda tahakküm (hâkimiyet) kurmasıyla mümkündür. Köylülerin doğa ile kurdukları dolaylı ve dolaysız ilişki, tarihsel bir geçmişe, hafızaya, dile, söyleme dayanır. Bunlar tarihsel olarak üretilmiştir. Özellikle doğa ile kurdukları ilişkinin güçlü olduğu köy toplumlarında toplumsal pratikler ve gündelik yaşam pratikleri doğanın belirleyici yönü ağır basar. Lefebvre'e (2016: 139-140) göre tarihsel olarak mekân, toplumsal pratiklerin dönüştürdüğü ritimlerdir, antropolojik göstergelerdir; ritim ve antropolojik göstergeler doğayı sahiplenme biçimleridir.

Sermayenin yerel coğrafyaya etkisini arttırdığı neoliberal dönemde müşterekleri *sahiplenme* amacıyla direniş pratikleri/toplumsal hareketler de ivme kazanmıştır (Genç, 2019; Özden Fırat, 2019; Azzelini, 2019; Sustam, 2020; Madra, 2015; Buck-Morss, 2015; Özlüer vd., 2016). Özellikle 1990'lı yılların başlangıcında sermayenin kırsal mekânı yoğunlaşması ve çevreci hareketlerin yükselişi, siyasal mücadele alanında yeni aktörlerin belirginleşmesidir. Küresel ölçekte yaygınlaşan yeni çevreci toplumsal hareketler,

özünde sermayenin müşterek varlıklara yönelmesine karşı ortaya çıktığını söylemek mümkün.

Müşterekleri varlıkları korumaya yönelik direniş pratikleri güçlü olduğu kadar zayıf da olabilmektedir. Toplumsal hareketin güçlülüğü direniş pratiğinin kiteselleşmesi, yerel-dışı aktörler tarafından destek görmesi ve eylemselliğin devam etmesine bağlıdır. Konu ile ilgili yapılmış etnografik veya vaka incelemelerine bakıldığında güçlü toplumsal hareketlerin saydığımız üç temel karakteristik özelliklere sahiptir (Yaka, 2020; Boelens vd., 2023; Hamsici, 2010, Deniz, 2016). Örneğin Yaka'nın (2020) Karadeniz Bölgesi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde incelemiş olduğu birden çok yerel toplumsal hareket vakalarında, yerel toplulukların güçlü bir toplumsal direniş eylemselliği gösterdiği bulgusuna varmıştır. Coğrafi, kültürel ve etnik farklılıklar mücadele deneyimlerini farklı kılmasına rağmen yerelin müşterekleri güçlü biçimde *sahiplenmesi*, yerel dışında destek almaları ve eylemlerin belirli ölçüde sürdürülmesi ve başarılanması direnişin güçlü olduğuna ilişkin göstergelerdir. Aydın ve Turhan'ın (2025) Türkiye'de çevreci mücadelenin tarihini inceledikledikleri çalışmalarında toplumsal hareketlerin güçlü olduğu vaka örneklerine değinmişlerdir. Çanakkale Kazdağları, Artvin Cerattepe, Tunceli Munzur Vadisi ve Mersin Akkuyu Nükleer Santrali örnekleri üzerinden Türkiye'deki çevre hareketlerinin yerel ve ulusal ölçekte destek olarak ekoloji, demokrasi ve kültürel haklar temelinde direnişi yeniden üretmişlerdir (Aydın ve Turhan, 2020). Rize fındıklı direniş örneğinde de benzer mücadele deneyimleri yaşanmıştır. Eren ve Büke (2016), Türkiye'de güçlü çevreci-yerel toplumsal hareket örneklerinden Fındıklı'yı inceledikleri çalışmalarında yerel toplulukların kırsal mekân ve müşterek varlıklarla ilişkileri hakkında önemli bulgular sunmaktadırlar. Eren ve Büke'ye (2016) göre yerel topluluklar için dereler, vadiler ve diğer doğa varlıkları gündelik hayatın, geçimlik kayaklarının ve kültürel hafızanın bir parçasıdır. Neoliberal kalkınmacı siyasetin yoğunlaştığı HES projelerine karşı yerel toplulukların kimlik, kolektif katılım, kültürel söylem ve yerel-ötesi dayanışma örüntüleri sonucunda güçlü bir sahiplenme ve direniş pratiği üretmiştir. Türkiye'de benzer mücadele deneyimleri 1990'lı yıllarda Hanaskeyf'teki Ilısu Barajı (2016), Yusufeli Barajı Projesi (Evren, 2016), Trabzon Solaklı Vadisi Projesi (Oğuz, 2016) örneklerinde de rastlanmıştır. Bununla birlikte akademik çalışmalara ve ana akım medya kuruluşların çok fazla yer bul(a)mayan, aynı zamanda güçlü bir direniş üretmeyen yerel toplumsal hareketler de bulunmaktadır. Tez kapsamında Sivas'ın Kangal İlçesi

sınırlarında yer alan Bakırtepe Altın Arama ve İşleme projesi örneğinde yerel toplulukların direniş pratikleri incelenmiştir.

2012 yılında Demir Export A. Ş. tarafından Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi'nin açılması sonucu köylülerin tarihsel bağlar kurduğu, ürettiği, yaşadığı mekânı metalaştırma pratiğidir. Yaşadıkları doğadan soyutlanmaya çalışılan köylülerin geliştirdiği direniş pratikleri/protestolar, müşterek varlıkları ve doğayı korumaya yöneliktir. Bakırtepe, köylüler ve diğer yerel topluluklar için bir hafıza, bir tarih ve bir semboldür. İnanç, kültür, geçimlik ilişki bu semboller ve ritimler etrafında şekillenmiştir:

Ben köydeyken köydeyken kuzu yaydım. Öküz yaydım. Ve dağlarda, derelerde, tepelerde, çayırda hep bulundum. Hep sevdim. Çayımız var. Çay akıyor yani. Tren yolu ve kanun yolu. Bu üçü benim ve arkadaşlarımın oyuncağımız oldu. Tren hattı geçiyor. Trenle bile oynadık düşün. Doğayı çok sevdim. Bizim Bakırtepe diye bir dağımız var. 2000 rakıma yakın bir dağ burası. Her tarafı taş, çakıl, sert kuvarz taşlar. Güney yamacında iki tane alıç ağacı var. Kuzey yamacında yedi sekiz kök ardıç var. Tam dorukta tam dorukta bir taş yığını var. Çatma, el, insan emeğiyle yapılmış bir taş yığını var. Diyiniz ki 5-6 metre yükseklikte. 40-50 metre çapında. Yığıntı. Aynı yığıntı civarda başka dağlarda da var. (Eğricek6, erkek, 79 yaş)

Bakırtepe, köylüler ve diğer yerel topluluklar için kutsallığı bulunan bir mekân, bir doğa, bir coğrafyadır. Dolayısıyla bir hafıza ve tarihtir. Yerel toplulukların mekânla kurdukları ilişki soyut-duygulanımsal anlamlar taşır. Doğa ile kurdukları ilişki ile mekânla kurdukları ilişki diyalektiktir. Müşterek varlık olarak orman, dere ve mera ile müşterek mekân olarak Bakırtepe, yerel topluluklar için sembolik anlamlar taşımaktadır.

Yerel toplulukların tarihsel süreçte mekânı ve doğayı deneyimleme biçimi bu varlıkları müşterekleştirme (commoning) pratiğidir. Doğaya ve dolayısıyla müşterek varlıklara ilişkin kurulan sevgi, özlem, nostaljik duygular müşterekleştirme pratiğinin bir sonucudur. Kalkım Deresi'nde bulunan ve yerel toplulukların 'Doktor Balıklar' adını verdiği balıklı çermik, müşterek varlıklar ile yerel topluluklar arasındaki tarihsel ve kültürel anlamı bakımından önemli bir örnektir. Yerel topluluklar Bakırtepe ile çevresindeki doğa varlıkları arasında tinsel bir ilişki kurmuştur:

Zaten gidip o gidip işte hocadır okutmalar falan var. İşte mevlit okutmalar, mevlit okuturlar. Güzel bir ortam vardı eskiden yani. Orada yani oraya gitmekteki maksimum amaç paylaşmak yani. Oradaki gelen insanlara ikram ettik. İşte şimdi nedir? Çocuğu olmuyordu, işte çocuğu olmuştur diyor ki işte işler bittikten sonra Bakırtepe'ye gidip kurban keseceğim. Allah'a izin verirse kurban keseceğim diye. İşte diyor kurban kesiyor. Orada buradan kaç kişiyi götürdü? 20 kişi! 20 kişi de çevreden gelmiş. Orada yaptığı yemekten onlara dağıtıp kestiği kurbandan, etinden, yemeğe beraber otururdu. (Kalkım1, erkek, 52 yaş)

Müşterek mekân olarak Bakırtepe, ortak duygu ve pratikler etrafında toplumsal ilişkileri yeniden üreten bir mekanizma işlevi görmüştür. Her bir müşterekleştirme (commoning) pratiği, mevcut toplumsal ilişkileri yeniden üretmiştir. Bu anlamda

müşterekler ilie toplumsal ilişkiler arasında sürekli bir edimsellik durumu söz konusudur. Yerel toplulukların maden yatırımı öncesi dönemde mekânı deneyimleme sıklığı sürekli bir ritimselliğe sahiptir. Yerel toplulukların müşterek mekânda gerçekleştirdiği ritimsel faaliyetler yılın belirli dönemleriyle sınırlıdır. Özellikle ‘harman sonrası’ veya ‘güz dönemi’ olarak adlandırdıkları dönemde mekân ile kurulan ilişki güçlü olmuştur. Ancak nüfus ve demografik verilerinin gösterdiği üzere kırdan kente göç ve kentte küçük proleterleşme, kırsal mekânla olan bağları çözmüş ya da zayıflatmıştır:

Ya göçtü gittiler hep. Burası altmış hanaydı [hane idi]. Şimdi kışın üç ev kalıyor. İşte canım göçtükleri için de hayvan da kalmadı. Kimse gitmiyor oraya artık. Burası harap oldu gitti. Eskiden yaylak olarak kullanıyordu insanlar. Şimdi su kalmadı. Su yok yahu. (Elkondu4, erkek, 85 yaş)

Su kaynaklarının azalması, maden arama faaliyetleri sonucunda başladı (Pınargözü1; Pınargözü2; Pınargözü5). 1950’li yıllarda kırdan kente başlayan göç ve 1990’lı yılların güvenlik eksenli şiddet politikaları sonucunda yerel toplulukların mekâna erişimi azalmış ya da kısıtlanmıştır (Elkondu1). Dolayısıyla proje yatırımı öncesinde de yerel toplulukların müşterekler varlıklarıyla ilişkileri zayıflamış durumdadır. İstanbul’da bulunan köy derneği yönetici ile yaptığım görüşmede katılımcının aktardıkları konuyu özetler niteliktedir:

... Biz köyden göç edeli çok oldu. Bizim oralarda çok fazla maden ocağı var. Madenlere karşı çıkanlar falan var. Sizin Malatya’da da var sanırım şu sıralar. Yani artık şöyle söyleyeyim hocam, pek kimse ilgilenmiyor oralarla. Herkes istanbul’a Ankara’ya göç etmiş. Biz de burada çalışıyoruz artık. Köye gidip ne yapacağız. İş yok güç yok. Bizim öyle pek ticarete falan da ilgimiz yok. Biz ücretli çalışınız. Ben mesela emekliyim. Aynı zamanda dernek yöneticisiyim. Yılda bir köye falan giderim. (İstanbul1, erkek, 66 yaş)

Mekâna erişimin kısıtlanması ve göç sonucu kent ayaklı proleterleşme, yerel toplulukların mekânla kurdukları ilişkinin gücünü azaltmıştır. Küçük köylülüğün geçimlik kaynakları olan tarım ve hayvancılık faaliyetleri negatif yönde etkilenmiştir. Kırsal mekândan kopuş, tarım ve hayvancılığın azalması ile sahiplenme ilişkisini de dönüştürmüştür:

...Ben orada davar mal yayıyordum. Başka şeyimiz yoktu bir yere. Yukarıda, aşağıda bizim ağlarımız vardı. O dediğimiz vakitinde ben aşağıda. Orada kuzu yayıyorduk. Kimse kalmadı. Su olmayan yerde hayvancılık olur mu? Su kesildi, iş bitti. Orada davar yayıldı. Bin beş yüz davar yayılıyordu orada. Köyün davarı 1500-2000 davar çıkıyordu. O arazide yayılıyordu köyün malı. Her evden bilmem kaç tane mal çıkıyordu. Oralara yayılıyordu. (Eğricek2, erkek, 55 yaş)
... Ya kullanılmıyor canım bir şey. Bir şey yok. Mal-davar oraya gidemiyor. Zaten koyun yok. Bizde bir sürü koyun vardı. Eskide 5-6 sürü koyun vardı. O harfiyetin döküldüğü aşağı kadar derenin içinde çayırılık da hep aşağı kadar yani. Burası harap oldu gitti. (Elkondu4, erkek, 85 yaş)
... Köyde hayvancılık yoktur. Sadece bende var. 4-5 tane büyükbaş var. 300 tane, 350 tane kadar da küçükbaş var. Eskiden köyde en az 50 idi hanebaşı, koyun, keçi. (Kalkım1, erkek, 52 yaş)

Kırsal mekânda geçimlik kaynakların ve ilişkilerin zayıflaması, maden faaliyetleri sonrasında sermayenin müşterek kaynaklara *el koyması*, yerel toplulukların müşterek varlıklara erişimini kısıtlamasıyla doğrudan ilintilidir. Yerel toplulukların müşterek varlıklara erişimini engellenmesi, yerel ölçekte direniş pratiklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

4.5.1. Kırsal Yapıda Yerel Toplulukların Müşterekleri Sahiplenme Pratikleri ve Yerel Toplumsal Hareketler/Direnışler

20. yüzyılın son çeyreğinde kırsal nüfus oranının oldukça yüksek olduğu Türkiye’de yasal düzenlemeler, metalaştırma baskısı ve kentsel mekâna göç sonucunda bu oran büyük ölçüde azaldı. Kırsal yapının dönüşümündeki bu kritik dönemeç, yerel toplulukların ilişki ağlarını da zayıflatmıştır. 442 sayılı Köy Kanunu, Tapu Kanunu ve 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Yeni Büyükşehir Yasası ile köyler (ya da kırsal alanlar) metalaştırma kısılcasına alındı. Doğa ortamından koparılan varlıkların metalaşması yerel toplulukların yaşam döngüsünü kritik ölçüde etkilemektedir. Özellikle 6360 sayılı yasa ile köy tüzel kişiliklerinin kaldırılarak mahalle statüsüne getirilen kırsal yerleşmelerde sermaye birikimi için yeni fırsatlar ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte yerel topluluklar geçimlik kaynaklarına el konulması ve müşterek varlıklarının metalaşma, mülksüzleştirme kısılcasına alınması, son yıllarda artan maden arama faaliyetlerinin artması ile çevresel felaketlerin yerel topluluklara olumsuz etkisi direniş pratiklerini üretmiştir. Coğrafi konum ve sahiplenme düzeyine göre toplumsal hareketin gücü değişebilmektedir. Dolayısıyla yerel toplulukların ya da bireylerin doğa ile kurdukları ilişki ve kırsal mekânla olan ilişkileri gücü oranında *sahiplenme* pratiği ortaya çıkmaktadır. Bakırtepe Altın Arama Faaliyeti İşletmesi çevresinde yer alan Pınargözü, Eğricek, Elkondur ve Kalkım köylerinin dere, mera, orman, türbe gibi müşterek varlıklar ile özel mülkiyete konu olan varlıkların Demir Export A.Ş. tarafından ‘el konulması’ bir takım direniş pratiklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sahada gerçekleştirdiğimiz görüşmeciler ifadeleri bu bağlamda bir takım veri setleri sunmaktadır:

Siyanürle arama yapıldığı için karşı çıktım. Benim tarlam oraya 300 metre yakınlıkta. Tarlanın orada. Siyanürle arama yaptıkları için zehir saçıyor. Geçen sene buğdayım siyanürlü çıktığı için satamadım. Depoda kaldı. Siyanürlü buğdayı kim alır... (*Elkondur2, erkek, 55 yaş*)

Siyanürle altın ayrıştırma faaliyetinin yürütülmesi, geçimlik kaynaklara ve müşterek varlıklara zarar verdiği düşüncesi yerel topluluklarca sıklıkla dile getirilmiştir:

...Bakırtepe'de diyelim ki Siyanür havuzunda bir kaza oldu olmuyor değil ki dünyanın her yerinde oldu orada da olabilir. Suyun akacağı yer Siyanürlü suyun akacağı yer çayın adı Kalkım çayı. Kalkım çayına ulaşacaktır. Oradan Kangal çayıyla ve Çaltı çayını Çaltı çayı adını alıp Fırat'a ulaşacaktır ki Kalkım'da Doktor Balıklar var. Onları yok edecektir. O nedenle! Yani Kalkım'da yaşayan insanlardan bir aile bu işi yani havuz ve balıklar işini sağlık turizmi anlamında Cumhurbaşkanlığı tarafından koruma altına alındı böyle bir tehlikeye karşı Cumhurbaşkanlığı kararıyla şey altında. Unesco tarafı haydi oraya geçmiş olacak olursak UNESCO demin anlattığım daha kutsal saymak onu ziyaret etmek adakta bulunmak ha bir de orada küçük çakıllar arasından topraklar alınır ve onlar yalanırdı insanlar diliyle onu şey yaparlardı tadarlardı. Bu iş yani o da bu özelliği atfetme işi ni biz Unesco nezdinde bu ediyorum birinci derecede sit örgütü, birinci derecede sit alanı. Bizim kale dediğimiz Kaptırkaya'nın kalesi dediğimiz kalıntılar var. (Eğricek6, erkek, 79 yaş)

Köylülerin mekânı sahiplenmesi kültürel ve doğal müşterek varlıklarını koruma amacını taşımaktadır. Yerel toplulukların doğa ve müşterek varlıklarla kurdukları soyut-duygusal bağlar, köy ile bağlarını canlı ve güçlü kılmaktadır. Kırdan kente göç eden köylüler, köy ile kurdukları maddi ve soyut ilişki ve bu ilişkinin hâlâ devam ediyor olması müşterekleri sahiplenmeye yönelik direniş pratiklerinin arka planını oluşturmaktadır:

...köyde ben hiç ilişkiyi koparmadım şöyle. Ben işte 11 yaşındaydım. 12 yaşına kadar köydeydim. Sonrası ara yaz tatillerinde hep köye gidiyordum. Üniversiteyi de Sivas'ta okumamın aslında benim için çok büyük bir avantajı oldu. Hep köydeydim yani şeyler devamsızlığını sevgililerine kullanırlardı buluşmak için. Ben köyde harcamak adına devamsızlığımı kullanırdım çünkü köyü çok seviyordum. Halen de çok severim köyümü. Annem babam oradaydı. Babamın aslında biraz köye düşkünlüğüm babamdan kaynaklı babam topraklarına çok düşkünlüğü. Ve işte şöyle bir yapısı var çoklu aileden gelinir ya onların zamanında kalabalık biziz çekirdek aile. Abileri kardeşler işte baba evi paylaşılmış babasının atıyorum bir kapısını kardeşi götürmüş evine takmış o da İstanbul'a gitmiş babam o kapıyı alır eve getirirdi. Böyle bir duygusal bağ bizi oluşturmuştu köye dair. Biraz da işte köye babam MTA'da işçiydi kamp şefiydi. İşte köye yol yaptırıldı çeşme yaptırıldı bilinç düzeyi köylere göre biraz daha farklıydı. Köylülerin hayatını kolaylaştıracak ortak köylerin kullanacağı şeyleri yapmayı severdi işte. O kültür bence ben babamdan aldım. Ben öyle diyorum ben değil biz 7 kız kardeşiz bu arada hepimiz üniversite mezunuyuz. Babam bu kültürü bize verdi çünkü sadece ben düşün değilim hepimiz öyleyiz köye karşı. Dediğim gibi işte okulun çeşmesidir yol yapımıdır köy evinin yapılışıdır onların şeyi hep babam ilgilenirdi yapardı. İşte şeyler kullanarak yapardı köylülerle örgütlenirdi. Biz eskide ben köylere mücadele ettiğimizde de konudan konuya atıyorum özür dilerim. Şunu diyordum devlet bize yapmak zorunda biz ne zaman bu kültürü unuttuk. Bakın bu yollar bu köprüler bu çeşmeler işte gerek köy hizmetleri gerek DSE'yi eski kurumlar olarak biliyoruz. Ya da karayolları bize bu hizmetleri devletin farklı kurumları kanalıyla sunuldu. Yapılıyordu yapılıyordu. Neden biz şimdi maden şirketlerinin bize parlatıp önümüze koyduğu şeyleri kabul ediyoruz! Değil bunlar bizim buraları mahvediyorlar yok ediyorlar küçük bir şeyle gözünüzü boyamaya çalışıyorlar. Bu kültürü yeniden hani kültür değil bu var olan halkın sonuçta devlet sosyal bir devleti sunmak zorunda. Vergi alıyor çünkü. Bu bilinci köylülerin kaybetmemesi için. Bu geleneğin bize kazandırılması bilinç oluşturmaya da neden oluyor. Dediğim gibi ben üniversite döneminde daha çok 4 yıllık bir dönemde daha çok köyde oldum. O da tam böyle ergenlik dönemime işte tam karakterimin şekillendiği bir döneme denk geldi. İşte mezun olduktan sonra ben çok sık 2 ay 3 ay köye giderdim. O zaman ben özellikle. Ben kendi işimde ayarlıyordum yaz dönemi biz kaçıp. Oğlum da götürüyordum ortaokul sona kadar ben oğlumun köyde yaşamı öğrenmesi için götürdüm o da keyifle geliyordu. Ama dediğim gibi şimdi çalışıyoruz her yaz dönemi gidiyorum ama işte Nisan'da da biz köye kendi evimizi baba evimizi tadilat edeceğiz. 7 kız anlaştık ortak bütçe oluşturduk. Hepimiz köye döneceğiz. Bu evde tekrar eski kâhkahalı güzel günlerimize döneceğiz diye de umuyoruz. Umarım bir şey olmaz bir şey gelişmez. (Pınargözü1, kadın, 55 yaş)

Kentte yaşayan köylülerin geriye dönük sahiplenme ilişkileri geliştirmeleri, mekânın toplumsal işlevleri etrafında şekillenmektedir. *Yaşanan mekânda* gerçekleşen olaylar, etkileşimler, semboller, kültürel dokular, doğa ile ilişkiler geriye dönük *sahiplenmeyi* beslemektedir. Kırdan kente göç etmelerine karşın kentte hemşeri dernekleri, STK'lar, ortak etkinlikler gibi müşterek faaliyetler etrafında bir araya gelen yerel topluluklar *sahiplenme* ilişkisini yeniden üretirler:

Ya şeydi herhalde mutlu bir çocukluktan ben öyle diyorum ailelerin de vermiş olduğu kültür. Bu arada üç dönem dernek başkanlığı yaptım bilinçli olarak yaptım niye biraz köye dönmeyi buradaki işte şehirde kalanların köye dönmesi gerektiğini düşündüm şey anlamında bizim değil de bizim çocuklarımızın yani köyü bilsinler biz kuşak olarak yok olduğumuzda onlar böyle bir kültüre hâkim olsunlar burada bir yaşanmışlığın olduğunu bilsinler diye bilerek her bayramda genelde çünkü bayramda uzun izinler ve tatiller olur diye köye turlar düzenledik belki gittiğinizde görmüşsünüzdür köy evini işte benim başkanlığım döneminde yapıldı onu da bilerek yaptım niye hatta şöyle bir proje gerçekleştirmiştik her hanede örneğin benim babamın. 7 kızı var o kızların çocukları var sayıları soy ağacı çıkardık 200 lira gibi küçük bir şey koyduk herkes versin hani benim köyde bir evim var ben de katkı koydum mantığıyla ilerlesin diye köye sahiplensin diye köy evi de yaptık lojmanında tadilat ettik hani gidince evi olmayan da kalabilsin işte biz o köy evinde bayramlarda ya da şeyde gittiğimizde eğlenebiliyoruz bir araya gelebiliyoruz bizim için bir sosyal donatı oldu orası. Çocukluğumuzu yakalamak istiyoruz belki de ben öyle diyeyim ben kendi adıma öyle düşünüyorum muhtemelen gidenler de çünkü Hüsnü abla hadi bir kışın gidelim işte çocukluğumuzda kar olduğunda naylon gübre tutmalar alırdık kayardık öyle bir talep de oluyor işte kışın gidelim sobayı da köy evinde yakarız bir hafta kalıp gelelim gibi. Orada yaşadığımız yaşanmışlıklar bizi çekiyor aslında biraz da öyle diyeyim şehirde onu yakalayamıyoruz herkes bir yerlerde bir araya gelme zor oluyor ama köyde geldiğinde benim oğlum bana diyor anne sen öyle gittiğinde şiven bile değişiyor yani gittiğimde demek ki kendim oluyorum öyle diyeyim. (*Pınargözü1, kadın, 55 yaş*)

Lefebvre, mekânın toplumsal bir hafıza olduğunu belirtir. Mekânın kullanıcıları, mekânı yeniden üreterek *sahiplenme* ilişkisini güçlendirir. Geriye yönelik sahiplenme güdüsü toplumsal ve aile ilişkilerinin müşterekleş(tir)me pratikleri etrafında yeniden üretilmektedir.

Yerel toplulukların toplumsal hareket üretmesinin diğer bir yönü de geçimlik kaynakların tehdit edilmesidir. Sermaye birikime konu olabilme potansiyeli taşıyan her bir kaynağa erişmek ister. Bu, kapitalizmin genel mantığıdır. İlkel birikimin sürekliliğine daha önce değinmiştik. Saha araştırmasında köylülerin dört temel gelir/geçimlik kaynakları vardır: Tarımsal üretim, hayvancılık, emekli maaşı/yaşlılık yardımı ve aile içi nakdi yardımlar. Yerel topluluklar için temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığa erişimin kısıtlanması toplumsal hareketin ve sahiplenmenin güçlenmesine olanak sağlamıştır. Bakırtepe Altın İşleme Faaliyeti, çevresindeki tarım, su ve mera alanlarını toplumsal ve doğal bağlarından koparmaktadır. Tarihsel olarak doğa ile kurdukları ilişki çerçevesinde geçimini sağlayan kırsal topluluklar, maden faaliyetinden doğrudan etkilenmektedir. Sermayenin müşterek varlıklara ve geçimlik kaynaklarına el koyması,

özel mülkiyetin temellükü, kırdan kente göçü hızlandırmıştır. Bakırtepe’de ilk maden arama faaliyetinin 1956’da başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Türkiye’de DP iktidarı öncülüğünde liberalleşme politikalarının uygulandığı yıllardır. Aynı zamanda tarımda modernleşme (makineleşme) ve teknolojinin hız kazandığı, köyden kentlere göçün yoğun olarak başladığı dönemdir. Bununla birlikte Türkiye’de kırdan göç edenlerin kır ile bağlarını tam olarak koparmadığı da bir gerçekliktir. Bağların koparılmamış olması geriye dönük *sahiplenmeyi* de yeniden üretmektedir:

Köye, hep, hep gittim köye. Yani Malatya'ya göçtük ama ortaokul, lise okulu yıllarında da her yaz ben mutlaka köyüme dönmüşümdür. Ankara'dayken köyüme dönmüşümdür. Şimdi Ankara'dayız işte dava duruşması nedeniyle ya da özlediğim için, özlediğim için. Özlediğim için değil. Öksediğim için. Yerel bir sözcük. Özlemek anlamında. Öksediğim için. Öksediğim için. Giderim. Her gelişimde mezarları gezerim. Dağ tepeye çıkarım. Bayırlara çıkarım. Yüksekliklere çıkarım. Oradaki çocukluğumu hatırlarım. Hüzünlenirim. Bazen ağlarım, bazen gülerim. Bizim oradaki şimdi orası bin beş yüz, bin altı yüz rakımda bir yer. Köyümüzün olduğu yer. Her, otuz hane, otuz beş haneydi. Her hanenin bir çift öküzü vardı galiba. Bazılarının iki üç tanedir belki. Toprağa dayalı. Sulu tarım hiç yok. Hiç yok. Rahmet ne kadar yağdıysa o kadardır ürün. Arpa, buğday, çavdar, yulaf, mercimek ekilir. Patates, ekmeği bile sonradan düşündüler çay kıyılarında. Hayvancılık vardı. O da ticari anlamda değil. Her evin kendi ihtiyacını giderecek kadar yağ, peynir, çökelek. Onun için babalarımız kış günleri Malatya'ya ve Sivas'a inşaatlara çalışmaya giderlerdi. Geçim kaynağı bu. Geçim kaynağı buydu evet. (*Eğricek6, erkek, 79 yaş*)

Yerel topluluklar kırdan kente göç etmelerine rağmen kırsal mekândan tam anlamıyla kopmamaktadır. Küçük ve mevsimlik tarımsal üretimler, akrabalık ziyaretleri, yaz mevsiminde kentten uzaklaşma isteği gibi yaşam formlarıyla kırsal mekâna yönelmektedirler.

4.5.2. Müşterek Varlıkları Korumaya Yönelik Pratikler

Yerel toplulukların geçimlik kaynaklarına ve müşterek varlıklarına el konulması, yerel topluluklar tarafından müştereklerin *sahiplenmesine* yönelik pratikleri üretmiştir. Müştereklerin sahiplenilmesi, farklı kişilerin yer aldığı bir toplumsal mücadeleye dönüşmüştür. Yerel toplulukların müşterekleri sahiplenme biçimleri çeşitli mücadele şekillerinde gelişmiştir. Sahiplenmenin temel yolu toplumsal örgütlenme ve hareketlerdir. Bu örgütlenme, hem yerel hem de dış aktörlerle birlikte gerçekleşir. Yerel toplulukların yerel ötesi (Madra, 2015: 9) örgütlenmesi kırdan kente göç, çevreci hareketin tarihsel seyri ve *ağ toplumunun* yükselişinin sentezidir.

Neoliberal politikalarla devletin üretim alanından çekilerek sermayeye alan bırakması, sermaye kentsel ve kırsal mekânda yoğunlaştırmaktadır. Neoliberal

hegemonyanın özellikle çevresel varlıklara yoğunlaşma stratejisi, yerel toplulukları, müşterekleri ve diğer geçimlik kaynakları korumaya yönelik stratejilere yöneltir.³³

Sermaye daha önce (16. yüzyıl- 20. yüzyıl son çeyreğine kadar) birikimin ve üretimin mekânsal ölçeğini kentlerde yoğunlaştırmıştı. 1970'lerin 'ikiz krizi' olarak adlandırılan ekolojik ve ekonomik krizi, sermayenin kırsal alana yönelmesiyle sonuçlandı. Sermayenin kırsal alan yönelmesinin de kritik sonuçları oldu. Yerel toplulukların mülksüzleştirilmesi, çevresel-ekolojik kaynakların metalaşması, göç ve doğanın örselenmesi gibi durumlar sermayenin kırsal alana yoğunlaşmasının sonuçlarıdır. Yerel toplulukların ekolojik yaşamlarına yönelik bu tehditler veya olumsuz sonuçlar, yerelde bir takım direniş pratikleri, protesto, toplumsal hareket gibi 'karşı sesler'i üretmiştir. Sermayenin massettiği müşterek varlıklar ve geçimlik kaynakları *sahiplenmeye* yönelik pratikler farklı yöntemlerle sürdürülmüştür. Bu bağlamda son dönemin yaygın eğilimi ve tartışma konusu, dünyanın pek çok coğrafyasında müşterekleri *sahiplenme* yönelik direnişlerin ortaya çıkmasıdır.

Çalışmamızın özelinde saha araştırmasında yaptığımız gözlemler ve görüşmeler, basın-yayın haberleri ve internet ortamından elde edilen veriler çerçevesinde Bakırtepe ve çevresindeki yerel toplulukların benzer direniş pratikleri ürettiği görülmüştür. Yerel toplulukların direniş pratiği kendine içkin özellikler barındırmaktadır. Coğrafi alanın yapısı, yerel toplulukların sosyolojik yapısı ve güncel konjonktür direnişin belirleyici özellikleridir. Yerel topluluklar bu bağlamda örgütlenme ve karşı çıkma stratejisi üretmiştir. Post-endüstriyel toplumsal yapıya özgün toplumsal hareketler ve/veya direnişler, Castells'in vurguladığı gibi iletişim ve ağ araçları üzerinden inşa edilmektedir. Yerel toplulukların toplumsal hareketi dernekler, STK'lar ve halk toplantıları gibi somut yapılar üzerinden yürütülürken aynı zamanda sosyal medya (Facebook, Twitter, YouTube) ve diğer iletişim ağları (WhatsApp) gibi bilişsel araçlar da kullanılmaktadır.

4.5.2. Toplumsal Hareketler: Yerel Toplulukların Toplumsal Direnişi

Bu başlık altında yerel toplulukların müşterekleri sahiplenmeye yönelik toplumsal direniş pratikleri incelenmiştir. Toplumsal hareketler ya da toplumsal direniş pratikleri

³³ Konuyla ilgili yazında sermayenin kentsel ve çevresel müştereklere yönelmesi son dönemlerde tartışılmaktadır (Pellizzoni, 2011; Buck-Mors, 2015; Madra, 2015; Özlüer vd., 2016; Erensü, 2016a; Erensü, 2016b; Turhan, 2016; Özkaya, 2016; Özden, 2017; Değirmenci, 2017; Pellizzoni, 2018; Özden Fırat, 2019; Fırat ve Genç, 2023; Özberk, 2023; Emer, 2023; Fırat, 2023; Dere ve Kuyucu, 2023).

kentsel olduğu gibi kırsal alanda da sıklıkla ortaya çıkan toplumsal-siyasal olgulardır. Bu anlamda kır ile kent arasında fark kalmamıştır. Kırsal alanın kentsel mekândan farkı toplumsal hareketlerin ontolojik olarak sahipsiz kalması ya da yalnız bırakılmasıdır. Günümüzde pek çok kırsal toplumsal hareketlerde böylesi bir ontolojik durum ile karşı karşıyayız. Güney Amerika'nın Amazon ormanları direnişinden Bergama'ya, Cerattepe'den Zapatista direnişine, kırsal toplumsal hareketler uzun erimli ol(a)mamıştır.

Müşterekler doğal ve insan yapımı ortak veya ortaklaştırılmış varlıklardır. Doğal müşterekler insan-doğa ikilemi bağlamında anlam kazanır. Doğanın bir parçası ve kendisi olarak insanın, doğa ile kurduğu ilişki tarihsel ve toplumsaldır. Tarihseldir; çünkü her toplumsal formasyon ve içinde bulunduğu maddi koşullar insan yaşamını doğrudan belirler. Marx'ın vurguladığı üzere maddi koşullar, bilinci –yani soyut olanı- belirler. Müşterek(ler) veya müşterek varlıklar somut ve soyut varlıklar olabilir. Ortak duyu, düşünce, bellek, bilişim sistemleri gibi varlıklar soyut müştereklerdir. Meralar, dereler, akarsular, sulak alanlar, meydanlar, ziyaret yerleri, ormanlar da somut müştereklerdir. Yerel topluluklar, tarihsel olarak hem birbirleriyle kurdukları toplumsal ilişki örüntüleri hem de doğayla kurdukları ilişkiler aracılığıyla müşterekler üretmişlerdir.

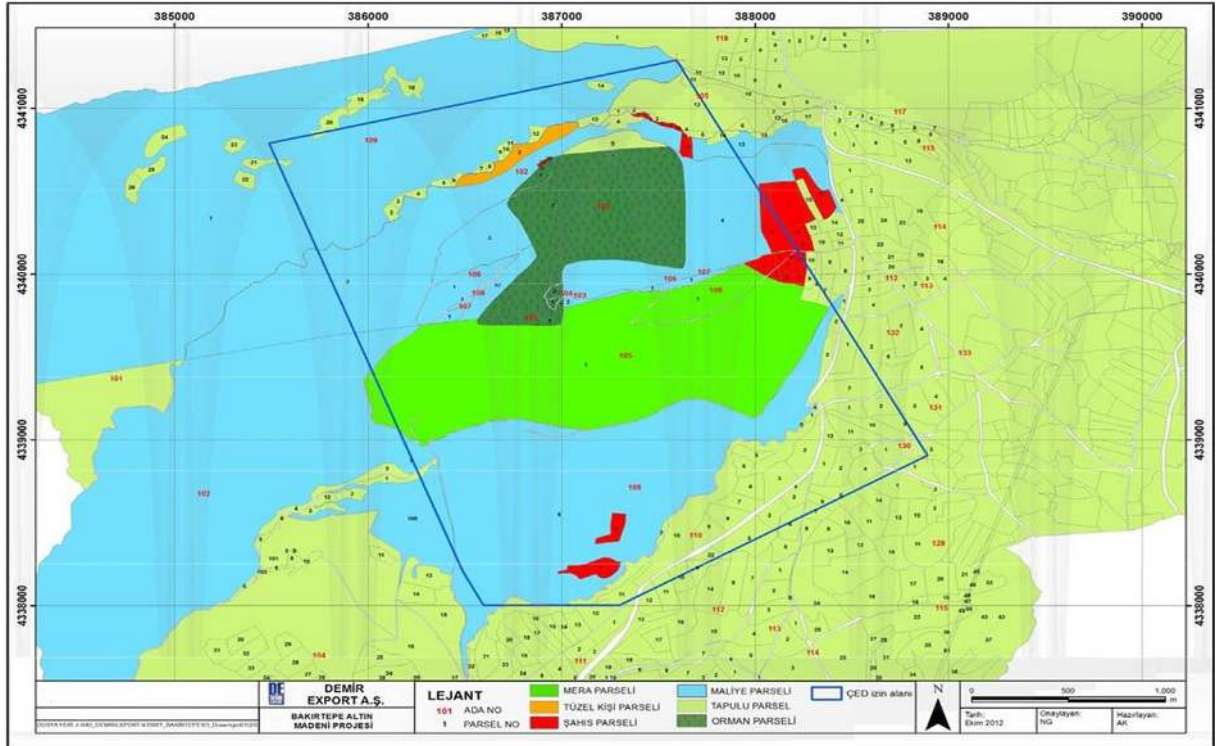
Susan Buck-Mors'a (2015: 29) göre yerel ötesi toplumsal hareketler, 2000'li yıllarda neoliberal tahakküme karşı birbirini beslemiştir. Post-endüstriyel enformasyon toplumunda iletişim ağlarının gelişmişliği toplumsal hareketlere yeni örgütlenme ve hareket etme stratejisi kazandırdı. Post-endüstriyel toplumsal hareket olarak ABD Occupy, 12M Hareketi, 2011 Mısır Tahrir Meydanı'ndaki kalabalıklar, 2012 Malezyada'ki *Bersih* (Temiz) Hareketi, Kamboçya'daki kalkınma karşıtı hareketler, 2008 krizinin etkilediği Yunanistan, İngiltere ve İspanya gibi ülkelerdeki ayaklanmalar buna örnektir. Bu hareketlerin ortak özelliği kentsel yani Buck-Mors'un ifadesiyle *yerelötesi* olmalarıdır. Elbette bu süreçte yerel mekânda da toplumsal hareketler veya küçük çaplı direniş pratikleri görüldü. Yerel toplumsal hareketler bazen güçlü bazen de sınırlı bir katılıma tanıklık etti. Peki, yerel toplumsal hareketlere katılımı belirleyen faktörler nelerdir? Kırsal alandaki direnişler neden aynı etkiyi yaratmadı? Doğa ya da ekosistem bir bütün ise doğayı korumaya ve sahiplenmeye yönelik toplumsal hareketleri farklı kılan nedenlerin arkasında nasıl bir ilişkiler ağı ve süreç vardır? Bu başlık altında yerel toplulukların müşterekleri sahiplenmeye yönelik geliştirdikleri toplumsal hareketin tarihselliği, aktörler, örgütlenme stratejileri incelenmiştir.

2013 yılında Demir Export A.Ş. tarafından Sivas ili Kangal İlçesi Bakırtepe’de altın madeni arama ve işleme karşısı yerel toplumsal hareketin ortaya çıkışı benzer karaktere sahip.

4.5.2.1. Toplumsal Hareketin Gelişimi: Özneler, Aktörler ve Stratejiler

Saha çalışmamızın inceleme alanı olan köylerde de benzer süreç söz konusu. Bakırtepe Altın İşleme tesisinin 2006 yılında özelleştirilmesi ve Demir Export firmasının 2013 yılında ‘ÇED Olumlu’ raporunu ÇŞB’den alması ile başlayan süreç toplumsal hareketin başlangıç nüvesidir. Çünkü ilgili ÇED yönetmeliğine göre ÇED’in yapılmak istendiği alanda yaşayan bireylere bilgi verilmesi ya da ilgili kişi ve kurumların bilgi edinme hakkı bulunur. Bakırtepe Altın İşleme faaliyeti için hazırlanan ÇED raporları ve saha görüşmelerinden elde ettiğimiz verilere bakıldığında yerel toplulukların müşterek varlıklarına yöneldiği görülür. Bununla birlikte maden sahası orman, mera, dere gibi müşterek varlıkların yanı sıra yerel toplulukların diğer geçim kaynakları olan özel mülkiyete tabi arazilerini de kapsıyor. 2014 yılında hazırlanan Bakırtepe Altın Madeni (Açık Ocak İşletmesi Kırma-Eleme Tesis ve Yığın Liç Projesi) Revize Proje Tanıtım Dosyasında alanın mülkiyet durumuna ilişkin bilgiler şu şekildedir:

Harita 7: Proje Alanı ve Çevresini Gösterir Arazi Mülkiyet Durumu

Kaynak: (Bakırtepe Altın Madeni (Açık Ocak İşletmesi Kıırma-Elleme Tesisi ve Yığı Liç Projesi), Revize Tanıtım Dosyası.

Demir Export Altın Madeni firmasının ÇED izni aldığı alanın mülkiyet durumu sayısal verileri aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 5: ÇED izni kapsamında bulunan alanların mülkiyet durmunu ve dağılımını gösterir tablo.

	Alan		Dağılım
	(m ²)	(ha)	Yüzde (%)
Şahıs Parseli	125.945,54	12,595	1,86
Hazine Parseli	3.367.404,70	336,740	49,76
Orman Parseli	665.107,72	66,51	9,83
Mera Alanı	1.501.607,44	150,161	22,19
Tapulu Alanlar	1.061.390,95	106,139	15,68
Tüzel Kişi Parseli	45.567,91	4.557	0,67
Toplam	6.767.024,26	676,702	100,00

Kaynak: ((Bakırtepe Altın Madeni (Açık Ocak İşletmesi Kıırma-Elleme Tesisi ve Yığı Liç Projesi), Revize Tanıtım Dosyası.).

Bakırtepe Altın Madeni faaliyet alanı Eğricek Köyü'ne yakın olmasıyla beraber Pınargözü, Elkondu ve Kalkım köyleri sınırları dâhilinde yer alan mülkiyetleri de kapsamaktadır. Mera, orman, hazine parseli gibi müşterek alanlar %80'in üzerinde alanı içine almaktadır. İşletmenin doğrudan etkilediği ve etkileyeceği bu müşterek alanlar yerel toplulukların gündelik yaşam biçimini, tarihsel olarak doğa ile kurdukları kültürel ve maddi ilişkileri pejoratif biçimde etkiliyor. 2014 yılından 2023 yılına kadar çıkarılan ve yeniden revize edilen toplam ÇED Raporu 14'tür.³⁴ 2023 yılına hazırlanan son ÇED Raporu'nda maden sahasının genişletileceği yönünde Demir Export firmasının stratejik hedefleri bulunuyor. Demir Export'ın maden sahasını genişletme stratejisi köylülerin çeşitli direniş pratikleri ile karşılaşmıştır. Direniş pratiği, ÇED Olumlu Kararı'na karşı itiraz ve iptal davası, işletme sahasına karşı yürüyüşler gerçekleştirme, çeşitli STK ve

³⁴ İlgili ÇED Raporlarına ulaşmak için bkz. <https://eced-duyuru.csb.gov.tr/eced-prod/duyurular.xhtml>

siyasi partiler aracılığıyla siyasi ve toplumsal baskı kurma gibi stratejiler etrafında yürütülüyor.

Bakırtepe Altın Maden'ine karşı ilk toplumsal tepki yerel topluluklardan gelmiştir. Yerel topluluklar –yani köylüler- ÇED sürecinin kendilerine iletildiği andan itibaren çeşitli halk toplantıları, bilirkişi görüşleri ve hemşehri dernekleri ile danışma ve dayanışma içerisinde hareket ederek süreci takip etmiştir. Altın madeni faaliyet alanında müşterek varlıkların çitlenmesi, Bakır Baba Türbesi'ne giden yolların kapatılması, siyanürle altın ayırıştırma işleminin yapılması, su kaynaklarının kurutulması, dere yataklarına yakın yerlerin pasa alanı olarak kullanılması gibi yerel toplulukların doğa varlıklarından koparılması toplumsal hareketin itici gücü olmuştur.

4.3.2.1.1. Özneler ve Aktörler

Günümüz toplumsal hareket biçimleri, karar alma süreçlerinde gizlenen veya dışlanan unsurları ortaya çıkararak açığa çıkarıcı bir işlev görür. Toplumsal hareketler, karmaşık sistem kararlarında sıkça ortaya çıkan sessiz, belirsiz veya keyfi unsurları gün yüzüne çıkarır. Kararlar, bir konsensüse dayanan ve kurallarla garanti altına alınan basit prosedürler olarak kendini gösterebilir. Karar alma sürecinde güç genellikle prosedürlerin arkasında gizlenir: Kararlar için gereken ihtiyaç ne kadar büyük ve sürekli olursa ve bu ihtiyaç ne kadar çok teknik veriye bağımlı hale gelirse, güç o kadar az görünür hale gelir. Toplumsal hareket, kolektif gücü açığa çıkarır (Melucci, 1992: 185). Günümüz toplumsal hareketlerin bu işlevselliği tarihsel seyri ve toplumsal yapının işleyişiyle doğrudan ilintilidir. Yerel toplulukların ürettiği protesto ve kolektif eylem, günümüz toplumsal hareketlerin işleyişine benzer. Günümüz toplumsal hareket biçimlerinde, Çetinkaya'nın (2021) da vurguladığı üzere, belli kurallara ve sınıfa dayanma zorunluluğu bulunmaz. Bununla birlikte yeni örgütlenme stratejileri geliştirilir. Özellikle toplumun kentlileşmesi, STK'ların işlevselliği ve bilişim alanındaki gelişmeler toplulukların direnme biçimini ve örgütlenme stratejilerini belirler. Castells'in 'ağ toplumu' olarak adlandırdığı post-endüstriyel toplumsal yapıda bireyler ve topluluklar bilişsel ağlarla örgütlenirler. İletişim ve bilişim ağları üzerinden örgütlenen bireyler veya topluluklar çoğu zaman leadersiz toplumsal hareketler üretir. Bu anlamda toplumsal hareketler liderlerden ziyade özneler ve aktörler arasındaki ilişki dolayında gerçekleşir. Saha araştırmasında da farklı özne(ler) ve aktör(ler) karşımıza çıkıyor. Saha araştırması süresince yaptığımız derinlemesine

görüşmelerde yerel topluluklar, devlet ve şirket arasındaki ilişkilerin toplumsal hareketin muhtevasını belirlediği görülmüştür. Yerel toplulukların müşterekleri sahiplenmeye yönelik toplumsal hareket üretme potansiyeli yine öznel ve aktörler arasındaki ilişki bağlamında şekillenir.

Toplumsal hareketin birinci ve temel öznesi yerel topluluklardır. Yerel topluluklar, doğa ile kurdukları ilişki, geçim kaynakları ve gündelik yaşam pratiklerine yönelik tehditler karşısında müştereklerini sahiplenme pratiği geliştirirler. Toplumsal hareketin öznesi yerel topluluklar, müşterek varlıkları tehdit eden unsurlara karşı çeşitli stratejiler ve karşı direniş pratikleri geliştirirler. Direniş pratiklerinin geliştirilmesinde toplumsal hareketin öznesi, direnişin boyutunu ve yöntemini doğrudan etkiler. Bakırtepe Altın Madeni faaliyetine karşı yerel topluluğun örgütlenmesinde çeşitli siyasi parti, STK'lar ve aydınlar etkili olmuştur. Bakırtepe Altın Madeni faaliyetinin Demir Export tarafından resmi olarak başlandığı süreçte ÇED'e karşı ilk tepki yerel toplulukların 'organik aydın'ı Ali Balkız'dan gelmiştir.

4.5.2.1.1. Toplumsal Hareketin Hakikati Savunan 'Organik Aydın': Ali Balkız

Pierre Bourdieu (2018: 31), entelektüeller politik dünyaya müdahale etmeli midirler ya da nasıl edebilirler, yeni politik stratejilerin üretilmesinde nasıl katkıda bulunurlar, sorusunu sorar. Entelektüellerin³⁵ veya aydınların toplumsal işlevleri olduğu sıklıkla vurgulanır (Şen, 1995). Aydınların toplumda ayrıksı konumu olduğunu vurgulayan Antonio Gramsci'ye (1985) göre herkesin aydın olması olanak dışıdır. Gramsci "...bütün insanlar aydın kişilerdir ama bütün insanlar toplumsa aydının gördüğü işi görmezler" ifadesiyle aydınların ayrıksı konumlarını kasteder. Aydınların işlevi bilgi ve düşünce üretmek, varlık nedeni hakikate ve toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmalarıdır (Belge, 1983: 122). Gramsci, aydınları iki kategoriye ayırır; *geleneksel aydınlar* ve *organik aydınlar*. Geleneksel aydınlar, nesilden nesile aynı işi yapmayı sürdüren öğretmenler, papazlar ve idarecilerdir. Organik aydınlar, her toplumsal sınıfın ürettiği ve temsilcisi

³⁵ Anlam-bilimsel açıdan 'entelektüel' ile 'aydın' kavramları arasında ayrım bulunur. Entelektüel kavramı Dreyfus Davası'nda hakikatten yana ve otorite karşıtlığı anlamında Latin-Avrupa kökenli bir kavramdır. Aydın kavramı ise bilgili, eğitilmiş, münevver kişiler için kullanılır. Osmanlı ve diğer doğu toplumlarında 'aydın' ya da 'münevver' kavramı kullanılırdı. Biz burada 'entelektüel' ve 'aydın' kavramını eşanlamlı biçimde kullanmayı tercih ediyoruz. Zira Türkiye'de 'entelektüel' ve 'aydın' ayrımı yapmak hem zor hem de minör olarak incelenmesi gereken bir konudur.

olduğu toplumsal sınıfın sözcülüğünü yapan bir “uzman”dır. Gramsci’ye göre köylüler toplumsal üretimin önemli bir parçası olmalarına rağmen kendi “organik” aydınını yetiştirememiştir. Bu nedenle köylüler genellikle kendi geleneksel aydın tipini oluştururlar. Eğricek Köyü’nde doğan Ali Balkız, gerçekleştirdiğimiz görüşmede kendisini şu sözlerle tanıttı:

Ben 1945 Sivas Kangala bağlı Eğricek Köyü’nde doğdum. İlkokulu köyümde bitirdim. Sonra ben okuyabileyim diye Malatya’ya göçtük. Ki 1850’lerde Malatya, Arguvan yok o zaman Arapkir var. Arapkir’e bağlı Osmanlı döneminde. Malatya dönemi tabii. Mamısa köyünden bizimkiler göçmüşler ve Kangal topraklarına düşmüşler. Bizim köyü Osmanlı döneminde Kangal ağalarında bilmem kaç mecdiyeye satın almışlar. Osmanlı toprak düzeni çerçevesi içerisinde. Sonra başka komşular gelmişler köyümüze. Neyse Malatya’da ben Malatya Ticaret Lisesi’ne başladım. Ticaret Orta Ticaret Lise. Sonra Ankara’da Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu’nda okudum. Öğrenciyken Malatya’da çok yazı yazan, şiir okuyan müsamereler, münazaralar tartışmalar o tür şeylere çok meraklıydım. Gazete okuyordum. Romanlar okuyordum. Hikâye kitapları okuyordum. Piyeslerde oynuyordum. Piyesler seyrediyordum. Ve yaz tatillerinde de çalışıyordum. Sonra Ankara Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu’na geldim. 68’li yıllar. Okulu bitirdim. Tabii sağ-sol olayları. 68’in hareketli Ankara’sı. Aynı zamanda belki Türkiye’si. Sonra öğretmen olarak Urfa’ya gittim. Oraya atandım. Urfa’da bir süre mesleği çalıştım. Okul arkadaşım ile evlendim. O Hatay’daydı, Antakya’daydı. Oraya geçtim. Orada iki sene çalıştım. Sonra Adana, sonra Urfa. Adana’dan sonra Giresun ve Ordu. Oralarda çalıştım. Sol hareketler içerisinde yer aldım. Ve 12 Eylül ihtilaliyle birlikte öğretmenlikten ayrıldım. Sonra özel bir şirkette çalıştım. Daha sonrasında kendime özel bir iş yeri açtım. Orada çalıştım. Emekliyim şimdi. Yazarım, edebiyatçıyım. Öykü ve roman dalında Türk Edebiyatı’nın en seçkin ödülleri almış bir yazarım. Ve eşitlik, demokrasi, insan hakları, barış, kardeşlik anlamında Bir Sultan Abdal Kültür Derneği ve Alevi Bektaş Federasyonu’nun genel başkanlığını yaptım. Devletle, hükümetle Alevi Çalıştay etkinliklerine katıldım. Ben bir Alevi aydın olarak temel düşüncem ayrımcılık değil birleşiklik. Aynı duyguları paylaşmak, aynı ülkede yaşıyor olmak, aynı amaca hizmet etmek, kardeşçe barış içerisinde yaşamak ki köyde beni Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerimiz okutmuşlardı. Bize üç şeyi öğrettiler Mehdi arkadaş. Ülkeyi sevmek, çocukları sevmek, doğayı sevmek. Bu üç sevgiyle kişilendi ilişkilerim yani bu üç özellikle kişiliğim oluştu, öyle diyeyim. Emekliyim şimdi, Ankara’da yaşıyorum.

Balkız, köyde doğup büyümesine karşı ideolojik bilinç ve kültürel birikime sahip. İçinden çıktığı kırsal toplulukla bağlarını koparmamış ve edebi metinlerine konu etmiştir.³⁶ Balkız’ın, aynı zamanda toplumsal hareketin örgütlenmesinde, halkın bilinçlendirilmesinde ve Bourdieu’cu anlamda söylersek *sosyal sermayenin* oluşturulmasında önemli katkıları olmuştur. Özellikle toplumsal hareketin diğer bir ayağını oluşturan hemşeri derneklerinin olaya dahil edilmesinde rol oynayan Balkız, Ankara ve İstanbul gibi metropol kentlerde bilgilendirme toplantıları düzenlemiştir. Çünkü Melucci’nin (1994: 186) de vurguladığı gibi harekete geçiş ve protesto, hedeflerin tartışılmasını açar, müzakere edilemez ihtiyaçları ortaya koyar ve araçların varsayılan tarafsızlığının sorgulandığı bir tartışma alanı yaratır.

³⁶ Ali Balkız’ın Bakırtepe ve Eğricek Köyü’nü edebiyata taşıdığı kitaplara bkz: Büyümek İstedim, (2022); Burası Ulus Dediler (Büyümek İstedim- 2) (2022).

Balkız, Bakırtepe'nin inanç ve doğası ile çocukluk çağını etkilediğini sıklıkla vurgular. Bakırtepe ve Eğricek Köyü'nde geçirdiği çocukluk çağının edebi metinlerine kaynaklık ettiğini aktaran Balkız, Bakırtepe'nin özelleştirilmesine de bu nedenle karşı çıktığını vurgular. Bu anlamda Balkız, eğitim sürecinde edinmiş olduğu deneyim ve *kültürel sermayenin* etkisiyle toplulukları bilinçlendirmeye çalışmıştır. Eğricek Köyü muhtarı ile yaptığımız görüşmede Ali Balkız'ın Bakırtepe için yaptığı girişimler sıklıkla vurgulanmıştır. Bir aydının, bir entelektüelin toplumsal işlevi de bir anlamda halkı aydınlatmaktır, bilgilendirmektir. Michael Foucault *Entelektüelin Siyasi İşlevi*'nde entelektüelin, bilgisini ve uzmanlığını hakikatle ilişki kurarak toplumsal mücadele alanında kullanması gerektiğini söyler. Entelektüelin işlevi, hakikati söylemektir (Keskin, 2000: 13). Foucault'ya (2016: 31) göre entelektüel bu noktada siyasi kimlik kazanır ve geleneksel olarak iki şeyden hareketle oluşur: Burjuva toplumunda, kapitalist üretim sisteminde ve bu sistemin ürettiği veya dayattığı ideoloji (sömürülüyor olmak, yoksulluğa mahkûm olmak, dışlanmış olmak, yıkıcılıkla, ahlaksızlıkla suçlanmış olmak) içinde bir entelektüel olarak konumundan ve belli hakikati ortaya çıkardığı, hiç algılanmadıkları yerlerde siyasi ilişkileri göz önüne serdiği ölçüde kendi söyleminden. Foucault için bilgi üretimini düzenleyen hakikat rejimi içinde entelektüelin işlevi çok önemlidir. Entelektüelin rolü, daha çok iktidar biçimlerine karşı bu biçimlerin hem nesnesi hem aracı olduğu yerde mücadele etmektir. Bu anlamda Bourdieu'nun entelektüellere ilişkin yaklaşımında Foucault ile yolları çakışır. Bourdieu da Foucault gibi entelektüelin, bilgisini ve uzmanlığını siyasal alanda kullanan kişi olduğunu düşünür. Entelektüel, iktidar ve otoritelerin eleştirisini yapar; entelektüelliğini politik bir silah olarak kullanır (Bourdieu, 2018: 32). Entelektüel, her türlü iktidar biçimlerine –burada Foucault'cu anlamda bir iktidarı kastederek- karşı çıkabilen kamusal bir figür olarak tasarlanır. Entelektüel, politik eyleme girişen her türlü sanatçı, yazar, düşünürdür (Bourdieu, 2018: 33). Politik eylemin aracı olarak toplumsal hareketin parçası olmak entelektüel olmanın temel ilkesidir.

Ali Balkız, ÇED sürecinden toplumsal hareketin örgütlenmesi, mahkeme-dava süreçlerinin yürütülmesi ve sürdürülmesi aşamalarını bizzat yürütmüştür. Bakırtepe Çevre Platformu'nun kurulması, mahkeme süreçleri, halk toplantıları, hemşeri dernekleri dayanışması gibi eylemsel pratiklerin öncülüğünü yapmaktadır. Bu anlamda yerel

toplulukların *organik aydını* Balkız, yerel toplulukların örgütlenme stratejisini ve pratiklerini şekillendiren bir kişilik olarak duruyor.

4.5.2.1.2. Hemşehri Dernekleri ve STK'lar

Bakırtepe çevresindeki köylülerin İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlere göç etmesi sonucunda bulundukları kentte hemşehri dernekleri kurmuşlar. Türkiye’de kırdan kent göç, daha çok akrabalık ilişkileri üzerinden gerçekleşmiştir. Kente tutunmanın önemli dayanağı olarak akrabalık ilişkileri aracılığıyla göç eden kitle emek piyasasına katılım sağlamak ve geçim kaynaklarını da bu sayede kazanmaktadır. Bu anlamda hemşehri dernekleri kente göç eden yerel topluluklar arasındaki dayanışmayı ve formel ilişki ağlarını güçlendirerek kentin olumsuz dinamiklerine karşı ‘tampon mekanizması’ işlevi görür. Hemşehri dernekleri kente göç eden bireyler arasındaki dayanışma ve ortaklık duygusunu pekiştirmekte ve kırsal mekânla ilişkilerin sürdürülmesine olanak sağlar. Aktaş vd.’ne (2006: 56) göre hemşehri kırsal mekânda yaşayan küçük köylülüğün temsilcisi veya sözcüsü konumundadır. Kent mekânında köylülerin karşılaşma yeri olarak hemşehri dernekleri köylere yardım, kalkındırma, düğün, taziye/cenaze gibi işlevleri yerine getirirler. Hemşehri dernekleri, kente göç etmiş kitlelerin mobilizasyonu ve kent yaşamına uyumunu da sağlar (Terzi ve Koçak, 2014: 144). Böylece kentin formel ilişki ağlarına ve kentlilik bilincinin oluşturulmasına da katkı sağlarlar.

Tez çalışması kapsamında Pınargözü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Kangal Eğricek Köyü Sosyal Yardımlaşma Kültür ve Eğitim Derneği³⁷, Kangal Dernekler Federasyonu ve Sivas İli Kangal İlçesi Elkondu Köyü Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği ile görüşmeler gerçekleştirildi. Dernekler ile görüşülmesinin nedeni ise Bakırtepe’de Demir Export A. Ş.’nin maden işletmesine karşı dava sürecinde ve yerel dürenişte aktif rol almalarıdır:

...Dernek çatısı altında örgütlendik. Farklı ekoloji grupları oluşmaya başladı. O grupların desteğiyle ilerledik. Panel gibi etkinlikler yaptık. Dernek başkanlığı sürecinde aktif rol aldım. Derneğe, insanların köye ve maden faaliyetlerine ilgisi falan azalmıştı. Bilinçli bir şekilde derneği aktif hale getirmeye çalıştım (*Pınargözü1, kadın, 55 yaş*).

Dernekler kendi iç dinamikleri çerçevesinde faaliyet yürütürken aynı zamanda yeni birliklerin/kolektif yapıların oluşmasında araç olarak kullanılmıştır. Yerel toplumsal

³⁷ Söz konusu dernek üyelerine telefon bağlantısı aracılığıyla görüşme gerçekleştirilmiştir.

hareketlerin kitleselliğini arttırmak ve seslerini duyurmak isteyen yerel topluluklar, dernek üzerinde toplumsal direniş yerele-ötesi alana taşımaktadır:

...Bakırtepe ile ilgili bizim arkadaşlar bazı çalışmalar yürüttü. Aslında bizim oralarda çok fazla maden ocağı olduğu için bu konu hep gündemimizde. Pınargözü Köyü Derneği üyeleri de bizim çatımız altında faaliyetler yürütüyor örneğin. Yine Elkondukların Derneği de bizimle ama başka semtte onlar tabi. Yine de bağlantılarımız var. Biz kangal köyleri olarak tüm derneklerin bir arada olduğu bir yapılanmayız". (*İstanbul, erkek, 66*)

... Ben farklı platformlarda da varım bu mücadele alanında. İklim Adaleti, Karıncalar ve Siyanürle Ölümü Durduracağız diye bir grubumuz var. Tabii bunların farklı şeylerin de etkileri var. Örneğin Polen, Siyanürle Ölümü Durduracağız diye bir şeyden geliyor bu grup. İklim Adaleti, farklı siyasi düşüncelerin bir araya geldiği bir grup. Aslında ilk Ekoloji Birliği çatısı altında biz buluşmuştuk. Öyle bir grup kurmuştuk ekoloji birliği. Bayağı büyük bir şey oldu ekoloji birliği. 167 üyeli bir WhatsApp grubu oldu. Sonra işte arkasında dedim ya farklı amaçlarla farklı gruplar kuruldu. Bölgesel mücadelelerin değişkenliğinden dolayı. Ama benim için en anlamlısı ekoloji. Ekoloji politik diye bir grupta en biraz daha böyle şey bakıyoruz olaya. Politik yönüyle bakıyoruz bu hareketlerin getireceği sonuçlar. (*Pınargözü1, kadın, 55 yaş*)

Dernek üyelerinin girişimleri sonucunda yerel direniş 2013-2014 yıllarında kitlesel destek ve ivme kazanıyor. Bu aşamada kentten yükselen taleplerin etkisi oldukça önemlidir. Nitekim yerel direnişin ilk aşaması diyebileceğimiz ÇED Raporu'na karşı açılan dava sürecinde kentte yaşayan yerel toplulukların kurduğu hemşeri dernekleri ve köyün entelektüel-aydın aktörlerin rolü büyüktür. "Aslında bu işi (burada kastedilen dava ve toplumsal hareket) başlatanlar Ankara ve İstanbul'daki köylüler" (*Eğricek1*). Hemşeri dernekleri arasındaki ilişki ağlarının kurulması farklı STK'ların da toplumsal harekete destek olmasına yol açmıştır:

...Biz Tabip Odası, Çevre Mühendisleri Odası, Kimya Mühendisleri Odası, Baro, Jeoloji Mühendisleri Odası ve Dernekler işte Eğricek tüzel kişiliği konusu falan onlar desteğiyle ilerledik. TEMA Vakfı bizim orayla ilgilenmeye başlamıştı hatta... (*Eğricek1, erkek, 41 yaş*)

...Biz Bakırtepe Çevre Platformu oluşturduk. Kangal Dernekler Federasyonu'na bağlı göre dernekleri ve çeşitli göre dernekleri başkanları, Kangal Dernekler Federasyonu'nun başkanı o dönem İsmail Erdem. Farklı farklı dernekler ve ekoloji birlikleri de bize destek çıktı o süreçte. (*Elkondu1, erkek, 45 yaş*)

Kırdan kente göç etmiş köylülerin *sahiplenme* stratejisi yerel toplumsal hareketi başlatmış ve güçlendirmiştir. Köylülerin korumaya ve *sahiplenmeye* çalıştığı müşterek varlıklar, köylülerin tarihsel olarak kurdukları somut ve duygulanımsal (soyut) ilişkiden kaynaklanmıştır:

...Ben köyümü çok sevdim. Çok seviyorum. Şimdi hangi tepe nerede? Hangi tarla? Kimin tarlası? Nerede navruz vardır? Nerede şiden vardır? Nerede alış vardır? Nerede kuşburnu vardır? Nerede geleğe vardır? Fare vardır? Tosbağa vardır? Kurbağa vardır? Tavşanlar nerede gezer? Tilkiler nerede gezer? Kuşlar, kartal yuvaları nerededir? Bütün bunları harf, harf biliyorum. (*Eğricek6, erkek, 79 yaş*).

...Halen de çok severim köyümü. Annem babam oradaydı. Babamın aslında biraz köye düşkünlüğüm babamdan kaynaklı babam topraklarına çok düşkündü. Ve işte şöyle bir yapısı var çoklu aileden gelir ya onların zamanında kalabalık biziz çekirdek aile. Abileri kardeşler işte baba evi paylaşılmış babasının atıyorum bir kapısını kardeşi götürmüş evine takmış o da

İstanbul'a gitmiş babam o kapıyı alır eve getirirdi. Böyle bir duygusal bağ bizi oluşturmuştu köye dair. (*Pınargözü'l, kadın, 55 yaş*)

Yerel toplulukların kırsal mekânla kurdukları somut ve duygulanımsal bağ, yerel örgütlenmelerin hemşeri dernekleri üzerinden yeniden üretmiştir. Dernek üyerleri ile Nisan 2025 yılında yapılan görüşmelerde, yerel toplumsal hareketin ana aktörleri olduğunu söylemek mümkün. Bununla birlikte dernek ve diğer STK'ların yerel toplumsal hareketi destekleme noktasında giderek azalmakta ve yerel direniş hareketi sönümlenmektedir. Buna karşı yerel topluluklar, yerel toplumsal hareketi canlı tutmak amacıyla çeşitli örgütlenme stratejileri yürütmüş ve de yürütmeye devam etmektedirler.

4.5.2.3. Yerel Toplulukların Örgütlenme Stratejileri

Saha araştırmasında elde ettiğimiz bulgular ve medya haberlerine yansıdığı kadarıyla, Bakırtepe çevresindeki yerel toplulukların farklı örgütlenme stratejileri geliştirdiği görülmektedir. Yerel toplulukların örgütlenme pratikleri kendi içsel yapısı ve dışsal dinamikler etrafında şekillenir. Yerel topluluklar kentte yaşayan topluluklar kadar kalabalık kitlelere ul(a)şamaz. Yerel topluluklar bu anlamda 'sahipsizdir'. Akademik araştırmalarda da yerel topluluk çoğu zaman 'madun' konumundadır. Akademik ve sosyal araştırmalarda köylüler genellikle vergi veren, üreten, askerlik görevini yerine getiren yerel topluluklar olarak görülür (Scott, 1985: 15; Scott, 1995: 11). Kapitalizmin çevresel maliyetleri kırsal alana doğru yoğunlaştırdığı dönemde yerel topluluklar bir takım direniş pratikleri gösterdi. Bu durum akademik ve sosyal araştırmalarda yerel toplulukların daha sık konu edilmesinin yolunu açtı. Yerel toplulukların göstermiş olduğu direnişler bu anlamda farklı karakteristik özelliklere sahiptir. James C. Scott, *Weapons of the Weak* isimli kitabında yerel toplulukların direniş stratejisini inceler. Scott'a göre yerel topluluklar güçsüzdür. Bu nedenle de yerel toplulukların göstermiş oldukları direniş pratikleri kısa erimli ve kolektif olmaktan uzaktır. Bununla birlikte uzun vadede bir takım sonuçlar elde eden direniş pratikleridir. Scott'a (1985: 16) göre yerel toplulukların direniş stratejileri içsel çokluklar barındırır; koordine olmaktan uzak, planlama gerektirmeyen, örtük veya enformel ağlardan yararlanan, çoğunlukla bireysel çabalarla yürütürler. Köylüler –yani yerel topluluklar- bu durumda çoğu zaman otoriteye direkt temas etmekten kaçınırlar. Otoriteye karşı formel yollara başvurarak hareket ederler. Kırsal alanlarda toplumsal hareketlerin otorite karşıtı stratejileri, köylüler arasındaki farklılıklardan da kaynaklanır. Maden arama ve işleme faaliyeti yürüten şirketin rıza

üretimine dayalı stratejisi ve gerektiğinde zor aygıtına dolaylı yollardan başvurması direnişin stratejisini kritik ölçüde etkiler. Köylüler arasındaki sınıfsal farklılıklar yine stratejinin ve kolektif hareketliliğin önünde bir engeldir.

Sahada da benzer durumla karşılaşıyoruz. Bakırtepe Altın İşleme Faaliyet alanı çevresinde bulunan köylülerin direniş stratejisi hem içsel çelişkiler hem de geriye dönük sahiplenme pratiği sarmalında şekilleniyor. Demir Export A.Ş.'nin istihdam, köy yollarının onarımı ve arıtma su depo tahsisi gibi rıza üretimine dayalı stratejisi köylüleri farklı düşüncelere sevk etmiştir. Köylülerin yılın büyük çoğunluğunda İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde yaşaması yerel direniş stratejisini etkileyen diğer bir etmendir. ÇED raporlarına yönelik yasal itirazlar, İstanbul ve Ankara'da yaşayan köylülerin hemşehri dernekleri aracılığıyla örgütlenmesi ile halk toplantıları gibi yöntemler, yerel toplulukların geliştirdiği örgütlenme stratejileri olarak öne çıkmaktadır. Yine ekoloji örgütleri (çevre koruma dernekleri), siyasi partiler, basın-yayın ve medya araçlarıyla seslerini duyurmaya ve örgütlülüğü artırmaya yönelik stratejiler izlenmektedir. Nitekim Scott'a göre, yerel topluluklar görece zayıf olduklarından dolayı çatışmadan uzak, dolaylı ve örtük yollarla direnirler. Yerel toplulukların direniş stratejisi, direnişin amacına göre şekillenir. Saha araştırmasında köylülerin hem çevresel müşterekleri hem de geçimlik kaynaklarını korumaya yönelik amaçları olduğu gözlemlendi. Köylüler bu anlamda ikili bir strateji yürüttüler ve de yürütmektedirler. Birincisi, gündelik yaşamlarını ve geçimlik kaynaklarını idame ettikleri tarımsal üretimi ve hayvancılık faaliyetlerini korumaya yönelik stratejilerdir. İkincisi, çevre ve çevresel müşterekleri korumaya yönelik stratejilerdir. Demir Export A.Ş., altın madeni arama faaliyet alanı kapsamında 12,595 (ha) şahıs parseli ve 106,139 (ha) tapulu alan bulunuyor. Yerel toplulukların temel geçim kaynağı olan toprak ve su kaynaklarının maden işleme faaliyetinden etkilenmesi, direnişin potansiyelini doğrudan etkilemektedir. Köylüler kamulaştırmaya karşı yasal yollara başvurmaktadır. Bu durum ÇED toplantılarına katılım ve yerel dayanışmayı doğrudan etkilemektedir. Bakırtepe'de yerel toplulukların direniş ve örgütlenme pratiklerini etkileyen en önemli durum, ÇED Olumlu Raporu'nda yer alan orman, mera ve su kaynaklarına yönelik tehditlerdir. Bu durum yerel toplulukların yanı sıra çevre örgütleri, siyasi partiler ve diğer STK'ların da sürece dâhil olmasına önayak oldu. Yerel topluluk dışındaki aktörlerin toplumsal harekete katılımı, süreci yeni bir evreye taşıdı. Yerele kısılmış direniş İstanbul ve Ankara gibi kentlerden ve çeşitli siyasi partilerden

destek gördü. Bu durum yerel toplumsal hareketin iki ana eksen üzerinde yürütülmesi stratejisini üretti. Birincisi yerel ölçekte alanı –yani Bakırtepe ve çevresini- “işgal etme”, yerel mahkemeye dava dilekçeleri yazma ve halk toplantıları gibi formel girişimlerdir. Yerel ötesinde ise çeşitli siyasi partilerle görüşme, STK ve çevre/ekoloji örgütleri ve kırdan kente göç etmiş köylülerin toplumsal harekete dahil olmalarını sağlama gibi stratejilerdir. Yerel toplulukların yürüttükleri örgütlenme stratejisi maden yatırımının ikili amacına karşı seslerinin duyulmasını sağlamaktır. Maden faaliyetleri yerel toplulukların geçimlik kaynaklarına erişiminin kısıtlanmasını ve müşterek varlıkların massedilmesini doğrudan etkilemektedir.

4.5.2.4. Dernek Kurma ve Diğer STK Girişimleri

Hemşeri dernekleri toplulukları sosyal ve kültürel ilişkilerin yeniden üretimine ve bu ilişkilerin devam etmesine olanak sağlar (Terzi ve Koçak, 2014). Demir Export A.Ş. 2013 yılında ÇED İzin Belgesi almak amacıyla Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’ne başvuru yapmış ve köylüler konu hakkında bilgilendirilmiştir. Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’nün bilgilendirmesi ile yerel topluluklar ilk olarak daha önce Ankara ve İstanbul’da kurmuş oldukları dernekler aracılığıyla örgütlendiler (*Pınargözü1*). Kangal Dernekler Federasyonu, Pınargözü Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Elkundu Kültür, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ile Kangal Eğricek Köyü Sosyal Yardımlaşma Kültür ve Eğitim Derneği yerel toplumsal hareketin ana bileşenleridir.³⁸ Hemşeri dernekleri yerel toplulukların kentlerde enformel ilişki ağlarından biridir. Köylüler dernek üyeleri üzerinden çeşitli etkinlikler/faaliyetler yürütürler.

İstanbul Esenler semtinde bulunan Pınargözü Köyü Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, köylülerin aktif olarak kullandığı, buluştuğu ve etkinlikler (düğün, taziye, lokma vb.) düzenlediği bir sivil toplum örgütüdür. 2013 yılında Demir Export A.Ş.’nin ÇED Olumlu Raporu alması sonucu dernek toplumsal hareketi örgütleme faaliyetlerinde aktif rol oynamaktadır. Madenlere karşı köyü *sahiplenme* pratiği böylece anlam kazanıyor.

Bu arada üç dönem dernek başkanlığı yaptım bilinçli olarak yaptım niye biraz köye dönmeyi buradaki işte şehirde kalanların köye dönmesi gerektiğini düşündüm. Bizim değil de bizim çocuklarımızın yani köyü bilsinler. Biz kuşak olarak yok olduğumuzda onlar böyle bir kültüre hâkim olsunlar burada bir yaşamışlığın olduğunu bilsinler diye. Bilerek her bayramda genelde köye giderim. Çünkü bayramda uzun izinler ve tatiller olur diye köye turlar düzenledik. Belki

³⁸ Söz konusu dernekler, Sivas İdare Mahkeme sürecinde aktif rol almışlardır. İlgili mahkeme tutanağına ulaşmak için bkz.: https://www.kmo.org.tr/resimler/ekler/668bf8e8418d849_ek.pdf?tipi=2&turu=H&sube=0

gittiğinizde görmüşsünüzdür köy evini işte benim başkanlığım döneminde yapıldı onu da bilerek yaptım. Hatta şöyle bir proje gerçekleştirmiştik. Her hanede örneğin benim babamın 7 kızı var. O kızların çocukları var, sayıları soy ağacı çıkardık. 200 lira gibi küçük bir para koyduk. Herkes versin, hani benim köyde bir evim var. Ben de katkı koydum mantığıyla ilerlesin diye, köyü sahiplensin diye köy evi de yaptık. Lojmanını da tadilat ettik. Hani gidince evi olmayan da kalabilsin. işte biz o köy evinde bayramlarda ya da köye gittiğimizde eğlenebiliyoruz bir araya gelebiliyoruz bizim için bir sosyal donatı oldu orası. Çocukluğumuzu yakalamak istiyoruz belki de. Ben öyle diyeyim ben kendi adıma öyle düşünüyorum. Muhtemelen gidenler de çünkü Hüsnâ abla hadi bir kışın gidelim işte... Çocukluğumuzda kar olduğunda naylon gübre tutmalar alırdık kayardık öyle bir talep de oluyor işte. Kışın gidelim sobayı da köy evinde yakarız bir hafta kalıp gelelim gibi. Orada yaşadığımız yaşanmışlıklar bizi çekiyor aslında. Biraz da öyle diyeyim. Şehirde onu yakalayamıyoruz. Herkes bir yerlerde. Bir araya gelme zor oluyor ama köyde geldiğinde benim oğlum bana diyor anne sen köye gittiğinde şiven bile değişiyor. Yani gittiğimde demek ki kendim oluyorum öyle diyeyim (*Pınargözü1, kadın, 55 yaş*).

Saha araştırmasının diğer bir ayağını oluşturan ve köylülerin yoğun olarak yaşadığı İstanbul'da yapılan görüşmelerde, katılımcının yukarıdaki ifadeleri dernek ve dernek liderliğinin toplumsal hareketi üretmenin önemini ortaya koyuyor. Özellikle kırsal yerlerde nüfusun ve ideolojik bilincin az olması, kentlerde kurulan hemşeri derneklerinin toplumsal hareketi örgütleme ve pratik eylemler ortaya koyma noktasında işlevsel kılar. Köylüler dernek üzerinden köyü *sahiplenme* pratiği geliştirmektedir. *Sahiplenme* ilişkileri köy evi olarak adlandırılan müşterek bir mekân üretmiştir. Köylülerin kurduğu derneğin köye dönüşü teşvik etmeye yönelik faaliyetleri, toplumsal hareketin gücünü arttırmıştır.

...ilk ÇED ilanı yapıldığında ÇED toplantısı Çetinkaya'da yapıldı. Biz hemen İstanbul'a bir toplandık. Ne yapabiliriz? Biz topluca köye gittik. Baya kalabalık 3 otobüs hatta gitmiştik 52 kişilik düşünün. ÇED toplantısını yaptırmadık. Sonra işte mühendisler destek oldu. Ben mühendis olmamdan dolayı mühendisler odasında, tabip odasında işte farklı odalarda destek olarak toplum bilincini oluşturmaya çalıştık. Yani bu maden şirketi burada çalışırsa bize kayıpları nelerdir? Götürüsü nedir? Ne yapılır? (*Pınargözü1, kadın, 55 yaş*)

Maden mühendisleri odası, ilk başta yaklaşmadı bize ama Ziraat Mühendisleri Odası, Jeoloji Mühendisleri Odası, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, orası ziyaret olduğu için, maden sendika, en son geldiğimiz noktada TEMA ve çevreci örgütler, bireyler çevremiz genişledi bu anlamda. Bir kere Ekoloji Birliği ile temas halindeyiz. Türkiye'deki çevreci hareketlerin Artvin Cerattepe'deki hareketle birlikte olduk birçok kez. Onlarla birlikte hareket ettik. Çevrede, tabii bizim mücadelemizin ve bizim başımıza neler geldiğini çevre halkı görünce bir de kimi yerlerde sondajlar yapılmaya başladı. Halkın büyük tepkisiyle hemen vazgeçirdiler. (*Eğricek6, erkek, 79 yaş*).

Pınargözü Köyü Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin yürüttüğü toplumsal hareketi örgütleme stratejisi, farklı sivil toplum kuruluşlarından destek bulmuştur. Bu anlamda yerel toplumsal hareketin diğer bir kanadını Odalar ve Ekoloji Birliği gibi örgütler oluşturuyor. Sivil toplum örgütlerini bir araya getiren hemşeri derneği, beraberindeki sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte yerel toplulukların dışından da destek olarak şirket üzerinde baskı kurmuştur.

Şirkete yönelik baskının oluşumu döngüsel bir çizgi izlemiştir. Toplumsal hareketin ve şirkete yönelik baskı, yerel ile merkez (yani kent) arasındaki ilişki üzerinden ilerlemiştir.

O sene bir şeyde Hacettepe Üniversitesi'nde Mustafa hoca var. Mustafa Ekmeci profesör. Yeraltı bilimcisi. Ben gittim onu buldum. Onunla görüştük filan. Sonra bizim dernek başkanı İsmail Erdem vardı. Kangal Dernekler Federasyonu'nda başkanıydı herhalde. Bizim dernek başkanı da Hüsnü Gölbaşı'ydı. Onlara haber verdim. Onlar geldiler. Biz gittik Hacettepe'de hoca ile görüştük. Hoca bilgisayara girdi filan. Bizim bu suların nerede geldiğini işte bu Bakırtepe tarafından geliyor. Yeraltı suları buradan burada çıkıyordu. O hocaya gitti. Ya biz çok uğraştık. (Pınargözü2, erkek, 73 yaş)

Yerel toplulukların kent ile bağlantıları ve derneğin varlığı, yereli *sahiplenmeye* yönelik pratikleri üretiyor. Şirketin doğa ve geçimlik kaynaklarına yönelik tahakkümü, yerel toplulukları yerelden kente doğru örgütlenmeye yöneltmiştir. Castells'in (2013: 198) de vurguladığı üzere “insanlar tahakküme ancak birbirleriyle bağlantı kurarak, öfkelerini paylaşarak, birlikteliği hissederek, kendilerini ve toplumun geneli için alternatif projeler inşa ederek meydan okuyabilirler”. Castells (2013: 198-199), toplulukların yatay örgütlenme stratejisi izlediğini ve bu örgütlenmenin ağ toplumunda iletişim ağlarına dayandığını ifade etmektedir. Post-fordist dönemde iletişim teknolojilerinin ileri evrede gelişim göstermesi, toplumsal alanda kullanımını yaygın hale getirmektedir. Yerel hareket(ler), yerel-ötesi topluluklarla ortaklaşırlar. Müşterek varlıkları *sahiplenmeye* yönelik yerel toplumsal tepkiler iletişim ağları ile yerel-ötesi müşterek ilişkiler üretmektedir. Bu bağlamda iletişim ağları ve uygulamaları, yerelin örgütlenmesinde önemli araçsal işlevler görmektedir.

4.5.2.5. Sosyal Medya Araçlarından Yararlanma, ÇED Toplantıları ve Diğer Halk Buluşmaları: “#Direnbakırtepe”

2000'li yılların siyasal-toplumsal özelliği ağ teknolojisindeki gelişmelerin toplumsal hareketlere aracı olmasıdır. Ağ teknolojisindeki gelişmeler toplumsal hareketlerin lidersiz biçimde örgütlenmesine olanak sağlamaktadır. Toplumsal hareketler veya direniş pratikleri belli bir ideolojinin ötesinde farklı toplumsal yapıları bir araya getiren heterojenliği ile dikkat çekiyor. Örneğin son dönemin belirgin toplumsal hareketleri olan Chilean Öğrenci Hareketi, M12, Occupy Wall Street (İşgal Et), Arap Baharı'ndaki kent meydanlarının sahiplenilmesi ve işgali gibi toplumsal hareketlerin ortak özelliği yatay örgütlenmeye dayalı, lidersiz ve iletişim kanallarıyla örgütlenmiş olmalarıydı (Prashad, 2017). Yine bu hareketler belirli bir ideolojik yapının ötesinde

kültürel ve gündelik ihtiyaçların karşılanmasına yönelikti. Bu hareketler aslında günümüz toplumsal hareketlerin muhtevasını yansıtmaktadır.

Sosyal medya araçları, toplumsal harekete ve direniş sürecine katılımı doğrudan etkiler. Sosyal medya, yapılar arası etkileşimi ve birlikteliği sağlar (Kessler, 2013: 26). Saha araştırması sürecinde sosyal medyanın yerel toplulukların örgütlenme stratejileri arasında yer aldığı görülmüştür:

İklim Adaleti, Karıncalar ve Siyanürle Ölümü Durduracağız diye bir grubumuz var. Tabii bunların farklı şeylerin de etkileri var. Örneğin Polen, Siyanürle Ölümü Durduracağız diye bir şeyden geliyor bu grup. İklim Adaleti, farklı siyasi düşüncelerin bir araya geldiği bir grup. Aslında ilk Ekoloji Birliği çatısı altında biz buluşmuştuk. Öyle bir grup kurmuştuk ekoloji birliği. Bayağı büyük bir şey oldu ekoloji birliği. 167 üyeli bir WhatsApp grubu oldu. Sonra işte arkasında dedim ya farklı amaçlarla farklı gruplar kuruldu. Bölgesel mücadelelerin değişkenliğinden dolayı. Ama benim için en anlamlısı ekoloji. Ekoloji politik diye bir grupta en biraz daha böyle şey bakıyoruz olaya. Politik yönüyle bakıyoruz bu hareketlerin getireceği sonuçlar. Sadece bizim oralarda değil Türkiye genelinde ekolojik yıkımlar oluyor. (*Pınargözü, kadın, 55 yaş*)

Sosyal medya araçları yalnızca farklı yapıları bir araya getirmekle kalmıyor; Pavan ve Felicetti'nin (2019) de ifade ettikleri üzere, eylem süreçlerine dahil olma, mobilize olunan konularda alternatif çözümler üretme, bilgi yaratma ve yayma ile dayanıklılık ve sürdürülebilirliği sağlamaya da katkıda bulunuyor. Toplumsal hareketin sürdürülebilirliği, ÇED sürecini de etkiliyor. ÇED toplantılarında iletişim ağları üzerinden örgütlenen yerel topluluklar şirket üzerinde baskı yapıyor.

... bayramda köye yoğunlaşıyoruz hepimiz birbirimize telefon ediyoruz. Şu an gerçi WhatsApp teknolojiye ilerlediği için hayatımız daha kolaylaştı WhatsApp grubumuz var köye. İşte duydum şey Cem yapılacak Cem'in ritüeli ne işte bir şey de memnun değilse orada oturan köylerden biri divan gibi kuruluyormuş şey itiraz ediliyormuş ama bu benim için çok iyi bir gerekçe. Ben gittim Cem'in işte alanına oturdum dedi dedi ki biz Cem'e başlayacağız rızası olan var mı ben yok dedim. Dedim benim rızam yok dedim herkes bir durdu şöyle dedi ben dedim ki ya başta siz olmak üzere siz kanaat önderisiniz bir ve burada oturan herkes dedim hepinizle davacıyım dedim rızam yok dedim. Çok şaşırdılar yani bir de şey düşündüm dede kanaat önderi Dedeye diyorum ki sende rızam yok davacıyım sende diyorum hayırdır dedim ki dede bak dedim. Suyu yok iki yıldır biz bunun için uğraşıyoruz ve ben gidip geliyorum davalara ben isterim ki benim köylerimde hem Bakırtepe'de işte siyanürle altın çıkarılacak hepsi davacı olsun benim arkamda olsunlar bir tek benim ses çıkarmamam lazım hepimizi çıkaralım ki bu şeyimize sahiplenelim dedim. Kültürümüze değirmen bak dedim yavaş yavaş insanlar değirmene çünkü ürün getirilmeye başladı su yok ya. Getirmediler Çetinkaya'ya akmaya başladı Çetinkaya'da elektrikli bir değirmen vardı. Dedi ki EY Erenler bak kızımız haklı ne yapalım ben hepiniz dedim avukata şey vereceksiniz vekâlet. Cem'de anlaştık ertesi gün üç otobüs küçük minibüs insanı Kangal'a götürmüştüm avukata vekâlet verdimiştim öyle bizim şeyimiz başladı biraz da şeyleri geleneksel şeyleri kullanmak lazım. Hani köydeki o bilinci de yakalamak adına. (*Pınargözü, kadın, 55 yaş*)

İletişim ağları (ve diğer sosyal medya uygulamaları) şirket, devlet ve diğer devlet dışı örgütleri karar alma sürecinde baskı altına alır (Karyotakis vd., 2019). ÇED toplantıları öncesi yerel toplulukları ve diğer çevreci aktörlerin bilgilendirilmesi, direniş

stratejilerinin belirlenmesi ve şirkete karşı izlenecek yol haritası WhatsApp, Facebook ve Twitter gibi sosyal ağ uygulamaları üzerinden gerçekleşmektedir. Rohman ve Pitaloka'ya (2020: 4) göre toplumsal hareketin veya direnişin sürdürülmesi ve toplumsal hafızanın oluşması sosyal medya araçlarıyla mümkündür. Bakırtepe Çevre Platformu, Pınargözü Köyü, Eğricek Köyü, Ekoloji Birliği gibi sivil toplum kuruluşlarının sosyal medya hesapları toplumsal hareketi ve direniş sürecini canlı tutmaya çalışıyor. Proje devam etmekte ve buna karşı yerel toplulukların direnişi de sürmektedir. Direnişin gücü ise azalmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma, sermayenin kırsal mekâna yoğunlaşması ile yerel toplulukların kırsal mekânda müşterek varlıkları *sahiplenme* pratiklerini konu etmiştir. Sermayenin kırsal alandaki maden yatırımlarına yoğunlaşması; yerel toplulukların gündelik yaşam pratikleri ile sermaye arasında, kendi içinde çeşitlenen çatışmalı, gerilimli veya uzlamaya dayalı ilişkiler üretmektedir. Sermayenin kent alanından kırsal mekâna yönelik yeni birikim (kalkınma) stratejisi yerel ölçekte yoğunlaşarak devam etmektedir. Sermaye kırsal mekânda özel ve müşterek (ortak) ayrımı gözetmeksizin doğa varlıklarını birikim süreçlerine eklemleyerek değer yaratmaktadır. Sermayenin sürekli üretim ve kâr maksimizasyonu eğilimi kırsal müştereklere yönelik tehditleri arttırmaktadır. Harvey'in *mülksüzleştirerek birikim* olarak adlandırdığı neoliberal birikim stratejisi, müşterek varlıkların yerel topluluklardan veya kullanıcılardan koparılmasıdır.

Kapitalist üretim ilişkilerinin tarihsel gelişimi doğa varlıklarının üretime konu olmasının tarihidir. Doğa üzerindeki tahakküm ilişkisi kapitalizmin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu anlamda kapitalizm üretime konu olabilecek her doğa varlığını tahakküm altına almaya çalışır. Kent mekânından kırsal coğrafyalara kapitalizmin hegemonyası mülksüzleştirme, el koyma, soylulaştırma pratikleriyle gerçekleşmektedir. Sermayenin yeni hegemonik stratejisi mülkiyet rejimine bakmaksızın yürütülmektedir. Kent meydanları, parklar, sahiller, dereler, sulak alanlar, meralar, ormanlar gibi müşterek varlıklar sermayenin hegemonik stratejisi kısılcına alınmaktadır.

Müşterekler 21. yüzyılın önemli tartışma konularından biridir. Müşterek varlıklar, ortak olarak kullanılan, üretilen, tüketilen ve dolayısıyla gündelik yaşam pratikleri içerisinde yer edinmiş varlıklardır. Müşterek varlıklar doğal ve yapay olarak ikili kategoriye tabi tutulur.. Smithci anlamda ifade edilirse *birinci doğa* ve *ikinci doğa* varlıkları müşterek nitelikte olabilmektedir. Yine müşterekler, ortaklık etrafında şekillenen varlıklar olması nedeniyle özel, kamu veya bunların ötesinde varlıklardır. Bir varlığı müşterek yapan mülkiyet durumundan ziyade kullanım amacı veya tasarrufudur. Yani tarihsel süreçte ve gündelik yaşam örüntüleri içerisindeki edimselliğidir.

Ormanlar, su ve sulak alanlar, meralar, kent meydanları, parklar, sahiller birer müşterek mekânlardır. Toplulukların ortaklaşımına dayalı üretilen müşterek varlıklar, sermayenin kârlı yatırım aracı olarak görülüyor. Sermayenin özellikle maden ve enerji yatırımlarına yönelmesi, kırsal mekânın ve kırsal müştereklerin birikim süreçlerine konu

edilmesine neden olmaktadır. Maden ve enerji yatırımları, su kaynakları, ormanlar, tarım alanları ve meralar gibi müşterek varlıklar ile yerel toplulukların geçim kaynaklarını kamulaştırma, özelleştirme, mülksüzleştirme gibi hukuki araçlarla el konulmaktadır. Yerel toplulukların müşterek varlıklarına ve geçimlik kaynaklarına el konulması, 21. yüzyılın yaygın mülksüzleştirme pratiğidir. Yerel toplulukların müşterek varlıklarla kurdukları tarihsel, maddi (somut) ve duygulanımsal (soyut) ilişki, mülksüzleştirme ve birikim süreçlerine dâhil edilme stratejileriyle tehdit edilmektedir.

Yerel toplulukların müşterek varlıkları *sahiplenmeye* yönelik tepkileri farklılık göstermektedir. Bazı kırsal toplulukların yaşadığı mekânları *sahiplenmeye* yönelik direniş pratiği güçlüdür. Bergama, Cerattepe, Kazdağları, Akkuyu olayları güçlü toplumsal hareketlere örnektir. Bununla birlikte direnişin düşük düzeyde olduğu yerler de bulunmaktadır. Bu çalışmada, müşterek varlıkların mülksüzleştirilmesi veya erişime kapatılmasına karşı yerel toplulukların sahiplenmesi sonucu ortaya çıkan yerel direnişin gücü arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusundan hareket edilmiştir. Saha çalışmasında direnişin/toplumsal hareketin gücü ile *sahiplenme* pratiği arasındaki ilişki incelendi. Çalışmanın araştırma sahası Sivas İli Kangal İlçesine bağlı Pınargözü, Eğricek ve Elkondü köylerinin bulunduğu alan yöre halkı tarafından Bakırtepe olarak adlandırılan coğrafi bir yörede yapılmıştır.

Bakırtepe, yörede yaşayan yerel topluluklar için tarihi bir öneme sahip. Bakırtepe yöresi mera ve su kaynaklarının olduğu alanın merkezinde yer almaktadır. Mera alanı oldukça büyük bir yeri kapsamaktadır. Bakırtepe'nin kuzey kısmında Kalkım Köyü, doğu kısmında Pınargözü Köyü, batı tarafıda ise Eğricek Köyü yer alır. En yakın köy ise Eğricek'tir. Elkondü Köyü'nün tarım ve kısmen mera alanı, Bakırtepe yöresine dahildir. Farklı toplumsal kimlikler ve inanç yapılarının bir arada yaşadığı bu yörede pek çok müşterek varlığa rastlamak mümkün. Bakırtepe ve çevresinde üç ayrı su kaynağı bulunmaktadır. Su kaynaklarının beslediği bir ova ve çok sayıda köy yerleşim yeri bulunur. Su kaynakları köylülerin temel geçimlik araçlarından biridir. Tarihsel olarak doğrudan ilişki içerisinde oldukları doğal bir müşterek varlık olan su kaynağı etrafında doğal ve kültürel bağ dokuları da inşa edilmiştir. Nitekim Bakırtepe yöresinde aynı zamanda tarihi çok eskiye dayanan ve ortak etkinlik yapılan türbe de bulunur. Türbe, hem inanç merkezi hem de doğal kaynakların bulunduğu bir mekândır. Lefebvreci anlamda toplumsal mekândır. Yerel toplulukların tarihsel olarak adlandırdığı, kendine özgü

anlamlar yüklediği, müşterekletirme pratikleri sonucunda ürettiği *yaşanan mekân*dır. Yaşanan mekân, ortaklaştırılmıştır, bu anlamda müşterek bir mekân özelliği taşır. Yerel toplulukların yılın belirli dönemlerinde ortaklaşa faaliyetler gerçekleştirdikleri bu müşterek mekân da eski işlevini yitirme tehlikesi yaşamaktadır. Nitekim bu müşterek mekân, maden sahasının genişletilmesi ile birlikte etrafı büyük ölçüde tel örgüleri/çit ile kapatılmıştır. Bu durum yerel toplulukların hem doğal hem de üretmiş oldukları müşterek varlığa erişimini kısıtlamaktadır. Bu anlamda çalışmanın ana hipotezi şu şekildedir: **“Yerel toplulukların/köylülerin müşterek varlıklarla kurdukları ilişkinin gücü, sahiplenilen bu varlıklara erişimlerini kısıtlayan faaliyetlere karşı ürettikleri toplumsal hareketlerin gücünü belirler”.**

Bakırtepe’de coğrafi alanda maden arama faaliyetleri kapsamında mera ve su kaynaklarına el konulması toplumsal hareketin ortaya çıkmasına önayak olmuştur. Sermaye, müşterek varlıkları değişim değeri üzerinden okumaktadır. Lefebvre’e (2016: 185) göre ise *sahiplenme*, kullanım değeri üzerinden üretilir. Yerel topluluklar müşterek varlıklarla tarihsel bir bağ kurmaktadır. “Bizim Bakırtepe diye bir yerimiz var. Kutsal kabul ediyoruz.” (Pınargözü1). Mekâna veya müşterek varlığa etfedilen kutsallık, tarihsel süreçte üretilmiştir. Müşterek varlıkla duygusal, kültürel ve geçimlik ilişki de tarihseldir. Stavrides’in (2018: 121) belirttiği gibi müşterekler ile topluluklar arasında diyalektik bir ilişki bulunur. Yerel topluluklar müşterekleri toplumsal ilişkiler dolayımında ürettikleri gibi müşterekler de üretici ve dönüştürücü etkiye sahiptirler. “Ben oralarda kuzu yaydım, çobanlık yaptım, ağaçların gölgesinde oturdum. Her bir tepede küşede ne var ne yok bilirim” (Eğricek6). Müşterek varlıklarla kurulan soyut (duygulanımsal) bağ, *sahiplenme* güdüsünü harekete geçirmektedir. Çünkü Bakırtepe, müşterek mekândır; yerel topluluklar için Lefebvre’in ifadesiyle *temsil mekânı*dır. *Temsil mekânları*, insanların gündelik yaşamda deneyimledikleri, yaşadıkları, sembollerle ve imgelerle anlam yükledikleri mekânlardır. Somut deneyimlere, duygulara, sembollere ve tinsel-kültürel anlamlar barındırır. Değişim değeri yerine kullanım değeri ön plandadır. Yerel toplulukların tarihsel süreçte mekânı deneyimlemesi, hikâyelere konu etmesi ve anlamlandırması *temsil mekânları* üretmiştir. Mekân artık toplumsallaşmıştır. Mekân yerel topluluklar tarafından sahiplenilmiştir. Ancak yerel toplulukların göç, nüfusun azalması, tarım ve hayvancılık gibi küçük meta üretimine dayalı geçimlik ilişkilerden kopması *sahiplenme* ilişkisini zayıflatmıştır. Lefebvre’in (2016: 187) belirttiği üzere

sahiplenme, mekânın toplumsal pratikler aracılığıyla kullanılması ve dönüştürülmesidir. Yerel toplulukların mekândan kopması sahiplenme ilişkisini zayıflatmıştır; yerel toplulukların mekânı deneyimleme yeniden üretme pratiklerini de dönüştürmüştür. Bakırtepe örneğinde yerel toplulukların maden karşıtı toplumsal hareket üretmemesini sahiplenmenin zayıf olmasına bağlıdır. “*Madene karşı ilk itiraz mahkemeye dilekçe vermemizle başladı. Ama tabi bunu başlatan biz köylüler değiliz. Ankara ve İstanbul’daki çevre örgütleri ve hemşerilerimizdir*” (Eğricekl). Yerelde toplumsal hareketin başlaması kırdan kente göç etmiş köyün eski topluluklarının girişiyle gerçekleşmiştir. Kent mekânında dernekler aracılığıyla ilişkilerini koparmayan köylülerin ürettikleri dayanışma pratikleri, yerelde toplumsal hareketin belirmesine olanak sağlamıştır. Kent topluluklarının kırsal topluluklara verdiği destek sınırlı olmasına karşın kırsal toplumsal hareketin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Bunun nedeni ise kente göç etmiş köylülerin kırsal mekânla bağlarının koparmamış olmasıdır. Özellikle yaz mevsiminde kentten kıra doğru geçici süreli bir göç hareketliliği yaşanmaktadır. Köylüler tarafından ‘yazlıkçı’ veya ‘gurbetçi’ olarak tanımlanan kentliler, yaz aylarında –çoğunlukla Mayıs ile Eylül ayları arasında- köyde bağ ve bahçe tarımı gibi küçük meta üretimine dayalı lokal üretimle uğraşmaktadırlar. Yazlıkçı/gurbetçi olarak adlandırılan topluluklar, özel mülkiyete sahip olması, aile ilişkilerinin sürdürülüyor olması, doğa varlıkları üzerinden geçmişle kurdukları duygusal bağ mevsimlik nüfus hareketlenmesinin ana nedenleridir. Köylülerin köyden kente göç etmiş kişilerin mekânla veya herhangi bir doğa varlığıyla kurdukları soyut (duygulanımsal) ve somut ilişki sahiplenme pratiği olarak okumak mümkün. Sahiplenme ilişkisi tarihsel olarak üretilmiştir; dolayısıyla verili olarak bulunur. Yerel toplulukların doğa varlıklarıyla kurdukları ilişkinin gücü bu bağlamda önem kazanmaktadır. Sahiplenme pratiğinin güçlü olduğu dönemlerde toplumsal hareket hem yerel hem de yerelin dışında farklı kuruluş ve oluşumlardan destek görmüştür. Maden arama ve işleme faaliyetinin devam etmesine karşın yerel topluluklar yalnızca dava süreçleri ile sahiplenmeye çalışmaktadır. Somut anlamda *sahiplenme* pratiğinin giderek zayıflaması toplumsal hareketin de zayıfladığını hatta sönümlendiğini göstermiştir.

Yerel topluluklar, maden karşıtı mücadele sürecinde yerle dışı aktörlerden ve çevreci örgütlerden belirli dönemlerde destek görmelerine karşın yerel-dışı dayanışma ilişkileri süreklilik kazanmamıştır. Yerel-dışı aktörler kırsal toplumsal hareketlere belirli ve kısa süreli dönemde destek vermiştir. Yerel kendi içindeki çatışmalı-çıkar ilişkileri,

yerel-dışı aktörlerin yeterli destek ve dayanışma göstermemesi yerelde farklı tepkilere yol açmıştır. “*Bizim kimsemiz yok, kimse sahip çıkmıyor buralara*” (Eğricek3). Yerel topluluklar için kırsal alanda kısa süreli yaşama biçimi güçlü bir sahiplenme ilişkisi üretmemektedir. Şirketin devletin zor aygıtını kullanarak köylüleri müştereklerden koparmaları sahiplenme ilişkisini daha zayıflatmıştır. Köylünün zihninde şirket devlet ile eşdeğerdir. “*Şirkette tüm bilgilerimiz var*” (Elkondu2). Köylüler, şirketin devlet desteği olmadan Bakırtepe’de kalamayacağı düşüncesindedir. Şirketin yarattığı çevresel-ekolojik tahribat devletten aldığı hukuki ve şiddet desteğine dayanmaktadır. Şirket, mekânı çitleyerek, el koyarak ve hukuki destek mekanizması sayesinde köylüleri mülksüzleştirerek müşterek varlıklardan koparmaktadır. 1950’li yıllarda başlayan kırsal mekândan kopuş, mülksüzleştirme stratejisiyle sahiplenme ilişkisini daha fazla zayıflatmıştır. Yerel toplulukların müşterek varlıklarla ilişkisini zayıflaması müşterekleştirme pratiklerinin yeniden üretilmesini de engellemektedir. “*Bir kaç senedir pek kimse gitmiyor yani. Daha önce her yaz gidiyorlardı. Başa koyuyorlardı. Adam kurban kesiyordu. Adak yapıyordu*” (Eğricek3). Müşterek varlığı müşterek yapan edimsellik yok olmaktadır. Sahiplenme pratiklerinin zayıflaması toplumsal hafızanın yok olmasına ve yerel toplulukların müştereklerle kurduğu kültürel ve geçimlik ilişkisinin zayıflamasına yol açmaktadır.

Stavrides’e (2018) göre bir varlığı müşterek yapan, o varlığın toplumsal uzamdaki edimselliğidir; müşterekleştirme pratiklerine konu olmasıdır. Müşterek(ler)in kamusal veya özel mülkiyet rejimine tabî olması kendi başına bir anlam ifade etmez. Dardot ve Laval’ın (2018a) da dikkat çektiği üzere müşterek(ler) ortaklaşmayı esas alır. Toplumsal uzamda belirli bir mekân veya zamanda ortaklaşma konu olan her varlık müşterek niteliğindedir. Dolayısıyla sermayenin neyi mülksüzleştirdiğine bakılmaz; esas olan o varlığın müştereklik niteliğidir. Müşterekler, herhangi bir doğa varlığı olduğu gibi tarihsel olarak kültürel nitelikte varlıklar da olabilir. Müşterekler, üretilen, yaşanan ve algılanan düzeyde ortaklaşma konu edilen her bir varlıktır. Bu bağlamda birinci işlevsel hipotezimiz, “*yerel toplulukların/köylülerin müştereklerle kurduğu kültürel ilişkinin gücü sahiplenme ilişkisinin gücünü belirler*” şeklindedir.

Bakırtepe yöresinde su kaynaklarının varlığı, Bakırtepe’de Bakır Baba’ya ait olduğu düşünülen ziyaret mekânı, Balıklı Kaplıca gibi varlıklar kültürel dokunun birer parçasıdır. Bakırtepe’nin toponomisi Bakır Baba’dan aldığı ifade edilmiştir. Ziyaret

mekânı inanç ve kimliklerin üzerinde ve yerelin ötesinde bir müşterek varlıktır. Yine Kalkım Köyü fiziki sınırları içerisinde yer alan Balıklı Kaplıca, yerel topluluklar tarafından ‘Doktor Balıklar’ olarak adlandırılmaktadır. Yerel toplulukların doğa varlıklarıyla kurdukları ilişki, gündelik yaşam örünütlüleri içerisinde doğayı ve mekânı yeniden adlandırılmakta ve doğa varlıklarıyla kurdukları soyut ve kültürel ilişkiyi yeniden üretmektedir. Hardt ve Negri’ye (2011: 10-11) göre müşterekler tarihsel süreçte üretilen ortaklaştırılmış dinamik varlıklardır. Harvey (2013), ortaklaştırılmış mekânların/varlıkların müşterekleşmesini, “toplumsal güçlerin onu sahiplenmesi, koruması ve ortak fayda için geliştirmesi” koşuluna bağlar.

Dolayısıyla müşterek(ler), anlam-bilimsel açıdan çok katmanlı ve anlamı sabitlenemez varlıklardır. Yerel topluluklar, göç ve tarımsal yapıda meydana gelen değişimler nedeniyle kırsal mekânla ilişkileri zayıflamıştır. Kırsal mekânla ilişkilerin zayıflaması, müşterek varlıklarla kurdukları kültürel ilişkiyi de erozyona uğratmıştır. Müştereklerin dinamik (Hardt ve Negri, 2011) ve edimselliği (Harvey, 2013; Stavrides, 2018a; Stavrides, 2018b), müşterek varlıklarla kurulan ilişkinin de değişkenliğine işaret eder. Bakırtepe’de yerel toplulukların yılın belirli dönemlerinde kırsal mekânda yaşaması, mekânı deneyimleme pratiklerini doğrudan ve pejoratif yönde etkilemiştir. Bu nedenle de müşterek varlıklarla kurdukları ilişkisini gücü de zayıflamıştır. Bu durum yerel toplumsal hareketin kısa süreli ve minör ölçekte kalmasına yol açmıştır. Yerel-ötesi bir müşteregi sahiplenme gücünün zayıflığı, müşteregi sahiplenemeye yönelik direnişi yerelden öteye taşıyamamıştır.

Çalışmanın ikinci işlevsel hipotezi **“yerel toplulukların müşterek varlıklarla kurduğu geçimlik ilişkinin gücü sahiplenme ilişkisinin gücünü belirler”** şeklindedir. Yerel topluluklar müşterek varlıklarla yalnızca kültürel ve duygusal bağ kurmazlar. Özellikle yoksul/alt sınıf köylülerin ürettikleri direniş yalnızca doğayı koruma/sahiplenme amacı taşımaz. Yerel toplulukların doğayı korumaya/sahiplenmeye yönelik direniş sanatlarının arkasında geçim kaynaklarını savunma ihtiyacı gelir (Martinez-Alier, 2012: 56). Köylülerin temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık, bölgenin ekolojik yapısı etrafında şekillenmiştir. Su kaynaklarının kurutulması, mera alanlarına erişiminin engellenmesi ve tarım topraklarının özelleştirme politikalarıyla mülksüzleştirilmeye konu edilmesi, yerel toplulukların geçimlik kaynaklarından koparmıştır. Tarımsal ve hayvansal girdi maliyetlerinin yükselmesi, altın arama ve işleme

faaliyetlerinin yarattığı ekolojik örselenme ve kırsal mekânda nüfusun azalması geçimlik ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum yerel toplulukların kırsal mekânı sahiplenme ilişkisini de zayıflatmıştır. Geçimlik kaynaklarından koparılan köylüler, kâr amacıyla üretim yapamamakta ve çoğu zaman ya şirkette istihdam edilmek stratejisi yürütmekte ya da göç etmek zorunda kalmıştır. Pınargözü, Eğricek, Elkondü ve Kalkım köylerinin hane halkı gelir ortalaması oldukça düşüktür.³⁹ Göç ve kaynaklara erişiminin kısıtlanması, yerel topluluklar ile müşterekler arasındaki ilişkiyi zayıflatmıştır. Yerel toplulukların geçimlik kaynaklarından koparılması sonucu bu kaynaklarla kurdukları ilişkiyi de doğrudan etkilemiştir. Şirketin baskı aygıtlarından faydalanması da süreci hızlandırıcı etkisi olmuştur. Bu durum toplumsal hareketin yerel ölçekte büyümesini olumsuz yönde etkilemiştir. Hatta yerel ile yerel dışındaki destekler arasında yer yer çatışma yaratmıştır. Yerel toplulukların merkez ile yerel arasında sıkışmışlık duygusuna kapılması toplumsal hareketi zayıflatmıştır.

Castells (2013: 192), günümüz toplumsal hareketlerin lidersiz, merkezsiz ve ağlar üzerinden örgütlendiklerini belirtir. Bakırtepe’de ilk direniş pratiği, belirli bir entelektüel düzeydeki bireylerin girişimleriyle ortaya çıkmıştır. Kırdan kente göç etmiş bireyler, kent mekânında hemşeri dernekleri ve sosyal medya platformları üzerinden örgütlenerek kolektif hareket etmeye çalışmışlardır. Özellikle iletişim ağlarının yaygınlık kazanması ve yerel toplulukların seslerini duyurabilmesine olanak sağlaması açısından sıklıkla başvurulan direniş aracı sosyal medya araçları olmuştur. 2014 yılında ÇED Raporuna yapılan itiraz sonrası yerel topluluklar, yerelden kent mekânına kadar pek çok alanda örgütlenmişlerdir. Bununla birlikte yerel toplulukların ürettikleri direniş pratikleri büyük kitlesel destek görememiştir. Direniş yerel ölçekte ve kısa süreli etkinlikler şeklinde yapılmıştır.

Yerel topluluklar arasındaki tartışma konularından biri de özel mülkiyetin ilgası sürecinde yaşanan çatışmalı ilişki ağları olmuştur. Şirketin köylüleri istihdam etme, köy yollarını stabilize malzeme ile yapması ve köylülere artıma suyu sağlama gibi rıza üretimine dayalı stratejiler uygulaması, köylüler arasında çatışmalı tarafların belirmesine yol açmıştır. Bu durum yerel toplulukların birlikte hareket etme potansiyelini düşürmüştür.

³⁹ İlgili nicel verilere ulaşmak için bkz. (<https://www.endeksa.com.tr/analiz/turkiye/sivas/kangal/demografi>)

Bakırtepe örneğinde Bakırtepe’de bulunan ziyaret yeri, mera ve ormanlık alan, Pınargözü Köyü’nün kaynak suyu olan ve Sütüpinarı olarak adlandırılan su kaynaklarının maden arama ve işleme alanının genişlemesiyle birlikte yerel topluluklara erişimi kısıtlanmıştır. Küçük meta üreticisi köylülerin geçimlik kaynaklarının massedilmesi, sahiplenme ve direniş pratiğine yol açmıştır. Nitekim Demir Export A.Ş.’nin ÇED alanına dâhil ettiği mera ve tarım topraklarına el koyması, yerel toplumların tarım ve hayvancılık faaliyetlerini doğrudan etkilemiştir. Mera alanlarının belirli bölgelerinin çitlenmesi hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Kırdan kente göç sonucunda kırsal nüfusta meydana gelen azalma yerel toplumların geçimlik kaynakları arasındaki sahiplenme ilişkisini de azaltmıştır. Böylece ilgili firma çitleme ve mülksüzleştirme pratiklerini daha kolay biçimde uygulayabilmektedir. Yerel toplumlar ile geçimlik kaynakların işlenmesi ve sahiplenilmesi arasındaki ilişkinin zayıflaması, geçimlik kaynakların işlevsizleşmesine neden olmaktadır. Yerel toplumlar böylece geçimlik kaynaklarından koparılmakta ve kırsal mekânla ilişkileri zayıflamaktadır. Yerel toplumların mekânla ilişkilerinin zayıflaması ile *sahiplenme* ilişkisinin azalması arasında döngüsel bir ilişki oluşturmuştur. Bu nedenle toplumsal hareketin giderek zayıflaması, geçimlik ilişkilerinin zayıflamasının bir sonucudur. Bir bütünün parçası olarak yerel toplumlar, müşterekler ve geçimlik kaynakları arasındaki döngüsel ilişkinin varlığı, toplumsal hareketin gücü arasında da doğrusal ilişki olduğunu göstermiştir.

Yerel toplumların müşterek varlıklara erişiminin kısıtlanması - özellikle mera alanları ve Bakırtepe’nin erişime kapatılması- zamanla bu toplumların müşterek varlıklarla kurduğu ilişkiyi de zayıflatmıştır. Maden arama ve işleme faaliyetinin başladığı 2014 yılına kadar sıklıkla ziyaret edilen Bakırtepe, bugün oldukça sınırlı düzeyde kullanıcılara açıktır. Saha araştırması sürecinde Bakırtepe’ye çıkmak ve ziyaret etmek ismemize rağmen şirket tarafından çeşitli gerekçelerle engellenmesi, yerel toplumların müşterek mekâna erişimde yaşadığı zorlukları kanıtlar niteliktedir. Yapılan görüşmelerde köylülerin müşterek mekânı ziyaret etme, kurban/adak adama, festivaller düzenleme gibi faaliyetlerinin artık gerçekleştiremedikleri dile getirilmiştir. Bu anlamda yerel toplumların kültürel ve duygusal ilişki kurdukları Bakırtepe, müşterek niteliklerinden yoksun bırakılmaktadır. Kültürel, sosyal ve sembolik açıdan yerel toplumlar için önemli olan Bakırtepe’nin erişime kapatılması, her ne kadar şirkete karşı tepki doğurmuş olsa da, toplumların müşterek mekânla kurduğu bağı zayıflatmıştır.

2025 yılının Haziran ayında yapılan saha görüşmelerinde Bakırtepe'ye henüz kimsenin gitmemiş olması ve herhangi bir dini veya kültürel faaliyetin yapılmaması, yerel toplulukların müşterek varlıklarla kurduğu kültürel ve duygusal bağın zayıfladığını göstermektedir.

Şirketin rıza üretimine dayalı köylüleri istihdam etme stratejisi, devletin zor/baskı aygıtlarına başvurusu ve yerel topluluklar arasındaki dayanışma pratiklerinin zayıflaması sahiplenme ilişkisini azaltmıştır. Bu nedenle de yerel toplulukların kırsal müştereklere yönelik tehditlere karşı ürettikleri toplumsal tepki/direnış de güçlü ol(a)mamıştır. Demir Export A.Ş.'nin Bakırtepe'de faaliyetlerine devam etmesi ve faaliyet planlarının uzun vadeye yaymasına karşı yerel toplulukları yalnızca mahkeme süreçleri ile direnmeye çalışmaktadırlar.

Sonuç olarak küçük meta üreticisi köylülerin doğa ile kurdukları ilişki çok katmanlıdır. Müşterekleri sahiplenme pratikleri de kendi içerisinde farklı kategoriler barındırmaktadır. Müşterekler özel ve kamusal olanın ötesinde ortaklaştırılmış etkinlik/varlık olarak düşünüldüğünde toplumsal pratiklerin bir ürünü olduğu açıktır. Toplumun bir varlık ile kurduğu ilişki ve ona yüklediği anlam etrafında şekillenmektedir. Müşterekler, bu anlamda toplumsal alandan bağımsız düşünülemez. Müşterekleri *sahiplenme* bu çerçevede anlam kazanır. *Sahiplenme* tarihsel süreçte oluşmuştur. Müştereklere yönelik tehditlere karşı sahiplenme pratiğinin geliştirilmesi, tarihsel birikim ve müşterek varlıkla kurulan ilişkinin bir sonucudur. Yerel toplulukların da müşterekleri *sahiplenme* gücü bu temelde değerlendirilmelidir. Yerel toplulukların müşterek varlıkları *sahiplenme* gücünün düşük veya yüksek olması toplumsal hareketin de gücünü doğrudan etkilemektedir.

EK 1: Kaynak kişiler listesi

KOD	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Tarih *	Görüşülen Yer/Mekân
<i>Pınargözü1</i>	55	Kadın	Mühendis	30/01/2025	İstanbul- Esenler
<i>Pınargözü2</i>	73	Erkek	Emekli	11/09/2022	Pınargözü Köyü
<i>Eğricek1</i>	41	Erkek	Muhtar	11/09/2022	Eğricek Köyü
<i>Elkondu1</i>	45	Erkek	Emekli	15/01/2025	İstanbul- Bakırköy
<i>Eğricek2</i>	87	Erkek	Emekli	12/09/2022	Eğricek Köyü
<i>Elkondu2</i>	55	Erkek	Emekli-Esnaf	13/09/2022	Elkondu Köyü
<i>Eğricek3</i>	80	Erkek	Emekli-Çiftçi	17/09/2023	Eğricek Köyü
<i>Eğricek4</i>	83	Erkek	Emekli	19/09/2023	Eğricek Köyü
<i>Eğricek5</i>	56	Erkek	Emekli	19/09/2023	Eğricek Köyü
<i>Eğricek6</i>	79	Erkek	Emekli- STK Temsilcisi	17/02/2025	Uzaktan İletişim/Ankara
<i>Pınargözü3</i>	42	Erkek	Muhtar	18/09/2023	Pınargözü Köyü/ Davutoğlu Mezraası
<i>Elkondu3</i>	45	Erkek	Muhtar	20/09/2023	Elkondu Köyü
<i>Pınargözü4</i>	48	Erkek	Şoför	18/09/2023	Pınargözü Köyü/ Davutoğlu Mezraası
<i>İstanbul1</i>	66	Erkek	Emekli- Dernek Başkanı	10/04/2024	İstanbul- Gaziosmanpaşa
<i>Pınargözü5</i>	41	Kadın	Emekli- Aşçı	11/09/2022	Pınargözü Köyü
<i>Pınargözü6</i>	78	Erkek	Emekli	17/06/2025	Pınargözü Köyü/Taşgeçit Mezraası
<i>Pınargözü7</i>	75	Kadın	Ev Emekçisi	17/06/2025	Pınargözü Köyü /Taşgeçit Mezraası
<i>Çetinkaya1</i>	53	Erkek	Muhtar	17/06/2025	Çetinkaya Köyü
<i>Kalkım1</i>	52	Erkek	Muhtar	17/06/2025	Kalkım Köyü
<i>Kalkım2</i>	75	Erkek	Emekli	18/06/2025	Kalkım Köyü
<i>Kalkım3</i>	58	Erkek	Emekli	18/06/2025	Kalkım Köyü
<i>Elkondu4</i>	85	Erkek	Emekli	19/06/2025	Elkondu Köyü
<i>Eğricek7</i>	60	Kadın	Ev Emekçisi	18/06/2025	Eğricek Köyü
<i>Eğricek8</i>	56	Erkek	Emekli	21/09/2024	Eğricek Köyü

* Bu kısım altında yazılan tarihler araştırma sürecinde yapılan ilk görüşmelerdir. Farklı zamanlarda aynı kişilerle birden fazla görüşme yapılmıştır.

KAYNAKÇA

“Bakırtepe Altın Madeni mühürlenerek kapatıldı”, 30.01.2023,

<https://www.evrensel.net/haber/289888/bakirtepe-altin-madeni-muhurlenerek-kapatildi>

“Demir Export...”, [Demir Export](#), Erişim Tarihi: 20.10.2022

“Kangal Kaplıca...” <https://sivas.csb.gov.tr/12--kangal-ilcesi-kalkim-koyu-balikli-kaplica-i-4782>, Erişim Tarihi: 10.10.2025

“PINARGÖZÜ...”, [SİVAS - KANGAL PINARGÖZÜ KÖYÜ RESMİ WEB SAYFASI](https://www.pinargozukoyu.com) [|| \(pinargozukoyu.com\)](https://www.pinargozukoyu.com) Erişim Tarihi: 20.09.2023

“Yön bulduran...” <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/yon-bulduran-gelenek-obo/1263104#>, Erişim Tarihi: 05.04.2025

442 sayılı köy kanunu,

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=442&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3>

Abramson, J., (2014), *Minerva'nın Baykuşu: Batı Siyasi Düşünce Tarihi*, çev. İbrahim Yıldız, (1. Basım), Dipnot Yayınları, Ankara

Adaman, F., Akbulut, B., Kocagöz, U., (2017), “Müşterekler: Çatışkılar, Hatlar, İmkânlar”, içinde, *Herkesin, Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, der. Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 13-25.

Aglietta, M., (1997), *A Theory of Capital Regulation*, tra. David Fernbach, London: Verso.

Akdemir, Ö., (2016), “Hakikat Çizgisinde Mücadele, “Psikolojik Harekât” ve Bergama Gerçeği”, içinde, *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası*, der. Sinan Erensü, Ethemcan Turhan, Fevzi Özlüer, Arif Cem Gündoğan, Tekin Yayınevi, İstanbul, ss. 78-89.

- Aktaş, E., Aka, A. ve Demir, M. C., (2006), “Türkiye’de Hamşehri Dernekleri ve Kırsal Dönüşüm”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 12(2), ss. 51-58.
- Alevi Bektaşî Geleneğinde “Dede, Baba”, [ALEVİ BEKTAŞİ GELENEĞİNDE “DEDE, BABA” | yeşilkandil](#), (Erişim Tarihi, 28/04/2025) .
- Amin, S., (1997), “Kapitalizm, Emperyalizm, Küreselleşme”, *Özgür Üniversitesi Forumu*, (1), Ekim-Kasım-Aralık, ss. 37-46.
- Amis, S., (2014), *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, çev. Semih Lim, İstanbul: Yordam Yayınları.
- Andersson, J. O., (2004), “Emperyalizm”, *Conatus Çeviri Dergisi*, Temmuz-Ekim 2004, 1(2), İstanbul: Otonom Yayıncılık, ss. 5-19.
- Angelis, M. D. ve Harvie, D., (2017), “Müşterekler”, içinde, *Herkesin, Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, der. Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz, İstanbul: Metis Yayınları, ss. 105-128.
- Ankara Nöbetçi İdare Mahkemesi Yürütmenin Durdurulması İstem Davası: https://icerik.zmo.org.tr/uploads/portal/resimler/ekler/ca19e94a6ac9f98_ek.pdf
- Arrighi, G., (2000), *Uzun Yürmüncü Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri*, çev. Recep Bozdemir, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ayan T., Bulut C., (1964), *Balaban-Yazıhan-Kurşunlu-Levent Bucakları (Malatya) Arasındaki Alanın Genel Jeolojisi*, M.T.A. Dergisi, (62), ss. 58-71, Ankara.
- Aydın, C. İ. ve Turhan, E., (2025), “What Does It Mean to Win? Revisiting Environmental Movements in Turkey”, *The Republic of Turkey and its Unresolved Issues (100 Years and Beyond)*, Ed. Pınar Dinç and Olga Selin Hünler, Palgrave Macmillan, pp. 231-246.
- Bacon, F., (1990), *Yeni Atlantis*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bakırtepe Altın Madeni (Açık Ocak İşletmesi Kıрма-Eleme Tesisi ve Yığın Liç Projesi) Revize Proje Tanıtım Dosyası 2, 2015, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/10992#>

Bakırtepe Altın Madeni (Açık Ocak İşletmesi Kırma-Eleme Tesisi ve Yığın Liç Projesi)
Revize Proje Tanıtım Dosyası 3, 2015, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/10992#>

Bakırtepe Altın Madeni (Açık Ocak İşletmesi Kırma-Eleme Tesisi ve Yığın Liç Projesi)
Revize Proje Tanıtım Dosyası 1, 2015, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/10992>

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi Bakırtepe -2 Açık Ocak Pilot Üretim (Sivas İli, Kangal İlçesi, Elkondu Köyü) Proje Tanıtım Dosyası, 2022, [ÇEVİRİM İÇİ ÇED YÖNETİM YAZILIM](#)

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi Bakırtepe -2 Açık Ocak Pilot Üretim (Sivas İli, Kangal İlçesi, Elkondu Köyü) Proje Tanıtım Dosyası, 2022, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/39889#>

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi Kapasite Artışı ÇED Raporu, 2023, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/41478#>

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi Kapasite Artışı Projesi İDK Toplantısı, 2023, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/41478#>

Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi Kapasite Artışı Süreç Sonlandırma, 2023, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/41478#>

Bakırtepe Altın Madeni Projesi (Açık Ocak İşletmesi, Kırma-Eleme Tesisi ve Yığın Liç Prosesi), 2014, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/21051#>

Bakırtepe Altın Madeni Projesi (Açık Ocak İşletmesi, Kırma-Eleme Tesisi ve Yığın Liç Projesi), Nihai Çevresel Etki Değerlendirme Raporu, 2014, [ÇEVİRİM İÇİ ÇED YÖNETİM YAZILIM](#)

Bakırtepe Altın Madeni Projesi (Açık Ocak İşletmesi, Kırma-Eleme Tesisi ve Yığın Liç Projesi), Nihai Çevresel Etki Değerlendirme Raporu, 2023, [ÇEVİRİM İÇİ ÇED YÖNETİM YAZILIM](#) ,

Bakırtepe İle İlgili Hazırlanmış ÇED Raporları: <https://eced-duyuru.csb.gov.tr/eced-prod/duyurular.xhtml>

- Başkaya, F., (1997), “Sermayenin Küreselleşmesi veya Neo-liberalizmin Vahşeti”, *Özgür Üniversitesi Forumu*, (1), Ekim-Kasım-Aralık, ss. 24-36.
- Başkaya, F., (2002), *Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu*, Türkiye ve Orta Doğu Forumu Vakfı Yayınları, Ankara.
- Başkaya, F., (2004), *Yediyüz (Osmanlı Beyliği’nden 28 Şubat’a: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi)*, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara.
- Başkaya, F., (2005), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Türkiye ve Orta Doğu Forumu Vakfı Yayınları, Ankara.
- Baudrillard, J., (2013), *Tüketim Toplumu (Söylenceleri/Yapıları)*, çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayhan, H., Baysan O., (1982), Güneş-Soğucak (Divriği-Sivas) Yöresinin Petrografik-Petrolojik İncelemesi, *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 25(1). Ankara.
- Baykal, F., (1966), 1:500.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası Açıklaması Sivas Paftası, M.T.A. Yayınları, Ankara.
- Bayrak, M., (1993), Davutoğlu-Eğricek, Elkondu (Kangal-Sivas) Köyleri Arasının Jeolojisi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Url: <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/21767.pdf>
- Beyazpirinç, M. ve Akçay, A. E., (2013), “Alacahan-Çetinkaya (Kangal-Sivas) Yöresindeki Metamorfitlerin Tektonostratigrafik Özellikleri”, *Maden Tetkik Arama Dergisi*, (147), ss. 19-29.
- Bezin, E., and Ponthièr, G., (2019), The Tragedy of The Commons and Socialization: Theory and Policy, *Journal of Environmental Economics and Management*, Vol. 98, Url: [The tragedy of the commons and socialization: Theory and policy - ScienceDirect](https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0924646019300000), Erişim Tarihi: 11.07.2024

- Birler, Ö., (2014), “Liberalizm”, içinde, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler*, der. Gökhan Atılğan ve E. Attila Aytekin, Yordam Yayınları, İstanbul, ss. 299-314.
- Bloch, M., (1983), *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Savaş Yayınları, Ankara.
- Bollier, D. ve Helfrich, S., (2018), “Dönüştürücü Bir Tasavvur Olarak Müşterekler”, *Felsefelogos Dergisi*, 68(1), ss. 43-51.
- Bookchin, M., (2021), *Kıtlık Sonrası Anarşizm*, çev. Umut Kocagöz, Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Boratav, K., (2005), *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Bourdieu, P., (2018), *Karşı Ateşler 2 (Avrupa Sosyal Hareketi İçin)*, çev. Işık Ergüden, Sel Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P., (2021), *Karşı Ateşler 1 (Neoliberal İstila Karşı Direniş Hizmet Edecek Sözler)*, çev. Sertaç Canbolat, Sel Yayınları, İstanbul.
- Brenner, N., (1999), “Beyond State-Centrism? Space, Territoriality, and Geographical Scale in Globalization Studies”, *Theory and Society*, 28(1), ss. 39-78.
- Buck-Morss, S., (2015), “Yerelötesi Müşterekler ve Küresel Kalabalık Üzerine”, içinde, *Türkiye’de Yeni İktidar Yeni Direniş*, der. Yahya Y. Madra, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 29-46.
- Bulur, K., (1971), *Kangal-Alacahan Civarının (Sivas) Jeolojisi ve Prospeksiyon Raporu*, Ankara, M. T. A. Arşiv No:1040.
- Burnet, P., (1999), “The Tragedy of the Commons Revisited”, *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 41(2), pp: 4-45, DOI: 10.1080/00139157.1999.10544058.
- Bülent Duru, Yeni ÇED Yönetmeliğinin Yansıttığı Anlayış, <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/yeni-ced-yonetmeliginin-yansittigi-anlayis> , Erişim Tarihi: 14.04.2025

Caffentzis, G. ve Federici, S. (2017). “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”, *Herkesin, Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, der. Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 128-144.

Canbeg Aşireti Harita Dağılımı:

<https://www.nisanyanyeradlari.com/harita?sorgu=%5B%7B%22mode%22%3A%22%24and%22%2C%22field%22%3A%22ay%22%2C%22value%22%3A%22Canbeg%22%7D%5D> Erişim Tarihi: 15.02.2025

Canbek (Canbeg) Aşiretinin Dağılımını Gösteren Harita:

<https://www.nisanyanyeradlari.com/?ay=Canbeg&ul=Hepsi&o=i&s=1>, Erişim Tarihi: 15.02.2025

Carson, R., (2004), *Sessiz Bahar*, çev. Çağatay Güler, Palme Yayıncılık, Ankara.

Castells, M., (2006), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Kimliğin Gücü-*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Castells, M., (2008), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Ağ Toplumunun Yükselişi*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Castree, N., (2008), “Neoliberalising Nature: The Logics of Deregulation and Reregulation”, *Environment and Planning A*, (40), pp. 131-152.

Cem, İ., (2017), *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Childe, G., (2006), *Kendini Yaratan İnsan*, Varlık Yayınları, İstanbul.

Coglianese, C., (2002), “Çevre Politikası İçin Liberal Tarafsızlığın İfade Ettikleri”, *Liberal Düşünce Dergisi*, çev. Caner Erkan, s. 201-217.

Coşkun, H., (2015), “Kangal ve Çevresindeki Alevi Ocakları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 75, ss. 97-118.

- Coşkun, H., (2018), “Alevî/Baktaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu: Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 85, ss. 43-62.
- Coşkun, M. K., (2006), “Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye’de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 67-102.
- Coşkun, M. K., (2019), *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Creswell, J. W., (2013), *Nitel Araştırma Yöntemleri (Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni)*, çev. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Çetinkaya, Y. D., (2021), “Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler”, *Toplumsal Hareketler- Tarih, Teori ve Deneyim*, der. Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 25-74.
- Çevre Kanunu, (1983),
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2872&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Çoban, A., (2018), “Ekolojik Ortaklaşım (Müşterekler) ve Türkiye’de Uygulanan Çitleme Politikaları”, *Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti*, Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, İstanbul, ss. 27-48.
- Çoban, A., (2020), *Çevre Politikası (Ekolojik Sorunlar ve Kuram)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çoban, A., Özlüer, F. ve Erensü, S., (2015), “Türkiye’de Doğanın Neoliberalleştirilmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler”, *Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji (Can Hamamcı’ya Armağan)*, ed. Aykut Çoban, İmge Kitabevi, Ankara, ss. 399-456.
- Danıştay 14. Daire, Esas No: 2015/735 ve Karar No: 2016/6404 sayılı İptal Kararı:
https://api.zmo.org.tr/uploads/portal/resimler/ekler/17bdf56485bcd80_ek.pdf

- Dardot, P. ve Laval, C., (2018a), “Müştereklerin Arkeolojisi”, *Felsefelogos Dergisi*, Sayı 68(1), ss. 7-31.
- Dardot, P. ve Laval, C., (2018b), *Müşterek: 21. Yüzyılda Devrim Üzerine Deneme*, çev. Emine Sarıkartal ve Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- De Angelis, M. ve Harvie, D., (2017), “Müşterekler”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, ed. Fikret Adaman, Bengi Akbulut ve Umut Kocagöz, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 105-127.
- De Angelis, M., (2006), “Küresel Neo-liberal Sermaye, Yeni Enternasyonalizm ve Zapatistaların Sesi”, *Conatus Çeviri Dergisi*, 3(6), ss. 175-197.
- De Angelis, M., (2017), *Omnia Sunt Communia: On The Commons and The Transformation to Postcapitalism*, Zed Books, London.
- Delanty, G., (2009), *Community*, Routledge Press, Oxfordshire.
- Deleuze, G. ve Guattari, F., (1990), *Kapitalizm ve Şizofreni 1*, çev. Ali Akay, Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- Deniz, D., (2016), “Dersim’de Su Kutsiyeti, *Mızur/Munzur Nehir İlişkisi, Anlamı ve Kapsamı ile Baraj/HES Projeleri*, içinde, *Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, der. Cemil Aksu, Sinan Erensü ve Erdem Evren, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 177-198.
- Dere, D. ve Kuyucu, T., (2023), “1 Mayıs ve Küçük Armutlu Mahallelerinde Karşı Mekân Deneyimleri: Farklı Bir Mülkiyet Rejimini İnşası ve Seyri”, *Mülkiyet ve Müşterekler: Türkiye’de Mülkiyetin İnşası, İcrası ve İhlali*, der. Begüm Özden Fırat ve Fırat Genç, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 351-382.
- Dirlik, A., (2021), *Pasifik Perspektifinde Toplumsal Hareketler: Çağdaş Radikal Siyasetin Soyağacı Üzerine Düşünceler*”, *Toplumsal Hareketler- Tarih, Teori ve Deneyim*, der. Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 75-94.
- Dişçi, Z., (2020), *Ortaklıktan Çıkan Siyaset*, Otonom Yayıncılık, İstanbul.

- Dobb, M., (1961), Kapitalizm, Sosyalizm, Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma, çev. Mehmet Selik, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara.
- Doğan, A. E., (2002), Birikimin Hamalları: Kriz, Neoliberalizm ve Kent, Donkişot Yayınları, İstanbul.
- Dumanlılar, Ö., Cihan, İ., Ekmekçi, M., Kanaat, G., Aydoğan, C. ve Turunç, O., (2019), Bakırtepe (Sivas-Kangal) Altın Cevherleşmelerinin Oluşum ve Zenginleşme Evrelerinin Kavramsal Modeli, *Yerbilimleri*, 40 (2), ss. 136-167.
- Duru, B., (2018), “Müşterekler Nedir? Doğal, Kentsel, Sosyal Müşterekler ve Kentsel Toplumsal Hareketlere Etkileri Üzerine”, *Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti*, der. Erkin Erdoğan, Nuran Yüce ve Özdeş Özbay, SEHAK, ss. 10-27.
- Emer, A., (2023), ““Bostan Emek İster”: Bir Müşterekleştirme Pratiği Olarak Rize Pazar’da Bostanlar”, *Mülkiyet ve Müşterekler: Türkiye’de Mülkiyetin İnşası, İcrası ve İhlali*, der. Begüm Özden Fırat ve Fırat Genç, Metis Yayınları, İstanbul ss. 412-443.
- Eren, Z. C. ve Büke, A., (2016), “ “Sen Aklini Mu Yedun Çocuk?” Neoliberalizm, Değersizleşme ve Hes Karşısı Hareketler: Fındıklı Direnişi Örneği”, *Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, der. Cemil Aksu, Sinan Erensü ve Erdem Evren, ss. 313-338.
- Erensü, S., (2016b), “(Yerel) Ekoloji Hareketleri ve (Yerel) Siyasetin Hasbihâli”, *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası*, der. Sinan Erensü, Ethemcan Turhan, Fevzi Özlüer ve Arif Cem Gündoğan, Tekin Yayınevi, İstanbul, ss. 242-245.
- Erensü, S., (2016b), “Neoliberalleşmenin Doğası, Doğanın Neoliberalleşmesi: Su-Enerji Rabıtası Üzerinden Neoliberalizm ve Müphemlikleri”, *Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, der. Cemil Aksu, Sinan Erensü ve Erdem Evren, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 37-64.
- Eryılmaz, Ç., (2019), “68 Hareketi ve Yeni Toplumsal Hareketler- Modern Çevre Tarihinin Doğuşu”, *68’e Bugünden Bakmak...*, edt. Ayhan Bilgin, Ütopya Yayınları, Ankara, ss. 230-258.

- Estava, G., (2007), “Kalkınma”, *Kalkınma Sözlüğü*, çev. Oktay Etiman, ed. Wolfgang Sachs, Türkiye ve Ortadoğu Vakfı Yayınları, Ankara, ss. 17-51.
- Federici, S., (2023), *Dünyayı Yeniden Efsunlamak: Müşterekler Siyaseti ve Feminizm*, çev. Ebru Kılıç, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Foster, J. B. ve Clark, B., (2004), “Ecological Imperialism, The Curse of Capitalism”, *Socialist Register*, (40), pp. 186-201.
- Foster, J. B., (2008), *Savunmasız Gezegen: Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi*, çev. Hasan Ünder, Epos Yayınları, Ankara.
- Foucault, M., (1992), *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.
- Foucault, M., (2007), *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Fülberth, G., (2011), *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, çev. Sadık Usta, Yordam Yayınları, İstanbul.
- Gawlik, J., (1961), *Pınargözü-Davutoğlu Hematit Yataklarındaki Eksplorasyon Programı*, Maden Tetkik Arama Müdürlüğü, Arşiv No:2809, Ankara.
- Glassman, J., (2006), “Primitive Accumulation, Accumulation by Dispossession by ‘extra-Economic’ Means”, *Progress in Human Geography*, 30(5), pp. 608-625.
- Goodwin, T., (1874), *Latin-English Dictionary*, Capio Lumen, London.
- Gökbel, A., (1999), “Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), ss. 163-189.
- Göztepe, Ö., (2014), “İlkel Birikim: Sermayenin Kaldıracı”, içinde, İlkel birikim: Sermayenin Kaldıracı, der. Özay Göztepe, NotaBene Yayınları, Ankara, ss. 15-36.
- Göztepe, Ö., (2018), *İlkel Birikim ve Acele Kamulaştırma*, NotaBene Yayınları, Ankara.

- Guattari, F., (2006), “İktidar Oluşumlarının Ayrılmaz Bir Parçası Olarak Sermaye”, *Conatus Çeviri Dergisi*, 3(6), ss. 145-157.
- Gültekin, A.S., (1992), Çetinkaya-Alacahan (Sivas) Dolayının Jeoloji İncelemesi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Gümüş, A., (1962), Pınargözü-Davutoğlu (Kangal-Sivas) Hematit Yatağı Hakkında İşletme ve Rantibilite Nihai Raporu, Maden Tetkik Arama Müdürlüğü, Ankara, No:133.
- Hall, D., (2012), “Rethinking Primitive Accumulation: Theoretical Tensions and Rural Southeast Asian Complexities”, *Antipode*, 44 (4), 1188-1208.
- Hamsici, M., (2016), Dereler ve İsyanlar, NotaBene Yayınları, Ankara.
- Hardin, G., (2017), “Müştereklerin Trajedisi”, *Herkesin, Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, der. Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz, Metis Yayınları, İstanbul.
- Hardt, M. (2017), “Komünizmde Müşterek Olan”, *Herkesin, Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, der. Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 144-159.
- Hardt, M. ve Negri, A., (2001), İmparatorluk, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hardt, M. ve Negri, A., (2011), Ortak Zenginlik, çev. Eflâ-Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Harman, C., (2009), Halkların Dünya Tarihi: Taş Çağından Yeni Binyıla, çev. Uygur Kocabaşoğlu, Yordam Yayınları, İstanbul.
- Harmanşah, R. ve Nahya, Z. N., (2016), “Kendini ve Ötekini Yazmak: Alan Araştırması ve Deneyimi”, *Etnografik Hikayeler: Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri*, haz. Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer Nahya, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 17-34.

- Harvey, D., (2004a), “Yeni Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim”, *Praksis Dergisi*, çev. Evren Mehmet Dinçer, <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/011-02.pdf>.
- Harvey, D., (2004b), *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D., (2006), “Neo-liberalizm ve Sınıf İktidarının Restorasyonu”, çev. Akın Sarı, *Conatus Çeviri Dergisi*, (6), ss. 73-92.
- Harvey, D., (2013), *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*, çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D., (2015), *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, çev. Aylin Onacak, Sel Yayınları, İstanbul.
- Haynen, N., ve Robbins, P., (2005), “The Neoliberalization of Nature : Governance, Privization, Enclosure and Valuation”, *Capitalism Nature Socialism*, 16(1), pp. 5-8.
- Hobsbawm, E., (1996), *Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991): Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Hobsbawm, E., (2003a), *Devrim Çağı (1789- 1848)*, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Yayınevi, Ankara.
- Hobsbawm, E., (2003b), *Sermaye Çağı (1848- 1875)*, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Yayınevi, Ankara.
- Holloway, J., (1996a), “Global Capital and the National State”, Ed. Werner Bonefeld ve John Holloway, *Global Capital, National State and the Politics of Money*, Palgrave Macmillan, Londra, pp. 116–140.
- Holloway, J., (1996b), “The Abyss Opens: The Rise and Fall of Keynesianism”, Ed. Werner Bonefeld ve John Holloway, *Global Capital, National State and the Politics of Money*, Palgrave Macmillan, Londra, pp. 7–34, Londra: Palgrave Macmillan.

Holloway, J., (2006), “İktidar ve Devlet”, *Conatus Çeviri Dergisi*, 3(6), ss. 165-169.

Huberman, L., (2009), Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, çev. Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul.

Işık, G., (2011), Toplumsal Hareketler: Politikadan Edebiyata, Sanattan Sinemaya, Medyadan Toplumsal Algıya Teorik ve Pratik Analizler ve Yansımalar, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Işıl, Ö. ve Aslan, Ö., (2016), “Kadınlığın Su Hâli: Hes Direnişindeki Karadenizli Kadın Temsilleri Üzerinde Bir Deneme”, *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası*, der. Sinan Erensü, Ethemcan Turhan, Fevzi Özlüer, Arif Cem Gündoğan, Tekin Yayınevi, İstanbul, ss. 120-131.

İzady, M. R., (2004), Kürtler- Bir El Kitabı, çev. Cemal Atila, Doz Yayınları, İstanbul.

Jasper, J. M., (2017), Protesto: Toplumsal Hareketlere Bir Giriş, çev. Aslı Önal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Kain, R. J. P., Chapman, J. ve Oliver, R. R., (2004), The Enclosure Maps of England and Wales, 1595–1918: A Cartographic Analysis and Electronic Catalogue, Cambridge University Press, Cambridge.

Karakaya, A. O., (2011), Sivas-Kangal-Çetinkaya-Pınargözü Demir Yatağının Jeolojik ve Jeokimyasal Özellikleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Karte von Kleinasien’in, <https://www.loc.gov/resource/g7430m.gct00325/?st=gallery> (Erişim Tarihi: 29.04.2025)

Karyotakis, M. A., Kiourexidou, M., Antonopoulos, N., (2019), “Media and YouTube Appeal in Social Movement Mobilization: The Case of Anti-Tourism Incident”, *Media Watch*, 10(3), pp. 687-701.

Kaya, D., (2015), “Sivas’ta Yatmakta Olan Horasan Merkezli Anadolu Erenler”,
Yayımlanmamış Makale, Url: [Microsoft Word - Sivas'ta Horasan Merkezli Erenler.doc](#)

Kaya, D., (2017), Sivas’ta Yatmakta Olan Horasan Merkezli Anadolu Erenleri, Url:
https://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/dogan_kaya_sivas_anadolu_erenleri.pdf, (Erişim Tarihi: 05.03.2025)

Kessler, E., (2013), “Social Media and The Movement of Ideas”, *European Judaism*,
46(1), pp. 26-36.

Keyder, Ç. ve Yenal, Z., (2021), Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük,
İletişim Yayınları, İstanbul.

Kırsal Alan İle İlgili Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası:
<https://makaleler.mkutup.gov.tr/SonucListe.aspx?Ara=k%C4%B1r&Auth=&Der gi=&Sbjt=&PbBgYr=2000&PbNdYr=2024&Dtl=1&SrcTp=1&issn=>

Kocaman, T., (2008), Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000),
Devlet Planlama Teşkilatı, Url: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Turkiyede_Ic_Gocler_ve_Goc_Edenlerin_Nitelikleri_1965-2000.pdf

Kormalı, R., (1971), Kalkım-Pınargözü-Bulak (Kangal-Sivas) Köyleri Arasının Jeolojisi,
M.T.A. Derleme No:2327, Ankara.

Köy İle ilgili Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası,
<https://makaleler.mkutup.gov.tr/SonucListe.aspx?Ara=k%C3%B6y&Auth=&Der gi=&Sbjt=165&PbBgYr=1923&PbNdYr=1950&Dtl=1&SrcTp=1&issn=>

Köy İle İlgili Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası:
<https://makaleler.mkutup.gov.tr/SonucListe.aspx?Ara=k%C3%B6y&Auth=&Der gi=&Sbjt=&PbBgYr=2000&PbNdYr=2025&Dtl=1&SrcTp=1&issn=>

Le Bon, G., (1997), Kitleler Psikolojisi, çev. Yunus Ender, Hayat Yayınları, İstanbul.

- Lefebvre, H., (2016), Mekânın Üretimi, çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Lenin, V. I., (2003), Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara.
- Lewis, B., (1993), Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev. Boğaç Babür Tuna, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Linebaugh, P., (2014), *Stop, Thief! The Commons, Enclosures and Resistance*, PM Press, Machigan.
- Locke, J., (2012), Yönetim Üzerine İkinci İnceleme (Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme), Ebabil Yayınları, İstanbul.
- Lundgren, L., (1999), "The Tragedy of the Commons Revisited", *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 41(2), pp. 4-45, DOI: 10.1080/00139157.1999.10544058.
- Luxemburg, R., (1984), Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Madra, Y. M., (2015), "Türkiye'de ve Dünyada Dönüşen Sermaye-Ulus-Devlet Karşısında Yerelötesi Müsterekler Siyaseti", *Türkiye 'de Yeni İktidar Yeni Direniş*, der. Yahya Y. Madra, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 9-28.
- Magdoff, H., (2014), "İlkel Birikim ve Emperyalizm", *İlkel Birikim (Sermayenin Kaldırıcı)*, ed. Özay Göztepe, NotaBene Yayınları, Ankara, ss. 299-314.
- Magdoff, H., (2014), "İlkel Birikim ve Emperyalizm", *İlkel birikim: Sermayenin Kaldırıcı*, der. Özay Göztepe, NotaBene Yayınları, Ankara, ss. 299-314.
- Malthus, T., (1798), An Essay on The Principle of Population, St. Paul's Church-Yard, London.
- Mandel, E., (2008), Geç Kapitalizm, çev. Candan Badem, Verso Yayınları, İstanbul.

Marx, K. ve Engels, F., (2008), Komünist Manifesto, çev. Nail Satılğan, Yordam Yayınları, İstanbul.

Marx, K. ve Engels, F., (2010), Komünist Manifesto & Hakkında Yazılar, çev. Nail Satılğan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen, Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul.

Marx, K., (2009), Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K., (2011), Kapital, Cilt 1, çev. Mehmet Selik ve Nail Satılğan, Yordam Yayınları, İstanbul.

Melucci, A., (1985), "The Symbolic Challenge of Contemporary Movements", *Social Research*, 52(4), pp. 789-816.

Melucci, A., (1994), "Liberation or Meaning? Social Movements, Culture and Democracy", *Development and Change*, 23(3), pp. 43-77.

Midnight Notes Collectives, (1990), The New Enclosures, Midnights Notes Box, New York.

Moore, J. W., (2000), "Environmental Crises and The Metabolic Rift in The World-Historical Perspective", *Organization & Environment*, June, 13(2), ss. 123-157.

Moore, J., (2017), "The Capitolecene, Part 1: On The Nature and Origins of Our Ecological Crisis", *The Journal of Peasant Studies*, pp. 1-38.

Müşterek(ler) İle İlgili Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası:

<https://makaleler.mkutup.gov.tr/SonucListe.aspx?Ara=m%C3%BC%C5%9Ftere&Auth=&Dergi=&Sbjt=&PbBgYr=2000&PbNdYr=2024&Dtl=1&SrcTp=1&issn=>

Nancy, J. L., (2019), Esersiz Ortaklık, çev. Devrim Çetinkasap, MonoKL Yayınları, İstanbul.

- National Environmental Policy Act (Ulusal Çevre Politikası Yasası), <https://www.britannica.com/topic/National-Environmental-Policy-Act> , Erişim Tarihi: 13.05.2025
- Negri, H., (2012), “Ortak Olanın İnşası: Yeni Bir Komünizm”, *Komünizm Fikri*, der. Alain Badiou ve Slavoj Žižek, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 163-174.
- Neuman, M. L., (2014), Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar (Cilt 1), çev. Sedef Özge, Yayınodası Yayınları, Ankara.
- Neyzi, L., (2004), ““Ben Kimim?”: Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Obuz, A., (1972), Divriği J39d1 ve J39d2 Paftalarının Jeoloji ve Demir Prospeksiyonu Raporu, M.T.A. Raporu, Derleme No:4900, Ankara.
- Oğuz, S. P., (2016), “Trabzon Solaklı Vadisi: Ogene Halklarının HES’lere Karşı Mücadelesi”, *Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, Der. Cemil Aksu, Sinan Erensü ve Erdem Evren, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 199- 222.
- On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6360&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.
- Ostrom, E., (2017), “Müşterekleri Yeniden Tanımlamak”, *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, ed. Fikret Adaman, Bengi Akbulut ve Umut Kocagöz, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 53-76.
- Özberk, N., (2023), “Yerel Çevre Mücadelelerinde Toplumsal Öfkenin Dili: Çitleme Bedduaları”, *Mülkiyet ve Müşterekler: Türkiye’de Mülkiyetin İnşası, İcrası ve İhlali*, der. Begüm Özden Fırat ve Fırat Genç, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 444-476.

- Özden Fırat, B. ve Genç, F., (2023), “Giriş: Mülkiyete Geri Dönmek”, *Mülkiyet ve Müşterekler: Türkiye’de Mülkiyetin İnşası, İcrası ve İhlali*, der. Begüm Özden Fırat ve Fırat Genç, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 11-46.
- Özden Fırat, B., (2018), “Küresel Hareket Döngüleri ve Müşterekleştirme Hareketleri”, *Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti*, der. Erkin Erdoğan, Nuran Yüce ve Özdeş Özbay, SEHAK, ss. 60-73.
- Özden Fırat, B., (2018), “Müşterekleştirme ve Çitlemenin Zamanı: Göllüce’de Toprak Mücadeleleri”, *Praksis Dergisi*, 49, ss. 39-66.
- Özden Fırat, B., (2023), “Apartkondular ve Mülkiyet Alıntıları: Slogan, Nazarlık ve Vanitas Olarak “Mülk Allah’ındır”, *Mülkiyet ve Müşterekler: Türkiye’de Mülkiyetin İnşası, İcrası ve İhlali*, der. Begüm Özden Fırat ve Fırat Genç, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 383-411.
- Özkazanç, A., (2011), *Neo-liberal Tezahürler: Vatandaşlık-Suç-Eğitim*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Özkesen, M. M., (2022), *Toprakları Kapatmak: Kamu Arazilerinin Özelleştirilmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özlüer, F., Turhan, E., Erensü, S., (2016), “Türkiye’de Ekoloji Mücadelesi: Sınıfsal ve Tarihsel Arayüzler Arasında Nereden Nereye”, *İşyanın ve Umudun Dip Dalgası: Günümüz Türkiye’sinden Politik Ekoloji Tartışmaları*, der. Sinan Erensü, Ethemcan Turhan, Fevzi Özlüer ve Arif Cem Gündoğan, Tekin Yayınevi, İstanbul, ss. 15-39.
- Özügürlü, M., (2013), *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı (Türkiye’de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler)*, NotaBene Yayınları, Ankara.
- Partant, F., (2002), *Kalkınmanın Sonu/ Bir Alternatif Doğuyor*, çev. Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara.
- Patton, M. Q., (2018), *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, çev. Kolektif, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

- Pavan, E. and Felicetti, A., (2019), “Digital Media and Knowledge Production Within Social Movements: Insights From the Transition Movement in Italy”, *Social Media + Society*, October-December, pp. 1-12.
- Pellizzoni, L., (2011), “Governing Through Disorder: Neoliberal Environmental Governance and Social Theory, *Global Environmental Change* 21, (1), pp. 795-803.
- Pellizzoni, L., (2018), “The Commons and Environmental Sociology”, *Environment and Society*, pp. 281-304, Doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-76415-3_13
- Pirenne, H., (2013), *Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Polanyi, K., (2010), *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Porta, D. D. ve Diani, M., (2020), *Toplumsal Hareketler*, çev. Pelin Çakır ve Ceren Gülbudak, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Porta, D. D. ve Keating, M., (2019), *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler: Çoğulcu Bir Perspektif*, çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, İstanbul.
- Prashad, V., (2017), *Ulusun Ölümü ve Arap Devletinin Geleceği*, çev. Senem Erdoğan, Yordam Yayınları, İstanbul.
- Punch, K. F., (2020), *Sosyal Araştırmalara Giriş*, çev. Kolektif, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Radkau, J., (2017), *Doğa ve İktidar (Global Bir Çevre Tarihi)*, çev. Nafiz Güder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ranciere, J., (2005), *Uyuşmazlık: Politika ve Felsefe*, çev. Hakkı Hünler, Ara-lık Yayınları, İzmir.
- Roggero, G., (2018), “Müşterekler Üzerine Beş Tez”, *Felsefelogos Dergisi*, 68(1), ss. 75-91.

- Rohman, A. and Pitaloka, D., (2020), “A Blast From The Past: Memories, Social Media and Peace Movement”, *The Communication Review*, pp. 203-222.
- Sachs, W., (2007), “Çevre”, *Kalkınma Sözlüğü*, çev. Oktay Etiman, ed. Wolfgang Sachs, Türkiye ve Ortadoğu Vakfı Yayınları, Ankara, ss. 7-17.
- Saraçoğlu, C., (2015), “Tank Paletiyle Neoliberalizm”, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat*, ed. Gökhan Atılğan ve Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Yordam Kitap
- Sayer, A., (2017), Sosyal Bilimde Yöntem: Realist Bir Yaklaşım, çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, İstanbul.
- Scott, J. C., (1995), Tahakküm ve Direniş Sanatları (Gizli Senaryolar), çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Selik, M., (1988), 100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi, Gerçek Yayınevi, Ankara.
- Sidal, S., (2023), Toplumsal Hareketler (Kavram, Kuram, Tarih), Otorite Yayınları, Antalya.
- Sicil No 209, 355 ve 20068694 Ruhsat Numaralı Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi Kapasite Artışı Projesi Toplantı Tarihleri, 2022, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/41478#>
- Sicil No 209, 355 ve 20068694 Ruhsat Numaralı Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi Kapasite Artışı Projesi ÇED Raporu Özel Formatı, 2022, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/41478#>
- Sicil No 209, 355 ve 20068694 Ruhsat Numaralı Sahalarda Bakırtepe Altın Madeni İşletmesi (Açık Ocak İşletmesi, Kıрма-Eleme Tesisi ve Yığın Liç Prosesi) Kapasite Artışı, <https://eced.csb.gov.tr/jsp/ek1/29105#>
- Silverman, D., (2021), Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?, çev. Ergin Hava, Küre Yayınları, Ankara.

- Sivas İli Kangal İlçesi Kültür Envanteri, <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-294663/kangal.html>, Erişim Tarihi: 23.07.2024
- Smith, N., (2017), Eşitsiz Gelişim: Doğa, Sermaye ve Mekânın Üretimi, çev. Esin Soğancılar, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Sneddon, C., (2007), “Nature’s Materiality and the Circuitous Paths of Accumulation: Dispossession of Freshwater Fisheries in Cambodia”, *Antipode*, 39(1), 167-193.
- Stavrides, S., (2018a), Müşterek Mekân: Müşterekler Olarak Şehir, çev. Cenk Saraçoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Stavrides, S., (2018b), Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru, çev. Ali Karatay, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Sustam, E., (2023), Kırılğan Sapmalar: Sokak Mukavemetleri ve Yeni Başkaldırımlar, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Şengül, M., (2017), “Türkiye’de ‘Sermaye Kapanı’ndaki Köylülerin HES Karşısı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı?”, *İdealkent*, (21), ss. 57-90.
- Tekeli, İ., (2016), “Bu Dünyada Bir De Benim Yüreğim Var...”, *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası*, der. Sinan Erensü, Ethemcan Turhan, Fevzi Özlüer, Arif Cem Gündoğan, Tekin Yayınevi, İstanbul, ss. 64-77.
- Tekin, Z., Keskin, Ö., Ak, S., Koçak, A., Avcı, N., (1993), Sivas-Divriği-Kangal Alacahan Yöresinin Jeokimyasal Prospeksiyon Raporu, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Rapor No: 9915, Ankara.
- Terzi, E. ve Koçak, Y., (2014), “Hemşehri Dernekleri, Hemşehrilik Bilinci ve Kentlileşme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul/Sultangazi’deki Karşılıklı Hemşehri Dernekleri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), ss. 137-150.

- Terzi, E., ve Koçak Y., (2014), “Hemşehri Dernekleri, Hemşehrilik Bilinci ve Kentlileşme İlişkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 137-150.
- Tilly, C., (2008), *Toplumsal Hareketler (1768-2004)*, çev. Orhan Düz, Babil Yayınları, İstanbul.
- Timur, T., (1994), *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, İmge Yayınevi, Ankara
- Timur, T., (1998), *Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, İmge Yayınevi, Ankara.
- TÜRKİYE ŞEHİR VE KÖY NÜFUSUNUN YAŞ VE CİNSİYET YAPISI (1980–1985): https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Turkiye_Sehir_ve_Koy_Nufusunun_Yas_ve_Cinsiyet_Yapisi_1980-1985%E2%80%8B.pdf
- Wallerstein, I., (2006), *Tarihsel Kapitalizm*, çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I., (2011), *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, çev. Nermin Abadoğlu ve Nuri Ersoy, Bgst Yayınları, İstanbul.
- Weston, B. H. and Bollier, D., (2013), “The Human Right to a Clean and Healthy Environment”, *Green Governance: Ecological Survival, Human Rights and the Low of the Commons*, Cambridge University Press.
- Williams, R., (2012), *Anahtar Sözcükler*, çev. Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wood, E. M., (2003), *Kapitalizmin Kökeni (Geniş Bir Bakış)*, çev. A. Cevdet Aşkın, Epos Yayınları, Ankara.
- Yaka, Ö., (2020), “Justice as relationality: socio-ecological justice in the context of anti-hydropower mevements in Turkey”, *DIE ERDE Journal of the Geographical Society of Berlin*, 151(2-3), ss. 167-180.

- Yerasimos, S., (1974), Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye 1: Bizans'tan Tanzimat'a, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, R., (2021), Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Y., (2020), Sosyal Forum'dan Öfkeli'ler'e- Yeni Toplumsal Hareketlerin Kurucu Gücü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Y., (2024), Demokrasi ve Toplumsal Hareketler: Neoliberalizmin Ötesinde Demokrasiyi Yeniden Düşünmek, Fol Yayınları, Ankara.
- Yıllara ve Cinsiyete Göre İl / İlçe Merkezleri ve Belde / Köy Nüfusu, Genel Nüfus Sayımları – ADNKS: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>
- Yılmaz, H., Yılmaz, A., (2004), Divriği (Sivas) Yöresinin Jeolojisi ve Yapısal Evrimi, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, (47), ss. 13-45.